

Ruth Tuhus

Den som våker, sover ikke

Om våking og verdighet

Ruth Tuhus

Sykepleier fra Vest-Agder sykepleierskole, Kristiansand, 1980

Kandidat i sykepleievitenskap fra Universitetet i Oslo, 1989

Ansatt som høgskolelektor ved Høgskolen i Oslo og Akershus

Forsidefoto: «Kveldslys» av Sidsel Garshol

Åbo Akademis förlag
Tavastgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)2 215 3478
E-post: forlaget@abo.fi

Försäljning och distribution:
Åbo Akademis bibliotek
Domkyrkogatan 2–4, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)2 -215 4190
E-post: publikationer@abo.fi

DEN SOM VÅKER, SOVER IKKE

Den som våker, sover ikke

Om våking og verdighet

Ruth Tuhus

Åbo Akademis förlag | Åbo Akademi University Press
Åbo, Finland, 2017

CIP Cataloguing in Publication

Tuhus, Ruth.

Den som våker, sover ikke : om
våking og verdighet / Ruth Tuhus. -

Åbo : Åbo Akademis förlag, 2017.

Diss.: Åbo Akademi. - Summary.

ISBN 978-951-765-852-2

ISBN 978-951-765-852-2
ISBN 978-951-765-853-9 (digital)
Painosalama Oy
Åbo 2017

ABSTRAKT

Ruth Tuhus, 2017. Den som våker, sover ikke. Om våking og verdighet

Veiledere: Lisbet Nyström, Dosent Åbo Akademi; Dagfinn Nåden, Professor Høgskolen i Oslo og Akershus, Dosent Åbo Akademi.

Hensikt med studien er å utvikle en idealmodell for det å *våke* / *våking* og *verdighet* i omsorgsvitenskapelig perspektiv. En idealmodell viser til det som er mulig og ønskelig. Våkebegrepet er lite utviklet fra tidligere. Jeg foretar derfor en bestemmelse av dette begrepet etter Erikssons (2010) modell for begrepsbestemmelse. Verdighet er studert av flere tidligere, og det sentrale i denne studien er å se våkingens sammenheng med verdighet.

Studiens design er hermeneutisk. Det innebærer at det brukes en fortolkende metodologi der ny forståelse skapes gjennom en sammensmeltning av ulike forståelseshorisonter. Gadammers filosofiske hermeneutikk er valgt som tilnærming i forståelsesprosessen.

Studien bruker tre typer datamateriale og metoder. Jeg foretar en semantisk og etymologisk begrepsanalyse ut fra ulike typer ordbøker. I den etymologiske analysen granskes *våke*, *våken* og beslektede ord. Den semantiske analysen konsentrerer seg om *våken*. Det gjøres videre en vesensbestemmelse av *våking* ut fra norrøn mytologi og myter. Den siste delen er fortolkning av samtaler med pasienter, sykepleiere og pårørende. Samtalene ble foretatt med fem pasienter, fire sykepleiere og tre pårørende i forbindelse med at pasientene var innlagt på en intensivpost.

Idealmodellen omfatter følgende fire teser:

Våking er å være på plass i våkenhetens rom for verdighet og verdig omsorg.

Våking som fellesskap innebærer å være i et kraftfelt som muliggjør bevegelse, endring og transformasjon.

Våking er å vekke til våkenhet, helse, livskraft og livsmot.

Våking er å holde vake i stillhet og stemthet i beredskap for det som kan komme.

Søkeord: våken, årvåken, våke, våke over, overvåke, vake, verdighet

ABSTRACT

Ruth Tuhus, 2017. The one who keeps watch never sleeps. On watching and dignity

Advisors: Lisbet Nyström, Docent Åbo Akademi University; Dagfinn Nåden, Professor Oslo University College of Applied Sciences, and Docent Åbo Akademi University

The purpose of this study is to develop an ideal model for the concept of *watch / watching over* and *dignity* from a caring science perspective. An ideal model refers to what is possible and desirable. The concept of watching over has earlier received little attention. I have therefore undertaken to determine the substance of this concept using Eriksson's (2010) model of concept determination. Dignity has earlier been studied by others, and the intention in this study is to see the connection between watching and dignity.

The study has a hermeneutical design. This involves the use of an interpretive methodology where new understanding is created through the fusion of different horizons of understanding. Gadamer's philosophical hermeneutics is the chosen approach in my process of understanding the subject matter.

The study uses three types of data and methods. I conduct a semantical and etymological analysis of the concepts using different types of dictionaries. In the etymological analysis *watch over*, *awake* and other similar concepts are investigated. The semantical analysis focuses on *awake*. In addition the nature of *watching over* is determined using Norse mythology and myths. The last part of the concept determination is the interpretation of conversations with patients, nurses and family caregivers. Five patients, four nurses and three family caregivers took part in the conversations whilst the patients were on an intensive ward.

The ideal model includes the following four theses:

Watching over is to be abode in the space of wakefulness for dignity and dignified care.

Watching as the spirit of community means being in an energy field that makes movement, change and transformation possible.

Watching over is to waken to wakefulness, health, vitality and courage.

Watching over is to keep watch quietly and harmoniously in readiness for what may come.

Search terms: awake, vigilant, watch over, keep watch, surveillance, vigil, dignity

FORORD

Når jeg nå er ved slutten av doktorgradsarbeidet, er det med erkjennelse av at den endelige avhandlingen er et resultat av utallige prosesser og innsats fra mange mennesker. Gjennom flere år har jeg hatt muligheten til å fordype meg i omsorgsvitenskapens ulike sider. Takk til professor emerita Katie Eriksson og professor emerita Unni Å. Lindström med kollegaer som viste en åpenhet for å prøve ut nye ideer og hjalp meg å «strekke på tankene». Takk også til staben ved institusjonen som har møtt meg med vennlighet.

Jeg vil rette en varm takk til mine to veiledere, dosent Lisbet Nyström og professor Dagfinn Nåden. Dere har tålmodig vært til stede og lest de lange utkastene med våkenhet. En takk også til de personer som har gransket avhandlingen i ulike faser. HVD Kerstin Sivonen var intern sluttgransker. Du ga støtte til det som var klart og innspill til å tenke videre over temaer som var uferdige. Stor takk til forgranskerne professor Helge Jordheim og dosent Lena-Karin Gustavson. De grundige kommentarene fra dere ga et utvidet perspektiv på avhandlingen.

Å gjennomføre samtaler med pasienter, pårørende og sykepleiere var givende. Takk til alle som la forholdene til rette for hospitering og intervjuer, og til informantene som raust delte tanker og erfaringer om våking og verdighet med meg.

Høgskolen i Oslo og Akershus har gitt meg muligheter til å gjennomføre doktorgradsstudiet. Takk for imøtekommenhet og velvilje. Takk også til alle kollegaer for oppmuntring og interesse for temaet. En takk til Norsk sykepleierforbund for rundhåndet stipend. Å få tre måneders stipend fra Åbo Akademi var også kjærkomment.

Det har vært godt med kontakten med dere som har studert i Vasa tidligere. Berit, Synnøve, Brita, Dag og Nina har betydd et interessefellesskap og støttende forståelse for hva arbeidet medfører. En spesiell takk til mine nærmeste studiekamerater Astri, Elisabeth og Berit. Takk for diskusjonene og latteren i alle «hukene» og for uvurderlig hjelp med avhandlingsarbeidet. Ida og Kari K. har vært viktige samtalepartnere gjennom lengre tid. En takk også til medstudenter fra Oslo-området, Vestlandet, Sverige og Finland.

Familie og venner har betydd trygghet og støtte på veien. Dere har hele tiden hatt tro på at jeg skulle komme i mål, selv om tidspunktet for det endelige punktum var uvisst.

Å komme fra Eidskog betyr å ha med seg bygdas dikter:

EN MORGEN

*En morgen skal skoddene fjernes,
lyset trenge
gjennom veggene av blindhet,
de svarte ordene henge
urørlige som flaggermus
under takbjelkene i hjernen.
Og du ser med mer enn dine øyne
at alt omkring deg –
alt du kalte din virkelighet
alt du viktet deg med
og gjorde ord om – alt
er bare hvirlende støvfnugg
som tjener til å gjøre
lyset synlig.*

(Hans Børli, 2015, Hans Børlis beste dikt)

Oslo, våren 2017

Ruth Tuhus

Innhold

ABSTRAKT

FORORD

DEL I

1	INNLEDNING	1
2	TIDLIGERE FORSKNING	4
3	STUDIENS HENSIKT, FORSKNINGSSPØRSMÅL OG DESIGN	11
4	STUDIENS TEORETISKE PERSPEKTIV	15
5	EPISTEMOLOGI OG METODOLOGI	21
6	ETISKE OVERVEIELSER	26
7	GJENNOMFØRING AV STUDIEN	31
	Gjennomføring av etymologisk og semantisk begrepsanalyse	31
	Gjennomføring av vesensbestemmelse av mytologisk materiale	34
	Gjennomføring av empiriske studier og tolkning av tekst fra intervjuer	41

DEL II

8	SEMANTISK OG ETYMOLOGISK BEGREPSANALYSE	49
	Begrunnelse for ordvalg i det norske språk/ målformer	49

Valg av etymologiske ordbøker	53
Etymologisk utredning av <i>våke</i> , <i>våken</i> og beslektede ord fra tre ordbøker	55
Etymologisk utredning og tolkning fra <i>Ordbog over det norske og det danske sprog</i> av Falk og Torp	56
Etymologisk utredning og tolkning fra <i>Nynorsk etymologisk ordbok</i> av Torp	60
Etymologisk utredning og tolkning fra <i>Våre arveord: Etymologisk ordbok</i> av Bjorvand og Lindeman	63
Ny forståelse	68
Semantisk analyse av <i>våken</i>	71
Vurdering og valg av ordbøker	71
Valg av synonymmer.....	75
Fremgangsmåte og tolkning	77
Fra tolkning til forståelse.....	84
Våken som utsovet, morgenfrisk og opplagt.....	84
Våken som kvikk, levende og driftig	84
Våken som åpen, mottagelig og klar	85
Våken som intelligent, oppvakt og skarp	86
Våken som årvåken, alert og vigilant.....	87
Våken som oppmerksom, aktpågivende og påpasselig.....	88
Ny forståelse	90
9 VESENSBESTEMMELSE UT FRA NORRØN MYTOLOGI OG MYTER	92
Myter	92
Valg av kilde og forfatter	93
Oppbygning og innhold i <i>Snorre-Edda</i>	96
Om Tor og det han kjennes ved	97
Tor, en vakker mann med umåtelig styrke og kraft	97
Tor kjennes ved sine navn.....	99
Å kjenne Tor ved hans ætt	102

Å kjenne Tor ved hans hjemsted og bolig/hall.....	105
Å kjenne Tor ved hans eiendeler.....	106
Tor kjennes ved sine bukker som drar vognen på reisene.....	109
Ny forståelse.....	110
Reisen til Utgarda-Loke – en reise til våkenhet og verdighet	110
Besøk hos en bonde. Fellesmåltidet og gjenoppliving av bukkene.....	110
Reisen østover. Møtet med Skryme og nattevåk.....	114
Fremme hos Utgarda-Loke. Styrkeprøver uten seier	120
Avskjed med Utgarda-Loke. Synkvervingen avsløres.....	122
Ny forståelse.....	123
10 FORTOLKNING AV FORSKNINGSSAMTALER.....	127
Pasientperspektiv på våking og verdighet	127
Våkingens grunntone er vilje til å hjelpe og å bry seg om.....	127
Våkingens idé er å verne	130
Våking virkeliggjøres gjennom en enhet av tilstedeværelse og våkenhet	133
Våkingen skjer i et kraftfelt.....	144
Verdighet i våkingen innebærer verdsetting, respekt og taktfullhet	151
Sykepleierperspektiv på våking og verdighet.....	155
Hjertet som våkingens sentrum og kraftkilde	155
Å verne og redde liv	158
Å være til stede.....	160
Å være våken, åpen, fokusert og observant	164
Å være beredt på det som kan komme	169
Å tenne gnisten og vekke til live(t)	172
Våkingens kraftfelt og bevegelse	172
Våking med verdighet	174

Pårørendeperspektiv på våking og verdighet	181
Kjærlighetens kraft i våkingen	181
Å sitte i den lange vaka	185
Å kjempe når det gjelder	190
Verdighet i våkingen som verdig omsorg for pasienten	193
Ny forståelse av de tre perspektivene	196
Våkingens grunnleggende kraftkilder innebærer verdighet i våkingen	197
Å være i / værende i våkerommet: verdighet ved våken tilstedeværelse	202
De våkne handlingers betydning for verdighet	204
Bevegelse i fellesskap gir våkingens kraftfelt.....	206
Våkingen har verdifulle slør.....	206

DEL III

11 FREMVEKST AV EN IDEALMODELL	208
Teser om det mulige	208
Våking er å være på plass i våkenhetens rom for verdighet og verdig omsorg	208
Våking som fellesskap innebærer å være i et kraftfelt som muliggjør bevegelse, endring og transformasjon.....	210
Våking er å vekke til våkenhet, helse, livskraft og livsmot	211
Våking er å holde vake i stillhet og stemthet i beredskap for det som kan komme	211
Diskusjon	213
12 STUDIENS GYLDIGHET OG VIDERE FORSKNING	218
Kvaliteter i fremstillingen som helhet	219
Kvalitet i resultatene	222
Validitetskriterier	223

13 STUDIENS BETYDNING FOR OMSORGSVITENSKAPEN	225
Utvikling av omsorgsvitenskapelig substans.....	225
Utvikling av metode	226
Epistemologi.....	226

LITTERATUR

FIGURER

Figur 1 Studiens design.....	13
Figur 2 Det semantiske feltet for våken.....	80
Figur 3 Diskriminasjonsparadigme for våken med tilleggs-synonymer.....	82
Figur 4 Diskriminasjonsparadigme for våken med bindinger.....	83
Figur 5 Idealmodell for våkingens og verdighetens rom.....	212

TABELLER

Tabell 1 Oversikt over informantene og samtalene på intensivposten.....	44
Tabell 2 Skjematisk oversikt over tolkningsprosessen av samtaletekstene.....	48

VEDLEGG

Vedlegg 1	Søkehistorikk i Cinahl juni 2016
Vedlegg 2	Godkjennelse av prosjektet fra REK
Vedlegg 3	Endringsmelding til REK
Vedlegg 4	Godkjennelse av endringsmelding fra REK
Vedlegg 5	Taushetsplikt-erklæring ved transkripsjon
Vedlegg 6	Forespørsel om gjennomføring av forskningsprosjektet
Vedlegg 7	Tillatelse fra klinikksjef ved sykehuset

- Vedlegg 8 Forespørsel om deltagelse til pasienter**
- Vedlegg 9 Forespørsel om deltagelse til sykepleiere**
- Vedlegg 10 Forespørsel om deltagelse til pårørende**
- Vedlegg 11 Temaguide for hermeneutisk samtale med pasienter**
- Vedlegg 12 Temaguide for hermeneutisk samtale med sykepleiere og pårørende**
- Vedlegg 13 Synonymtablå over våken**
- Vedlegg 14 Diskriminasjonsmatrise for våken**

DEL 1

1 INNLEDNING

Å våke over pasienter har gamle tradisjoner innen sykepleien. Til tross for at begrepet er allment kjent, er det i dag lite brukt. *Overvåkning* eller *å sitte fastvakt* er begrep som kan ha kommet i stedet. Men fanger begrepet *å våke over* andre aspekter som er mer i tråd med sykepleieomsorgens verdigrunnlag? Dette spørsmålet ble et viktig utgangspunkt for meg da jeg startet denne studien. Eriksson (2003) kobler etos til kultur og sier at omsorgskulturens opprinnelige etos hadde sin basis i en aktelse for mennesket, dets verdighet og dets hellighet. Det historiske hjelper oss til ikke å miste fotfestet og virre rundt i de ahistoriske vitenskapens verden. Eriksson bygger på Gadammers tanker om «ordet» og hevder at valg av ord blir avgjørende når det gjelder å føre omsorgens kulturgods videre fra generasjon til generasjon. Ordene skaper ifølge Eriksson både språk og virkelighet. En stor del av den omsorgsvitenskapelige kunnskap vil gå tapt dersom det ikke finnes en åpenhet for denne refleksjon i den medisinsk-teknisk-økonomisk dominerende praksis (Eriksson, Nordmann & Myllymäki, 1999). Å frembringe kunnskap om begrepet *å våke (over)* er et viktig anliggende i studien. Begrep som bærer en etos vil kunne få betydning innen en omsorgsvirkelighet som er under press fra mange sider.

Eriksson, Nordmann og Myllymäki (1999) viser hvordan den historisk forankrede omsorgen kan «återerövrars» og synliggjøres i omsorgspraksis. Praksis i dypeste mening innebærer en måte å leve på, en måte å være på og å være virksom på. Praksis i denne betydning innebærer at det sanne, det skjønne og det gode finnes som grunnleggende forutsetninger i omsorgen.

I en historisk og kulturell sammenheng er det å «våke over» innvevd i menneskers liv på de fleste områder. Det ble våket ved årets høytider, som jul, påske, pinse og sankthans (Hodne, 1999). Likeledes var det viktig å verne mennesker ved livshendelser som fødsel og død. Pårørende våket over alvorlig syke, døende og de døde. «Hensikten med likvakeskikken var primært å ære og beskytte den døde, og de levende, mot mørkemaktene som alltid var til stede når døden gjestet» (Hodne, 1999, s. 88). Sitatet fremhever våkingens vernende aspekt både for det enkelte menneske, for familie, for natur og for samfunn. En ser også betydningen av å ære og beskytte. Dette løfter frem verdighet som et viktig anliggende i sammenheng med våking.

Verdighet er en grunnleggende verdi i omsorgsvitenskapen. Ut fra dette er det relevant å se våking i sammenheng med verdighet. Våkingen kan tilføres en dybde som er forenlig med omsorgens etos. Kjernen i omsorgens og omsorgsvitenskapens etos er aktelsen for og verdsettingen av menneskets hellighet og verdighet samt kjærlighets- og barmhjertighetstanken (Eriksson, 2003).

Fra gammelt av var det å våke over den syke og ta seg av den døde kvinnenes arbeid og ansvar og var basert på kvinnesolidaritet. Kvinnene hadde ulike roller etter status og alder. Vanligvis var det en respektert kvinne i et grannelag som hadde ansvaret. Det kunne være en kvinne med en livserfaring som gav autoritet og respekt (Lappegard, 1994). Det er interessant å merke seg at informantene i en studie fra 1996 vedrørende pleieres opplevelser ved livets slutt fremhevet at den gode pleieren hadde livserfaring og indre modenhet (Molander & Parviainen, 1996). Oppbyggingen av et helsevesen har bidratt til at den syke i dag ofte er på sykehus eller annen institusjon. Dette har medført at andre enn de nærstående har ansvar for den syke, og den naturlige omsorgen har fått andre vilkår. I denne studien vil jeg sette søkelyset på både sykepleieres og pårørendes syn på og erfaringer med å våke over den syke. Pasientene det dreier seg om, er akutt syke. Å være lydhør for deres opplevelser og tanker, vil bidra til vesentlig viten om hvordan det er å bli våket over, og hvordan verdighet kommer til syne og oppleves. Pasientenes perspektiv på våking er også interessant. Pasientene har førstehåndskunnskap om og erfaring med våking.

Avhandlingen hviler på et humanvitenskapelig fundament og har et omsorgsvitenskapelig perspektiv som tar utgangspunkt i «vårdvitenskapen» slik den er utviklet av Katie Eriksson og hennes medforskere ved Åbo Akademi i Finland. I avhandlingen anvender jeg det norske ordet *omsorgsvitenskap* når jeg refererer til denne tradisjonen.

Forskningsspørsmålet inneholder to omfattende begrep, *å våke* og *verdighet*. I denne avhandlingen gjøres en begrepsutvikling av våkebegrepet. Verdighet er studert av flere forskere tidligere, blant andre Eriksson (1996), Edlund (2002) og Nåden og Eriksson (2004). Det sentrale i denne studien er å se våkingens sammenheng med verdighet.

I forskningsspørsmålene anvendes *våke* og *våking* som relasjonelle begrep. En våker over, våker hos og våker med. Selv om bare ordet *våke* benyttes, vil setningen underforstått vise til at en våker over noe eller noen. For øvrig viser jeg til begrepsanalysen i kapittel 8.

Avhandlingens oppbygning

Avhandlingen er en monografi. Den er inndelt i tre hoveddeler og består av 13 kapitler. I studien anvendes forskjellig materiale og flere metodiske tilnærminger i teoriutviklingen. I del 1 redegjør jeg for den teoretiske, metodologiske og forskningsetiske bakgrunnen, samt tidligere forskning. Hvordan studien er gjennomført, vil også presenteres her. Del 2 består av datamateriale og tolkning av dette. Det foreligger tre typer materiale og metoder:

- a) semantisk og etymologisk begrepsanalyse ut fra ulike typer ordbøker. I den etymologiske analysen granskes *våke* og *våken* og beslektede ord. Den semantiske analysen konsentrerer seg om *våken*;
- b) vesensbestemmelse av våking ut fra norrøn mytologi og myter;
- c) fortolkning av empirisk materiale. Dette består av samtaler med pasienter, sykepleiere og pårørende.

Del 3 vies til utviklingen av en idealmodeell for våking og verdighet i et omsorgsvitenskapelig perspektiv. Denne delen inneholder også en vurdering av studiens gyldighet og bidrag til omsorgsvitenskapen.

2 TIDLIGERE FORSKNING

I dette kapittel presenteres søkeprosessen samt forskning på våking og verdighet. Det har vært vanskelig å finne relevant litteratur, og jeg har benyttet ulike strategier for å få tilgang til flere kilder.

Det var nødvendig å finne egnede søkeord på flere språk. På skandinavisk er det vanligst å bruke ordene *våke* (*over*), *våken*, *årvåken*, *vake* og *verdighet*. Det engelske verbet *wake* har flere betydninger, blant annet «våken», «vekke» og «våkne». Substantivet *wake* brukes i hovedsak om likvake (OED). Dette ordet var derfor ikke egnet som søkeord om våking. Etymologiske ordbøker hjalp meg å finne engelske søkeord. Verbet *to watch* kommer fra gammelengelsk *wæccan*, som betyr «keep watch, be awake». Dette er det samme som det gammelengelske ordet *wacican* med betydningen «be or remain awake». Det står til verbet *wake*. Til ordet *watch* kom senere betydninger som «be vigilant», «to guard (someone or some place), stand guard» og «to observe, keep under observance» (OED). *Watch over*, *keep watch*, *vigilance* og *vigil* ble valgt som søkeord i tillegg til *dignity*. Ordet *surveillance*, som gjerne oversettes med «overvåkning» eller «oversikt», ble også brukt. *Sur-* betyr «over» og *veiller* er dannet av *vigil* (OED). I utgangspunktet er det begrepet *våke* og ikke *overvåke* som er valgt, men i visse sammenhenger kan begrepene delvis overlape hverandre.

Jeg har foretatt to systematiske søk. Det første søket ble foretatt tidlig i prosessen sammen med en bibliotekar. Søket omhandlet artikler vedrørende *våke over* / *våking* som begrep og artikler som dreide seg om *våke over* / *våking* i et teoretisk perspektiv. Søkeordene var *watch over* og *vigilance*. Søket ble foretatt i databasene Academic Search Premier, Cinahl og Medline. Dette søket ga ingen relevante resultater. Det siste systematiske søket ble kun foretatt i Cinahl (vedlegg 1). Søkeordene var *watch over*, *keep watch*, *vigilance*, *vigil*, *surveillance* og *dignity* og kombinasjoner av *dignity* og de forannevnte ordene. Søket gav et sparsomt resultat og få nye artikler. Søkeordet *surveillance* gav mange treff, men jeg fant at få artikler var relevante ut fra ønsket om et mer overordnet perspektiv. Artikkene omhandlet i hovedsak overvåkning via screeningundersøkelser og monitorering. Det var ingen studier som omhandlet både våking og verdighet.

I tillegg har jeg foretatt omfattende søk i Google Scholar, Bibsys, Oria og Idunn. Her har jeg søkt med alle de nevnte søkeordene. Jeg har også søkt i relevante tidsskrifter og på forfatternavn. Søkene i Google Scholar og Idunn ga noen relevante artikler.

I forskningsoversikten nedenfor har jeg systematisert funnene etter begrepene om våking som brukes i artiklene: *å våke / våking, årvåkenhet* (eng. *vigilance*) og substantivet *vaka* (eng. *vigil*). Innholdet i begrepene synes overlappende. Til sammen gir artiklene en foreløpig forståelse av begrepet våking og det å våke over alvorlig syke og døende. Artiklene om verdighet synliggjør hva som er viktig for verdigheten hos pasienter i en intensivkontekst.

Det har vært vanskelig å finne studier der begrepet *våke* er utdypet eller analysert. Fridh og Bergbom (2006) har imidlertid foretatt en begrepsanalyse av «att vaka». I artikkelen påpekes det også at det til tross for at begrepet brukes til vanlig, ikke finnes en analyse av begrepets egentlige innhold og dets betydning for sykepleien. Forfatterne sier også at det ikke eksisterer forskning på om det finnes et kvalitativt skille mellom det «å få besøk» og det at noen våker over en. Videre finnes det ikke kunnskap om konsekvenser av våking for pasienter og den som våker.

Fridh og Bergbom (2006) gjorde en semantisk analyse av begrepet *vaka* med utgangspunkt i ni svenske ordbøker fra perioden 1900–1995. Ut fra et synonymtablå fremkom seks synonymer som har flest koblinger til begrepet, og som er relevante for sykepleie (sv. *omvårdnad*). *Vaka* var sterkest forbundet med *vara vaken, vakta, ha uppsikt över, (be)skydda, övervaka* og *passa*. Begrepets sterke forbindelse med sykepleie fremkommer klart ved at det under alle synonymer utenom *vara vaken* finnes ord som *sköta, skötsel, omsköta, omsorg, omvårdnad, vårda* og *gi vård*. Studien har videre en empirisk del der informanter ble bedt om å skrive ned hva de la i ordet *vaka*. Informantenes utsagn ble tematisert slik: Hvem en våker over, når våkingen skjer, hvordan det er å våke, hvem som våker, og hvordan det er å bli våket over (Fridh & Bergbom, 2006).

Ut fra den semantiske analysen og informantenes utsagn ble det å våke formulert som:

Att vaka innebär att vara närvarande vid någons sida med uppmärksamhet i syfte att beskydda personen från fara och att bistå och hjälpa vid svår sjukdom eller döende. Vakandet kan ske dag eller natt, av vårdpersonal eller närstående och innebär ett

känslomässigt engagemang där de egna behoven ställs åt sidan för omsorg/oro om den sjuke/döende. (Fridh & Bergbom, 2006, s. 7)

En ser at begrepet *omsorg* er valgt for å beskrive det å våke over en syk eller døende person. Perreault, Fothergill-Bourbonnais og Fiset (2004) undersøkte erfaringer nære pårørende hadde med å ha omsorg for en døende, kjær pasient hjemme. For omsorgsgiverne falt det naturlig å dra omsorg for den syke. Omsorgen ble drevet av en følelse av plikt og ansvar. Familiene beskrev hva som motiverte dem til å møte utfordringene som lå i omsorgen: kjærlighet, det å være der, å kunne gi hjelp og støtte samt å komme nærmere den døende. De følte en form for tilfredsstillelse og lettelse ved å ha gjort alt de kunne.

Omsorgsgiverne hadde ansvar for den daglige omsorg for den døende. Men dette innebar også en følelse av hjelpeløshet. Denne følelsen var knyttet til sykdomsprogresjon, deres manglende evne til å lette smerte og plager og valg relatert til innleggelse i en palliativ enhet. Begrenset sosial aktivitet og det konstante behovet for å våke forårsaket en følelse av isolasjon. Men et slående trekk ved intervjuene var at familien ikke la vekt på egne vanskeligheter. De klarte å sette til side egen lidelse, slik at den ikke influerte på den døende. Familiene hadde blandede erfaringer med helsepersonells hjelp og støtte. Forskerne poengterer at de profesjonelle må sørge for informasjon og støtte i henhold til omsorgspersoners behov for at omsorgen i hjemmesituasjonen skal fungere (Perreault et al. 2004).

Årvåkenhet (eng. *vigilance*) blir av Kooken og Haase (2014) beskrevet som «a big word for something we do all the time». Forfatterne hevder at sykepleiernes årvåkenhet er et sammensatt fenomen. Selv om sykepleierne er ansvarlige for å være årvåke for å beskytte pasientene fra skade, er ikke sykepleiernes årvåkenhet og årvåkenhetens betydning i forebygging, godt forstått. Artikkelen beskriver onkologiske sykepleieres erfaringer med årvåkenhet når de arbeider i en akuttavdeling på sykehus. Forfatterne beskriver fire temaer: Sykepleierne bruker årvåkenhet for å holde pasientene trygge, årvåkenhet er innebygget i ekspertens praksis hele tiden, barrierer hindrer sykepleiernes evne til å være årvåke og sykepleierne forventer at pasienter og pårørende deltar i et årvåkent fellesskap.

Andre forskere bruker ordet årvåkenhet (eng. *vigilance*) for å beskrive omsorgen og som et valgt begrep for våking. Hurst (2001) har foretatt en studie av tolv mødres erfaringer med å ha et prematurt barn på sykehus. Et sentralt trekk ved deres erfaringer og handlinger beskrives

som «vigilant watching over» sine barn. Det er en årvåken våking for å trygge sine barn. Artikkelen omhandler også samhandlingen mellom mødrene og sykepleierne. Helsearbeideren fortolket ofte mødrenes handlinger annerledes enn det som var ment, og dette skapte barrierer.

Årvåkenhet (eng. *vigilance*) blir også anvendt av Meyer (2002) i en studie om kvinner med migrene. Hun fant at kvinnene fungerte best gjennom å være årvåke. Dette ble begrepsfestet som «the art of watching out». Våkingens/«oppsiktens» kunst hadde fem underprosesser: å gi mening til hva det er, å forutse hva som kan skje, å beregne risiko, å holde seg beredt og å kontrollere resultatene. Årvåkenheten ble ikke sett, følt eller hørt av andre. Det var bare gjennom handlingene som kom som følge av våkingen, at andre kunne konkludere at kvinnene hadde vært årvåke. Meyer og Lavin (2005) har tilpasset disse underprosessene til sykepleie, og de fremstår slik: *å gi mening til hva det er*. Dette handler om å granske, vurdere og finne ut om noe er signifikant. Mønstergjenkjenning og tillegging av mening skjer ut fra kunnskap, erfaring og utdanning. *Å forutse hva som kan skje*. Dette dreier seg om å holde utkikk og være forberedt. Komplikasjoner kan oppstå, og en rask gjenkjenning av tegn er viktig. Overvåkning med hyppige vurderinger, så vel som evnen til å analysere og reagere i rett tid, er nødvendig. *Å beregne risiko*. Å forstå faren i enhver fremgangsmåte er et annet aspekt ved årvåkenhet. Evnen til å veie og minimere risiko er et kjennetegn på profesjonell årvåkenhet. *Å holde seg beredt*. Å være beredt til å handle er en komponent i sykepleierens evne til å holde oppsikt. Denne beredskapen er mer enn bare å være til stede. Beredskapen forutsetter en kunnskapsbase som gjør at sykepleieren vet hva som trengs i hvilke situasjoner, og at intervensjonene kan bli utført raskt dersom det er nødvendig. *Å kontrollere resultater*. Sykepleiere planlegger og kontrollerer kontinuerlig i hvilken grad mål er nådd. Ved å undersøke virkningen av handlinger og bedømme hvilke intervensjoner som virket, og hvilke som ikke virket, kan sykepleieren tilpasse pasientomsorgen. Dette er også en måte å bygge opp sin kunnskapsbase på.

I en artikkel av Carr og Fogarty (1999) fremkommer hva som er mening, mønstre og erfaringer med årvåkenhet (eng. *vigilance*) hos personer som oppholder seg hos familiemedlemmer på sykehus. Det synliggjøres fem temaer: forpliktelse til omsorg, utholdenhet/fleksibilitet, emosjonelt kaos/omveltning, dynamisk samspill og overgang (eng. *commitment to care, resilience, emotional upheaval, dynamic nexus og transition*).

Årvåkenhet blir her forstått som pårørendes nære, beskyttende engasjement for hospitaliserte slektninger.

Det er funnet tre studier som omhandler *vaka* (eng. *vigil*). Kellehear (2013) har tatt utgangspunkt i pårørendes våking over døende (eng. *vigil*) på helseinstitusjoner og utredet hvordan våking som sosial adferd kan ses i sammenheng med likvake (eng. *wake*). Disse to vakene ses som relaterte sosiale riter. Denne tilnærmingen gjør det mulig å se våkingen som noe mer enn det å være i et fellesskap, mestre tap og si farvel. Kellehear har anvendt tenkning om likvake som *rites of passage* som bakgrunn for å forstå våking over en døende. Våkingen (eng. *vigils*) gir tilgang til å beskytte, være en advokat for og støtte den døende i vedkommendes siste tid med det som hører ens kultur og dagligliv til. Slike aktiviteter ses som nødvendige for å berolige, lindre og trøste den døende før en reise som de fleste oppfatter som en mystisk hendelse. Pårørendes handlinger kan ofte medføre et spent forhold med personalet, da pårørende og de profesjonelle har et ulikt syn på hva som er viktig. Å holde vake tilhører en gammel praksis. Å delta vil inngi familien en tro på at å være en sosial og åndelig støtte for hverandre har verdi, både i hverdagslivet og ved dødens komme.

Det er også funnet forskning på sykepleiere som holder vake over pasienter. Schreiber og Macdonald (2010) gjorde en studie der de utforsket anestesisykepleiernes rolle og praksis i USA. Uttrykket «å holde vake over pasienten» (eng. *keeping vigil over the patient*) beskriver hvordan de utdannede anestesisykepleierne utfører sitt daglige virke. De holder vake gjennom fire strategier som var forbundet med hverandre: engasjement og kontakt med pasientene, finesse i anvendelse av teknologi til mennesker, kommunikasjon som fremmer kollegialt samarbeid og forankring i sykepleiens grunnverdier (eng. *engaging with the patient, finessing the human-technology interface, massaging the message og foregrounding nursing*).

Den første strategien innebærer å etablere en relasjon og sikre trygghet for pasientene. Dette kom til uttrykk på ulike måter. Én måte var å skape nærhet, slik at sykepleierne kunne møte pasientenes sårbarhet, stress og frykt. En annen var å holde kontakt via berøring. Berøring var nødvendig for å holde seg kjent med pasientens tilstand og hindre skade ettersom pasientene var immobilisert. Samtidig var berøring betryggende, selv for bevisstløse pasienter. Sykepleierne engasjerte seg også spirituelt ved å ha en metafysisk holdning til pasientene og vaka. Vaka ble sett i sammenheng med *vigilien* som en åndelig høytid der en holdt vake og vernet mot skade. Metaforen «spirituell reise» ble brukt for å beskrive det å følge pasienten

gjennom en fryktet, kanskje livstruende, erfaring, som en operasjon kan være, til en følelse av velvære. Kjærlighet ble sett på som en forenende kraft.

Den andre strategien handler om sykepleiernes engasjementet i de tekniske sidene av praksis. Å makte det anestesiteknologiske slik at pasienten er trygg og sikker, krever en spesiell omtanke, likeså å kunne følge med på subtile endringer i pasientens tilstand. I denne strategien ligger videre «å gjøre for pasientene det de ikke kan gjøre for seg selv». Årvåkenhet er nødvendig ved siden av en holistisk tilnærming. Den tredje strategien viser til anestesisykepleiernes anstrengelser for å fremme en avspent atmosfære på operasjonsstua. Sykepleierne hadde i tankene at personalets frykt og konflikter påvirket pasientene og fredfulle omgivelser innebar trygghet.

Den fjerde strategien er et fundament for de andre tre og omhandler hvordan anestesisykepleierne ser grunnlaget for sin yrkesutøvelse som forskjellig fra legenes. Dette innebar en sterk forestilling om omsorg og velvære, om holisme og om å behandle pasientene som individer. Forfatterne identifiserte to teoretiske perspektiver i sykepleie som de anså som totalt integrert: Orems teori om egenomsorgssvikt og Watsons teorier om humanvitenskap og omsorg samt omsorgsvitenskap som hellig vitenskap. Fra Watsons teorier viser forfatteren til de ti caritative faktorene og begrepet *hellig rom*. Et hellig rom kan ses på som et hellig sted der pasienter kan bli vernet gjennom sin reise i et farefylt scenario, som en operasjon er. Ettersom anestesi tar mennesket så nær døden, er arbeidet for mange anestesisykepleiere en handling som utføres med ærefrykt (Schreiber & Macdonald, 2010).

Vaka fremkommer som et sentralt funn ved pårørendes omsorg for alvorlig syke og/eller døende personer. I en studie av Fridh, Bergbom og Haljamäe (2001) analyseres pårørendes opplevelser når pasienten er diagnostisert som hjernedød. Den uvisse våkingen (eng. *the uncertain vigil*) er et steg på de pårørendes vei fra det trygge liv mot det ukjente. Pårørendes møte med personalet under våkingen ble sett på som viktig selv om erfaringene med interaksjonen varierte. I studien forteller pårørende både om omsorgsfull støtte og om manglende respekt for og innsikt i deres situasjon.

Jeg har ikke funnet forskning om sammenhengen våking og verdighet. Jeg har likevel ønsket å ha med forskning om verdighet, og da verdighet med utgangspunkt i en intensivkontekst. Studier viser at sykepleierne anerkjenner pasientenes absolutte verdighet ved å behandle dem

som unike personer (Nyholm & Koskinen, 2015). En studie av Klavestad og Nåden (2015) om pasienters verdighet, viser at verdig omsorg skjer når pasientene blir sett og hørt og opplever at deres ønsker og behov blir imøtekommet. Forfatterne fant at for at verdigheten skulle opprettholdes og fremmes var det særdeles viktig å bli møtt med respekt. Deltagerne i studien understreket at personlig og individuell sykepleie så vel som ekstra involvering i tillegg til det som var forventet, var essensielt. Nyholm og Koskinen (2015) fant at verdigheten til pasienter på en intensivpost er truet når sykepleierne har negative holdninger, og når pasientenes integritet ikke blir ivaretatt. Likeledes trues pasientenes verdighet når de mottar omsorg mot sin vilje.

Litteratursøkene viser at det er begrenset kunnskap om våking innenfor omsorgsvitenskap. Jeg har funnet noen få artikler om pasientens verdighet i en intensivkontekst. Det har ikke vært mulig å finne studier innen omsorgsvitenskap der våking og verdighet ses i sammenheng.

3 STUDIENS HENSIKT, FORSKNINGSSPØRSMÅL OG DESIGN

I denne studien søkes en forståelse av hva våking er, og da i sammenheng med verdighet. Ut fra et hermeneutisk kunnskapssyn skjer ikke teoriutvikling gjennom bestemte metoder eller teknikker. Imidlertid vil en i en avhandling tenke gjennom hvordan en best kan forstå den virkelighet eller sak en er opptatt av. Nedenfor synliggjør jeg de valg jeg har gjort for å skape struktur i en tilnærming som i hovedsak fremstår åpen og kreativ. En innser at forståelsen av våking og verdighet ikke slutter med dette. Å stå i en hermeneutisk tradisjon innebærer at forståelsen er i stadig utvikling.

Den overordnede hensikten med studien er å utvikle en ideallmodell for å våke / våking og verdighet i omsorgsvitenskapelig perspektiv.

Modeller kan sies å være abstraksjoner av virkeligheten. En ideallmodell er, som navnet tilsier, en modell som viser hva som er mulig og ønskelig (Eriksson, 1992).

Forskningsspørsmålene er plassert i to kategorier som står i sammenheng med hverandre:

Ontologiske spørsmål:

- 1) Hva betyr *våken* og *våke/våking* ifølge en semantisk og etymologisk begrepsanalyse?
- 2) Hva betyr *våking* ut fra vesensbestemmelse av mytologi og myter?

Kontekstuelle spørsmål:

- 3) Hva innebærer våking for pasienter, pårørende og pleiere?
- 4) Hvordan opplever pasienter å bli våket over?
- 5) Hvilken betydning har våking for pasienters, pårørendes og pleieres verdighet?

De sistnevnte spørsmål besvares gjennom hermeneutisk fortolkning av samtaler med pasienter, sykepleiere og pårørende.

Forskningsspørsmålene er utformet med bakgrunn i Erikssons modell for begrepsbestemmelse (jf. kapittel 5). I denne modellen skilles det mellom ontologisk og

kontekstuell bestemmelse. De to første forskningsspørsmålene dreier seg om våkingens vesen. De resterende spørsmålene handler om å forstå våking og verdighet kontekstuell. Både klinisk forskning og teoriutvikling har en ontologisk og kontekstuell dimensjon (Eriksson & Lindström, 2003, s. 17). I tråd med dette, vil den kontekstuelle forståelsen av våking og verdighet også innebære ontologiske aspekter.

De kontekstuelle spørsmålene dreier seg om mer enn bare å begrepsbestemme våke/våking. Våking blir her eksplisitt sett i sammenheng med verdighet (spørsmål 5). Men man kan anta at verdighet også kan ligge skjult i spørsmål 3 og 4. Spørsmål 4 ses som viktig for å forstå våking i en helhetlig sammenheng. I en studie om våking og verdighet vil det være logisk å spørre om pasienters opplevelse av å være våket over. Studiens omsorgsvitenskapelige perspektiv understøtter også dette.

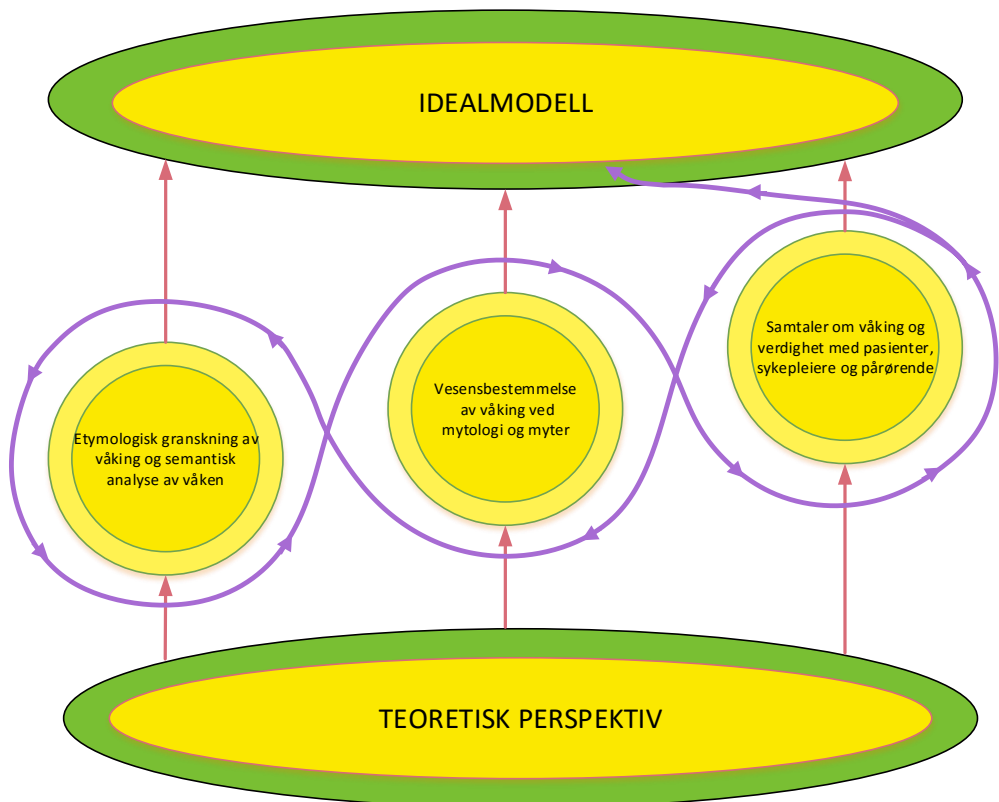
Studiens design

Nåden og Eriksson (2003) påpeker at begrep er blant hjørnesteinene i en vitenskap og begrepsutvikling er en nødvendig forutsetning for meningsfull forskning. Begrepsanalyse tilhører grunnforskning innenfor omsorgs- og sykepleievitenskap. Designet i denne studien er derfor utformet slik at jeg kan utforske og forstå våkenhet, våking og verdighet på ulike måter og med ulike metoder.

Studien tar utgangspunkt i et omsorgsvitenskapelig perspektiv. Eriksson (2003) fremhever at omsorgsvitenskapens og omsorgens etos former «siktet, sökandet och slutandet» samt utgjør klangbunnen i det teoretiske perspektiv. Kjernen i etos utgjøres av caritas, av kjærlighets- og barmhjertighetstanken samt aktelsen for menneskets hellighet og verdighet. At en er oppmerksom på grunnleggende verdier, vil slik være med på å avgjøre hvilket perspektiv en anlegger for studien, og hvordan en går frem i sin søken etter forståelse. Forskingen på våking og verdighet står også i et større perspektiv – å lindre lidelse, fremme liv og helse i kjærlighet og verne om pasientens verdighet (Eriksson & Lindström, 2009).

Som nevnt utgjør Gadammers filosofiske hermeneutikk det metodologiske fundament i studien. Et hermeneutisk design gir studien en utforskende karakter. Designet er åpent, og underveis kan en stille nye spørsmål og velge nye veier som synes fruktbare. Hermeneutikken legger føringer på tolkningsprosessen og hvordan ny forståelse gradvis vokser frem gjennom et møte mellom ulike horisonter. En horisontsammensmeltning går ut over egen forforståelse og

horisont og de valgte teksters horisont og vil slik innebære noe nytt. Ifølge Gadamer skal fortolkningen komme til et universelt nivå der en får en dypere innsikt i de virkelige strukturer i forskningsobjektet som en vil studere (Nåden, 2010).

Figur 1. Studiens design.

Studiens design er den overordnede planen for hvordan forskningsprosessen skal være, og hvordan elementene er forbundet med hverandre. Figuren synliggjør forskningsprosessen frem til det endelige resultatet foreligger – i dette tilfelle en idealmødel for våking og verdighet i et omsorgsperspektiv. Illustrasjonen viser hvordan et omsorgsvitenskapelig perspektiv er utgangspunktet for forforståelse, og hvordan dette påvirker og er i bevegelse gjennom arbeidet med studien.

Studien går gjennom ulike faser der det skjer endring i forståelsen. Forskningsoversikten kan ses som en begynnende fase der en skaper en oversikt over eksisterende kunnskap. De egentlige tolkningsfasene er representert ved de ulike sirklene i modellen. Etter hver fase markeres ny forståelse ved formulering av teser. Tesene som fremkommer etter tolkningen av samtalene, speiles mot tesene etter vesensbestemmelsen og deretter med tesene i den semantiske og etymologiske tolkningen. Dette gir et resultat i form av en foreløpig ontologisk modell. Når en utleder den endelige ontologiske modellen, ser man den i omsorgsvitenskapelig perspektiv.

4 STUDIENS TEORETISKE PERSPEKTIV

Caritastanken, eller kjærlighets- og barmhjertighetstanken, kan ses som kjernen i alt omsorgsarbeid (Eriksson, 1987b). Caritasmotivet ses som omsorgens og omsorgsvitenskapens grunnmotiv (Eriksson, 1990). Grunnmotivet for den som våker, kan slik ses i sammenheng med caritasmotivet. Caritasmotivet ligger som et utgangspunkt for all omsorg uansett om det er pårørende eller pleiere som våker. Omsorg (*vård*) er ifølge Eriksson (1987a) et naturlig menneskelig adferdsmønster, og det ligger i menneskets natur å dra omsorg for hverandre. Selv om uttrykksformene i omsorgen varierer, er den grunnleggende kjernen den samme.

Vårdande (caring) innebær att genom olika former av ansning, lekande och lärande åstadkomma ett tillstånd av tillit, tilfredsställelse, kroppslig och andligt välbegag samt en känsla av att vara i utvecling i syfte att förändra (upprätthålla, igångsätta, eller stödja) hälsoprocesserna. (Eriksson, 1987a, s. 9)

Omsorgens mange former omfatter hele mennesket og har til hensikt å fremme helse som helhet og la den andre få være og bli den han/hun er. Tro, håp og kjærlighet er nødvendige forutsetninger for omsorg og tilheling og kobles også til omsorgens kjerne. Den naturlige omsorgen mellom mennesker støttes av profesjonell omsorg. Sistnevnte bygger på en spesifikk yrkeskompetanse som har andre rammer enn den naturlige omsorgen. Når den naturlige omsorgen blir utilstrekkelig, skal den kompenseres med profesjonell omsorg. Den yrkesmessige omsorgen skal fungere som en støtte for den naturlige omsorg (Eriksson, 1987a, 1987b), men profesjonell omsorg blir ikke meningsfull om den skilles fra caritasmotivet.

Omsorg er en akt som finner sted mellom to levende agenter (Eriksson, 1987a).

Omsorgsakten (*den vårdande akten*) er et av grunnbegrepene i den kliniske omsorgsvitenskapen. Å våke kan ses i sammenheng med dette grunnbegrepet.

Den vårdande akten som är etisk till sin natur uttrycker vårdandets innersta väsen och återskapar grundmotivet, dvs. caritas, där kärlek, ansvar och barmhärtighet ständigt återskapas och finns gestaltad i den vårdande kulturen, i den vårdande relationen, samt i varje vårdaktivitet som strävar till att förverkliga nogon vårdhandling. (Eriksson & Lindström, 2003, s. 11)

Å våke over vil slik ha kjærlighetens vesen i seg uansett hvilken form våkingen har. I omsorgsakten skapes en innbydelse til den andre om å fremstå som den han er, om å fremstå i sin lidelse. Ved å svare på den andres redsel, håpløshet og ofte stumme lidelse skapes noe nytt i det rommet som pasienten og pleieren deler. Eriksson og Lindström (2003) fremhever at begrepet *innbydelse* innebærer en «plass» som gjennomstrømmes av gjestfrihet, og der redsel og håp har mulighet til å finnes side om side, en plass der det nakne ansikts bønn om barmhjertighet finner sitt gjensvar. Å kunne ta imot er i den naturlige omsorg avgjørende for å kunne dele og være i en relasjon. Pasienters evne til å ta imot og dele kan av ulike grunner være vanskeliggjort (Eriksson, 1987a). Pasientens tillit til den som våker, er dermed viktig. Omsorgen får sin særegne karakter gjennom et omsorgsfellesskap. Dette fellesskapet forutsetter et møte i tid og rom – et absolutt vedvarende nærvær. Å inngå i et fellesskap betyr å skape muligheter for den andre (Lindström, Lindholm og Zetterlund, 2014).

Innen omsorgsvitenskapen ses lidelse som omsorgens grunnkategori. Lidelse er en del av menneskers virkelighet. Eriksson (1995) har beskrevet seks hoveddimensjoner til begrepet *å lide*. Å lide innebærer å pine og ha det vondt. Mennesket plages og er i nød. Å lide betyr også å kjempe og utholde. En bærer sin plage, gjennomgår og utholder. Lidelse kan også handle om å forsones. Lidelsen omformes, og en kan forsones. Lidelse kobles videre til å begjære, å savne noe. Å hige etter noe, å ville ha noe en ikke kan få, er lidelse. Å lide med og for en annen kan også bety lidelse. Dermed kan medlidenhet henge sammen med lidelse. Men medlidenhet er ikke det samme som lidelse. Å lide sterkt selv ved å erfare andres lidelse kan bety at en ikke kan føle medlidenhet. Forskjellen mellom medlidenhet og opplevelsen av egen lidelse kan være hårfin.

Eriksson (1995) beskriver lidelse som en kamp mellom det gode og det onde, mellom lidelse og lyst. Lidelse kan ses som en form for død, men samtidig som en kamp for livet. Så lenge det finnes bevegelse i lidelsen, er det håp. Lidelsen kan bli en kraftkilde til nytt liv, til forandring og til fornyelse. Mennesket kan finne mening i sin lidelse.

Eriksson (1995) beskriver tre former for lidelse: Sykdomslidelse er den lidelse som oppleves ved sykdom og behandling. Denne form for lidelse handler om fysisk smerte forårsaket av sykdom og behandling. En annen side av sykdomslidelsen er den sjelelige og åndelige lidelse som forårsakes av skam, skyld og/eller fornedrelse mennesket erfarer som følge av sykdom eller behandling. Pleielidelse er lidelse som oppleves i forbindelse med selve pleiesituasjonen.

Den kan inntreffe ved krenking av pasientens verdighet – pasienten fratras muligheten til å være et helt og fullt menneske. Pasienten savner den caritative omsorg. Livslidelse er den lidelse en opplever i sitt eget unike liv. Den kan være knyttet til innsikten om at en bare er én, og dermed til ensomhet. Å være alvorlig syk kan innebære en trussel for hele livssituasjonen og ens eksistens. Å trues av tilintetgjørelse, å gi opp og å miste håpet er sider av livslidelsen.

Det er i kraft av kjærlighet at en kan lindre lidelsen. «Der hvor kjærlighet og lidelse møtes, oppstår en virkelig medlidenhet og virkelig omsorg» (Eriksson, 1995, s. 9). Kjærligheten er en forutsetning for ekte og fri omsorg. Medlidenhet kan ses som en kravløs bevegelse mot helhet i lidelsens kamp. Omsorgsgiveren overgir aldri pasienten, men finnes der gjennom sitt nærvær (von Post, 2000). Medlidenhet innebærer en følsomhet for andres lidelse (Eriksson, 1995). Gjennom viljen til å lindre en annens lidelse fremkommer mot til å stå i det vonde og til å møte de prøvelser lidelsen innebærer.

Verdighet er et av omsorgsvitenskapens grunnbegrep (Eriksson, 1996; Edlund, 2002). Dette ses blant annet i en av omsorgsvitenskapens aksiomer: Mennesket er i grunnen hellig. Menneskets verdighet innebærer å inneha det menneskelige embete, å tjene i kjærlighet, å være til for den andre (Eriksson, 1996; Lindström, Lindholm og Zetterlund, 2014; Edlund, 2002). Her knyttes verdighet til menneskets hellighet og tjeneste for andre.

Nordenfelt (2004) knytter verdighet til verdi. Verdighet handler om at en har respekt for andre så vel som for seg selv. Det er visse egenskaper ved mennesket som respekteres. Ifølge Nordenfelt (2009) har begrepet *verdighet* fire aspekter. Det første aspektet handler om menneskeverd. Denne verdigheten omfatter alle mennesker fordi de er mennesker. Et menneskes menneskeverd kan ikke reduseres eller tas bort. Dette aspektet er overordnet de andre aspektene. Det andre aspektet handler om verdighet ved fortjeneste (*merit*). Denne type verdighet er knyttet til sosial rang og stilling, eller verdighet en tilegner seg ved gode gjerninger eller prestasjoner. Alder kan også tilsi verdighet på grunn av visdom eller kunnskap. Det tredje aspektet dreier seg om verdighet av moralsk eller eksistensiell karakter. Verdighet er her knyttet til en verdig karakter eller dygd. Verdigheten er et resultat av ens handlinger. Verdighet kan slik tapes eller reduseres ved umoralsk adferd. Som verdighet ved fortjeneste er denne type verdighet foranderlig og vil variere. Forskjellen er imidlertid at sistnevnte ikke gir rettigheter. Det siste aspektet dreier seg om identitetens verdighet. Denne omfatter en persons integritet, selvbilde og autonomi og er en verdighet mennesket tillegger

seg selv. Verdighet innen dette aspektet kan tas fra en gjennom andre menneskers handlinger, ved hendelser som kommer utenfra eller, ved livets forgjengelighet i form av alderdom, sykdom eller skade.

Bredland mfl. (2002) gjør et skille mellom objektiv og subjektiv verdighet. Den objektive verdighet knyttes til den verdighet alle har i kraft av å være mennesker. Den subjektive verdighet viser til hvordan den enkelte opplever sin verdighet. Denne verdighet henger sammen med at en blir behandlet med verdighet av andre, og det man opplever som verdig for seg selv. Edlund (1995; 2003) skiller mellom absolutt verdighet og relativ verdighet. Absolutt verdighet knyttes til menneskets ukrenkbarhet i kraft av å være menneske, mens relativ verdighet er foranderlig og påvirkes av den kultur og det samfunn en er en del av. I en begrepsbestemmelse av *verdighet* viser funnene at absolutt verdighet er helhet/hellighet (eng.: *holiness*), menneskeverd, frihet, ansvar, plikt og å tjene sin neste. Begrepsbestemmelsen viser videre at relativ verdighet reflekteres i absolutt verdighet, samtidig som den påvirkes av kultur. De verdiene som fremkommer, er hierarkiske (Edlund, Lindwall, von Post & Lindström, 2013).

Omsorg berører menneskers grunnleggende eksistens, og det er derfor viktig å verne om menneskets verdighet (Söderlund, 2000). Eriksson fremhever at «det ytterste syftet med vårdandets etik, är att bekräfta människans absoluta värdighet» (Eriksson, 1995, s. 25).

I sammenheng med verdighet er det aktuelt å trekke inn helsebegrepet. Eriksson (1989) påpeker at helse må forstås som en del av det menneskelige liv. Helse er noe som hører sammen med den menneskelige natur og mennesket som kropp, sjel og ånd. Helse er ikke en statisk tilstand, men en tilblivelsesprosess. «Helse er en bevegelse mot å bli, være og gjøre, en streben etter helhet og hellighet som er forenlig med utholdelig lidelse». (Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2014, s. 177; min oversettelse fra engelsk). Ut fra dette kan en forstå det slik at mennesket kan være i bevegelse mot enhet og hellighet og dermed mot verdighet. Edlund (2002) viser også til at verdighet er nær forbundet med helse og lidelse.

Avhandlingen tar utgangspunkt i følgende aksiomer:

- Mennesket er i grunnen hellig. Menneskets verdighet innebærer å inneha det menneskelige embete, å tjene i kjærlighet, å være til for den andre.
- Fellesskapet er grunnleggende for alt menneskelig liv. Mennesket er grunnleggende

gjensidig forbundet med en abstrakt og/eller konkret annen i fellesskap.

- Omsorg er av naturen menneskelig, en fordring i å tjene med kjærlighet.

(Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2014, s. 177; min oversettelse fra engelsk).

Disse aksiomene og tesene legger viktige føringer på studien. Menneskets hellighet knyttes til verdighet, å tjene i kjærlighet og å være til for den andre. Verdigheten, kjærligheten og rettetheten mot den andre er sentrale innholdskomponenter i våking. At disse komponentene knyttes til menneskets hellighet gir våkingen en etisk verdi. Dette gir viktige premisser for forståelse av våking.

En gjensidig forbundethet som er grunnleggende, gir tanker til Indras nett (se senere). Som menneske står en i et gjensidig forhold til andre, det være seg en konkret eller abstrakt annen. Slik vil det å være våken og våke ikke bare angå en selv. Ideen om å være våken for hverandre gir mening med tanke på de valgte aksiomene. Fellesskapets betydning for våking og verdighet er en dimensjon som har betydning i studien.

Aksiomet om omsorgen løfter frem kjærligheten og det å tjene. Mennesket lever ikke for seg selv. Dette aksiomet kan klargjøre menneskets omsorg som å våke over det eller den en bryr seg om.

Av tesene velges tre som sentrale for denne avhandlingen:

- Omsorg er å lindre lidelse i barmhjertighet, kjærlighet, tro og håp. Naturlig omsorg kommer til uttrykk gjennom pleie, lek og læring i et vedvarende omsorgsforhold som av natur er asymmetrisk.
- Omsorgsfellesskap utgjør omsorgens meningskontekst og har sin opprinnelse i et etos av kjærlighet, ansvar og oppofrelse, nemlig den caritative etikken.
- Helse er en bevegelse mot å bli, være og gjøre, en streben etter helhet og hellighet som er forenlig med utholdelig lidelse.

(Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2014, s.177; min oversettelse fra engelsk).

Ved de to første tesene bindes våking til omsorgsfellesskapets etos av kjærlichkeit, ansvar, og oppofrelse. Lindring av lidelse står sentralt. En kan av dette forstå at våking er en hjelpende relasjon som er asymmetrisk og der omsorgen kommer til uttrykk gjennom pleie, lek og læring. Den tredje tesen om helse løfter frem bevegelsens betydning for helse. Våking kan være å understøtte helsens bevegelse mot helhet og hellighet gjennom det mennesket gjør, er og streber etter å bli.

5 EPISTEMOLOGI OG METODOLOGI

För att en gång bli till blix, är det nödvändigt att länge vara moln.

Cavalcante Schuback, 2006, s. 82.

I dette kapitlet utdypes den hermeneutiske epistemologien og metodologien som er valgt i avhandlingen. De spesielle metodene eller fremgangsmåtene som anvendes i delstudiene, utdypes i senere kapitler. Omsorgsvitenskapens kunnskapssyn bestemmes av dens etos. Hva en anser som viktig kunnskap, og hvordan kunnskapen fremkommer, er forbundet med grunnverdiene i vitenskapen. Klarhet med hensyn til ontologi, epistemologi og metodologi er nødvendig for å ta bevisste valg som samsvarer og dermed styrker studiens indre logikk.

Jeg hadde et ønske om å gå inn i begrepet *våke/våking* med ulike innfallsvinkler for å få en dypere forståelse av begrepet. Med en slik tilnærming kan en se antydninger til begrepet *verdighet* i ulikt materiale og med ulike metodiske grep. Det var da naturlig å søke en forskningstilnærming ut fra disse overveielsene. Eriksson (2010) har med bakgrunn i Koorts metode for semantisk analyse utviklet en modell for begrepsbestemmelse innen omsorgsvitenskap. Modellen kan plasseres innen en humanistisk hermeneutisk tradisjon med røtter i en eksplisitt ontologi og etos. Denne modellen er brukt som utgangspunkt for denne studien. Modellen inneholder både en ontologisk og en kontekstuell begrepsbestemmelse. Den ontologiske bestemmelsen omfatter etymologisk og semantisk analyse og en vesensbestemmelse som kan ta utgangspunkt i forskjellig materiale som er relevant for begrepet (Sivonen, 2012). Jeg ønsker å oppnå ontologisk klarhet og substansrikdom ut fra det jeg har arbeidet med. Den kontekstuelle bestemmelsen innebærer metoder for å utvikle begrepets meningssammenheng i en omsorgsvirkelighet, samt å bestemme begrepets pragmatiske trekk (Eriksson, 2010). Den ontologiske og kontekstuelle bestemmelsen av et begrep kan ses som en spiral der en stadig trenger dypere inn i forståelsen av begrepet (Sivonen, 2012). I avhandlingen vil jeg bruke begrepet *begrepsbestemmelse* om hele forskningstilnærmingen og *begrepsanalyse* om den etymologiske og semantiske bestemmelsen.

I avhandlingen tar jeg utgangspunkt i Gadammers hermeneutikk. Gadammers hermeneutiske filosofi løfter frem menneskets ontologi som det vesentlige og menneskets danning gjennom

forståelse (Eriksson & Lindström, 2007). Den hermeneutiske danning er en søken etter sannhet. Innen Gadamer's hermeneutikk er forståelse noe som eksisterer hos mennesket. Valget av Gadamer's filosofiske hermeneutikk hjelper en å nå en dypere forståelse av hva våking er. En vil ikke finne metoder for gjennomføring av forskning hos ham. Imidlertid gir Gadamer inspirasjon og innsikt i hva som bidrar til danning og sannhet. Med sannhet tenker en ofte på det som kan verifiseres og etterprøves. Dette er sannhet fordi det korresponderer med det som (en tror) er til stede i virkeligheten. Gadamer's tilnærming til spørsmålet om sannhet dreier seg om hva som gjør at noe fremtrer som sant. Hans anliggende er å beskrive forståelsen og hva som muliggjør denne (Jørgensen, 2009). Sannhet forstås som noe som kommer til syne. «Sannhet er ikke-skjulthet» ifølge Gadamer (2003, s. 20). Sannheten kommer til syne som en erfaring. Erfaringen fremstår som en begivenhet og en sannhetshendelse. Den kan fremstå på forskjellige måter og være av ulik dybde. Noe en har strevd med lenge, fremstår med et øyeblikks klarhet. Beskrivelsen kan være at det går et lys opp for en. Sannheten kan erfares som å komme til en lysning etter å ha gått langt. Dette kan ses som sannhetshendelser ifølge Gadamer. Noe avdekkes, kommer til syne og fremstår som innlysende. Forståelse er ikke et resultat av en metodisk kontrollert prosess, men en sannhetshendelse (Jørgensen, 2009). Vitenskapens endelige hensikt er ikke først og fremst kunnskap, men dannelse (Eriksson & Lindström, 2007).

Ifølge Gadamer (2004) står en alltid i en tradisjon. Tradisjonen ses som virkningshistorie og som del av ens forforståelse. Tradisjonen blir slik en forutsetning for forståelse. En vitenskapstradisjon vil forme den enkelte forsker, men forskeren vil også bidra til å forme tradisjonen. Ut fra dette vil tradisjonen gi muligheter. Grunnleggende sett vil en tenke seg at tradisjon er å bevare. Imidlertid ligger fornyelsen i relasjon til det gamle, til tradisjonen. Slik vil tradisjonens bevegelse være både innad- og utadrettet. Fordi en har tradisjon som fordom, er en klargjøring av omsorgsvitenskapelig ståsted nødvendig både for en selv og for andre. Fordommer er en betingelse for å forstå, og ifølge Gadamer ikke noe negativt. Enhver ny forståelse blir en del av ens liv – og en del av ens forståelseshorisont og fordom. I en væren av forståelse vil det hele tiden være et møte mellom horisonter – fortid møter nåtid, og ens egen horisont møter andres horisont. I møtet oppstår en tredje horisont, en ny sannhet (Jørgensen, 2009).

Språk er et annet sentralt element hos Gadamer (2004). Ut fra ham kan det ikke eksistere noe som ikke er språklig. Mennesket lever i, formes av og former språket. Det er språket som

åpner verden og gjør den forståelig. Språk og valg av ord var betydningsfullt for mitt valg av temaet for avhandlingen. Språket gir muligheter i våkingens rom, i ens forståelse av våking og i utlegning av forståelsen slik at den blir begripelig for andre. Valg av ord og begrep er i samsvar med omsorgsvitenskapen og dens tradisjon, og min egen forståelseshorisont.

Gadamer (2004) mener at mennesket kan forstå gjennom kunst. Mennesket som deltagende i kunsten forstår gjennom kunst. Kunst finnes i mange former – bilder, film, musikk og så videre. Valget av mytologi og myter for å forstå våking og verdighet åpner opp for kunstens særegne muligheter for forståelse. Myter er tvetydige, har poesiens språk og er billedskapende. I mytene er det ikke så tydelig skille mellom begrep og bilde. Mytenes billedskapende evne muliggjør forståelse. Mytenes tvetydighet gir også mulighet til å forstå ved å se fenomeners form, form som stillstand og form som bevegelse. I en klinisk virkelighet vil en kunne se og berøres av våkingens estetiske form eller fremtoning. Dette vil kunne gi en erfaring av skjønnhet, samt en dyp forståelse av verdighet i våkingen.

Som tidligere nevnt ses metodologien hos Gadamer som sekundær. Det er forståelsen av selve saken som er det sentrale (Foss, 2012). En hermeneutisk studie gjøres på sakens vilkår. Å forstå våking vil slik være å holde oppmerksomheten rettet mot denne saken. Saken viser til et sannhetsinnhold som er universelt. Leserens mening er underordnet saken. At fordommene har betydning, innebærer at en må være våken for fordommer som åpner opp for saken, og fordommer som dekker til. En hermeneutisk tilnærming innebærer en oppmerksomhet som er vendt innover, så vel som en åpenhet som er vendt utover mot tekstens innhold.

I denne studien er ord og tekster forskningsobjektet. Jeg er selv en aktiv medspiller med teksten. Å oppnå forståelse forutsetter at en retter sin oppmerksomhet mot det en vil forstå, og åpner seg for tekstens innbydelse. Å tre inn i denne dialogen med teksten er å bli med i et spill. I spillet kommer det som er, til syne. Det er spillet selv og ikke spillerne som har føringen. Utfordringene vil slik være å gi slipp og utsette seg for spillets egne vilkår. Å revidere en fordom er å revidere sin selvforståelse. Fordommer utgjør i vid forstand ens identitet og selvforståelse (Jørgensen, 2009). Å sette fordommer på spill kan ses som et valg. Det handler om å delta i spillet og åpne for forståelse og forandring eller stå utenfor og forbli uberørt. Opplevelsen en får i spillet, blir til erfaring og setter spor. Den blir en del av ens livserfaring. Slik er den hermeneutiske forståelse danning og dannelse.

Det etiske anliggende i søken etter forståelse og sannhet er åpenhet. I tråd med avhandlingens tema innebærer dette våkenhet og ikke søvnighet. En er våken for sin forforståelse, for hva som er ens sak, og åpen for tekstens egenhet og verdighet. Dette betyr å la den andre fremstå uten å forsøke å være herre i spillet. I leken er begge medspillere. Lekens vesen er selvforglemmelse for saken. En velger å sette sin forforståelse på spill og bli med i en bevegelse som skaper forandring. Det vil si å velge å gi slipp på fordommer som skjuler sannheten. Jørgensen (2009) påpeker at den hermeneutiske sirkel er et forhold mellom tekst og fortolker, ikke mellom delene i en tekst. Forforståelse er en del av sirkelen. Å frigjøre seg fra tradisjonsbundetheten er å gjøre teksten fremmed. Det er tekstens annerledeshet som skaper spenning og motstand i spillet. I det fremmede finnes mulighetene. Når teksten stiger frem som fremmed, oppstår undringen og åpenheten for det ukjente. De fastlåste mønstrene må vike. Teksten har ifølge Gadamer alltid noe betydningsfullt å si leseren. Å lese en tekst er å gjøre teksten betydningsfull. Det innebærer en vilje til å se og forstå på en ny måte.

Martinsen (2008) viser til Ludvig Feilbergs tenkning om den enkeltes innsats for å skaffe rom for innfall og arbeide skapende med innfallet. Feilberg bruker uttrykket «mellomøyeblikkene» om en måte å være til stede på før innfallet kommer – det er å kunne gi rom for at innfallet melder seg. Disse øyeblikkene ligger til grunn for all nytenkning og åndelig bevegelse. Men for at det skal skje en utvikling, må øyeblikkene føres videre i ordnede tankeformer, og til det kreves flid. Dette innebærer å arbeide systematisk med innfallene. Feilberg bruker begrepet *suspensjonstilstand* om det å våge å oppheve styringen av egen tilværelse, å glemme seg selv et øyeblikk for å kunne gi rom for at innfallene kan komme. Denne tilstanden er å være åpen, slippe opp, være bevegelig. Tanken er flytende, men ikke utflytende.

Ved å skape en suspensjonstilstand, et mellomøyeblikk, skaper man åpenhet og rom slik at innfallene kan komme. Innfallene synes å ha samme karakter som det Gadamer (2003) betegner som intuitive kortslutninger. Men innfallene, kortslutningen, skjer ikke i et vakuum. Martinsen (2008) skriver at innfallet oppstår under menneskeskapte betingelser, at en arbeider med noe over tid og har rom i og omkring seg til å la det komme. Forståelse synes også å innebære at en bringer med seg en form for forforståelse. Men Martinsen er tydelig på at den ikke må være styrende i mellomøyeblikkene, ellers hemmes åpenheten, dannelsen av «space» og ens mottagelighet, og tankene får ikke hvile fra sin vanlige «bestyrelse». Mellomrommene har et mentalt frirom i seg. Etter innfallene er flidsarbeid nødvendig, og det innebærer å

arbeide systematisk med innfallene, ofte med en form for motstand. «Innfallet blir møtt med en motstand fra fenomenet selv, og som må tas hensyn til når innfallet systematisk skal bearbeides» (Martinsen, 2008, s. 14). I de kreative prosessene synes det sentrale å være å skape mellomøyeblikkene. Uten disse oppstår ikke nyskapning. I en hektisk verden der tanker og følelser kjemper om plassen, har ikke det åpne rom de beste vilkår.

Leserens horisont endres slik i samspill med teksten og kan få personlig betydning. Dette dannelsingsaspektet betyr at det som er forstått, er en sannhet i leserens eget liv. Dette kan ses i lys av Gadammers begrep *applikasjon*. Applikasjonen er tosidig. Kunnskapen blir en del av forskerens nye horisont og perspektiv. Applikasjon kan også forstås som å tilegne den nye forståelse til den ytre verden, pasienter, pleiere, pårørende og omsorgs- og sykepleievitenskapen. Applikasjon krever at forståelsen gis en språkdrakt som er forenlig med omsorgsvitenskapens etos.

Å skrive i en hermeneutisk tradisjon kan ses som å skrive noe frem. Fyhn (2012) påpeker at det er i spenningsfeltet mellom opplevelsen av å ikke finne ord og vissheten om at en må skrive for å forstå, at de mest interessante innsiktene oppstår. Han sier at påstander som «ord strekker ikke til» eller «alt lar seg skrive» er påstander om språkets virkelighetskarakter. Skrivningen er slik både en hendelse og en ferdighet. Det er gjennom å skrive erfaringen skapes. Evnen til å erkjenne en innsikt henger nøye sammen med evnen til å la innsikten manifestere seg. Dette synes å være i tråd med Gadammers (2004) påstand om at væren som kan bli forstått, er språk. Formulering er forståelse og språk. Når språket leter seg frem, åpnes nye veier til innsikt. Fyhn påpeker betydningen av en ledig holdning i skrivningen. Dette kan forstås som åpenhet og lytting. En må være i stand til på den ene siden å merke anelsen som er i ferd med å ta form, og på den andre å la den manifestere seg som tekst. Å lytte i anelsen er å være stille (Fyhn, 2012, s. 177). Heri ligger både det aktive og det passive form. Det passive er å lytte, skrivningen er aktivitet. Det aktive og det passive eksisterer samtidig. Dette synliggjør en holdning der passivitet gjør seg gjeldende i aktiviteten eller aktiviteten gjør seg gjeldende i passiviteten. Fyhn beskriver det som å stemme seg inn mot en anelse, å sørge for å være passiv, slik at anelsen selv kan bli aktiv. «Jeg» trer tilbake for å slippe teksten frem. Det handler om å stille seg til disposisjon for det som måtte komme, uten å ha til hensikt å kontrollere. I en yin og yang-tenkning vil de to balansere i en helhet. Ved å innta en passiv holdning blir anelsen selv aktiv, yin vekker yang. Motsatt vil yang kunne vekke yin.

6 ETISKE OVERVEIELSER

Studien er utført etter Helsinkideklarasjonen (2000) og den finske forskningsetiske delegasjonens retningslinjer for *God vetenskaplig praxis* (2002) og *Etiske prinsipper för humanistisk, samhällsvetenskaplig og betarendevetenskaplig forskning* (2009). Studien er godkjent av Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk sør-øst B (vedlegg 2).

Studiens utgangspunkt i omsorgsvitenskapen med dens uttalte etos samt den hermeneutiske kunnskapstradisjon innebærer at etiske hensyn påvirker hvilke valg en tar gjennom hele forskningsprosessen. Verdighet og at en vil den andre vel, vil slik kunne gjelde så vel tekster som informanter. Ut fra en hermeneutisk tenkning vil etiske overveielser være knyttet til om forskeren forholder seg til saken (Foss, 2012). Når en leser tekster, vil ens egen forforståelse utfordres i møte med tekstens horisont. Å ha en åpen, undrende holdning til tekstens iboende sannhet betyr å forholde seg etisk i forskningen (Koskinen & Lindström, 2012). Våking og verdighet, temaet i denne studien, gir også innspill til etisk refleksjon. Oppmerksomhet som utgangspunkt for å forstå handler om å åpne seg for det ukjente og å åpne seg på en måte som ivaretar verdighet. Øynene er åpne, men de stirrer ikke (Carabeidis, Larson & Torrkulla, 2014). Å være våken i tolkningsarbeidet vil også si å være nøyaktig og nærværende, det motsatte av sløvhet og likegyldighet. Etikk er å knytte seg an til åpenhet og sannhet og erkjenne egne skylapper og ta ansvar for å skyve dem til side.

Ut fra omsorgsvitenskapens vektlegging av substans vil etiske overveielser være knyttet til hvordan en velger ord og utformer tekst (Eriksson, 2010). Fordi denne studien har sitt grunnlag i omsorgsvitenskapens tenkning, vil etiske overveielser vedrørende ordvalg og tekstutforming være viktig. Det er sentralt å være bevisst på ordenes betydning og språklig fremstilling av funnene. Som Eriksson (2010) påpeker, vil ethvert resultat fra forskning kunne påvirke det enkelte menneskets velvære, og symbolsk sett er en som forsker ansvarlig for menneskers liv og helse.

Selv om avhandlingen er en helhet, er det nødvendig å vurdere forskningsetiske anliggender i de ulike delene.

Semantisk og etymologisk begrepsanalyse

Begrepsanalyse er en metode som krever at en følger metodens ulike trinn og er tydelig på hvilke valg som foretas. Dette innebærer at en i avhandlingen viser stringens og transparens (Sivonen, Kasén & Eriksson, 2010). Det gjør man ved steg for steg å vise hva som er gjort, og ut fra hvilke begrunnelser. På samme måte vises åpenhet i tolkningsprosesser. Å følge metoden krever en bredde i ordbøker og vurdering av egnethet for å ha et valid utgangspunkt for analysen. Dette kan være problematisk ut fra norske språkforhold, noe jeg redegjør nærmere for i kapittel 10. For å arbeide med denne metoden har det vært nødvendig med omfattende kunnskap om språk og grammatikk. Dette kan også ses i sammenheng med etikk i forskningen. Det er lett å trå feil når en arbeider så inngående med ord i ulike ordklasser, verbformer og så videre.

Begrepsanalyse skal i denne studien forstås innenfor en hermeneutisk forskningstilnærming. Dette er et etisk anliggende. Å arbeide med stoffet i undring for å forstå hva som kan ligge i og bak et ord, vil slik være viktig. En vil forstå «saken» i omsorgsvitenskapelig perspektiv. En kan bli forledet av ordet *analyse*. Analyse kan gi tanker om at studien er utenfor en hermeneutisk tradisjon. En må nærme seg ordene og metoden med mer enn analytiske evner. Det innebærer heller en dialog med ordene der en stiller seg åpen for hva som kan skjule seg. Å vektlegge og synliggjøre tolkningsprosesser og hvordan en har arbeidet etter helhet-del-helhet-prinsipper, vil slik kunne reflektere etiske aspekter. Metoden innebærer å avdekke meningsvariasjoner av et ord for slik å forstå et begrep. Forståelsen fremkommer gjennom helhet-del-helhet-tilnærmingen innenfor hermeneutikken (Sivonen mfl., 2010). Den endelige tolkningen skjer i lys av det teoretiske perspektivet og selve disiplinen. Slik kan studien bidra til å utvikle den omsorgsvitenskapelige substansen.

Vesensbestemmelse

Vesensbestemmelse fra en kilde med mytologisk materiale kan by på ukjente etiske problemer. Det kan handle om hvordan det mytologiske innholdet er forenlig med et omsorgsvitenskapelig perspektiv – ontologisk, etisk og epistemologisk. En ser det slik at en kilde ikke kan representere det uetiske. Det forskningsetiske vil heller dreie seg om hvordan en nærmer seg teksten og følger den forskningstilnærming en har forpliktet seg på. *Snorre-Edda* er en klassisk tekst. Ifølge Gadamer er utgangspunktet for lesning av klassiske tekster ens forskningstradisjon og valgte teoretiske fundament (Koskinen & Lindström, 2012). Dette viser til et forskningsetisk utgangspunkt. Imidlertid er mytologi og myter i sitt vesen

mangetydige og kan derfor tolkes på utallige måter. Gjennom arbeidet med stoffet er det derfor nødvendig å spørre seg om tolkningene er rimelige og troverdige innenfor det valgte perspektiv.

Forskningsetisk sett bør en arbeide etter en gjennomtenkt eller reflektert fremgangsmåte. Det handler om å avdekke og tolke frem det som er meningsbærende i den valgte mytologiske teksten, slik at det som er vesentlig for temaet og omsorgsvitenskapen, blir belyst. Innen omsorgsvitenskapen er det imidlertid lite erfaring med tolkning av mytologisk stoff. Jeg måtte derfor finne en tolkningsmåte og holdning til teksten som var hensiktsmessig. Åpenheten ved dette ivaretas ved transparens og tydeliggjøring av hvordan en hermeneutisk er i dialog med teksten.

Når en leser klassiske tekster, er det å vise åpenhet og vilje til å la teksten si alt den har å si, og la den fremstå med sin egen sannhet et etisk anliggende (Koskinen & Lindström, 2012). Det innebærer også å ta imot sider av teksten som i utgangspunktet vekker avsky, eller som en opplever er lite forenlige med det omsorgsvitenskapelige perspektiv. Ved å være oppmerksom på og anerkjenne egne følelser kan en la teksten få leve til en dypere mening stiger frem. Slik kan ny forståelse fremstå som en sannhetshendelse. Å lese klassiske tekster vil slik innebære å la teksten berøre.

Det forskningsetiske handler videre om hvordan en fremstiller mytologisk stoff som for noen er en religion. Materialet makte til forsiktighet og respekt. En kan også tenke seg at de personifiserte kreftene, som åsen Tor, har krav på å bli forstått i lys av de «regler» som gjelder i en mytologisk virkelighet. Ved lesning av mytologiske tekster er det videre et etisk anliggende å kjenne til ulike tradisjoner for tolkning av verket og mytologi generelt. Teksten bringer med seg sin horisont og sine forskningstradisjoner, som en ikke kan overse.

Etiske forhold er også behandlet implisitt i kapittel 7 og 9.

En empirisk studie

Kjennskap til feltet der den empiriske studien skal foretas, er viktig for å se hvilke etiske dilemma som kan oppstå. Jeg valgte derfor å hospitere på intensivposten i forkant av samtalen. Hospiteringen bidro til kjennskap til pasientgruppen, rutiner og arbeidsoppgaver

og gav større innsikt og for forståelse før samtalerne samt til analyse- og tolkningsarbeidet. Det ble ikke nedtegnet data vedrørende personer under hospiteringen.

Forskningsetiske anliggender som informert samtykke, anonymisering og konfidensialitet står sentralt i all kvalitativ forskning. Informert samtykke innebærer at informantene får informasjon som er forståelig, og at samtykket er frivillig. Informasjonen ble gitt skriftlig og via avdelingssykepleier, som forespurte om deltagelse. Det er innhentet informert samtykke fra alle informanter. Dersom samtalerne innebar ubehag eller opplevdes som en byrde, kunne informanten trekke seg uten å angi noen grunn. Dette gjaldt også i etterkant av studien. Anonymitet ved presentasjon av tolkningene ivaretar jeg ved å la generelle utsagn følge temaene. Personene bak utsagnene er nedtonet. I delkapitlet der pårørendes perspektiv kommer frem, beholdes fiktive navn på informantene. Jeg har i presentasjonen valgt bort utsagn som kunne fremstå krenkende. Utsagnene er forsiktig bearbeidet til et mer leselig skriftspråk.

De etiske utfordringene som var knyttet til samtalerne med pasientene, var tenkt nøye gjennom på forhånd. Helsinkideklarasjonen har nedfelt grunnleggende etiske prinsipper for forskning på mennesker. Disse er å ikke skade, velgjørenhet, autonomi og rettferdighet. Prinsippene bygger opp om en varsom tilnærming i forskningen (Tranøy, 1981). Pasientens sårbarhet og tilstand tilsa at en spesiell varsomhet var påkrevd. I utgangspunktet skulle intervjuene foretas etter at pasientene hadde flyttet fra intensivposten, slik at samtalerne ikke skulle bli en ekstra belastning i en alvorlig sykdomsfase. Imidlertid ble to samtaler gjennomført på intensivposten. Avdelingssykepleier vurderte pasientenes tilstand til at det var forsvarlig, og pasientene gav tilslutning. REK ble forelagt endringen (vedlegg 3), og de hadde ingen innsigelser (vedlegg 4). Pasientene ble muntlig og skriftlig orientert om at samtalerne når som helst kunne avbrytes. Det påhviler den som intervjuer, å ha et særlig blikk for slitenhet eller andre plager hos pasientene spesielt. En bakgrunn som sykepleier er nyttig i så henseende.

Samtalerne ble tatt opp på bånd og senere transkribert av to profesjonelle transkriptører. Disse har underskrevet en taushetserklæring vedrørende opplysninger som de får gjennom arbeidet (vedlegg 5). Lydbånd oppbevares i låst, brannsikkert skap og er ikke tilgjengelige for andre enn forskeren. Navnelister på informantene oppbevares ikke sammen med resten av materialet. Lydbåndene vil bli slettet og navnelister makulert en måned etter forsvar av doktoravhandlingen.

De etiske aspekter ved selve samtalen ses i sammenheng med den caritative omsorgsetikken. Respekt, lydhørhet og tid til å tenke og snakke er viktige sider av en samtale. Å være våken for den andre har etiske implikasjoner i samtalen ved siden av at en lettere fanger opp den andres budskap. I våkenheten kan en ha oppmerksomheten rettet mot temaet og skape mulighet for fordypning i samtalen.

7 GJENNOMFØRING AV STUDIEN

I dette kapitlet presenterer jeg de konkrete metodene og den praktiske gjennomføringen av delstudiene. Vurderinger og erfaringer vil også gis plass. På denne måten synliggjøres den hermeneutiske tilnærmingen på et mer konkret nivå.

Gjennomføring av etymologisk og semantisk begrepsanalyse

Da jeg valgte å gjøre en semantisk begrepsanalyse, fikk jeg behov for å reflektere over hva et begrep er. I hverdagsspråket skiller en ikke alltid mellom ord, begrep, forestilling, idé eller lignende. Dette er imidlertid nødvendig innen vitenskapelig arbeid, der meningsfull kommunikasjon er avhengig av et presist og nyansert språk. Koort (1975) og Sivonen (2012) viser til sammenhengen mellom virkelighet, ord og begrep. Virkeligheten, som består av ting, egenskaper, hendelser, prosesser og så videre, motsvares av tankemessige begrep. Et begrep er slik et tankeinnhold eller en mening som gjør virkeligheten begripelig. Tankeinnholdet gis en term eller ord som et uttrykk for begrepet. «Verklighetens delar, s.s. ting, egenskaper och fenomen, motsvaras i tanken av begrepp, vilka omtalas med ord (termer)» (Koort, 1975, s. 13). Disse tre elementene virkelighet, ord og begrep kan danne en trekant, ofte kalt Ogdens trekant eller triangel. Hvert hjørne av trekanten har en kobling til de andre to hjørnene (Asp & Fagerberg, 2012). Termen *våke* representerer et fenomen i virkeligheten som blir begripelig når en avdekker hva det betyr. Noe av begrepsinnholdet ligger åpent i dagen, mens annet kan være mer skjult. Det var åpenbart at å våke innebærer å være våken. At våking også innebærer en bevegelse, lå skjult inntil analyse- og tolkningsarbeidet avdekket denne betydningen. Semantikk ses av Koort (1975) på som en tolkningsvitenskap der forskningsobjektet er forholdet mellom språklige uttrykk og deres mening og innhold. Semantisk analyse er slik en analyse av ordenes eller termenes betydning. Den konkrete beskrivelsen av analyse- og tolkningsprosessen er nærmere beskrevet i kapittel 8.

I den etymologiske granskingen tok jeg utgangspunkt i ordet *våke*. I tillegg ble ord med samme etymologiske utgangspunkt gransket. Jeg antok at dette ville gi en utvidet forståelse av hva våking innebærer. En kan også se på ordene som en «ordfamilie» som på ulike måter belyser hva våking betyr. Verb, substantiv og adjektiv viser på ulike måter sider av en hendelse eller handling. I en semantisk analyse er det nødvendig å ha ett bestemt ord i fokus, og her valgte jeg ordet *våken* ut fra en språklig og sakssvarende begrunnelse.

Forskningsspørsmålet viser til ordene *våke* og *våking*. *Våke* er et verb i infinitiv. Jeg har valgt *våking*¹ i tillegg for å understreke en presensform av handlingen. *Våking* betyr det å våke og er en substantivform av verbet (*Bokmålsordboka*, nettutgave). *Våken* er en partisippform av *våke* og ordene uttrykker slik sett bare ulike verbformer. Partisippet kan i tillegg anses som et adjektiv eller adverb. Ved å velge partisippet/adjektivet *våken* synes det lettere å få en ontologisk forståelse enn ved å velge verbet å våke. En semantisk analyse er en del av en ontologisk bestemmelse, og ordvalg kan ses i lys av dette. Et annet argument for valget av ordet *våken* var studien til Fridh og Bergbom (2006). De hadde utført en semantiske analyse av verbet *vaka*. I denne studien hadde *vaka* og *vaken* en synonymitet på 100. Ut fra dette kan en tolke ordene som identiske. *Våken* blir her den semantiske analysens *analysandum* og de begrep eller begrepskombinasjoner som fremkommer, *analysans* (Kooft, 1975, s. 25).

Arbeidet i denne delen av studien innebar å sette seg inn i forskjellige språklige aspekter. Det har vært aktuelt å gå nærmere inn i det norske språk og norsk språkhistorie som bakgrunn for gjennomføringen av den semantiske analysen. I Norge finnes to offisielle norske målformer samt en utbredt dialektbruk. At en har klarhet i språksituasjonen i Norge, har betydning for ens metodiske valg – i tillegg til at det er viktig for at en skal kunne gjøre en saklig og troverdig analyse i relasjon til norske forhold. Jeg finner at dette ikke er tilstrekkelig beskrevet i den litteratur jeg har benyttet. Et viktig anliggende er derfor å belyse hvordan språksituasjon i Norge får betydning når en skal utføre en etymologisk og semantisk analyse i dette landet. På en måte kan dette ses som et arbeid knyttet til metodiske forhold og utvikling av begrepsanalyse.

Å ha kjennskap til språk generelt, gamle språk, språkutvikling, språkvandring og så videre var nødvendig for å kunne forstå ordbøker, spesielt de etymologiske. Hva betyr det for eksempel at et ord er gammelnorsk, angelsaksisk, indoeuropeisk eller fra sanskrit, og hva betyr dette for tolkningen? Likeledes var det viktig å ha innsikt i andre språks relasjon til norsk. Wikander (2006) sier for eksempel at en nesten ikke kan lese en sanskrittekst uten å finne ord som er beslektet med ord i svensk og andre indoeuropeiske språk. I arbeidet med dette stoffet

¹ Endelsene *-ing* og *-ning* brukes til å lage substantiv av verb. *-ing* viser oftest til verbalhandlingen, mens *-ning* helst viser til resultatet av handlingen (<https://www.ordnett.no/språkverktøy/språkvett.ing>).

studerte jeg også ordbøker og etymologiske kilder fra andre nordiske språk samt engelsk og tysk. Disse ble ikke brukt som materiale, men dannet viktig tilleggsstoff og kunne bekrefte tolkninger og funn. Semantisk analyse stiller en også overfor utfordringer vedrørende grammatikk. Kunnskap om inkoative verb, ulike former for partisipper, forskjell på partisipp og adjektiver, forskjell på transitive og intransitive verb og så videre var aktuell kunnskap i arbeidet med denne metoden og de valgte begrepene. For å få ordene «under huden» arbeidet jeg mye med ordbøkene. Jeg leste systematisk og litt her og der og reflekterte over ord og betydninger. Dette gav kunnskap om denne type materiale samt innspill til tolkning og forståelse. For eksempel var det interessant å grunne over forskjellen på yrvåken og årvåken. Disse ordene er synonymer for *våken*, men har forskjellig «smak» – våkenheten er ulik. Dette ledet til spørsmål som «er begge våkenhetsformene like gunstige i omsorgen?». At våkenheten er ulik, ses på forstavelserne *yr-* og *år-*. Det var interessant å oppdage hvor mye som er gjemt i ord. Fra et hermeneutisk ståsted kan ord ses å være bærere av en historie selv om dette ikke er synlig i utgangspunktet. Et eksempel er ordet *vakker*, som i ordbøker ses i sammenheng med *våken*. Ved å fundere over ordene *vakker* og *våken* kan en oppdage et slektskap mellom ordene. Skjønnhet kan slik ses som et trekk ved det å være våken og vital.

Gjennomføringen innebar både en stringent metodisk fremgangsmåte og en tolknings- og forståelsesprosess der en hermeneutisk tilnærming ble anvendt. Det var spennende å se mønstre som steg frem. *Våken* fremstod med en betydning som kunne ses som grunnleggende selv om kontekst eller situasjon var forskjellig. Å arbeide med sammenhenger eller bilder som umiddelbart syntes fjerne fra omsorgsvitenskap, åpnet for frihet og åpenhet i tolkningsprosessen. Begrepet *fiskevak* synes for eksempel fjernt fra våkebegrepet innenfor omsorg. Imidlertid opplevde jeg at refleksjon over dette uttrykket, som befant seg innenfor en annen virkelighet, bidro til å skape forståelse og gjenkjenning av en mer abstrakt form. Et fiskevak kan ses som en plutselig bevegelse i en rolig vannflate. Fisken er våken og livlig, den «leker» og skaper ringer som brer seg utover vannet. Egen innsikt fra tolkningsarbeidet var at forståelse av natur gir forståelse av kultur. Gjennom å arbeide med ulike virkeligheter, trådte våkingens vesen eller væren frem og våkingens ontologi klarere. Imidlertid handlet begrepsbestemmelsen om å utvikle et begrep innenfor omsorgsvitenskap. Forståelse via andre virkeligheter ble dreid mot hensikten med studien og det teoretiske fundament. Det skjedde en grundigere speiling av forståelsen av enkeltdele mot teorirammen i studien. Via hel-deltenkingen kunne saken opplyses. Arbeidet med ordene åpnet for en forståelse av saken som ikke hadde kommet uten denne metoden. Det gav også en utvidet språkforståelse og førte til

at jeg ble mer oppmerksom på hvilke ord og begrep jeg brukte. Det ble mulig å være mer presis og distinkt i språkbruken.

Gjennomføring av vesensbestemmelse av mytologisk materiale

I dette delkapitlet vil jeg redegjøre for bakgrunnen for at jeg har foretatt en vesensbestemmelse, og da av norrøn mytologi. Videre har jeg beskrevet hvordan jeg har arbeidet med lesning og tolkning av det mytologiske stoffet ut fra en hermeneutisk tilnærming, og forklart hvorfor. Det spesielle med lesning av mytetekster løftes opp. Det er videre redegjort for forhold som har komplisert tolkningsarbeidet, og hva som har gjort tolkning og ny forståelse mulig.

I begrepsanalysen ser en at de tre etymologiske verkene viser til ord fra gammelindisk/sanskrit knyttet til *våke* og *våken*. Historisk sett kan da *våke* forbindes med ord som *vajra*, *tordenkile*, *hammer* samt Tor fra åsatroen og Indra fra den indiske gudeverden. Dette fører inn i en mytologisk verden med guder, myter og symboler. De etymologiske ordbøkene viste videre til ord som *kraft*, *kraftig*, *rask*, *livskraftig*, *livlig*, *årvåken*, *vaksom*, *opplive*, *seier*, *anspore* og *vedderstrid*. En hermeneutisk tilnærming innebærer bevegelse mot ny innsikt og forståelse, og ordbøkene gav inspirasjon til å gå inn i mytenes verden med en undring om hvorvidt dette feltet kunne avdekke noe mer om våking, våkenhet og verdighet. Våkenheten har kraft, styrke, livskraft og så videre som sentrale kjennetegn. Å gå inn i mytologien kunne gi innsikt i kraft og styrke via Tor og Tors vesen og også større forståelse av våkingen.

Inspirert av Erikssons (2010) modell for begrepsbestemmelse valgte jeg å foreta en vesensbestemmelse. Dette er en side av ontologisk begrepsbestemmelse. Vesensbestemmelse innebærer å utforske hva det er som gjør begrepet «til det som det er». En klargjør vesenstrekk som må være til stede for at en skal kunne si at noe er det som det er, og ikke noe annet. Det vil si å bestemme essens, natur, det genuine (Eriksson, 2010). En kan forstå dette som noe som er uforanderlig og tidløst. Eriksson (2010) sier at hva-spørsmål åpner opp for forståelse av et begreps essens eller mening. Klassiske tekster er verdifulle kilder for gransking. Grunnen til at jeg gikk inn i myter og symboler, var slik en antagelse om at de kunne bidra til en ytterligere forståelse av våkingens vesen, samt at jeg kunne finne spor av verdighet i dette materialet. Mytenes karakter tilsier at de kan bidra til viten om ontologi og

den virkelige virkelighet. Et begrep kan inneha en dybde som en ikke så lett får øye på i første omgang.

Arbeidet med begrepsanalysen gav en forståelse av hva våkenhet og våking innebærer. Denne forståelsen tok jeg med inn i arbeidet med mytologi og myter. I vesensbestemmelsen ønsket jeg å studere kilder som omhandler Tor med hammeren, og fortellinger om ham. Det var utfordrende å gå inn i dette feltet for å se om det kunne åpne opp for nye sider av våking og verdighet og således gi et bidrag til omsorgsvitenskapen. Spørsmål som ble stilt, var om dette mytologiske stoffet kunne berike en vitenskap, og om Tor med hammeren kunne tilføre viktige verdier til omsorgsvitenskapen. Umiddelbart kan en tenke seg at makt, kamp og vrede står i motsetning til omsorg. På den annen side kan en anta at Tors kraftbruk kan være en vernende kraft når kaos råder. Jeg vil i utgangspunktet anta at kraft og styrke står sentralt i omsorgen. Uten disse egenskaper, som også er Tors kjennetegn, kan omsorgen bli sentimental og lite handlekraftig. I tillegg kan mytene inneholde et budskap som ikke er tydelig i første omgang. Våkingens vesen kan slik løftes frem via mytologien.

Det var ikke helt uten uro jeg brukte norrøn mytologi og myter om Tor med hammeren Mjølner som kilde i avhandlingen. Bakgrunnen var vissheten om at dette materialet og mytologien faktisk har en historie som vekker motstand. Som leser er en også bærer av kollektive tradisjoner og fordommer. Bringsværd (2007) hevder at det er motvilje mot stoffet på grunn av minnet om nazismen og Nasjonal Samling. Partiets bruk av norrøne ord, tegn og symboler gjorde at mye av det norrøne stoffet ble bannlyst for ettertiden. Bringsværd hevder at nazistene tok fra oss omtrent hele vår gamle norrøne kultur. Nynazister og satanister bruker i dag symbolene som om de var deres og deres alene (Bringsværd, 2007, s. 328). Solkorset og solhjulet (hakekorset, svastikaen), som har vært viktige symboler i de fleste kulturer og var betydningsfulle symboler innen den norrøne og kristne tradisjon, har i dag både fortidige og nåtidige undertoner. Svastikaen er tolket som et symbol på Tor og Mjølner og kanskje spesielt et tegn på Mjølners kraft (Roberts, 1994; Biedermann, 1992). I tråd med dette tenkte jeg over om jeg skulle gå inn i, og etter hvert hvordan jeg skulle presentere, symbolikken rundt Torshammeren. Jeg valgte å nærme meg stoffet med åpenhet, men også utvise varsomhet. Fra et hermeneutisk ståsted ville det være uetisk å la stoffet ligge på grunn av motvilje og uro. Det kan heller ses som en mulighet til å se på tradisjonen med nye øyne og sette forforståelse på spill. Bringsværd (2007) beskriver også en annen holdning til den norrøne mytologien. Han knytter den til et nordisk mindreverdighetskompleks. Den greske og romerske mytologi har

fremstått som litt «finere» og mer «dannet» enn den norrøne. En ser også at gresk og romersk mytologi i mye større grad enn den norrøne er blitt brukt til å utvikle begrep og teorier innen ulike vitenskaper. Gadamer er opptatt av tradisjon og for så vidt myter, men synes spesielt opptatt av antikkens greske klassikere – til tross for at både Gadamer og den norrøne mytologien tilhører den germanske kulturkrets.

Norrøn religion og mytene om Tor var kjent for meg som en del av vår kultur og gjennom tidligere lesning. Jeg forbandt Tor med hammeren (Mjølner) som den som skapte lyn og torden med sine reiser med bukkene. Når det tordnet, kunne en bemerkning være: «Nå er Tor ute med bukkene sine igjen!» Tor var en av æsene som bodde i Valhall. Han var sterk og brukte hammeren til å kjempe mot troll og jotner. Stadig begav han seg ut i Jotunheimene. Tor ble gjerne fremstilt som en rødhåret kjempe med hammeren hevet til dyst. Mytologien som tradisjonsstoff ble en del av min forforståelse i lesning av *Snorre-Edda*. «Landskapet» der handlingen skjedde, kjentes hjemlig. Dette gav en fortrolighet til stoffet. Da jeg nå gikk inn i mytologien i forskningssammenheng, ble stoffet på en måte mer fremmed. Det ble et materiale som skulle studeres med en annen hensikt enn interesse og underholdning. En gjør på en måte materialet mer fremmed for å kunne møte det med nye øyne, slik at det kan «tale til en» på nytt. Det var som om teksten tildekket seg for å kunne avdekkes på en ny måte. Innen hermeneutikken er tekstlesning sentralt, nærmest en metode for forståelse. Lesning av tekster innebærer å gå inn i noe fremmed og la dette møte ens egen horisont/forforståelse. Ifølge Gadamer (2004, s. 256) må en være mottagelig for en teksts annerledeshet hvis en ønsker å forstå den. I en hermeneutisk tilnærming går en aldri inn i noe uten fordom, artikulert eller uartikulert. Fordommer og forforståelse er grunnlaget for at noe kan forstås. Det bringer inn en horisont i fortolkningen. Ny forståelse er mulig ut fra det erfaringsgrunnlaget en til enhver tid har. Gadamer (2004) sier en må være bevisst sin forutinntatthet, slik at teksten kan vise seg i sin annerledeshet. Men samtidig er det slik at fordommer kan være begrensende for forståelse. For eksempel kan fordom ha preg av dogme og hindre nye innsikter.

Innen hermeneutikken er møtet mellom horisonter veien til forståelse. Leseren bringer med seg sin horisont. Teksten har en egen horisont. I en hermeneutisk lesning må en være villig til å ta inn over seg *Snorre-Eddas* horisont. *Snorre-Edda* er en middelaldertekst som handler om norrøn mytologi og er skrevet for å støtte skaldekunsten. Det er en fare for at en egentlig bare overfører sin egen horisont eller helt underordner seg den andres. Utfordringen er å

anerkjenne en tekst som samtalepartner og forstå at samtalen er en stadig søken etter sannhet. En åpner seg for tekstens budskap og går inn i en dialog.

En hermeneutisk lesning innebærer å være lydhør overfor tekstens egen språkbruk (Jørgensen, 2009). I tillegg må en forstå hva teksten handler om – i dette tilfelle en tekst som formidler mytologi og myter. I lesningen av *Snorre-Edda* ble det raskt tydelig at teksten er symbolmettet. Det var nødvendig å gå inn i symboler for å kunne avsløre et dypere meningsinnhold. Snorre skriver ikke for dagens lesere og utreder ikke ord som kan vekke undring i dag, men som kanskje var selvsagte i hedensk tid og da verket ble skrevet. Snorre skriver om bukkene til Tor og nevner dem med navn, men ikke hva det kunne bety at Tor kjørte med bukker og ikke med hester. Snorre forteller at den ene bukken ble halt etter at Tjalve hadde spist av lårbeinet for å få tak i margen. Men hva kan bein og marg bety i symbolsk forstand? I sin analyse av norrøn mytologi og kristendom hevder Steinsland (2005) at begge religioner benytter en serie arketypiske motiver som er ladet med et mangetydig symbolinnhold. Symboler kan være åpenbare og mer skjulte. Henriksen (1993) vektlegger også symboler når det gjelder tolkning av myter. Hun hevder at myten uttrykker menneskers følelser ved hjelp av symboler, av bilder. En må søke under ordene for å fatte noe av dette. Det er imidlertid vanskelig for vår tids mennesker å gripe meningen med en annen tids myter. Brøgger (1962) vektlegger at nordiske myter, som i *Snorre-Edda*, tolker en illusjonær virkelighet, og at mytene er gjengitt i et rikt billedspråk. Bildene er symboler og må nødvendigvis være det. I tolkningen ble det derfor viktig å gå nærmere inn i symboler og symbolspråk i søken etter forståelse. Kunnskap om symboler ble viktig å ty til i tolkningsprosessen, og jeg valgte å anvende bøker som omhandler symboler, i tolkningsarbeidet. Symboler viser til noe, det er som en pekefinger som peker mot noe. En kan si det slik at symbolet i seg selv ikke er sannhet – men peker mot en sannhet. Å være åpen for hva symbolene bærer av skjult mening, ble en del av den hermeneutiske lesning. I tillegg til symbolbøker brukte jeg ordbøker i tolkningsarbeidet. Erfaring fra den etymologiske og semantiske analysen hadde vist at ordbøker gav innsikt der ordene kunne være vanskelige å begripe.

Gadamer (2003) og Eriksson (2010) påpeker betydningen av å stille spørsmål til teksten. Å stille spørsmål til teksten betyr å rette inn siktet og gi noe oppmerksomhet. I denne del av studien innebar det å rette oppmerksomheten mot våkingens vesen. «Hva er våkingens natur?» «Hva er våkingens vesen?» Hva-spørsmålet er en hjelp til å holde fokus og

oppmerksomheten mot saken. Jeg erfarte at å gå inn i teksten med disse hva-spørsmålene, ble en utfordring. Teksten forble «lukket». Det var som det ikke fantes et svar på disse spørsmålene. Løsningen ble å stille følgende spørsmål: «Hva er Tor, hva er Tors vesen? Hvordan kommer våking til uttrykk hos Tor?» Å skape en videre forståelse av Tor var nødvendig før jeg kunne stille det egentlige spørsmål: «Hva er våkingens vesen ut fra Tor og mytene om ham?» Et annet ord som også var til hjelp i tolkningen, var *egentlig*. «Hva er egentlig våking ut fra Tor?» Dette hjelpeordet bidro til at jeg kunne holde oppmerksomheten rettet mot saken og søke dypere enn det umiddelbart synlige. Jeg var også var for om jeg kunne se spor av verdighet i teksten.

Selv om Snorres tekst var materialet, erfarte jeg at bilder og indre forestillinger var vesentlige i tolkningen. Dette understrekes også av forskere som har studert myter (se ovenfor). Snorre skriver på et språk som lett skaper indre bilder hos leseren. I tillegg setter fortellinger, symboler og metaforer fantasien i bevegelse – en bevegelse som er nødvendig for at en skal forstå underliggende mening i en tekst. Henriksen (1993, s. 32) viser til Jung, som sier at «man kan ikke rent intellektuelt beskrive den rikdom og uttrykksfullhet som finnes nedlagt i mytenes fantasiverden». Hun gir et råd om tolkning av myter: En må prøve å sette til side alt en mener at en vitenskapelig sett vet om verdens tilblivelse og tingenes årsakssammenheng. Rådet synes slik å være å overgi seg til mytenes form og forestillingsverden. Henriksen sier også at en må møte mytene uten nåtidsmenneskets tendens til overlegenhet overfor menneskene som trodde på dem.

Å lese hermeneutisk innebærer å gå inn i teksten, å bli en deltager og spille med. Dette hadde mange aspekter. For det første skapte samspillet med *Snorre-Edda* latter og forundring. Snorres fremstilling og sagastilen har gjerne en burlesk humor. En tendens til skadefryd og ironi er heller ikke ukjent i tekstene. Lesningen av Snorres verk kunne by på overraskelser og følelsen av å bli narret. I tolkningen av mytene erfarte jeg at en må være varsom med å tenke godt og ondt eller moralsk bedømme en handling. Innstillingen som fremmet forståelse, var heller undringen og romsligheten. Hva er her? Men det betydde ikke å se bort fra følelser som teksten vekket. Følelsene ble en pekepinn om motstand eller ureflektert godtagelse som tilsa at en her måtte «spille mer» for å forstå. At jeg hadde reflektert over hva en myte er, bidro til nyttig forforståelse i denne sammenheng. Selv om spillet med teksten handlet om å forstå våking på en ny måte, var det mange småspill på banen som inngikk i det store spillet.

Teksten holder en fanget inntil en ny forståelse etter hvert blir klarere. En kan også si at en holder fast i teksten til stemmen slutter å tale.

Fortellinger i seg selv, som myter, har mange meningsplan. At teksten er i fortellingsform, stimulerte tenkningen. Mytene selv gir ingen forklaring på hvordan de skal forstås. Jeg opplevde at fortellingene levde lenge i bevisstheten. Det gav innsikt i at bare det å lese en fortelling og la den «virke» kunne ses som et metodisk aspekt ved tolkning av myter. I tolkningsarbeidet fremstod mange tolkningsforslag, og jeg erfarte at mytene hadde noe bunnløst ved seg. Spørsmålet «har jeg nå nådd bunnen av forståelse?» fremstod uaktuelt. Både hermeneutikken og mytenes natur tilsier at en endelig forståelse ikke er mulig.

Salemonsens (2005, s. 153) beskriver hvordan den mytiske mening tidligere inngikk i språket. Den var vevd inn i persepsjonen slik farger, dufter og fuglesang er det. Betraktet mennesket solen, så betraktet det en guddom. Betraktet det natten, så fremstod ikke bare det svarte fravær av lys. Natten var en gudinne, dagens mor, alle veseners opphav. *Natt, dag, sol* eller *strid* betegnet ikke rett og slett tilstander, gjenstander og begrep. «De var værens tale» (Salemonsens, 2005, s. 153). Ut fra dette kan en forstå at språket stod for det som er sant. Språket var ikke døde «avstandsord» og begrep en satte på som merkelapper. Språket stod for det levende – det som *er*. En er en deltager i verden gjennom språket og ikke en tilskuer. Snorres tekst kan for nåtidsmennesket lett fremstå som underholdning, og en kan utforske stoffet på en utvendig måte. Brøgger (1962, s. 11) sier at mytene, som religioner, må ytre seg i et symbolspråk som *bare de som oppfatter religionen som levende virkelighet*, kan forstå. Dersom en ikke forstår symbolene, blir det bare som å lese om dem. Den mytiske bevisstheten og oppfattelsen av levende virkelighet kan illustreres med Snorre fortelling om tidligere tiders mennesker som forstod at Jord, Tors mor, var levende. Henriksen (1993, s. 32) forteller om hvordan folk tidligere kan ha følt at de var aktivt med på å vekke jorden opp av vinterdvalen ved å fortelle eller oppføre en myte som symbolsk beskrev hendelsen. Steiner (1998, s. 127) sier at det som i mikrokosmos svarer til Tors virksomhet i makrokosmos, er blodets pulsering. Tidligere tiders mennesker følte pulsslagen i sitt eget blod og visste at de var jegets slag.

Selv om de norrøne mytene og mytologien ikke oppfattes som religion for meg, er utfordringen å søke det levende i fortellingene, språket og symbolene. Det betyr innlevelse, fantasi og å lytte med hjertet. Slik kan en forstå ordene i en mytisk beretning. For å kunne

motta mytenes budskap, kan en se det som nødvendig å innstille seg på og åpne seg for det mytiske. For å forstå sann mening, må en være deltagende og engasjert i handlingen som utspiller seg i myten. Gadamer (2004, s. 261) er opptatt av ekte, mytisk tenkning og den visdommen som kan ligge der. Han ser imidlertid farene ved en pseudomytisk tenkning og troen på den «mytiske» bevissthetens perfektjon. Disse tanker er verd å reflektere over i bestrebelsene på å forstå sakens vesen og natur. En annen innvending er om det i det hele tatt er mulig for nåtidsmennesket å erfare språket i mytisk sammenheng. Ifølge Gadamer står en alltid i en tradisjon og en historisk sammenheng.

En mytisk innlevelse er ikke tilstrekkelig innen en hermeneutisk tilnærming. Tolkningen krever at det skapes orden, og en må flytte sin oppmerksomhet til et mer abstrakt plan. Abstraksjonsevne og logisk tenkning vil derfor også inngå i en tolkningsprosess. En må være villig til å sette sin nyervervede innsikt på prøve. Utkastene prøves mot andre deler og helheten i en stadig prosess. Hermeneutikkens spill betyr en uopphørlig utprøving av muligheter. Det er nettopp takket være mytens åpne ubestemthet at myten alltid kan frembringe nye aspekter, i henhold til Gadamer (2010, s. 452).

Gadamer (2003) sier at forståelse inntreffer som en hendelse. Egne erfaringer med dette er mange. I lesningen av Snorres tekst kjente jeg flere ganger at jeg ble overlistet eller narret. Noe jeg hadde trodd, ble plutselig kullkastet. Jeg ble plutselig satt i en situasjon der jeg måtte forlate noe som jeg trodde jeg hadde forstått. Overraskelsens latter kunne andre ganger bety at noe ble forstått på en ny måte. Jeg gav slipp på noe som hadde fremstått som gyldig, og overga meg til den nye innsikten. Innsikt i symboler gjorde at jeg brått forstod på et dypere plan.

I den hermeneutiske tolkningen erfarte jeg at det fremmede og det kjente forandret posisjon, og at det skjedde i en prosess. Noe som i utgangspunktet virket fremmed og vanskelig å tyde, ble kjent gjennom at teksten fikk «virke». Jeg fikk videre en ytterligere forståelse gjennom refleksjon og dialog med teksten. Ordbøker bidro til et klarere utsyn. Det hendte også at noe som i utgangspunktet hadde virket aktuelt, ved nærmere øyesyn viste seg å ikke bidra til en dypere forståelse av saken.

Min erfaring med arbeidet med tolkning av mytologisk stoff og myter er at forståelse krever tid. En går i dialog med en tekst ut fra en innstilling om å la seg bevege og forstå noe nytt

eller annerledes. Over tid høster en erfaringer, en reflekterer samt arbeider etter både innfallsmetoden og systematiske bestrebelser. Etter hvert bygger det seg opp en forståelse der *del og hel* klinger sammen. Dette fremstår som et kvalitativt sprang der klarheten er det vesentlige kjennetegn på forståelse. En er ikke lenger i tvil.

Ovenfor påpekes betydningen av at en kjenner til symboler og bilder når en skal skape forståelse. Å velge egnede ordbøker var derfor en del av prosessen i arbeidet med en mytologisk tekst. Symbolordbøker ble valgt ut fra om de beskrev symboler fra et norrønt/germansk ståsted, samt om bøkene og innholdet fremstod troverdige på området. Videre ble det brukt ordbøker med utgangspunkt i gammelnorsk og etymologiske ordbøker. De gammelnorske ordbøkene viser ofte til norrøn mytologi. En ordbok på engelsk til *Den eldre Edda* viste seg å være relevant for *Snorre-Edda* også. Ellers er det brukt oppslagsverk om norrøn mytologi.

Oppsummert kan leseakten og prosessen forstås som følger:

1. nivå: forståelse ut fra å lese teksten i seg selv
2. nivå: endret forståelse etter å ha lest teksten med symbolsk forståelse og utvidet ordforståelse
3. nivå: ny forståelse – helhetsforståelse

Snorre-Edda ble lest, tolket og forstått i seg selv. Ved at jeg brukte symbolbøker og andre ordbøker, åpnet det seg ny innsikt som skapte ny forståelse. Da jeg gikk inn i symbolenes og ordenes betydning, avdekket jeg sider av Tors vesen som ikke hadde kommet til syne uten disse hjelpemidlene. Slik sett kan en også se ordene som symboler. Dette igjen bidro til ny helhetsforståelse.

Gjennomføring av empiriske studier og tolkning av tekst fra intervjuer

Utgangspunktet for den empiriske studien var et ønske om å gjennomføre den innen to ulike felt: hospice og intensivpost (vedlegg 6 og 7). Ved å velge to settinger ville jeg få frem større bredde og variasjon i materialet samt se invarians i våkingen i et bredere empirisk perspektiv. Eriksson og Lindström (2003) påpeker at det er den kliniske forskningens idé å gjøre omsorgsvitenskapens egenverdi evident i en klinisk kontekst. Oppgaven er å studere hvordan grunnbegrepene, grunnantagelsene og omsorgens invarians gestaltes i ulike kliniske

kontekster, og å gjenkjenne de kontekstspesifikke trekkene. Innen begge feltene ville en våke over alvorlig syke pasienter, og jeg kunne samtale med informanter som hadde bevissthet om, erfaring med og kunnskap om våking. På hospice vil en våke over pasienter som trenger avansert lindrende behandling og/eller er døende, mens pasienter innenfor en intensivkontekst har en alvorlig sykdom eller tilstand som krever intensiv behandling og overvåkning. Tidsrammen gjorde imidlertid at jeg måtte avstå fra å behandle tekstmaterialet fra informantene på hospice. Dette vil bli gjort i etterkant av avhandlingsarbeidet.

Videre i avhandlingen vil jeg kun omtale det som er aktuelt for intensivkonteksten, men ettersom forskningsarbeidet på de to postene foregikk samtidig og påvirket hverandre, vil jeg komme inn på noen erfaringer som hadde betydning for tolkningen av intensivmaterialet. Intervjuene fra de to postene var tidsmessig flettet inn i hverandre. Min forståelse endret seg underveis gjennom samtalene og refleksjon. Denne endrede forståelsen satte sitt preg på alle videre samtaler, både i intensiv- og hospicekonteksten. Informantene fra hospicet gav verdifulle bidrag til forståelsen av våking og verdighet, og materialet fra dem var vesentlig mer omfattende, ca. 25 timer mot ca. 11 timer fra intensivposten. Sykepleierne fra hospicet var eldre og hadde bredere utdannings- og arbeidsbakgrunn. Informanter fra hospice og intensivpost kunne i utgangspunktet synes ganske forskjellige. Imidlertid hadde de mange like erfaringer. Flere hadde våket som sykepleier eller pårørende over begge pasientgruppene, vært intensivbehandlet eller hatt en opplevelse av at de ikke ville overleve den situasjonen de befant seg i. Videre reflekterte jeg over at de grunnleggende trekkene ved våkingen syntes mye ens selv om rammene i klinikken skapte variasjoner. Til og med ordet *blålys* ble brukt på begge postene. Uttrykket forbinder en gjerne med en kroppslig akutt situasjon. Imidlertid ble ordet på hospice også anvendt når eksistensielle behov plutselig hadde kommet opp og raskt måtte møtes.

Sted for undersøkelsen

I forkant av samtalene med informantene hospiterte jeg noen dager på den medisinske intensivposten jeg hadde fått tilgang til. Dette var innsiktsfulle dager der jeg var kledd i arbeidsantrekk og fulgte sykepleiere i deres daglige virke. Jeg ble møtt med åpenhet av pleiepersonalet og snakket med personalet om studien. Hospiteringen bidro til at jeg fikk et bilde av hva som skjedde på postene, og lettere kunne forstå hva informantene formidlet. I praksis fikk jeg kjenne på en stemning som jeg forbant med våking. Det var en årvåkenhet som «lå i luften» uavhengig av hva som skjedde. Sykepleiernes nærvær syntes å innebære at

ingenting gikk dem hus forbi. Både under hospiteringen og i samtalene var det flere sykepleiere som i utgangspunktet forbandt ordet *våking* med å sitte hos en døende. En kunne for så vidt sitte hos en døende både på intensivposten og på hospice. Men siden hensikten med behandlingen på intensivposten var å bli frisk, fremstod uttrykket som fremmed for flere. Da kunne *overvåkning* eller *observasjon* være mer egnede ord. Men enkelte sykepleiere sa også umiddelbart at «å våke, det er jo det vi gjør». Under hospiteringen støtte jeg flere ganger på fastvaktfunksjonen i relasjon til våking. Det ble sagt at en ikke hadde fastvakter lenger, underforstått at det var fastvakten som hadde våket. Det nye som synes å ha kommet som erstatning, er «å gå ofte ut og inn». For alle informanter var fenomenet våking og ordene *våking* og *våke over* kjent, og alle hadde en eller annen erfaring med det. Det kunne være våking over syke barn, familie eller pasienter. Da jeg kom inn på begrepet *verdighet*, syntes det godt kjent og innarbeidet hos sykepleierne.

Deltagere i undersøkelsen

Informantene i studien er pasienter, sykepleiere og pårørende. Ved at både sykepleiere og pårørende deltar, fremkommer både profesjonell våking og våking fra ens nærmeste. Det vil kunne avdekke ulike sider av våking i en klinisk kontekst, men også bidra til å lyse opp det som er allment. Det var nærliggende å velge pasienter som informanter. Pasientene ville kunne fortelle både hva de anså som sentralt i våkingen, og hvordan det opplevdes å bli våket over.

Tabell 1 Oversikt over informanter og samtalene på intensivposten

	Antal	Kjønn	Alder	Antall samtaler	Varighet på samtalene
Pasienter	5	3 kvinner 2 menn	28, 34, 34, 68, 70	1 samtale: 5 pas.	Tot.: 2 timer og 18 min. Per samtale: 9–55 minutter
Sykepleiere	4	4 kvinner	30, 30, 33, ca. 30	1 samtale: 2 spl. 2 samtaler: 1 spl. 3 samtaler: 1 spl.	Tot.: 5 timer og 43 min. Per samtale: 35–76 minutter
Pårørende	3	2 kvinner 1 mann	Ca. 50, 53, 73	1 samtale: ektefelle, samboer 2 samtaler: søsken	Tot.: 2 timer og 57 min. Per samtale: 40–48 minutter

Utvalget bestod av tolv informanter totalt. Av disse var fem pasienter, både menn og kvinner, av ulik alder. Pasienter hadde vært alvorlig syke og var blitt våket over av sykepleier og noen ganger pårørende. Det var ingen forutsetning at pårørende skulle være pårørende til de pasienter som ble intervjuet. Fire sykepleiere var videre med i utvalget. Sykepleierne hadde arbeidet på posten i flere år, og alle hadde videreutdanning innen feltet. At sykepleieren eller pårørende våkte over noen, behøvde ikke å bety at vedkommende var til stede hos pasienten hele tiden. I utvalget var også tre pårørende. Dette var ektefelle, samboer og søster til pasienter som var inneliggende på sykehuset ved første samtale. Pårørende var eller hadde vært i en situasjon som betegnes som våking. Å være på besøk ble ikke betegnet som våking. I forkant av at pasienter ble spurt om å delta i en samtale, ble avdelingssykepleier bedt om å vurdere belastningen en samtale ville medføre for pasienten. Dersom det ble konkludert med at belastningen var for stor med tanke på pasientens tilstand, skulle ikke pasienten spørres om å delta i studien. Alle parter var også orientert om at samtalen skulle avsluttes dersom pasienten ba om det, men også dersom forskeren vurderte at pasienten ble utmattet eller fikk andre plager.

Informantene fikk et informasjonsskriv som omhandlet studien, fordeler og ulemper for den enkelte samt opplysninger om anonymisering, konfidensiell behandling av data og sletting av materialet etter forsvar av doktoravhandlingen (vedlegg 8, 9, og 10). Skrivet inneholdt nøyaktige opplysninger om muligheter til å trekke seg fra studien. Avdelingssykepleier på intensivposten rekrutterte informantene med hjelp av fagsykepleier. Jeg var etter hospiteringsperioden mer forberedt til å delta i vurderingen av aktuelle informanter samt av hvordan forespørselen burde tilpasses informantene. Ved siden av den skriftlige informasjonen gav avdelingssykepleier muntlig informasjon og svarte på spørsmål. Informantene var også klar over at forskeren var tilgjengelig for spørsmål og utdyping av prosjektet gjennom hele perioden studien varte. De som rekrutterte, la vekt på at informantene fikk god innsikt i hva forskningen handlet om, og forstod betydningen av samtykke og mulighetene til å trekke seg. Alle som deltok, skrev under på et samtykkeskjema.

Samtalene og temaguiden

I utgangspunktet var det planlagt at samtalene med pasientene på intensivposten skulle foregå etter at de var flyttet på sengepost. Hos to av pasientene skjedde imidlertid samtalene på posten. Samtalene med pasientene ble foretatt på pasientrommet på intensivposten eller på posten de ble overflyttet til. Med pårørende foregikk samtalen på egnede rom på sykehuset samt på min arbeidsplass. Samtalene med sykepleierne foregikk på et grupperom på deres arbeidsplass. Antallet samtaler varierte fra en til tre og var av ulik lengde.

Samtalene tok utgangspunkt i en temaguide (vedlegg 11 og 12). Denne var satt opp med utgangspunkt i studiens forskningsspørsmål og resultater fra teoretiske studier. Guiden hjalp meg å holde et fokus i samtalen, men den enkelte samtale fulgte også sin egen vei. Informantene hadde ulike erfaringer og bakgrunn og satte sitt preg på temaet i møte med mine spørsmål og tanker. Koort (1975) påpeker at et ord eller språklig uttrykk også kan være et symbol. Dette gav innspill til å spørre informantene om de kunne tenke seg et symbol eller bilde på våking. Ikke alle informantene kom på noe, men det som ble fortalt, var et betydningsfullt bidrag til å forstå våking og dets sammenheng med verdighet. Bildene eller symbolene viste våkingens vesen eller karakteristika på en fortettet måte. De universelle dragene trådte tydeligere frem.

Samtalene kunne handle om at forsker og informant sammen søkte å avdekke kjernen i våking. Ida, en av de pårørende, kommer inn på roen hun kunne oppleve ved å sitte og våke

over sin søster. Utsagnene er fra samtale 2 og bygger på innholdet i den første samtalen. Formen viser til den famlende, men samtidig åpne måten samtalepartnerne gikk frem på i søken etter forståelse. Utsagnene synligjør en felles intensjon og en felles samstemthet i det som ble avdekket. En kan se dette som horisonter som møtes. I er informant Ida, F er forsker.

- I: Det er veldig spesielt, egentlig. Det er avslappende. Veldig avslappende.
 Ja. Jeg vet ikke om jeg kan kalle det fred, men ... det er en ro.
 Jeg har tenkt – for det var det vi snakket om sist gang også – jeg har tenkt mye på det.
 Jeg tror det er det at når du trer inn i det rommet så er det ingenting annet som betyr noe. Det er ingenting annet. Altså, alt blir borte, og det er kun hun i sengen som er.
- F: Det er kun hun i sengen som er. Og andre ting er uviktige, du er i den bobla ... bobla der ...?
- I: Ja.
- F: Ja ... og når du er her og nå, så er det ro. Blir det sånn ... sier jeg det riktig nå?
- I: Ja ... ja.
- F: For hvis en bekymrer seg for framtiden og ergrer seg over fortida, så er en kanskje ikke i ro?
- I: Nei ... nei, du gjør ikke det. Og det ... det tror jeg heller ikke blir noe verdig for henne, på en måte. Jeg tror at ... jeg skal prøve å forklare det med at du skal være hos henne hundre prosent, på en måte. Og det gir deg en ro. Fordi du har ikke ... du tenker ikke på framtiden, tenker ikke på det som er rundt, og du tenker heller ikke på det som er i dag, liksom. Alt blir borte.
- F: Ja ... det er NÅ? Og det er der verdigheten er? Blir det sånn?
- I: Ja ... ja.
- F: Dette tror jeg er veldig viktig. Og jeg synes jeg skjønner noe mer med verdigheten oppi det, sånn som du ...
- I: Ja ... ja, jeg synes det er veldig viktig. Ja.
- F: For hvis du ... hvis en bekymrer seg for morgendagen, da er en jo ikke ...
- I: Nei, du er ikke til stede.
- F: Du er ikke til stede. Og ergrer deg eller tenker på alt som skulle ha ... da er du heller ikke til ...
- I: ... stede.
- F: Til stede. Med det som er her og nå.
- I: Ja ... mm.

- F: Og da våker du?
I: Mm ... ja. Det kaller jeg å våke.
F: Da kan du våke ... ja ...

Intervjuutdraget viser også hvordan samtale om en sak setter i gang tankeprosesser som lever videre i hver enkelt. Den endrede forståelsen bringes så med til en ny samtale, der en sammen undersøker saken videre.

Den lange vaka innebærer at en finner en ro, en avslapning. Å gå inn i våkerommet betyr at en kan gi slipp på hverdagstankene for noe som er betydningsfullt. Våkingen åpner for og betyr å være her og nå. I roen finnes våkenhet og helhet. Hvis en bekymrer seg for morgendagen og ergrer seg over fortiden, er en ikke til stede. Å være til stede i nuet hos den syke skaper en ro, og en der hundre prosent. Å være hundre prosent synes å bety en eksistens og væren som er helhetlig – sinnet er ikke splittet i fortid og fremtid. Og det er i nuet verdigheten finnes. En væren i nuet synes slik å bety å eksistere fullt ut. Det er en våkenhet og ro som gir mulighet til å rette oppmerksomheten fullt mot den syke. Dette synes å innebære våking over den syke med verdighet og for verdighet.

I løpet av samtalen kunne en merke at vi nærmet oss et sårbart tema. Det handlet om å gå forsiktig frem og respektere personens urørlighetssone. I noen tilfeller dreide samtalen inn på situasjoner som det var knyttet ulike følelser til, men som informantene ønsket å snakke om. Det kunne være situasjoner lenger tilbake i tid der informanten hadde våket over sine nærmeste. Våkingen hadde vært betydningsfull, og informantene husket situasjoner og detaljer godt. Dette gav tanker om at våkesituasjoner kan erfares som hellige stunder. I andre samtaler kunne innholdet være om «pinlige saker». Her var det en fordel å være sykepleier siden slike temaer ikke er fremmed.

Lengden på samtalen varierte mellom 9 og 76 minutter. Dette har ulike årsaker. Samtalene fikk en naturlig slutt når en følte seg «ferdigsnakket» om temaet. Enkelte ganger måtte sykepleierne på vakt eller tilbake til arbeidet, og samtalen måtte avsluttes. Dersom pasientene ble medtatt, var det også naturlig å avrunde samtalen. Samtalen på ni minutter ble avbrutt, og det var ikke mulig å fortsette i etterkant.

Den hermeneutiske tolkning er teksttolkning av de utskrevne samtaler. I lesningen av tekstene arbeidet jeg etter helhet-del-helhet-prinsippet. Etter å ha lest gjennom intervjuene fra alle informantene gikk jeg tilbake til hver informantgruppe og leste hvert intervju. Det innebar å være deltagende og dvele ved tekstens budskap. Selv om det var teksten som var materialet, var personene levende ved siden av, og stemmene kunne fortsatt høres. Denne lesningen resulterte i et tekstmateriale på ulikt antall sider eller som tekst og tankekart i A3-format. I neste steg ble dette tekstmaterialet fra hver informantgruppe lest som et hele med grunnteksten i bakgrunnen. Ved spesielle begrep ble det tatt i bruk etymologiske ordbøker dom innspill til forståelse. Lesningen var en tolkningsprosess der det fremsto ulike tema. For hvert tema fremstilles forståelsen av temaet som tolkningsantagelser. Jeg ønsket å beholde de ulike informantenes perspektiv, og presenterer funn fra både pasienter, sykepleiere og pårørende i resultatdelen. Etter tolkningen av de tre informantgruppene, ble alle tre sett i sammenheng. Resultatet av denne tolkningsprosessen synliggjøres gjennom fem hovedtemaer som dreier seg om våking og verdighet.

Tabell 2 Skjematisk oversikt over prosessen ved tolkning av samtaletekster

Lesning av hele tekstmaterialet	Tolkning av tekster fra hver informant	Tolkning av tekster fra informantgruppene hver for seg	
Begynnende innsikt i våking og verdighet	Tolkningsmateriale fra hver pasient	Pasientene: 5 temaer med tolkningsantagelser	Forståelse av våking og verdighet 5 temaer 5 teser
	Tolkningsmateriale fra hver sykepleier	Sykepleierne: 8 temaer med tolkningsantagelser	
	Tolkningsmateriale fra hver pårørende	Pårørende: 5 temaer med tolkningsantagelser	

DEL 2

8 SEMANTISK OG ETYMOLOGISK BEGREPSANALYSE

Jeg innleder kapitlet med å begrunne valg av ordbøker og oppslagsord på bakgrunn av språksituasjonen i Norge. Videre presenterer jeg den etymologiske granskingen av *våke* og *våken* foretatt ut fra tre etymologiske ordbøker samt den semantiske analysen av begrepet *våken*. Tolkningen av den semantiske analysen resulterte i seks betydningsdimensjoner av *våken*. Den helhetlige forståelsen munner ut i fem teser.

Begrunnelse for ordvalg i det norske språk/ målformer

I utgangspunktet kan en i det norske språk velge ulike ord: *våken* og *vaken*. *Vak* er også et ord som kunne vært anvendt. Hvilket ord bør en velge av disse ordene, som i utgangspunktet virker like, og hva er bakgrunnen for valgmulighetene? Å finne ut av dette var nødvendig for valg av oppslagsord samt hvilke ordbøker jeg skulle bruke. Valget vil begrunnes forskjellig og er avhengig av om ordbøkene er etymologiske ordbøker eller synonymordbøker.

Jeg kan ikke se av den litteraturen jeg har lest, hvordan en velger ord med bakgrunn i ulike skriftspråk i et land. Imidlertid sies det i Nåden og Erikssons (2003) artikkel om semantisk begrepsanalyse at når en utfører en semantisk analyse skal en holde seg til ett og samme språk. Sivonen (2012) påpeker også at når en arbeider med synonymer, gjør en det med ordbøker på det språket studien gjøres på. Hva menes med dette ut fra norske forhold, der en har to offisielle målformer? Både Nåden (1998) og Nilsson (2004) har en utgreiing av norsk språkhistorie i sine doktoravhandlinger, men det er ikke tydelig om de har vurdert valg av ordbøker ut fra de norske målformene.

Valget av *vaken* eller *våken* som ord og begrep i den norske språkverden er ikke uten problemer. Norsk har to offisielle målformer, nynorsk og bokmål. Disse kan synes ganske like når det gjelder ord, men i strukturell oppbygning og språklige muligheter fremtrer de som mer forskjellige. I dagens språkbilde vil nok *vaken* ses på som et nynorskord og *våken* som et bokmålsord. Dette illustreres også gjennom *Bokmålsordboka* (1986) og *Nynorskordboka* (1986). Både *vaken* og *våken* kan brukes i bokmål, men ikke i nynorsk. I nynorsk er bare *vaken* offisiell rettskrivning. I andre ordbøker, som *Norsk ordbok med 1000 illustrasjoner* (Guttu, 1998), er bare *våken* oppslagsord. Dette er en ordbok for riksmål og moderat bokmål.

Riksmål er den uoffisielle rettskrivningsnormalen som Riksmålsforbundet har fastlagt (Kulbrandstad, 1997). Bokmålet rommer både moderat og radikalt språkstoff, mens riksmålet har en moderat språkform. I en del folkemålsord retter riksmålet seg etter hvordan ordene stort sett skrives, mens bokmålet retter seg mer etter etymologiske former (Guttu, 1997). Bokmålet har vokst frem gjennom en gradvis endring av det danske skriftspråket, som ble brukt i Norge i tidligere århundrer. I denne prosessen er danske ord, ordformer og bøyingsformer blitt avløst av tilsvarende norske. I starten var det bare talemåten i det øvre samfunnsjiktet i byene, «den dannede dagligtalen», som var grunnlaget for fornorskningen av skriftspråket. Senere ble også trekk ved talemålet i befolkningen, «folkemålet», brukt som basis. I dagens bokmål har den moderate varianten i hovedsak sitt opphav i det høyere talemålet, mens den radikale varianten har grunnlag i folkemålet og/eller nynorsk (Kulbrandstad, 1997). Et annet språklig fenomen er samnorsk. Dette er en betegnelse på en tenkt fremtidig fellesform for bokmål og nynorsk og faller innenfor radikalt bokmål (Kulbrandstad, 1997). En annen variant ses gjennom ordbøker som Rommetveits *Med andre ord: Den store synonymordboka med omsetjingar til nynorsk* (Rommetveit, 1993). Denne er en ordbok som prøver å favne både bokmål og nynorsk i samme bok. Dersom en ønsker å bruke ordbøker av eldre dato, vil en finne tydeligere danske skriftformer (i denne studien: *vaagen*). Språket, både som tale og skrift, er i stadig endring. De norske målformene har også vært gjenstand for mange offisielle reformer som har påvirket dem i mange henseende.

Dansk var det eneste skriftspråket i Norge fra ca. 1500 til 1850. Rundt år 1800 snakket kanskje et par prosent av folket et danskbasert overklassetalemål. Dette ble snakket av embetsmenn, kjøpmenn og godseiere, som ofte var innvandrere fra Danmark og Tyskland. Resten av befolkningen snakket dialekter. Selv om Norge kom i union med Sverige i 1814, holdt dansk frem med å være skriftspråk. Fra 1830-tallet kom diskusjonen om hvorvidt Norge burde ha et eget språk. Det utviklet seg to retninger i dette arbeidet: Aasens nynorsk og Knudsens bokmål. Aasens retning gikk inn for å bygge opp et selvstendig norsk skriftspråk på bakgrunn av dialektene, mens den andre retningen gikk inn for å fornorske det danske skriftspråket ved gradvis å blande inn norske ord og ta opp mer strukturelle trekk. Knudsen ønsket også å få godkjent norsk uttale og da basere uttalen på det uformelle talemålet til de høyere klassene. På denne måten ville det bli en avgrensning mot dialektene og mot det formelle talemålet, som lå nær dansk. Aasen bygde ut et landsmål basert på dialekter, og det ble offisielt likestilt med dansk i 1885. I 1929 fikk språket offisielt navnet nynorsk i et stortingsvedtak. Når det gjelder bokmål, ble dansken i 1907 reformert slik at sentrale norske

trekk ble gjort obligatoriske. Språket ble på denne tiden kalt riksmål, men ble omdøpt til bokmål i 1929 av Stortinget (Vikør, 2005). Offisiell språkpolitikk i dag er å bevare begge målformene som to ulike skriftformer av norsk. I dag blir bokmål skrevet av 85–90 % av Norges befolkning, men blir snakket av langt færre på grunn av utbredt dialektbruk. De 10–15 % som skriver nynorsk, holder hovedsakelig til i vestlige deler av landet. Nynorsk har en sterk stilling innen litteratur, i humanistiske fag og i primærnæringene (Vikør, 2005).

Som ovenstående viser, har dialekter hatt og har en sterk stilling i Norge. Jeg sier for eksempel verken *vaken* eller *våken*, men *vækjinn*. Dette er en form som ligner ordet *vakinn*, men det er ikke et eget oppslagsord. *Vakinn* er en norrøn og nysislandsk form (jf. de etymologiske ordbøkene). Fra ca. 800 utviklet det seg to språkgrener fra urnordisk, en vestnordisk og en østnordisk. Til den vestnordiske grenen hører norrønt, det vil si gammelislandsk og gammelnorsk, og herfra stammer (ny)islandsk, norsk og færøysk. Til den østnordiske grenen regnes gammelgotlandsk, gammelsvensk og gammeldansk, og fra de to sistnevnte stammer svensk og dansk (Bjørvand & Lindeman, 2007, s. 9). Mitt skriftspråk er bokmål, muligens et moderat sådant, men mitt talemål er på mange måter nærmere nynorsk. Dersom jeg normaliserer min dialekt til en av målformene, er det ofte lettere å bruke nynorsk enn bokmål. Begrepsanalyse er en metode der en arbeider med ordbøker i utgangspunktet. Det er skriftspråket som har betydning. Imidlertid har jeg i dette arbeidet reflektert over hvordan språket, og da spesielt talemålet, gir identitet og hjemmefølelse. Ordene som tilhører ens røtter, har annen «smak og valør» og gir en annen fornemmelse enn «fremmedord». Klouman (2000), som er filolog og språklærer, er inne på noe av det samme:

Språket er en del av nasjonens *sjel*. Det gjenspeiler alt det folket har opplevd. Språk er i stor grad et uttrykk for følelser, og en formidler av opplevelser – fra menneske til menneske. [...] Men de ord som betyr mest for oss, er slike vi har vokst opp med, i nær kontakt med familie og venner, ord som har rot i norsk natur, som det lukter jord, skog, fjell og sjø av, og som bærer bilder i seg. (Klouman, 2000, s. 5)

Ovenfor viste jeg til Nåden og Eriksson (2003) og Sivonen (2012), som påpeker at en ved semantisk analyse skal holde seg til ett og samme språk. Er ikke norsk ett språk? På mange måter er det det. Norsk er norsk. I andre sammenhenger er det tydelig at norsk ikke er ett språk. Som målformer er bokmål og nynorsk forskjellige og har til dels ulike røtter. De kan fremstå som svært like, med forskjeller som er ubetydelige, eller som svært ulike, med

forskjeller av vesentlig art. De kommer opprinnelig fra ulike språkgrener og har utviklet seg fra ulike kilder: nynorsk fra det norrøne og dialektene, bokmål fra det danske og «dannede». Kanskje en da heller skulle velge mellom ordbøker fra bokmål (gjærne riksmål) og dansk til en semantisk analyse – kanskje valget ikke stod mellom bokmål og nynorsk? At bokmål og nynorsk er ganske forskjellige, illustreres også ved at en type ordbøker i Norge inneholder oversettelser fra bokmål til nynorsk og omvendt. En ordbok fra 1917, *Fornorskningsordbok: Norsk-dansk rettskrivingsordbok med norsk ordtyding* (Heggestad, 1917), kan illustrere ulikheter mellom målformene rundt 1900. Her viser tittelen til at de norsk-danske ordene kan/må tydes på norsk (som da refererer til nynorsk). Det sies også følgende:

Det er og mange norske ord som ikkje kjem med av di dei inkje tilsvarande hev i norskdansk (t.d. minnug, snargjengd, heilhuga, flogminne). Paa den andre sida er det ord i dansk som me ikkje hev tilsvarande ord for i norsk; ein lyt daa triva til umskrivningar. Ofte er det og so, at um ein hev tilsvarande ord aa bruka i sume høve, so vil ein i god norsk i andre høve heller nytta umskrivningar. Serleg maa ein hugsa at dei i norskdansk bokmaal mykje brukar substantivavleidingar der ein i folkeleg norsk heller brukar umskrivning med adjektiv og verb. (Heggestad, 1917, forord)

Dette sitatet viser at både ord og språkoppbygning kan være ganske forskjellige. I mitt arbeid ses ordet *oppmerksom* som et synonym for *våken* i ordbøker på bokmål. I Heggestads ordbok fra 1917 fremkommer følgende «norske tydninger» av det dansk-norske ordet *opmerksom*: «merksam, gaumsam, var; vyrdsam, beinsam». Ordet *oppmerksom* står i hakeparentes, noe som viser til at det er et dansk-tysk lånnord som ikke er allment godkjent.

En kan hevde at bokmål og nynorsk med årene har endret seg slik at de ikke lenger fremstår som så forskjellige. Begge målformene har gjennomgått reformer som har gjort dem mer like. Og i begge målformene gis muligheter for å skrive et ord på flere måter. Ut fra dette kunne en tenke seg at målformene er blitt så ens at begge kan benyttes i en semantisk analyse i dag. Imidlertid er min erfaring etter å ha arbeidet med språkstoffet og ordbøkene at dette ikke er mulig. Ordene fremstår fortsatt som for forskjellige til at de kan forenes i en analyse. En kan illustrere dette med ordet *årvåken*, som er et sentralt ord i denne analysen. *Årvåken* har på nynorsk følgende synonymer: «(føre)budd, buen, ferdig, gaumsam, klar, kvikk, lyd/høyr (~hør), påpasseleg, på post (vakt), reie, reiug, skarp, spent, sprek, vaken, var; observant, parat» (Rommetveit, 1993). Dette eksemplet viser at noen ord bare finnes på nynorsk (f.eks.

gaumsam og *reiug*). I tillegg er det ofte forskjellige ordendelser på bokmål og nynorsk. En kan da spørre seg om ordene kan behandles likt i en analyse, og om de egentlig er identiske. Et ords etymologi vil alltid være med på å påvirke ens arbeid med det. I en semantisk analyse kreves det at en benytter ordbøker fra en vid tidsperiode. Forskjellene mellom målformene er større jo lenger bakover i tid en går (jf. Heggstad's ordbok fra 1917).

Språk og ordvalg har også med ens identitet å gjøre. Som tidligere nevnt ligger mitt talemål på noen måter nærmere nynorsk, mens skriftspråket er bokmål. Jeg har hatt et ønske om å bruke begge målformene i den semantiske analysen, men har måttet innse at det ikke er mulig. Når jeg så må holde meg til «ett og samme språk», må dette bli bokmål. Og på bokmål finnes både *våken* og *vaken*. Også ordbøker med riksmål kunne komme på tale, da det kan anses som en moderat form av bokmål. Her vil en bare finne oppslagsordet *våken*.

I en etymologisk fortolkning er en interessert i ords historie og opphav. Jeg ser det slik at bokmål og nynorsk er av mindre betydning her. Det er det samme grunnspråket, og *våken/vaken* er et arveord som (med ulik skrivemåte) finnes i alle språk innen den indoeuropeiske språkfamilien. Jeg vil derfor bruke etymologiske verk med ulikt norskspråklig utgangspunkt. Ordbøker på andre språk fra samme språkfamilie kunne for så vidt vært like aktuelle som norske. Det er videre interessant å skjule til ordbøker fra tiden før 1929 eller fra tiden før bokmål og nynorsk ble offentlige målformer. På denne måten fanger en bredden i den norske språkverden. Ved å ta med nynorsk kommer en nærmere de norrøne språkrøtter, og jeg ser at mye av dette språkmaterialet er nærmere dialektbruken i Norge.

Det at jeg har studert tekster om norsk språk og norsk språkutvikling, gjør at jeg velger både ord og ordbøker på en mer bevisst måte. Dette vil også ha betydning for tolkningsarbeidet og troverdighet til studien. I en hermeneutisk prosess kan det ses som nødvendig og bidra til en ny helhet. Ifølge Gadamer (2004) er språk og historie viktig. En lever i et språk, språket lever i en, og en bruker språk. Men når en begynner å arbeide systematisk med ord, som begrepsanalyse krever, oppdager en ting en ikke tidligere har vært så våken for.

Valg av etymologiske ordbøker

I en begrepsanalyse ligger kravet om at valg av ordbøker skal begrunnes, noe som også innebærer at ordbøkene må vurderes. I Norge var to etymologiske ordbøker sentrale, og de

eneste som fantes, i forrige århundre: Falk og Torps *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*, som utkom 1903–06, og Torps *Nynorsk etymologisk ordbok* fra 1919. I en etymologisk utgreiing kommer en derfor ikke utenom disse verkene. Det er vanskelig for en som ikke er språkutdannet, å gjøre en kvalifisert vurdering av ordbøker. Imidlertid har Nes (1999) gjort en gransking av etymologiske ordbøker i de germanske språk. Han påpeker at både Falk og Torp var velkjente etymologer. Falk var nordist, mens Torp var særlig opptatt av det indogermanske. Begge forfatterne utgav også andre viktige bøker innen språkvitenskap.

Nes (1999) påpeker at *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog* fikk stor utbredelse og ble vel ansett da den kom ut. I sin artikkel viser han også at Falk og Torp samt deres ordbok har hatt betydning for andre lands etymologiske ordbøker. Falk og Torp fikk blant annet tilbud om å utgi ordboken på tysk, slik at fagfeltet fikk tilgang til verket. Denne tyskspråklige ordboken var den viktigste og mest siterte germanske etymologiske ordboken de neste tretti år. Men Nes påpeker også at denne ordboken på flere områder er preget av at den er om lag 100 år gammel: Etymologiene er ofte foreldet – særlig gjelder det ikkegermanske ord – de ortografiske systemene er endret for mange språks vedkommende, og symbolbruken ved indoeuropeisk og germansk rekonstruksjon er annerledes.

Nynorsk etymologisk ordbok av Torp har for det meste helnorske ord. Det er få lånord, fremmedord finnes ikke, og det er en stor mengde dialektord. Den indoeuropeiske tilknytningen er mindre markant enn i *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog* (Nes, 1999). Nes (1999) påpeker også at Torp ofte har utvidede eller andre synspunkter enn dem som fremkommer i den norsk-danske ordboken. Ikke sjelden avviker han helt fra denne. Ellers preges *Nynorsk etymologisk ordbok* også av at den er gammel, og de samme innvendinger vedrørende alder gjelder som for den dansk-norske ordboken. En mangel ved Torps ordbok som også påpekes, er fravær av litteraturliste. Det har derfor vært vanskelig å vite hvilke kilder som er anvendt (Nes, 1999). For øvrig mangler også den norsk-danske ordboken kildehenvisninger.

Våre arveord av Bjorvand og Lindeman (2007) er en ny etymologisk ordbok som kom i ut 1999 og kom i en sterkt revidert og utvidet utgave i 2007. Forfatterne bruker ordet *arveord* i tittelen. Det kan forstås slik: «Arveord er ord som hører til det opphavleg nedervde ordtilfanget i eit språk, til skilnad frå lånord og framandord» (www.allkunne.no). Bjorvand er professor i germansk filologi ved Universitetet i Oslo, og Lindeman er professor emeritus i

sammenlignende indoeuropeisk språkforskning. Forfatterne sier at dette ikke er en etymologisk ordbok i tradisjonell forstand, men mer en samling artikler om de eldste ord, arveordene (arveord skal forstås i germansk perspektiv; Bjorvand & Lindeman, 2007). Denne ordboken har følgelig en videre behandling av ordenes opprinnelse og historiske utvikling. Forfatterne har gått inn i ordenes dannelsesmåte og betydningsutvikling samt at de anvender moderne «laryngal»-teori i fremstillingen. Lydhistoriske elementer er således fremtredende. Denne ordboken har også en innledning om språkfamilier med spesiell vekt på den germanske språkgren og kapitler med teorier om lydfor skyvning. Videre har ordboken fyldige lister over hvor det språklige stoffet er hentet fra. Dette er en ordbok med færre oppslagsord enn verkene til Falk og Torp og Torp, men samtidig har den en styrke i det at den inneholder en stor mengde nye etymologier. Oppslagsordene er stort sett bokmålsformer, som da historisk sett er danske. I tillegg vises det til (ny)norske former (Bjorvand & Lindeman, 2007).

Disse tre ordbøkene er forskjellige selv om de behandler ord innen «det norske språk». Falk og Torps ordbok tar for seg det norske og danske språk. Torp gikk videre i nynorske ord og dialektord. Tilfanget av ord kan derfor variere, det samme kan ordenes historie. Men begge disse verkene blir fortsatt sett på som standardverk tross sin alder. Bjorvand og Lindemans ordbok er på bokmål og har en grundigere utredning av hvert ord, mens det er færre oppslagsord. Alle tre bøkene er skrevet av anerkjente forfattere og er vel ansette ordbøker. Bjorvand og Lindemans ordbok kan være vanskeligere å lese på grunn av all «lydlæren», men samtidig gir den en grundig behandling av ordene, og forfatterne har en mer problematiserende fremstilling av stoffet.

Våken/vaken er et sentralt ord innen det indoeuropeiske språkfeltet, og en kan muligens finne ordet klarere utlagt i etymologiske ordbøker på andre språk. Jeg ser at språk er mer underordnet i en etymologisk gransking enn i den semantiske analysen. Grunnen til det er at en i en etymologisk gransking er ute etter ords opprinnelse og hvordan de har utviklet seg gjennom tidene.

Etymologisk utredning av *våke*, *våken* og beslektede ord fra tre ordbøker

Ordbøkene er fra ulike tidsperioder og har ulik språklig bakgrunn. Jeg velger å presentere materiale fra de ulike verkene på den målformen eller språket de er skrevet på. I utlegningen fra Falk og Torp velger jeg å beholde den gamle («danske») skrivemåten som forfatterne

anvender (*aa* for *å*, *g* for *k* og *æ* for *e*). Oppslagsordene i Torps ordbok er på nynorsk, og boken er skrevet på det nynorske skriftspråket som var norm på den tiden verket ble skrevet. I denne boken vil en også finne dialektord. Oppslagsordene i *Våre arveord: Etymologisk ordbok* av Bjorvand og Lindeman er på bokmål og historisk sett ofte fra dansk. Språket i denne ordboken er nåtidig.

Forfatternes navn på språk beholdes. De ulike språks ord settes i kursiv. Et unntak fra dette er at jeg bruker navnet gammelnorsk der Falk og Torp bruker navnet oldnorsk. Oppslagsordene nummereres I, II og III og ikke 1, 2 og 3. Sistnevnte nummerering forekommer i Torps ordbok. Ordbetydning skrives i anførselstegn. Den hypotetiske formen markeres med *. Dette betyr at formen ikke er kjent fra skriftlige kilder og er rekonstruert (Bjorvand & Lindeman, 2007, s. 21).

Etymologisk utredning og tolkning fra *Ordbog over det norske og det danske sprog av Falk og Torp*

I ordboken ser en at *vaage* står i sammenheng med å være våken (*vaage* II («være vaagen»)). Det svenske ordet er *vaka*. I norsk folkespråk og i gammelnorsk er ordet *vaka*. Dette er det samme som angelsaksisk *wacian*, oldfrisisk *waka*, oldsaksisk *wakôn*, nederlandsk *waken*, oldhøytysk *wachên* og nyhøytysk *wachen*. Et tilhørende sterkt verb er det gotiske *wakan* («vaage») og angelsaksisk *wacan* («bli født»). På engelsk er dette *wake*, som betyr «vække, vaagne, vaage». Den egentlige betydningen er «vaagne op», en betydning også det gammelnorske *vaka* og det oldhøytyske *wachên* kan ha.

Til dette kommer i gammelnorsk substantivet *vaka*. Dette hunkjønnsordet betyr «vaagen, nattevaagen under bøn, aftenen før en festdag». I norsk folkespråk er det *voka*, som i jonsok og olsok, hvor ordet gjengir det latinske *vigilia*. Dette er det samme som det angelsaksiske *wacu*, det engelske *wake* og det middelnedertyske *wake* («vaagen, vagt»). Det engelske ordet er *watch* («vagt»), som kommer av det angelsaksiske *wæcce*.

Til det sterke verbet **wakan* hører partisippet *vaagen*, på svensk *vaken*. I norsk folkespråk er ordet *vaken* og på islandsk *vakinn*. Av dette er dannet ordet *vaagne*. På svensk, i norsk folkespråk og i gammelnorsk heter dette *vakna*. Dette er det samme ordet som det gotiske *gawaknan* («vaagne») og det angelsaksiske *wæcn(i)an* («bli født») og det engelske *waken*

(«vække, vaagne»). Et tilhørende kausativ² er *vække*, på svensk *väcka*. I norsk folkespråk og gammelnorsk heter dette *vekja*. Dette er det samme som det gotiske *uswakjan* og det angelsaksiske *weccan*.

Den indogermanske roten er **veg* («være kraftig, livlig»). Dette ordet fører til sanskritordet *vájra*, som står for «tordenkile», *vâjas* («kraft, væddestrid»), *vâjayati* («ansporer») og *ugrá* («kraftig»). Det greske ordet er «sund». De latinske ordene er *vegêre* («være livlig»), *vigêre* («være kraftig») og *vigil* («årvåken»). Det oldirske *fêil* betyr «helligaften» og kommer av **vegli-*.

Falk og Torp viser også til ordet *aager* under *vaage* II. Ved å gå til dette oppslagsordet ser en koblinger til *vokse*, *vække* og *vaagne* («bli født»). Betydningen viser til avkom, rente, avkastning og så videre.

Under *vaage* II ser en også ordet *vakker*. Dette er lånt fra middelnedertysk. *Vakker* er på dette språket *wacker*, som betyr «vaagen, livlig, hurtig, kjek». Dette kommer av det oldhøytyske *wackar* og er det samme som det angelsaksiske *wacor* («aarvaagen, opmerksom»). Det gammelnorske ordet er *vakr*, som betyr «aarvaagen, rask, uforferdet». I norsk folkespråk brukes ordet *vak*. Falk og Torp skriver at ordet *vakker* er foreldet i dansk og brukes i norsk kun om det som er tiltalende for øyet eller øret, samt overført i uttrykk som «en vakker tanke». Også under dette ordet viser Falk og Torp til sanskrit *vájra-* («tordenkile») og avestisk *vazra-* («kølle»).

Vagt er et annet ord som også er knyttet til *vaage* II og lånt fra det middelnedertyske *wachte*. Betydningen er «vaagen, vagt». Dertil kommer *vogte*, som i norsk folkespråk og i

² Et kausativ er et transitivt verb som er avledet av et annet verb, og som uttrykker at objektet bringes til å utføre den verbalhandlingen som grunnverbet uttrykker, f.eks. nynorsk *svæva* («får til å sove») til *sova* («sove») (<https://snl.no/kausativ%2Fgrammatikk>).

gammelnorsk er *vakta*. Dette kommer av det middelnedertyske *wachten*, som betyr «passe, vogte, vente». *Vægter* er et substantiv med samme betydning som *vagt*.

Et annet ord som har sammenheng med *vaage* II, er *vage*. Dette er brukt i sjøspråk og har sammenheng med å ligge lett på sjøen og flyte lett (om fartøy og bøyer). En *vager* er en bøye eller en vimpel. På engelsk brukes ordet *watch* om bøye. Ordet *vage* brukes også om fisk: Fisken vaker, «vise sig i vandfladen». Sjøuttrykkene anvendes om gjenstander som kan ses (mots. «blinde skjær» o.l.).

Vække I, å «gjøre vaagen», henger sammen med *vaage* II. *Vække* II, «å hogge hull i isen», viser til substantivet *vaage*. På svensk har en ordet *vak* for hull i isen, i norsk folkespråk *vok*. Falk og Torp viser til flere uttrykk der *vække* anvendes: i de norske dialektuttrykkene *vekkja blod*, som betyr å «bringe blod til at rinde», og *vekkja aar*, som betyr å «aabne en vandaare», og i svensk dialekt *väkka*, som også betyr å «hugge spaaner af furutræ (til tjære)». Forfatterne sier at den egentlige betydningen av verbet *vække* er å «bringe til at flyde», og at ordene hører sammen med «noe fuktig» og «å bli fuktig». Ordet *vække* blir brukt også i overført betydning, som «å fremkalle noe». Dette kan ses i uttrykk som «vække opmerksomhed».

Oppsummering og tolkning

Våke og *våken* er ord som finnes i alle språk av indoeuropeisk opphav. Deres grunnstamme **veg* har utviklet seg i mange retninger og gitt opphav til mange beslektede ord. *Våke/våken* finnes som substantiv, verb, adverb, adjektiv og partisipper. Ifølge Falk og Torp er *våken* og *våke* det samme ordet, bare i ulike grammatikalske former. *Våken* er partisipp av *våke*.³

³ «Partisippene har del i både verbets og adjektivets natur» (<http://riksmallsforbundet.no/grammatikk-en-innforing/ordklassene/verb>). En kan også si at partisipper er en adjektivisk form av verbet. Presens partisipp og perfektum partisipp har hver sin betydning. Presens partisipp uttrykker at noe er eller var i ferd med å skje, og dannes ved endelsen *-ende*. Perfektum partisipp viser til noe som har skjedd. Partisippet blir bøyd i kjønn og tall i samsvar med det substantivet det står til.

Verbet har betydninger som «å våke», «å bli født», «å vekke» og «å våkne», med «å våkne opp» som den egentlige betydningen. Til det sterke verbet **wakan* hører partisippet *våken* (Falk & Torp, 1903). Det engelsk ordet *wake* tydeliggjør dette med de ulike oversettelsene: «vekke», «våkne» og «våken». Ordet finnes også med betydningen «kjølvann». Dette er en stripe dannet av strømvirvler i vannet etter en båt i fart (*Store norske leksikon*).

Verbet *våkne* viser til at noe skjer. Det er mest nærliggende å tenke at en våkner fra søvn eller våkner opp fra søvn. En våkner opp til en våken tilstand, til våkenhet eller vake/våke. Å våkne synes å bety en overgang eller bevegelse og kan slik skje i flere dimensjoner og med ulik styrke. Kroppslig sett kan det være at kroppen våkner til liv igjen etter sykdom. Overført kan det være at en tanke blir født, eller at en våkner til ny forståelse og klarhet. Å våkne kan innebære en transformasjon med skjellsettende virkning. Styrkeelementet kan ses i sammenheng med uttrykket «å bli født». Dette gir tanker om «reisen» fra å være hyllet inn i en livmor til å komme ut i lyset, fra å være skjult til å bli synlig. Å være «født på ny» er et bilde som blir brukt om det å være vekket/vakt. Å være våken betyr å være i bevegelse og flytende i motsetning til stillestående. Når en er våken, sover en ikke og er heller ikke søvni. Å vekke kan en forstå som å få noe til å komme i bevegelse og til å komme til liv. Det synes også å innebære å fremkalle fuktighet der det er tørt, og å skape fruktbarhet og flyt. Å hugge spon av furu for å fremkalle tjære synes å innebære en transformasjon. Tjæren finnes i treet og kommer til syne gjennom å bli vekket – den har vært skjult og blir synlig. Den blir flytende og kan brukes til nye ting. Å vekke synes slik å skape en endring både i konkret og i overført betydning. Endringen som skjer, synes ikke bare å innebære det gode. Uttrykk som «å vekke ondt blod» og «å vekke misunnelse» er eksempler på det motsatte.

Substantivet *våke/vake/voka* kobles til den vaka som skjer i forbindelse med høytider som jonsok og olsok. Interessant er det latinske ordet *vigilie*, som har lange tradisjoner i forbindelse med våking og våkenatt, og partisippet *vigil*, som viser til det å være årvåken.

Den indogermanske roten er **veg*. Den betyr å være kraftig og livlig. Også i sanskrit og latin ser en den samme betydning. Betydningene synes å tilkjenne en livlighet og kraftfullhet og gir uttrykk for noe bevegelig og levende. Henvisningen til det ordet *sun* gir tanker om det å være frisk og sunn (jf. Erikssons helsebegrep). Ordet *sund* hos Falk og Torp viser til «frisk og ubeskadiget». Forfatterne sier også at det kanskje er rimeligere å henføre det germanske **sunda* til den germanske roten **swenP*. Disse ordene står i sammenheng med det norske

ordet *svint*. Betydningen på norsk er «å være rask, hurtig». Falk og Torp viser til det gammelnorske ordet *svinnr* som betyr «rask, kraftig, klok» og i eldre dansk «sterk og hurtig». Også Bjorvand og Lindeman sier at *sun*n («ikke syk, frisk») kanskje henger sammen med *svint* («raskt, kjapt»). Oppsummerende kan da opprinnelsen til ordene *våke* og *våken* ses som «kraftig», «livlig», «årvåken», «sunn», «frisk», «uskadd», «rask», «hurtig», «sterk» og «klok». Ordet *våken* kan slik ses i sammenheng med helse.

En kan forstå de oppsummerende ord i avsnittet overfor i relasjon til den opprinnelige betydningen av *vakker* samt *vakr* og *vak*: «våken», «livlig», «hurtig», «kjekk», «årvåken», «oppmerksom», «rask» og «uforferdet». *Vakker* viser i dag til det som er vakkert for øye og øre. Men det er heller ikke vanskelig å se at våkenhet som kraftfullhet, livlighet, raskhet, årvåkenhet og så videre henger sammen med det skjønne, det estetiske.

Sanskritordet *vajra* fremkommer i sammenheng med både *våken* og *vakker*. Det betyr «tordenkile». Det avestiske *vazra*, «kølle», er et lignende «redskap». Dette er interessante ord og begrep, som redegjøres for i kapittel 9.

Substantivet *vakt* ses også i sammenheng med *våken*. Ordet gir verb som *passé*, *vokte* og *vente*. Subjektet vil være en *vekter* eller en *vakt*. En bøye eller en vimpel kan også gi assosiasjoner til letthet og bevegelse og gi signal. En kan kanskje si at en *vaker* i denne sammenheng er en varsler som våker over vind og vann.

Etymologisk utredning og tolkning fra *Nynorsk etymologisk ordbok* av Torp

Verbet *vaka* I betyr «vaake». Ordet kommer fra det gammelnorske *vaka*, som er det samme som det svenske *vaka* og det danske *vaage*. Det er det samme som det angelsaksiske *wacian* og det gammelnedertyske *wakôn*. Dette er det samme som det hollandske *waka*, som på middelnederlandsk også betyr å «bli født». Til dette ses det sterke verbet fra gotisk *wacan*, «vaake». På angelsaksisk finnes ordet *wacian*, som på engelsk er *wake*, «vække, vaagne». Dessuten finnes på nynorsk partisippet *vaken*, på nyislandsk *vakinn* og på svensk *vaken*. Av dette kommer ordet *vakna*. Dette er det gammelnorske ordet *vakna* og det danske *vaagne*. *Vakna* kan sammenlignes med det gotiske *gawaknan*, som er det samme som det angelsaksiske *wæcn(i)an*, «bli født». På engelsk er det *waken*, «vaakne, vække».

Den indogermanske roten til *vaka* I er **veg*, «være livlig, kraftig». I sanskrit er ordet *vâjas*, som betyr «kraft», og *vájra* som betyr «tordenkile» (formelt er dette det gammelnorske ordet *vakr*; jf. *vak*). På latin finnes ordet *vegêre*, som betyr «livlig eller kraftig», og *vigil*, som betyr «vak».

Vaka II viser til å «holde sig over vandet, svømme i vandflaten». Dette er ett med *vaka* I og vil da egentlig bety «vaake». Til *vaka* II hører også substantivet *vak* om noe som er «synlig over vandet», «flytebøie, fiskestim i vandflaten». På engelsk har en lånordet *wake*, som betyr «kjølvand».

Et kausativ til *vaka* er ordet *vekkja* I. Herunder vises til ord som «vække, opfriske, opmuntre, yppe, volde». Et eksempel her er «vekkja blod» om å «faa til at rinde». I gammelnorsk og islandsk har ordet *vekja* betydningen «vække, sætte i bevægelse». Det gotiske ordet er *us-wakjan*, som betyr å «vekke opp».

Til *vaka* I og II forekommer også hunnkjønnsordene *vok* og *voka*. *Vok* står for «aapning i is, kjølvand og fiskestim i vand». På gammelnorsk er ordet *vok*, som betyr «aapning i, hul paa isen». Ordet *vak* brukes på svensk. En ser også betydningen «rad av raket høi; aapent sted i frossen elv eller vand». Verb avledet av *vok* er *vekkja* II. Dette står for «vække, aapne, hugge hul paa is; rense eller rydde en aapning, et tilstoppet rør». *Voka* betyr «vaaking, vaakenat», og i eldre tid ses ordet *vigile* I gammelnorsk brukes ordet *vaka* om «vaaking, vigilie». Nå ser en *voka* i sammensetninger som jonsok. *Voka* er det samme som det gammelnorske *vaka*.

Torp viser til flere oppslagsord på (ny)norsk for *våken*. Ordet *vak* betyr «vaaken, aarvaaken, sky og følsom (om vekt)». Det gammelnorske *vakr* er «aarvaaken, rask, uforferdet». På gammelsvensk ser en ordet *vaker* og på eldre dansk *vakker* («vaaken»). Dette er det samme som angelsaksisk *wacor*, som betyr «aktpaagiven, opmerksom», og middelnedertysk *wacker*, som betyr «vak, livlig, flink, vakker» (jf. det svenske og danske ordet *vakker*). Det germanske **wak-ra* hører sammen med *vaka* I. Dette kan sammenlignes med det latinske *vegetus*, som betyr «kraftig».

Vakra betyr «vække, opfriske» og blir oftest brukt i uttrykket «vakra seg». Det kan sammenlignes med gammelhøytysk *wacharôn* («være vaaken»). Ordet er avledet av gammelnorsk *vakr*; se *vak*.

Vakster betyr «vaaken tilstand, langvarig vaaking» – i noen dialekter heter det *vakst*. Dette er en nylaging til *vaka*. Ordet *vakt* betyr «bevogting, tilsyn, vaktpost». På svensk heter det *vakt* og på dansk *vagt*. Ordene er et lån fra middelnedertysk *wachte*. Fra *vaka* kommer *vakta*, som betyr «vaake efter, vente, bie, vogte, passe paa»; noen steder brukes også ordet om å «fore fæet, også melke». På gammelnorsk er ordet *vakta*, som betyr «vogte». På svensk brukes ordet *vakta* («holde vakt, gaa og vente på, passe paa»). På dansk er det *vogte* og på middelnedertysk *wachten*, som betyr «bevogte, passe paa, vente paa».

Oppsummering og tolkning

Torp tar for seg nynorsk, og en ser det samme mønsteret som i Falk og Torps behandling av det norske og danske språk. Imidlertid har Torp med flere ord vedrørende våken. Dette understøtter og beriker Falk og Torps utlegninger.

Torp viser til flere ord vedrørende våken som synes å ha mye den samme betydning og bakgrunn: *vak*, *vaken*, *vigil*, *vakr*, *vakst* og *vakster*. *Vak* betyr «våken/årvåken» og ses i sammenheng med det gammelnorske *vakr*, som i tillegg betyr «å være rask og uforferdet». Blant de andre eldre europeiske betydninger er «det å være aktpågivende og oppmerksom, livlig og flink». Ordet *vakker* brukes i denne sammenheng. Fra koblingen til latin og den indogermanske roten kommer «det å være livlig og kraftig», og det vises også i denne ordboken til sanskritordene *vajas* og *vajra*, henholdsvis «kraft» og «tordenkile». Til *våken* ses også «å bli født» samt avledninger som «våkne» og «vekke».

Substantivene *vake* og *voke* synes i utgangspunktet å ha svært ulike betydninger. Begge ordene betyr ei vake / en våken / en våkenatt og i den sammenheng også våking i forbindelse med kirkelige høytider: vigilien. Ordet *vakster/vakst* synes å ha den samme betydning. Men *vake/voke* betyr også å holde seg over vannet og å svømme i overflaten («fisken vaker»). *Vok* betyr en åpning eller et hull i isen. På norsk vil vi i dag heller si en *råk*. *Vok* kan også bety «kjøl vann», «en fiskestim» eller «en rad med høy». Det synes som det betyr en rekke, rad og noe som er i bevegelse.

«Å være våken» kan også ha betydningen «å holde seg våken». En holder seg våken over tid og sover ikke. Å være og holde seg våken synes å innebære å være levende og å være i bevegelse. Eksempelene hos Torp gir et bilde på både det å være våken og det motsatte. Et islagt vann kan anses for å være et dødt vann, og et tilstoppet rør er et rør som vannet ikke

flyter lett og ledig gjennom. Bak en båt som seiler, kommer vannet i bevegelse, kjølvann. Fisken vaker, en kan også si at den «leker». Den kommer nedenfra, blir synlig i overflaten og skaper ringer i vannet, ringer som brer seg ut over så lenge vannet er åpent. Ordet *vak* kan brukes om at skyer sprekker opp og himmelen kommer til syne. Skyene stenger og hindrer sikt. Ovenfor ble *våkenhet* gitt betydningen «å være aktpågivende, årvåken og oppmerksom». Dette kan ses som kvaliteter ved å være våken og også som noe vedvarende ved det å holde seg våken. Det motsatte kan være søvnighet, sløvhet og å ikke gi akt på eller merke seg noe. De sistnevnte trekkene kan en da forstå som en hindring eller stopp for en mental våkenhet. Slik sett kan en forstå våkenhet som mer grunnleggende enn søvn, men søvn bærer i seg potensialet til våkenhet. Våkenhet kan slik ses som primærform for liv og bevegelse.

I dette ordfeltet ser en tydelige sammenhenger mellom *våke*, *våkne* og *vekke*. Å våkne innebærer at noe eller noen kommer i bevegelse, å vekke er å sette i bevegelse. Sistnevnte kan handle om å oppfriske, oppmuntre og skape en forandring. Uttrykkene «å vekke til ettertanke» og «å vekke til strid» viser at selv om fenomenet *vekke* er det samme, er resultatet mangfoldig. Den grunnleggende betydningen er «å vekke opp». Med utgangspunkt i at våkenhet er primært, kan en da forstå «å våkne opp» som å våkne fra noe uegentlig. Våkenhet som noe egentlig vil handle om det levendes kraft og bevegelse, livlighet og årvåkenhet. Ut fra dette kan en også forstå at *våke* eller *vigilie* vil kunne bety «å åpne opp for noe og sette i bevegelse». Å fremme bevegelse og eksistens, er å åpne opp for det primære og egentlige.

En ser også ordet *vakt* komme inn i sammenheng med *vaka*. Det betyr «bevoktning», «tilsyn» og «vaktpost». Av disse ordene kommer *å vakte*, som har ulike betydninger: «å våke etter», «å vente», «å vokte» og «å passe på». Betydningene synes å innebære en våkende beredskap, en venting og å passe på. Våkenheten har en retning og en bestemt hensikt. «Å holde vakt» er et uttrykk som viser til en vedvarende våkenhet. En holder seg våken, gjerne i et bestemt antall timer.

Etymologisk utredning og tolkning fra *Våre arveord: Etymologisk ordbok av*

Bjorvand og Lindeman

Ordboken har flere oppslagsord innen ordfeltet: *våke*, *våken*, *våkne* og *vekke*. *Våke* og *vake* betyr «å være, holde seg våken». Det svenske ordet er *vaka* og det danske *våge*. Den engelske formen er *wake* og den tyske *wachen*. Dette svake verbet, som i formen *våke* stammer fra

dansk *våge*, kan også jamføres med nynorsk *vake*, som kommer av det norrøne *vaka*. Blant andre eldre former ser en det gotiske *wakan*, det gammelengelske *wacian* og det gammelhøytyske *wachēn/wachōn*. Alle formene ovenfor kan reflektere et germansk \bar{e} -verb, **wakēn-* («være våken, våke»). Dette gjelder også det gotiske *wakan*. I vestgermansk ses en yngre omdannelse til \bar{o} -verb, som i det gammelsaksiske *wakon*. Dette verbet er et durativt verb og betegner en tilstand. Verbet er dannet til et sterkt verb som i germansk infinitiv heter **wakan-* (eller **waknan-*). Fortidsformen av dette er **wōk-* («våkne»), som gjenfinnes i gammelengelsk *onwacan*, *āwacan* (fortid *-wōc*). På engelsk finnes ordene *awake* og *wake* ved siden av det gammelengelske *wæcnan* (*wōc*). En kan ut fra dette se en sammenheng med ordene *våken*, *våkne* og *vekke*.

Til grunn for det germanske verbet for «å våke» ligger en pregermansk verbalrot **weǵ-*, som gjenfinnes i den latinske infinitiven *vegēre* («være livlig; oppleve»), *vegetus* («livskraftig»), infinitiven *vigēre* («være kraftig, livskraftig») og *vigil* («våken, årvåken, vaktsonn»). Det gammelindiske substantivet er *vájah*, som betyr «kraft, seier». I ordboken ser en også at det gammelindiske substantivet *vájrah* («lyn»; som guden Indras våpen) og det avestiske *vazra-* («lyn») kan høre til samme ordfamilie. Tors hammer og gjenoppliving av bukkene bemerkes. Forfatterne viser også til en mulig teori om at roten **weǵ-* etymologisk hører sammen med den latinske infinitiv *augēre* («øke»).

Våken og *vaken* («som ikke sover») stammer i formen *våken* fra det danske *vågen*. Det norrøne ordet er *vakinn*. På dansk finnes formen *vågen* og på svensk *vaken*. De nordiske formene, som det norrøne *vakinn* («som ikke sover, oppmerksom»), ser ut til å representere et perfektum partisipp av et germansk sterkt verb **wak(n)an*, som blant annet foreligger i det gammelengelske *onwacan*. Men det er mulig at formene også kan være nordiske nydannelser. Ellers henviser forfatterne til ordet *våkne*.

Våkne og *vakne* («bli våken») kommer av det danske *vågne*. Andre former er det norrøne *vakna*, det svenske *vakna*, det gotiske *gawaknan* og det gammelengelske *wæcnian*. Formene reflekterer det germanske **waknōn-* («våkne»), som er et inkoativt verb dannet med germansk *-nō-* suffiks til den germanske verbalroten **wak*, som foreligger i *våke*. Suffikset **-no* dannet opprinnelig presensstammen, men det opptrer i germansk også i fortidsform.

Det svake verbet *vekke*, som på nynorsk heter *vekkje*, betyr å «gjøre våken, få til å våkne». Den norrøne formen er *vek(k)ja*. På svensk finnes *väcka* og på dansk *vække*. Formene reflekterer et germansk kausativ **wakġjan-*, som utviklet seg til **wakjan-* og hører til den germanske formen **wak*. Dette ordet gjenfinnes i *våke* og *vake* i betydningen «være, holde seg våken». I nordisk er den norrøne infinitiven *vekkja* omdannet til *vekja* etter presensformen *vekr*. Den indoeuropeiske germanske formen **wakġjan-* har en nøyaktig motsvarende form i gammelindisk presens 3. person entall *vāj-āya-ti*, som betyr «styrker, egger, vekker».

Oppsummering og tolkning

Bjorvand og Lindemans verk tar utgangspunkt i bokmål og viser dermed til det danske utgangspunktet *våge* og *vågen* samt *vågne* og *vække*. Imidlertid jamfører forfatterne ordene med norrøne former. De bruker få eksempler på hvordan ordene kan brukes, eller variasjoner i betydning. Slik ordfeltet presenteres, synes de å vektlegge våkenhet som det motsatte av søvn. Det svake verbet *våke* betyr «å være våken, holde seg våken og å våke». Slik sett forstås *våken* som «jeg våker» til forskjell fra «jeg sover». Ut fra dette har en hold for å si at «den som våker, sover ikke».

Våken i betydningen «som ikke sover, oppmerksom» (*vakinn*) er en nordisk form. Bjorvand og Lindeman sier den representerer et perfektum partisipp av et germansk sterkt verb. *Våken* kan slik ses som en form av *våkne*. Det handler om å slutte å sove og bli våken. *Våkne* sies videre å være et inkoativt verb⁴ dannet til *våke*. Fra å være sovende går en over i en ny tilstand som kjennetegnes av våkenhet. Det vil si å være ikke-sovende, årvåken og oppmerksom. Oppmerksomhet synes slik ikke å være forenlig med søvn. Ved å rette oppmerksomheten mot at *våkne* er et inkoativt verb, gir forfatterne en forståelse av at det å våkne er en prosess. Prosessen har et tidsperspektiv – det å våkne kan slik ha ulik varighet. En illustrasjon på dette kan være uttrykk som å bråvåkne eller å våkne (opp) etter flere uker i koma. Fra søvn starter prosessen med å bli våken. Å holde på med å våkne synes å være en mellomtilstand mellom

4 Inkoative verb er verb som betegner at en tilstand begynner (Guttu, 1998). Ove Rasmussen (1986) viser til ulik dannelse av inkoativer. Avledningselementet *-ne* angir at en prosess innledes, at en overgang til en tilstand påbegynnes: *våkne* = «å bli våken».

søvn og våkenhet, men med en retning: å bli våken, å være *vakinn*. Å våkne kan slik forstås som bevegelse, en vorden, en tilblivelse.

Vektleggingen av at å våkne er en prosess fra søvn, gir innspill til å se nærmere på ordene *sove* og *søvn*. Ovenfor ser en at søvn ikke bare kan forstås som det å sove i vanlig betydning, men også som å være uoppmerksom. I overført betydning kan da søvn ses i sammenheng med å ikke følge med og ikke være (år)våken. Å *sove* er ifølge Bjorvand og Lindeman (2007) å «være i en søvntilstand» og *søvn* «det å sove». *Søvn* i de gamle språkene hadde også betydningen «drøm». Det latinske ordet *sopor* med betydningen «dyp søvn» er i samme ordfamilie. En søvntilstand vil ut fra dette kunne innebære ulike bevissthetsnivåer, fra søvn til dyp søvn. De medisinske termene *somnolent* og *soporøs* viser til dette. Oppfatningen om at drøm kan bety søvn kan forstås på ulik måte. I dag tenker en at drøm er en del av en søvnsyklus og nødvendig for ens helsetilstand. Drøm kan forstås som det å være åndsfraværende («sitte og drømme»), men kan også representere et ønske, et håp eller en visjon for fremtiden («I have a dream»). En drøm kan slik tilhøre en våken tilstand, men ennå ikke være realisert. Til det norrøne *sofa* finnes flere gamle kausativer med den opprinnelige betydningen «å gjøre søvnig, få til å sove». En har det norrøne *svefja*, som betyr «stanse, stilne», det norrøne *sófa* med betydningen «drepe, slakte» og det norrøne *svæfa*, som betyr «få til å sove» (Bjorvand & Lindeman, 2007). En kan ut fra dette forstå at en ikke bare kan falle i søvn, men også bringes til søvn. Det synes å handle om at en bringes til stillhet, til ro, og at noe stanser. Det er her nærliggende å forstå dette som at en bevegelse stilnes. En kan forstå dette som noe som er nødvendig for søvn og hvile, men også som noe som bringer uønsket aktivitet til en stopp. En ekstrem form for å få til å sove ser en ved betydningen «drepe». Å legge noen i narkose synes slik å kunne forbindes med å «drepe», å bringe til fullstendig ro. En kan også høre uttrykket «foten sover, foten er død» om en midlertidig manglende evne til å bevege og kjenne en kroppsdel. Når «foten våkner», merker en tydelig begynnende liv og bevegelse.

Det er interessant å merke seg at en «våkner opp», men «faller i søvn». Sistnevnte vil være ned eller nedover. Uttrykkene forteller om retning, opp eller ned. Opp vil en tenke er en bevegelse mot lyset, mens ned er mot det mørke. Opp og ned kan også forstås som en sirkelbevegelse som står i et gjensidig forhold. Søvn og vake kan ses som motsetninger, men er samtidig sammenbundet i en felles mening. Begge deler eksisterer i et menneske, men ikke på samme tid eller på samme måte.

Å vekke er en handling som får noe/noen til å våkne, det motsatte av en handling som bringer til ro og stilner. Begge deler synes nødvendig i en helsemessig sammenheng. Å vekke forstås som å styrke og få noe til å komme til kraft, vigør og vitalitet. Ordet *egge* forbindes med virkelig å oppildne i en bestemt retning. Å egge synes å inneha en sterkere kraft. Dette ser en ved uttrykk som «å egge til strid». Det kan være kampen for liv og en sak som er viktig. Når en vekker, søker en våkenheten.

Bakgrunnen for *våke/våken* er verbalroten **weg*, som i latin betyr «å være livlig og livskraftig og å være våken, årvåken og vaksom». Bjorvand og Lindeman viser også til de gammelindiske ordene *vajah* («kraft og seier») og *vajra* («lyn»). Forfatterne viser til vajrah som er guden Indras våpen og Tors hammer.

Alle de etymologiske verkene viser til Tor og Indra fra norrøn og vedisk mytologi og deres «våpen», en hammer og en vajra. Det antas at Indra har det samme mytologiske opphav som Tor, og de har mange av de samme egenskaper og kjennetegn. Indra kan vekke opp krigere som er falt i strid, og beskytter mennesker og guder fra ondskap og holder demonene i sjakk. En kjent myte handler om kampen mellom Indra og slangen Vritra. *Vritra* betyr «en som stenger inne (kringsetter) eller skjuler». Han fremstår som en sky og kan også ses som et fjell. Menneskets vann var blitt holdt tilbake av Vritra i hans egen kropp. Indra gikk i kamp med sin vajra og beseiret slangen. Indra blir slik kaoskrefters og demoners banemann. I tillegg blir han den som frembringer vann, og ses også som en som skaper sol, himmel og lysning (eng.: *dawn*; Maurer, 1986). Myten løfter frem kraften og styrken hos en helt som setter fri vannet. Vannet er nødvendig for overlevelse og vitalitet, og rennende vann er bevegelse og liv. En vajra i buddhistisk tradisjon er et symbol på medlidenhet og kraftfulle metoder (skilful means) og den absolutte virkelighet (Lowenstein, 1996). Ordet vajra viser til egenskapene til en diamant. Den er uknuselig og kan skjære gjennom. Vajra kan også vise til uforgjengelig våkenhet (Trungpa, 2005).

Indra har gitt navn til en tenkning om alle tings forbundethet og gjensidighet, Indras nett. Over Indras palass finnes et enormt nett som strekker seg uendelig i alle retninger. I hver knute sitter en juvel. Hver juvel inneholder og reflekterer bildet av alle andre juveler i nettet. Sir Charles Eliot beskriver det på denne måten:

In the Heaven of Indra, there is said to be a network of pearls, so arranged that if you look at one you see all the others reflected in it. In the same way each object in the world is not merely itself but involves every other object and in fact is everything else. (Butts & Rich, 2015, s. 29)

Indras nett er et holografisk bilde på hvordan mennesker eller fenomener er sammenvevd og gjensidig avhengig av hverandre. Dette bildet kan bidra til en forståelse av hva våking innebærer. Som mennesker er vi forbundet som et nett med juveler.

Indriya er et navn som brukes om Indras evner eller dyder (eng. *faculty*), og bokstavelig betyr ordet «tilhørende» eller «i samsvar med Indra». Det handler om evner til å sanse og tenke samt åndelige (spirituelle) evner som tro, energi/utholdenhet, oppmerksomt nærvær, konsentrasjon/fokusering samt visdom/forståelse. De sistnevnte blir sett på som særs kraftfulle evner (<https://en.wikipedia.org/wiki/Indriya>). Indriya viser til både kroppslig, mental og åndelig styrke samt sanse- og tenkeevner. Heltens kraft er avhengig av dette i møte med slangen eller dragen. Noen ganger trenger han spesiell styrke for å skape bevegelse og liv. Tor med sin hammer kan også ses som en kraft som verner mot mørkemakter og kaos. Han er alltid beredt til å beskytte mot jotner og inntrengere og befinner seg der det handler om liv og død. Tors viktigste funksjon er å beskytte kosmos og opprettholde verdensorden (Steinsland, 2005).

Ny forståelse

Den nye forståelsen presenteres gjennom seks temaer.

Å våkne opp fra søvn til våkenhet og våke

Grunnbetydningen av *våke* er «å våkne opp». En er våknet opp fra søvn til en våken tilstand. En våkner til bevegelse og kraft. I verkene gis en forståelse av søvnen som kraftløshet og manglende styrke samt stillstand og ubevegelighet. Det sovende, en sovende arm, makter lite. Det stillestående fremstår som dødt. Det frosne vannet er dødt, blodet er dødt. Dette kan våkne eller vekkes til bevegelse og livlighet. Slik sett kan en tenke seg at kraft og bevegelighet finnes der som potensial. Søvnen kan også forstås som det som er skjult og usynlig. Å våkne er da å komme til syne fra det skjulte, å våkne til synlighet og virkelighet.

Å våkne som prosess er bevegelse fra søvn til vekket/våknet/våken. Det er en overgang fra en tilstand til en annen. Selv om prosessen «våkne» underforstått er fra søvn til våken tilstand, synes vekten ut fra begrepet å ligge på den nye tilstanden. Å våkne som bevegelse innebærer bruk av kraft. En kan tenke seg at en våkner ved egen eller andres kraft eller ved et felles kraftprosjekt. Selve prosessen synes å innebære en oppadstigende prosess, en våkner opp. Den er en retning mot lys og gryning. Å våkne kan også forstås som en dreierende bevegelse. Et talende bilde på dette er å fødes. En fødsel er en dreierende bevegelse som innebærer kraft og styrke. Dreiningen for mor og barn er motsatt vei, i en helhetlig bevegelse. Prosessen å våkne kan videre ses som en kraftfull transformasjon. Noe iboende våkner eller blir vekket, gjennomgår forandring og fremstår med nye egenskaper.

En kan forstå noe som en hindring for å være eller bli våken. Skyer kan være et slør for den blå himmel, noe kan stoppe til bevegelse og flyt, noe kan hindre bruk av tanker og styrke. Hvis en ser våkenhet som det primære, vil søvn også kunne forstås som en tilsløring for det å være våken og våke. Ser en det våkne som det virkelige og egentlige, er søvnen det uegentlige. Imidlertid er det lite fruktbart å se søvn og våkenhet som motsetninger. De fremstår som en kraftfull, bevegelig enhet. Å hvile i søvn betyr å kunne våkne til friskhet og overskudd. En kan også se søvn og våkenhet som to sider av menneskets væren som ikke er der på samme tid. Søvn og våkenhet har ulike egenskaper. Dersom de var identiske, ville det ikke skje en bevegelse mellom dem. Det at de ikke er identiske, skaper et spenningsfelt. Å utløse spenninger bringer en kraftutfoldelse. Knopper som brister, og åndelige innsikter er eksempler på de kraftfulle prosessene. Å våkne fra middagsluren eller å vekke sin interesse er de hverdagslige prosesser. Et av Heraklits fragment «det hviler i omvandling» gir tanker om at det også kan finnes en form for hvile i kampen (Rehnberg & Ruin, 1997, s. 175).

Ser en dette i sammenheng med mennesket, kan en forstå at våkenhet gjelder kropp, sjel og ånd. Det kan være kroppen eller kroppsdelene som våkner til liv fra søvn eller koma, sjelen som våkner opp med nye tanker og større oppmerksomhet, ånden som våkner til sitt ansvar, sin medmenneskelighet. Å våkne kan skje som små krusninger og skje som skjellsettende oppvåkninger. Å våkne kan ses i lys av forandring og dannelse og ut fra dette forstås som en vorden, en tilblivelse. Reisen brukes gjerne som metafor for å våkne (opp). Den kan være kort eller lang, krevende eller lett.

Å være våken og våke er bevegelse og kraft

Bevegelse og kraft er tydelige trekk ved ordfeltet. Å våke er å være livlig, bevegelig og kraftfull. Raskhet er også en egenskap som fremkommer. Kraft og bevegelse synes å henge nøye sammen. Kraft er nødvendig for bevegelse, og bevegelse innebærer kraft. Bevegelse beskrives som livlig, rask, hurtig, uforferdet. For et menneske vil det å være våken og å våke bety å være kraftig, i vigør og vital. Det er en livlighet og bevegelighet i kropp, sjel og ånd. Bevegelse kan ses som en egenskap ved det levende livet og livets virkelighet, slik også bevegelse i natur, menneske og helse/lidelse. Bevegelse og forandring er livets vilkår.

Å være våken og å våke er årvåkenhet og oppmerksomhet

I våken tilstand er en årvåken, oppmerksom og aktsom. For mennesket synes dette å gjelde både kropp, sjel og sinn. Våkenheten uttrykkes i våkne sanser, et klart hode og en våken samvittighet. «Du skal ikke være den som våker, la våkenheten være deg» er et uttrykk som synes å beskrive våkenhet i dens ytterste form.

Å våke er å vekke

Å være våken og å våke er å kunne vekke. Oppmerksomhet og bevegelighet må være til stede for at en skal kunne sette i gang bevegelse. Hvis en er sovende, uoppmerksom og kraftløs, blir vekking vanskelig. Kraft er nødvendig for bevegelse. Ved å være våken har en kraft til å sette i gang bevegelse i seg selv og andre. Fra materialet ser en at å vekke i utgangspunktet er nøytralt. Det handler om å vekke avsky eller å vekke glede. I en omsorgssammenheng synes det å vekke å innebære å vekke til live, å vekke til helse og verdighet. Å vekke gjelder kropp, sjel og ånd.

Å våke er å være i ei vake

Substantivet *vake* gir innspill til å forstå våking på en ny måte. Vaka kan være en våkenatt, vigilien en kirkelig vake, jonsok en feiring med lange tradisjoner. Ut fra dette er ikke vaka det som tilhører det hverdagslige. Den gir heller en assosiasjon til høytid og noe spesielt. En holder seg våken i et bestemt øyemed. En sover ikke under ei vake, men holder seg årvåken og klar. I naturen kan *voka* bety at noe er åpent og romlig og i bevegelse. Ei vake kan slik bety et tidsrom med høytid og liv. Tid, rom og bevegelse handler også om kraft. Å holde seg våken gjennom ei vake innebærer utholdenhet og styrke i kropp, sjel og ånd.

Å være en vakt er å være våken og passe på, vokte og vente

I ordkomplekset er ordet *vakt*, som synes å fange opp de egenskapene som tidligere er nevnt. I tillegg er en vakt en som passer på og vokter. Fra ordet *vente* forstår en at en er vakt over tid. Å vakte er å være og holde seg våken for å passe på. Fastvakt er et kjent ord i denne sammenheng. *Vekter* er et annet ord for *vakt*. Ordet *vekker* gir tanker om noen som passer på at ikke noe farlig skjer. Det er vekteren som går i byen om natten i tilfelle det oppstår brann, slik at han kan varsle eller slukke. Bildet på vekteren viser til beredskap, det er i kropp og sinn kraft og årvåkenhet til å handle.

Teser

Å våke innebærer kraft, å være levende, livlig og årvåken i kropp, sjel og ånd.

Å våkne er bevegelse fra søvn til våken tilstand i konkret og overført betydning.

Å våkne innebærer forandring, forvandling og danning.

Å være våken og å våke er helse, livskraft og livsmot.

Semantisk analyse av *våken*

I det følgende presenteres valg som er tatt med hensyn til ordbøker og synonymer. Videre synliggjøres fremgangsmåte og tolkning frem mot ny forståelse.

Vurdering og valg av ordbøker

Jeg har tidligere begrunnet hvorfor kun ordbøker med bokmål og riksmål er valgt. Til metoden ligger å velge ordbøker fra forskjellige tidsperioder (jf. Koort, 1975). Dette er ikke lett i Norge. At nynorskordbøker er valgt bort, gjør det ikke lettere. Når en skal velge ordbøker, er det viktig å kjenne til bakgrunnen til bøkene og forfatterne.

Norsk Riksmålsordbok utkom i perioden 1937–1957 og er et omfattende ordboksverk over det norske riksmål. Arbeidet med ordboken startet i 1922, og det utkom to supplementsbind i 1995. Utarbeidelsen av dette verket pågikk derfor over en svært lang tidsperiode. Det er satt i gang arbeid med et nytt verk, som skal være ferdig i 2017. Den nye utgaven vil hete *Det Norske Akademis Store Ordbok* (NAOB), og språket vil være et moderat bokmål som er nærmest sammenfallende med riksmålsnormen (<http://riksmallsforbundet.no>). Vikør (2006) gjør en vurdering av det første verket med tanke på om det er en diakron eller en synkron

ordbok. Synkrone ordbøker dekker en bestemt språkperiode og har ikke historiske endringer i fokus. Diakrone ordbøker beskriver en historisk språkutvikling eller endringsforløp. Etymologiske ordbøker er et godt eksempel på sistnevnte. De tar utgangspunkt i dagens ordforråd og følger ordene bakover i tid. En annen type diakrone ordbøker starter på et bestemt tidspunkt i fortiden og trekker trådene fremover i tid, gjerne til nåtiden. Disse ordbøkene betegnes gjerne som diakrone samtidsordbøker. *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) og *Ordbog over det danske Sprog* (ODS) er eksempler på denne type ordbøker. Det kan være problematisk å dra opp grensen mellom diakront og synkront. Et springende punkt er hvor langt tidsrom en må snakke om for å bruke betegnelsen *synkron*. Hva er en nåtidsordbok, for eksempel? Vikør fremhever at det er et problem at moderne norsk har kort skrifttradisjon og ikke eksisterte som skriftspråk før 1800. Bokmål og riksmål er utviklet fra dansk gjennom en gradvis fornorskning, og det kan også være vanskelig å si når språket ikke lenger er dansk, men norsk. SAOB og ODS bruker kronologi som ordningsprinsipp i ordartiklene og i tydingene. Vikør betegner disse ordbøkene som eksplisitt diakrone. *Norsk Riksmålsordbok*, som kan ses som en parallell til SAOB og ODS, bruker et annet prinsipp. Vikør utdyper hvordan ordboken behandler ord, og betegner dens tydningsstruktur som synkron. Et eksempel han bruker, er at ordboken på en måte ble brukt i en språkpolitisk sammenheng, for eksempel ved å demonstrere norskheten til riksmålet (Vikør, 2006, 15), eller at det er utydelig ordutvikling og manglende historisk dekning i beskrivelsen av ord. Ut fra dette kan en spørre: Finnes det diakrone ordbøker i norsk bokmål? Et ords historiske utvikling og metamorfose er et aspekt ved begrepsanalysen (jf. Koort, 1975; Sivonen, 2013). Det synes som det svenske språk har et ganske annet materiale å arbeide med. Dette ser en særlig godt i semantiske analyser foretatt på svensk (f.eks. Sivonen, 2000; Kasén, 2002). Jeg har ønsket å ha med *Norsk Riksmålsordbok*, da dette verket er av de eldste innen bokmål/riksmål, selv om verket i liten grad kan gi en pekepinn om ords utvikling.

Ordet *våken* finnes i bindet som utkom i 1957. Både *vaken* og *våken* finnes som oppslagsord. De behandles ikke som identiske ord, og det er vanskelig å vite hvordan en skal forholde seg til det i en analyse. *Vaken* anses som et dialektord, og det vises til synonymer som *våken*, *årvåken* og *vak*. *Våken* er egentlig perfektum partisipp av et sterkt verb opprinnelig identisk med vake II. Slår en opp her, ser en at dette ordet egentlig er samme ord som vake I. Vake II omhandler fiskevak og vake I det å være våken, våke og vokte. Det er ikke lett å ta ut synonymer vedrørende ordet *våken*. «Synonymene» er ofte i beskrivende eller forklarende form, for eksempel «som skarpt følger med i alt rundt seg», «oppmerksomt interessert» og

«vokte oppmerksomt på (særlig for å kunne gripe inn, kontrollere eller lignende)».

Utdypningene kan også være knyttet til et organ eller en sans, for eksempel «et åpent, lyttende øre» og «et øye som ikke sover, som er åpent». Adjektiver som er vist i det foregående, er ikke tatt med, og jeg har kun tatt med enkeltord i tablået. *Norsk Riksmålsordbok* behandler også ordet *vak* og ser dette i hovedsak som et dialektord. En av dets betydninger er «vaken»/«våken», og det kunne slik sett vært tatt med som det valgte begrep. Ordboken viser vedrørende *vak* til «våken og årvåken», «som har alle sanser skarpe», «som er på vakt og ikke lar seg overraske eller overrumple» og «som fornemmer inntrykk skarpt og tydelig».

Norsk illustrert ordbok, der Guttu er redaktør, er også et verk som har kommet i mange utgaver. Den er en ordbok for riksmål og moderat bokmål og har kun *våken* som oppslagsord. Jeg har valgt å ta med en utgave fra 1993 ut fra kravet om tidsvariasjon. Grunnlaget for ordboken er *Riksmålsordboken* fra 1977, men ordboken er kraftig revidert og utvidet. Også i denne ordboken ses uttrykket «ikke sovende» som synonym til *våken*. Dette er ikke tatt med som synonym.

Videre danner Gundersens *Norsk synonymordbok* fra 1964 utgangspunkt når det gjelder synonymordbøker på bokmål. Denne ordboken er også tatt med i utgaven fra 2001. Dette er 3. utgave, men boken har kommet i mange opplag. Ordboken har både *vak*, *vaken* og *våken* som oppslagsord. *Vak* og *vaken* viser til oppslagsordet *våken* («se *våken*»). Kun oppslagsordet *våken* angir synonymer. At en ordbok kommer i mange utgaver over lang tid, vil kunne borge for ordbokens troverdighet. Ved å velge samme ordbok fra forskjellige tidsperioder kan en synliggjøre språklige endringer. Endringer er interessant i henhold til metoden. Et helt nytt verk ikke har fått med seg gjengse synonymer. Dette skjer ved senere utgivelser. Det er over 35 år mellom disse to valgte ordbøkene, og jeg forventet en utvidelse av og endring i ordutvalget. Imidlertid oppdaget jeg at ordbøkene for en stor del var like når det gjaldt de ordene jeg arbeidet med. Ut fra dette kunne jeg kanskje ha valgt bort for eksempel 2001-utgaven fra materialet. Men sisteutgaven hadde med seg noen interessante nye ord, som *ansen* og *ansig* som synonymer for *oppmerksom*. Kunne disse ordene ha sammenheng med «att ansa»? Videre hadde oppslagsordet *ansig* også fått tillegget *oppmerksom* i 2001-utgaven.

Bokmålsordboka (og *Nynorskordboka*) finnes både i bokform og som gratis nettordbøker. *Bokmålsordboka* er utarbeidet ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier (ILN) ved Universitetet i Oslo i samarbeid med Norsk språkråd. Begge ordbøkene kom ut i 1986 etter at

en hadde arbeidet med dem siden 1974. *Bokmålsordboka* er den første ordboken for bokmål (for riksmål fantes *Riksmålsordboken* fra 1977). Ordboken inneholder etymologiske opplysninger. Under arbeidet hadde hver ordbok sin redaksjon, men redaksjonene fulgte de samme retningslinjene og bygde på hverandres manuskript underveis. Landrø og Wangenstein står oppført som redaksjon for førsteutgaven. Bøkene har ulikt omfang: *Bokmålsordboka* har ca. 65 000 oppslagsord og *Nynorskordboka* drygt 90 000. Nye utgaver av *Bokmålsordboka* kom i 1993, 2004 og 2005. At utgaven fra 2005 kom kun ett år etter den forrige, skyldtes omfattende rettskrivningsendringer (www.alkunne.no, 2009). Til denne analysen har jeg valgt førsteutgaven fra 1986. Her er både *vaken* og *våken* oppslagsord. Under oppslagsordet *våken* står uttrykket «som ikke sover». Dette er da ikke tatt med fordi det strengt tatt ikke er et synonym. Men samtidig mister en en vesentlig betydning av *våken*. Meg bekjent finnes det ikke et synonym, i ett ord, med betydningen «ikke-sovende». Ordet *søvnløs* har en annen betydning. Denne ordboken har også med oppslagsordet *vak* i tillegg til *våken* og *vaken*. Som synonymer for dette står *våken*, *årvåken* og *oppmerksom* oppført.

Kryssordbøker synes å være en spesiell sjanger og inneholder mange synonymer. Det som imidlertid slo meg etter hvert som jeg arbeidet med dem, var at de er bygget opp på en spesiell måte. De har en innebygd «jeg-viser-til-deg-og-du-viser-til-meg-logikk», og jeg ble usikker på om disse bøkene var egnet for semantiske analyser. Imidlertid har jeg tatt med en kryssordbok som har kommet i mange utgaver, *Kryssordløserens store synonym- og fremmedordleksikon* av Schwach. Den er også tatt med fordi den som eneste ordbok har med ordet *vigil* som et synonym for *våken*. I den etymologiske granskingen kom det frem at dette ordet gav et viktig innspill til forståelsen av *våken* og det å våke. Videre viser ordboken til *observant*, *åpen* og *åndsnaerværende*. Jeg anser disse ordene som viktige i den kontekst analysen gjøres i. Et annet problem med kryssordbøker er at de ikke skiller mellom ordklasser. Under ordet *rask*, for eksempel, fant jeg synonymer for både adjektivet og substantivet. Jeg måtte da ta bort substantivord som *søppel*, *bøss*, *søl* og lignende og ta inn det som syntes som adjektiver, noe som ikke alltid var lett. Hva betyr egentlig *knøv*, *visken*, *nepen* og *adrett*? Og heri ligger et annet problem med å anvende kryssordbøker – de inneholder mange ord som synes svært sjeldne eller spesielle. Og på grunn av ordrikdom får en svært mange ord å hankses med på lister og i optellinger. Kryssordbøker har videre med mange skrivemåter (f.eks. *uhemmet* og *uhemma*) og bøyninger av ord (f.eks. *sprek* og *sprekt*).

Jeg har videre ønsket å bruke flere forfattere og flere forlag i den semantiske analysen for å utvide ordtilfanget og gi variasjon. Ser en på antall ordbøker fra 60–70-tallet, har den norske ordbokverden for stor del bestått av Gundersen og Guttu. Andre forfattere og forlag har kommet til senere. *Rettskrivningsordbok med synonymer* av Bøe og Fossetøl er en hendig ordbok med ca. 20 000 oppslagsord, i hovedsak til bruk i skoleverket. Landfald og Paulssens (2005) *Norsk ordbok – bokmål* utgitt av Cappelen er også tilpasset skolen og har med en kortfattet grammatikk. *Escolas ordbok* av Taule (2006) er også en praktisk ordbok. Dette er en ordbok som inneholder noe grammatikk, gir mange synonymer og har etymologi. Alle bøkene er utgitt i flere utgaver.

Det er videre viktig å velge anerkjente forfattere til ordbøkene. De forfatterne som brukes i denne analysen, synes å være anerkjente språkvitere. Professor emeritus Dag Gundersen, født 1928, er språkforsker og har arbeidet med ordbøker siden 1950-tallet. I 1964 utgav han *Norsk synonymordbok*, den første i sitt slag i Norge. Han har gitt ut en rekke ordbøker og lærebøker, for eksempel fremmedordbok, *Bevingede ord*, ordlister, håndbok i norsk med skriveregler og grammatikk. Han har vært ordbokredaktør for flere verk og språkkonsulent og har forelest i inn- og utland (https://nbl.snl.no/Dag_Gundersen, 2015). Han har også vært involvert i arbeidet med *Bokmålsordboka*. Tor Guttu, født 1937, er riksmålsmann og førsteamanuensis emeritus i nordisk språkvitenskap. Han har vært redaktør for flere norske ordbøker og også hovedredaktør for *Det Norske Akademis Store Ordbok* (www.no.wikipedia.org/wiki/Tor_Guttu, 2015). Jarle Schwach er en av landets mest kjente kryssordspecialister og har gitt ut flere kryssordbøker. Han står også bak utgivelsen av symbolleksikon og synonym- og fremmedordbok beregnet på kryssordsløsere (<https://bokelskere.no/finn/?side=2&hos=bokelskere.no&finn=jarle+schwach>. 2015).

Til sammen ble det valgt ut ni ordbøker utgitt i tidsrommet fra 1937/-57 til 2006.

Valg av synonymer

Ettersom norsk rettskrivning gir mange valgmuligheter når det gjelder hvordan et ord skrives, var det nødvendig å bestemme seg for en skrivemåte: *mottagelig* fremfor *mottakelig*, *uthvilt* fremfor *utkvilt*, *uhemmet* fremfor *uhemma* og *åndeløs* fremfor *åndelaus*. Disse ordene ble også ansett som identiske og ikke synonymer.

Spørsmålet om hva som skal regnes som synonym, er ikke så enkelt som spørsmålet om hva et synonym er. Et synonym er et ord med samme betydning eller nesten samme betydning som et annet ord (Guttu, 1993). Synonymordbøkene er ryddige å forholde seg til ettersom de har fokus på synonymer. Andre ordbøker har gjerne en definisjon eller beskrivelse av ordet. Dette er ikke synonymer, men kan gi viktige opplysninger om ordet. Jeg har konsekvent valgt å bruke én fremgangsmåte i arbeidet med å ta ut synonymer. Regelen som følges, er at et synonym er kun ett ord. Beskrivelser og uttrykk som «i orden», «på vakt», «lutter øre», «våkne til liv», «med et øye på hver finger», «i vigør», «i form», «i fullt firsprang», «alt hva remmer og tøy kan holde», «som et olja lyn» og «som ild i tørt gress» må derfor utelates. Ettordsregelen innebærer også å velge sammensatte ord og ikke to ord med nesten samme betydning: *lysvåken* og ikke *lys våken*. Det ser ut til at en har gitt *våken* mange tilleggsord for å differensiere betydningen. Det er tradisjon for at noen er sammensatte ord, som *årvåken* og *yrvåken*. I andre tilfeller ser en variasjoner, som at *spill*, *sprell*, *lys*, *yr* og *oppspilt* står som beskrivende ord til *våken* eller i sammensatte ord som *sprellvåken* og *yrvåken*.

Norsk Riksmålsordbok gir mange utfordringer når det gjelder hva som skal anses som synonymer. Denne ordboken angir ikke synonymer på rad og rekke, men viser til bruken og betydning av ordet ved hjelp av setninger og uttrykk i tillegg til enkeltord. Norsk litteratur på riksmål dannet et viktig utgangspunkt i ordboksarbeidet. «Oppmerksomt interessert» – hvordan skal dette forstås i relasjon til *våken*? Er både *oppmerksom* og *interessert* synonymer? I dette og lignende tilfeller regnet jeg ikke disse som to synonymer. I uttrykket «som skarpt og vaksomt følger med» anser jeg både *skarp* og *vaksomt* som synonymer for ordet (*årvåken*). Under ordet *rask* finner en uttrykkene «som er i god helbredstilstand» og «i god legemlig vigør». Her ble ingen ord tatt ut som synonymer for *rask*. Det har ikke vært lett å finne konkret veiledning i litteraturen i hvordan en arbeider med synonymer i ordbøker som *Norsk Riksmålsordbok*. Nåden og Eriksson (2003) viser imidlertid til hvordan setninger kan omsettes til begrep, og gir eksempler på det. Jeg har i mitt arbeid ikke omsatt setninger til begrep, men tatt utgangspunkt i ordene slik de fremstår. Nåden og Eriksson (2003) viser også til interesseområde med hensyn til utelatelse av ord. Med interesseområde forstår jeg omsorgs- og sykepleievitenskap når det gjelder både ovennevnte og min studie.

Det en kan spørre seg om, er tidspunktet det er hensiktsmessig å utelate ord. Slik jeg ser det, kan en gjerne vente til en senere fase. Det synes vanskelig i en tidlig fase å vite sikkert hva som kan være meningsgivende.

Frengangsmåte og tolkning

De valgte ordbøkene ble gjennomgått for ordene *våken* og *vaken* (videre blir bare ordet *våken* anvendt i teksten). Synonymer ble registrert. Det ble satt opp et synonymtablå (vedlegg 1). Dette ble utformet slik at synonymer med høyest frekvens ble satt først. Sivonen (2013) foreslår å la de ordene som tidsmessig forekommer først, komme først i tablået. I tidsperioden de norske ordbøkene dekket, kunne en ikke se noe klart mønster med hensyn til tid, og frekvens ble valgt som prinsipp for oppsettet av tabellen. Synonymtablået består av 32 synonymer som er hentet fra 9 ordbøker.

Tablået (vedlegg 13) viser at *oppmerksom* (8), *kvikk* (7), *påpasselig* (7) og *årvåken* (6) var de hyppigst forekommende synonymer for *våken*. Videre følger en rekke ord som forekommer i fem av ordbøkene: *aktpågivende*, *intelligent*, *interessert*, *oppvakt*, *oppe* og *utsovet*.

Synonymene *mottagelig* og *vak* finnes i fire ordbøker. De synonymene som forekommer tre ganger, er *alert*, *levende*, *lysvåken*, *morgenfrisk*, *opplagt*, *skarp*, *uthvilt* og *yrvåken*. *Driftig* og *yrvak* ser en i to ordbøker, og begge er i Gundersens synonymordbok. Synonymene som forekommer én gang, er *ansig*, *klar*, *observant*, *søvnløs*, *vaktsom*, *vekket*, *vigil*, *åpen*, *åndsnærværende* og *rask*.

Det er vanskelig å vurdere hvordan ordet *våken* og dets mening har forandret seg i perioden 1937/-57–2006. Et trekk kan muligens være at synonymet *rask* kun forekommer i den eldste ordboken. Det gir tanker til diktet «Løft ditt hode, du raske gutt» av Bjørnstjerne Bjørnson (1832–1910) (vefir.mh.is/norska/litt_bjoerns_dikt.htm). Diktet viser til en djervhet, livsgnist og freidighet som er forenlig med våkenhet. En skulle tro Bjørnsons tekster var viktige under arbeidet med denne ordboken tidsmessig og språklig sett.

Viktigere enn tidsfaser synes typen ordbok å være for forskjeller i angitte synonymer. Ordbøker som hovedsakelig er beregnet på skoleverket, har færre synonymer enn generelle bøker. Og ordbøker som er beregnet på kryssordsløsere, har mange ord. Her finnes flere ord som synes betydningsfulle for omsorgsvitenskapen, f.eks. *observant*, *vigil*, *åndsnærværende*, *åpen*, *klar*, *vaktsom* og *ansig*.

Fra tablået ble noen ord utelatt i den videre analysen. Ordet *vekket* finnes ikke som oppslagsord i noen ordbøker. Det er heller ikke lett å finne ut hvor det kommer fra, eller hvilken ordklasse det tilhører. Men det ses relevante temaer knyttet til verbet *vekke*: å

vitalisere, å blåse liv i, å vekke oppmerksomhet, å våkne til liv og så videre. Også et annet verb, *vekke*, viser til å hugge, sage og stikke. I dette ligger for eksempel å vekke blod. Som tidligere nevnt har det sammenheng med å få blodet til å renne «fritt og levende» og få noe som har stått stille, til å bevege seg. I kryssordboken ser en også at ordet *vekkelse* har som eneste synonym *bevegelse*. Videre ble ordet *oppe* utelatt. I de ordbøker som angir ordklasse, betegnes *oppe* som et adverb som sier noe om sted, det gammelnorske *uppi*, som tilsvarer *opp*. Det er vanskelig å skjønne hvordan ordbøkene har behandlet dette ordet, ettersom synonymene *våken* og *åpen* for *oppe* forekommer flere ganger. Ordet *søvnløs* ble også utelatt. Det forekom i fire ordbøker, men hadde ingen synonymer. *Yrvak* går også ut ettersom ordet *yrvåken* forekommer. Men det er verd å merke seg at disse ikke betyr det samme. Til diskriminasjonsanalysen velges 28 ord.

En kunne ha utelatt flere ord før denne analysen. I ulike kilder ser en at frekvens er et kriterium for utvalg. Jeg fant at mange av ordene med frekvens 1 i tablået var ord som ville bli viktig i forståelsen av *våken* og *våking*. *Observasjon* er et ofte forekommende ord i en sykepleiefaglig kontekst, men synonymet *observant* forekommer bare i én ordbok. Frekvenskriterium ble dermed ikke relevant. Et annet kriterium som jeg har reflektert over, er betydningen av sammensatte ord. *Utsovet*, *uthvilt* og *morgenfrisk*, som har høyere frekvens enn *vigil* og *vaktsom*, synes umiddelbart mindre meningsbærende.

Det ble videre satt opp en oversikt over synonymer for *våken*. Dette er nødvendig for at en skal se hvordan de enkelte synonymene forholder seg til hverandre. Oversikten danner for eksempel grunnlaget for å se at *oppmerksom* og *observasjon* har sterk synonymitet. Synonymtablåene som settes opp, skaper bakgrunnen for diskriminasjonsanalysen som etter hvert vil vise betydningsdimensjonene til det valgte begrep (Sivonen, 2012, s. 86). Diskriminasjonsanalysen består av (a) en matrisefase, (b) en paradigme fase og (c) en tolkningsfase (Nåden & Eriksson, 2003).

I diskriminasjonsmatrisen sammenfattes ordbøkernes synonymer (vedlegg 14). Ut fra denne matrisen kan en vurdere hvor sterk relasjonen er mellom to ord. Dette betyr i hvilken grad ordene kan erstatte hverandre (Sivonen, 2012).

En regner ut synonymitetsgrad etter en formel der de faktisk forekommende bindingene multipliseres med 100 og divideres med de bindingene som er mulige (Koort, 1975; Nåden & Eriksson, 2003).

$$\text{Synonymitetsgrad} = \frac{\text{Aktuelle bindinger} \times 100}{\text{Antall mulige bindinger}}$$

Våken forekommer i ni ordbøker. I åtte av dem finnes *oppmerksom* som et synonym for *våken*. *Oppmerksom* forekommer i alle ni ordbøkene. Her finnes *våken* som et synonym for *oppmerksom* i sju av ordbøkene.

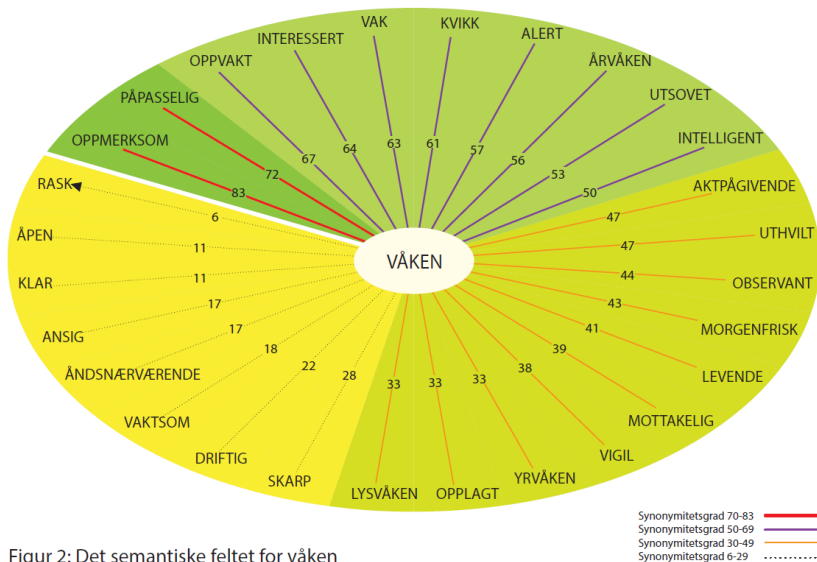
$$\text{Synonymitetsgrad} = \frac{(8+7) \cdot 100}{9+9} = 83$$

Tallet viser til *styrken på bindingene*. Synonymitetsgraden vil være et hjelpemiddel i tolkningen.

I denne fasen ble det utarbeidet en oversikt over det semantiske feltet for *våken* (figur 2). Ved hjelp av en illustrasjon kan en visuelt få frem betydningsfulle trekk ved en analyse. Figur 2 viser ulik synonymitetsgrad mellom *våken* og dets synonymer og kan ses som nivå 1 i en analyse. Figuren viser synkende synonymitetsgrad. Fargede linjer mellom ordene synliggjør hvor sterk bindingen er. Rød linje viser sterkest synonymitet og svart stiplet linje lavest. En ser at synonymene som har sterkest binding til *våken*, er *oppmerksom*, *påpasselig*, *oppvakt*, *interessert* og *vak*. *Klar*, *åpen* og *rask* har svak synonymitet med *våken*. *Våken* og *oppmerksom* har den sterkeste bindingen med verdien 83. Laveste verdi er 6, som er synonymitetsgraden mellom *våken* og *rask*. I figuren blir det også tydeliggjort at *våken* har *rask* som synonym, men *rask* ikke har *våken* som synonym. Dette vises via pilens retning: fra *våken* mot *rask*.

Hvor stor må synonymitetsgraden være for at en skal kunne si at begrepene er i familie? Koort (1975) fremholder at bindinger over 50-prosentgrensen for mulige bindinger innebærer slektskap, men at dette ikke er et absolutt tall. Den historiske utviklingen av begrep kan for eksempel tilsi at selv om det foreligger klar synonymitet, kan et ord utelates fra familien. *Rask* kunne ifølge denne forståelse blitt utelatt fra det semantiske feltet til *våken*. Det er et ord som ikke foreligger i nyere ordbøker som et synonym for *våken*. Imidlertid har jeg tatt ordet med videre for å belyse en historisk side av ordbøkene og av dets sterke sammenheng med ordet *kvikk*. *Rask* tilhører *kvikks* «nære familie». I denne studien er synonymitet på under 50 blitt vurdert. Dette ser en også i tilsvarende semantiske analyser som er foretatt innen enheten for

vårdvitenskap. Verdier mellom 30 og 49 er i denne studien blitt betegnet som «middels styrke». Lavere verdier er betegnet som «svak» eller «lav».

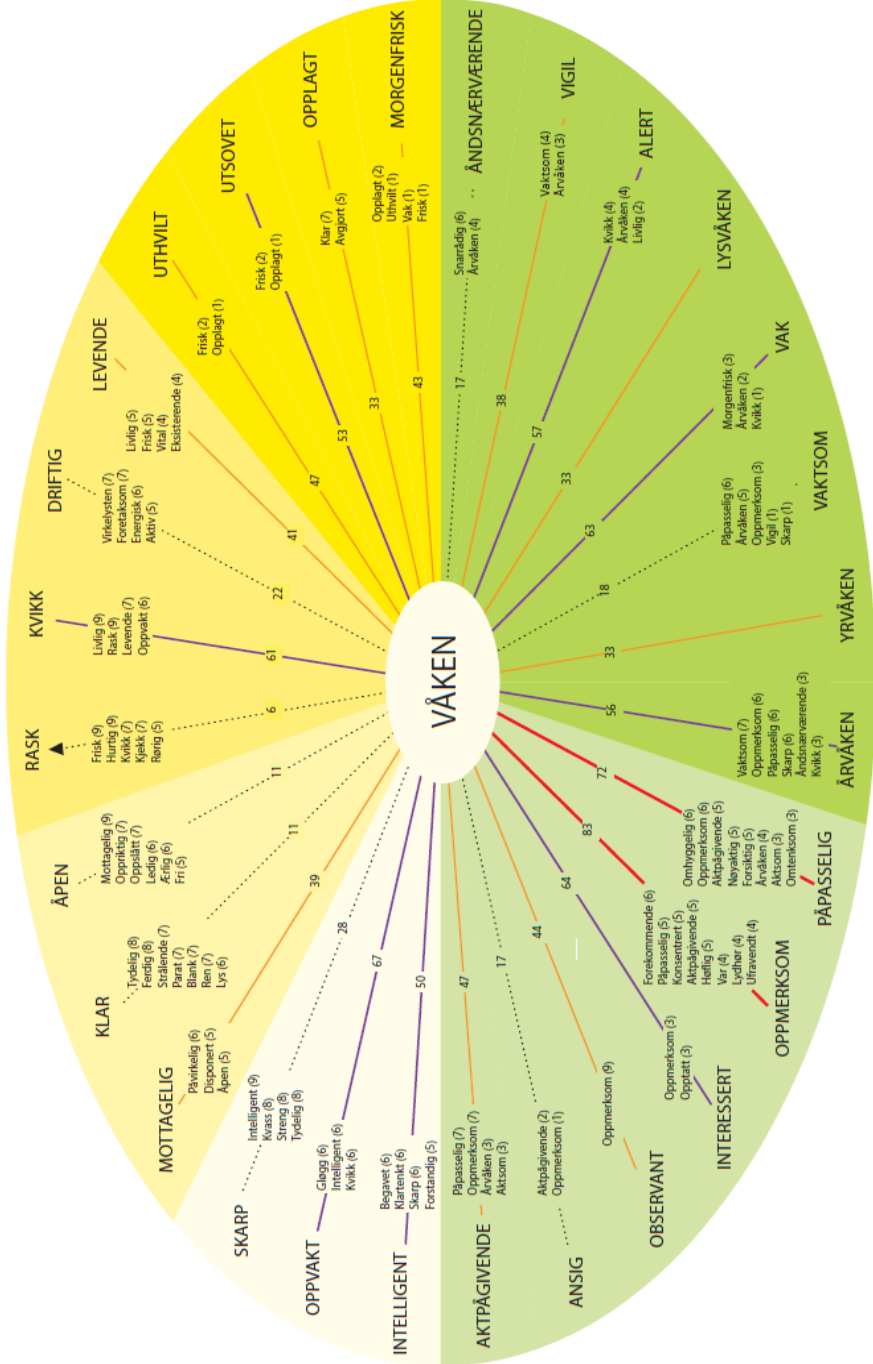

Figur 2: Det semantiske feltet for våken

Som en visuell hjelp videre i analysen satte jeg opp figurer over alle synonymene for *våken* (ikke vist i avhandlingen). I disse visuelle formene så en tydelig hvordan de respektive ordene forholder seg til hverandre, og hvilken retning bindingene går, og hvor sterke de er. Som et eksempel ser en at *oppmerksom* har sterkest binding, en synonymitetsgrad fra 50 til 83, til *våken*, *observant*, *aktpågivende*, *påpasselig*, *årvåken* og *interessert*. Tre av synonymene for *oppmerksom* går i én retning: *Vak*, *åpen* og *åndsnærværende* peker mot *oppmerksom*. Disse har også en lav synonymitetsgrad. Denne visualiseringen av de ulike synonymene var nyttig for videre analyse og tolkning. En fikk pekepinn om hvilke ord som syntes å danne et mønster eller en felles mening.

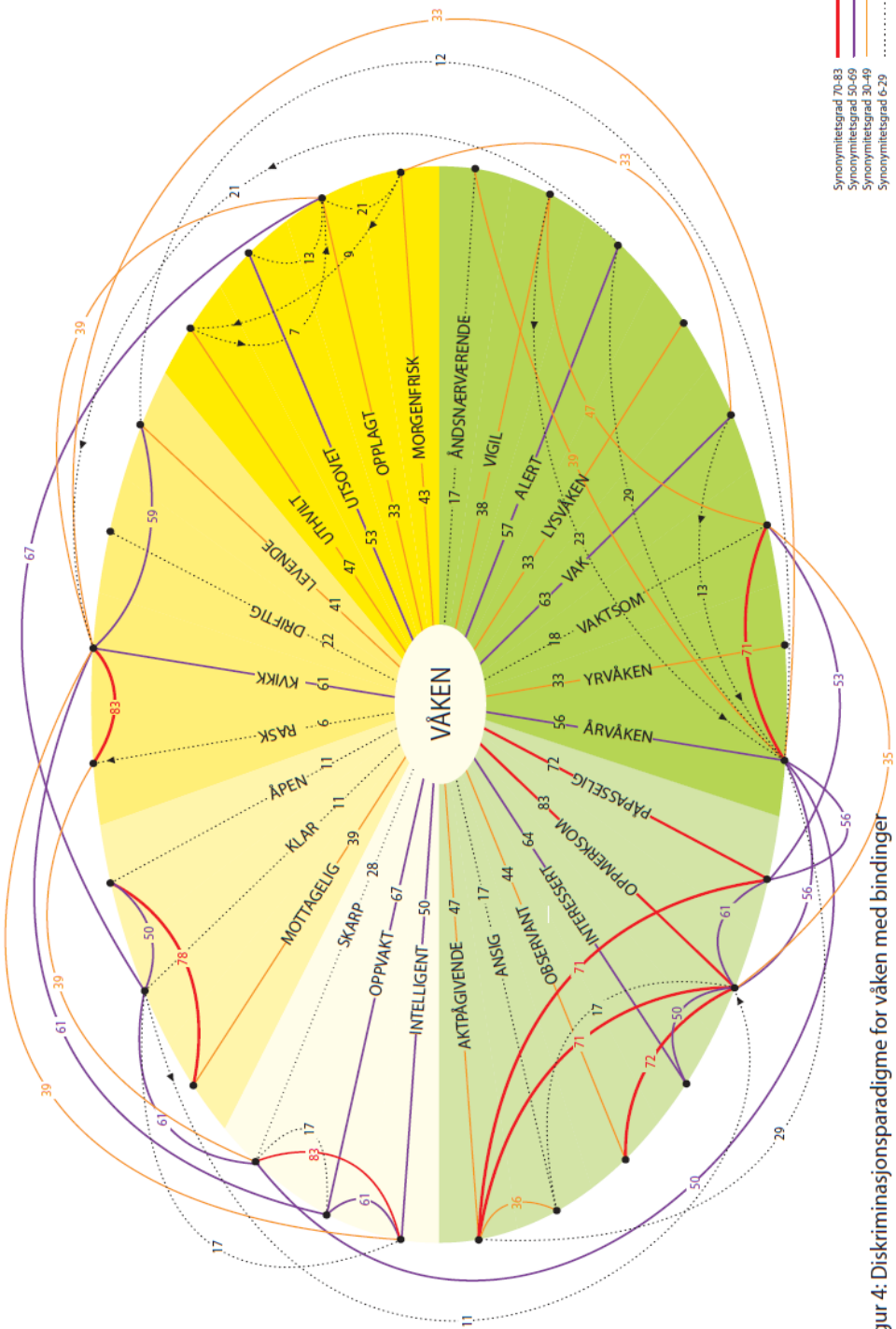
I denne paradigmefasen skal det settes det opp et diskriminasjonsparadigme hvor ordene i en begrepsfamilie stilles i relasjon til hverandre. Paradigmet viser mønsteret i slektskapet mellom synonymene (Sivonen, 2012). Paradigmet for *våken* med alle synonymer og bindinger fremstod komplekst og uoversiktlig, og det ble nødvendig å forenkle figuren. Begrep som dannet en ensartet mening, ble derfor samlet i ulike felt eller klustre, som i en modell fikk forskjellig farge. For at alle elementene skulle fremstå tydelig, ble det utformet to figurer.

Figur 3 viser *våken* med dets begrepsklustre samt et utvalg synonymer for synonymene (liten skrift). Utvalget av sistnevnte er gjort ut fra aktuelle ord og hva som gir ytterligere mening til paradigmet. For eksempel synes *forstandig* og *klartenkt* å bidra til en rikere forståelse av *intelligent* i relasjon til *våken*. Selv om det enkelte begrepskluster har en indre betydningsdimensjon, står begrepene og klustrene i relasjon til andre synonymer og klustre. Det er en relasjon som gir en videre forståelse av begrepet *våken* i tolkningen. For at bindingene skulle fremstå tydelige, laget jeg en figur der bindingene synliggjøres spesielt (figur 4). I figuren representerer rød linje (70–83) det sterkeste styrkeforholdet mellom begrepene og stiplet svart linje det svakeste (6–29). Verdiene mellom er delt i fiolett (50–69) og gul (30–49). I figuren er bindingsverdier 6 og høyere plassert internt i klustret, og linjene finnes innenfor ellipsen. Bindinger mellom begrep som ikke tilhører storfamilien, ligger utenfor ellipsen. Her er kun verdier høyere enn 9 lagt inn.

Synonymetsgrad 70-83
 Synonymetsgrad 50-69
 Synonymetsgrad 30-49
 Synonymetsgrad 6-29

Figur 3: Diskriminasjonsparadigme for våken med tilleggssynonymer

Figur 4: Diskriminasjonsparadigme for våken med bindinger

Fra tolkning til forståelse

Den semantiske analysen av *våken* synliggjør stor betydningsvariasjon. Begrep med innbyrdes ensartet betydning er samlet i «storfamilier» eller klustre. Disse kan ses som betydningsdimensjoner av begrepet *våken*. I tolkningen av de ulike dimensjonene presenteres styrken i bindingen til kjerneordet *våken*. Viktige forbindelser mellom synonymer vil også beskrives i teksten. Den høyeste synonymitetsgraden, 70–83, vurderes som sterk. Synonymitetsgrad mellom 50 og 69 vurderes som stor. Verdier mellom 30 og 49 anses for å ha middels styrke, og verdier mellom 6 og 29 tolkes som svak eller lav. For eksakt tallangivelse viser jeg til figur 4. Det er å bemerke at en tallverdi bare er én side av tolkningen av analysen. Kontekst og vitenskapelig perspektiv spiller en viktig rolle.

Våken som utsovet, morgenfrisk og opplagt

Våken i denne betydningsdimensjonen handler om å være *morgenfrisk, uthvilt og utsovet og opplagt*. Disse ordene har stor til middels binding til hovedordet *våken*. Synonymene viser til det å være våknet fra søvn eller en hvilestund, en er uthvilt og utsovet. Ordenenes sammensetning henspiller på å ikke lenger være i søvn, søvnig eller trett. En er «ikke-søvnig». En er tilbake i livet og opplagt. «Opp» betyr at det har skjedd en bevegelse nedefra og oppad. En har fått den søvn og hvile en hadde behov for, og er morgenfrisk og opplagt. Å komme ut av søvnen synes her å bety å være helt våken, en våkenhet som kjennetegnes av friskhet i både kropp og sinn. Morgen er tiden ved soloppgang når det lysner av dag. Slik gir dette ordet en forståelse av å våkne til liv. Det er en våkenhet som er ubrukt og ren. Blikket som møter verden, er «friskt og ferskt» og ikke mattet av dagens dont. Det gir tanker om glede, undring og ærbødighet for hva som skjer. Våkenheten synes slik å bety en klarhet og åpenhet til å møte «virkelighetens Hva». Å være opplagt synes også å innebære at kreftene er tilbake, at en er frisk, og at en har energi og overskudd. Ordet *opplagt* har stor binding til synonymet *klar*. Dette gir innspill til å forstå *opplagt* også som å være klar og rede.

Våken som kvikk, levende og driftig

Dette aspektet av *våken* viser til synonymer som *kvikk, rask, levende og driftig*. Synonymet *kvikk* har stor grad av synonymitet med hovedordet *våken*. *Kvikk* og *rask* har sterk binding til hverandre. Relasjonen mellom ordene *rask* og *våken* er ensidig og svak. Dette betyr at *rask* er et synonym for *våken*, men ikke motsatt, samt at en i få tilfeller kan se *rask* som et synonym

for *våken*. *Driftig* har kun binding til hovedordet *våken*. Ordet *levende* har middels binding til *våken*, mens sammenhengen mellom *kvikk* og *levende* er stor.

Umiddelbart gir ordene tanker om bevegelighet, bevegelse og fart. En forbinder kanskje disse synonymene med kroppens våkenhet, men begrepene viser like godt til tankens og ideenes hurtighet. Dette ser en også ved at ordet *kvikk* har sammenheng med ordet *intelligent*.

Dimensjonen omhandler menneskets raskhet og kvikkhet og således evnen til å handle øyeblikkelig. En kan gripe raskt inn når fare truer. Spesielt ordet *kvikk* betyr at noe kan skje på øyeblikket. En forstår hurtigheten som *kvikk* står for, lettest ved å tenke på kvikkleire. Leire kan på et øyeblikk bli *kvikk*, bli rennende og komme i bevegelse. Den kan gå fra ubevegelig til flytende på øyeblikket. Bjorvand og Lindeman (2007) peker på at «levende» er den opprinnelig betydningen av *kvikk*. Betydninger som «livlig», «rask» og «oppvakt» har utviklet seg av dette. De Caprona (2013) viser til at den indoeuropeiske rot til ordet *kvikk* («leve») gjenfinnes i det latinske *vivere* («leve») og det greske *bios*, som betyr «liv». De greske ordene omhandler det samme: *Zoé* betyr «liv» og *zóon* «levende vesen». Denne dimensjonen løfter frem våkenheten som det å være levende og i bevegelse. Det er det vitale mennesket som er i bevegelse med kraft og intelligens. Når omstendighetene krever det, kan personen handle snarrådig på øyeblikket. Det levende kjennetegnes ved bevegelse i motsetning til dødens ubevegelighet. Inkoativene *kvikne* og *livne til* kan ses i sammenheng med å våkne. Fra det ubevegelig og døde oppstår liv og virksomhet. Våkenheten i denne dimensjonen er å kunne handle kraftfullt uten treghet og kvikt kunne omstille seg.

Bindingen *kvikk* til ordet *opplagt* i betydningsdimensjon 1 viser til en opplagthet og kvikkhet i kropp og sinn. Et passende uttrykk er «å være i vigør». Dette ordet ser en i etymologien til *våken*, og det kan slik vise til den vitalitet og livskraft som denne dimensjonen inneholder. Det dreier seg om en beredskap til å være virksom med kropp og sinn.

Våken som åpen, mottagelig og klar

Denne betydningsdimensjonen av *våken* handler om å være *åpen*, *mottagelig* og *klar*. Av disse ordene har *mottagelig* størst binding til *våken*, med en synonymitetsgrad like under middels. *Åpen* og *klar* har svak binding til *våken*. *Åpen* og *mottagelig* har sterk binding til hverandre. Synonymiteten mellom *åpen* og *klar* er stor. Totalt sett kan en se at denne betydningsdimensjonen danner en helhet som handler om en våkenhet som er åpen og

mottagelig. Våkenheten innebærer en klarhet i motsetning til tilsløring eller tilskyning. Bildet som kan illustrere denne dimensjonen, er det klare, åpne sinn som er mottagelig for det som er, uten at noe skygger eller stenger for det. Det er en romlighet som i sin universelle form synes uten grenser. Det er en åpenhet som er parat og mottagelig. Å være mottagelig innebærer å være påvirkelig og følsom. Slik kan en forstå at det å være våken er å la seg berøre. Forming og endring fordrer åpenhet og mottagelighet. *Åpen* har videre synonymer som *oppriktig* og *ærlig*. Dette gir innspill til å forstå at denne dimensjonen innebærer å være våken uten baktanker og falskhet, eller sagt på en annen måte: våken uten tanker og følelser som skaper skygge for det sanne og gode. Klarheten er det rene, lyse og opprinnelige. Å være våken kan en slik forstå er frihet til å være og bli til.

Våken som intelligent, oppvakt og skarp

Dette aspektet av *våken* har synonymene *intelligent*, *oppvakt* og *skarp*. *Intelligent* og *oppvakt* har stor binding til *våken*, mens *skarp* har svak. Innad i dimensjonen har *intelligent* og *skarp* sterkeste binding. En ser også viktige bindinger til ordene *klar*, *årvåken* og *kvikk* i andre dimensjoner.

Denne betydningsdimensjonen betoner sider av våkenheten som handler om forstand og tenkeevne. *Intelligent* har synonymer som *begavet* og *klartenkt*. Med «en oppvakt person» forstår en en person som er gløgg og kvikk. Det er også nærliggende å forstå ordet *oppvakt* i sammenheng med *oppvekke*. Dette betyr en bevegelse fra uvitenhet til klarhet eller å fremkalle denne endringen. Å ha ervervet seg kunnskap og erfaring synes her å ha betydning. Å være våken vil således si å være godt utrustet til å kunne utføre kognitiv aktivitet. En er ikke tungnem eller treg i tankegangen og har styrket sin forstand. Ordet *skarp* utvider betydningsdimensjonen med det å være skarpsindig og skjerpet, gjerne kvass. Slik sett viser skarp til evnen til å skille det vesentlige fra det uvesentlige, til å forstå seg på det som har betydning, til forskjell fra det som er betydningsløst. Med en våken, skarp forstand evner en å skjære gjennom og være tydelig, presis og nøyaktig. Denne betydningsdimensjonen av *våken* inneholder beredskap til å forstå og handle klokt og fornuftig med kvikkhet. Dimensjonen viser videre til en skjelnende forstand. «Et klokt, kvikt og skjelnende sinn» er et uttrykk som kan beskrive denne dimensjonen.

Våken som årvåken, alert og vigil

Denne betydningsdimensjonen av *våken* inneholder mange synonymer: *årvåken*, *alert*, *vak*, *vigil*, *vaktsom*, *lysvåken*, *yrvåken* og *åndsnærværende*. *Vak*, *alert* og *årvåken* har sterk binding til hovedordet *våken*. *Vigil*, *lysvåken* og *yrvåken* har middels grad av synonymitet, mens *vaktsom* og *åndsnærværende* har svak binding til *våken*. De interne bindingene i dimensjonen er sterke mellom *årvåken* og *vaktsom* og middels mellom *årvåken* og *åndsnærværende* og *vaktsom* og *vigil*. *Vigil* er et ord som ikke er i vanlig bruk i dag, og det forekommer ikke i noen ordbøker. Dette kan være en grunn til svak grad av synonymitet med hovedordet *våken*. For et par ord ser en tydelig en sammenheng med dimensjon 6. Dette gjelder *årvåken* og *vaktsom* med synonymene *oppmerksom* og *påpasselig*.

Denne dimensjonen synes å bety et sinn som er årvåkent, skjerpet og i en her-og-nå-tilstand. En kan også forstå dimensjonen som å være sansevar, det vil si at kroppens sanser er aktivert. Et lyttende øre, følsomme fingre og et vaktsomt blick er uttrykk for dette. Ved synonymet *åndsnærværende* betones et våkent nærvær, snarrådighet og evnen til «å snu seg på flekken» for det som anses betydningsfullt. Synonymet *alert* er et fremmedord som i utgangspunktet viser til å se noe fra en høyde (de Caprona, 2013). Ved å se noe fra en høyde får en oversikt og kan skue over et større område. I dagligtale forstås *alert* som det «å være på alerten». En er årvåken og på vakt i tilfelle noe skulle hende. Å være i beredskap kommer her frem som et betydningsfullt aspekt. Ordene *yrvåken* og *lysvåken* gir innspill til å forstå nyanser i våkenheten. Å være *lysvåken* er å være fullt *våken* og *klar*, «klar som et lys». *Yrvåken* vil en heller forstå som en våkenhet der en er mer oppspilt. *Årvåken* er i utgangspunktet et sammensatt ord, der *år-* betyr *årle*, det vil si «tidlig». Ofte blir det brukt om tidlig på dagen, otta. *Årvåken* innebærer da tidlig *våken* (jf. engelsk *early*), og betydningen kan ses i sammenheng med å være morgenfrisk og kvikk. *Tidlig* kan muligens også forstås ved dets motsetning *sen*. «Sent våken» gir inntrykk av noe tregt og dorskt. Hvis en er «for sent våken», er en ikke våken og beredt på det som kan hende. Det kan bety fare eller at noe ikke blir oppfylt eller utført. Å være årvåken vil slik bety å være våkent nærværende i nuet. *År-* i *årle* er det samme som i uttrykket «fra arilds tid». Dette betyr fra de eldste tider, fordums tid, fra tidenes begynnelse (ODS). Ut fra dette gis tanker om en våkenhet som er opprinnelig, som eksisterer fra den gang tiden ble til.

Det gamle ordet *vigil* viser til det å være årvåken og vaktsom. Nåe en bruker ordet *vigil* som substantiv, tydeliggjøres det å være årvåken gjennom en periode. En holder seg

våken/årvåken i en bestemt hensikt gjennom ei vake. Hensikten synes å innebære å være klar og i beredskap for det som kan skje. Ved jonsok holder en seg våken i venting på at solen skal komme opp. I gamle tider hadde en også tanker om at våkingen hjalp solen å stige opp. Vigilie var navnet på våkenatten før store kirkelige høytider, som påske og pinse. *Vigil* er ord som fremkommer tydelig i det etymologiske materialet, og «vigilant» er den vanlige oversettelsen av *årvåken* på engelsk.

Våken som oppmerksom, aktpågivende og påpasselig

Synonymene innen denne betydningsdimensjonen er *oppmerksom*, *påpasselig*, *interessert*, *aktpågivende*, *observant* og *ansig*. To av synonymene i denne dimensjonen har de sterkeste bindinger til hovedordet *våken* i paradigmet (*oppmerksom* og *påpasselig*). *Interessert*, *aktpågivende* og *observant* har også stor grad av synonymitet med *våken*. Innbyrdes har synonymene sterk binding til hverandre.

En viktig side av denne dimensjonen av *våken* er det å være oppmerksom og interessert. Det dreier seg om en våkenhet i sinnet som ligger nær det å være *årvåken*, som også er et synonym med stor binding til *oppmerksom*. Oppmerksomheten gjør at en kan oppfatte og merke seg hva som foregår. Det synes ofte å være en underliggende idé om et noe eller noen som en retter sin oppmerksomhet mot. Ved å knytte ordet til preposisjonen *på* synliggjør en hva en er interessert i. Oppmerksomheten blir slik rettet mot en sak eller det en er interessert i. Det kan forstås som at en vender sin oppmerksomhet mot noe eller noen og lar det være i sentrum. Oppmerksomheten fungerer som et brenn glass som samler stråler og lar sentrum bli lyst opp og fremtre klart og tydelig. Linsa må være klar og i ro for å kunne være fokusert. Når en er oppmerksom, er en henvendt mot noe og ikke fravendt. *Ufravendt* er et av synonymene for *oppmerksom* og betoner en *våken* lydhørhet mot noe eller noen. Oppmerksomheten er tosidig på den måten at en kan vende seg mot noe, og at noe kan vekke ens oppmerksomhet. Et eller annet i omgivelsene eller i en selv påkaller interesse og oppmerksomhet. Oppmerksomheten ses ved dette som sinnets evne til å fokusere og gi akt på noe. Synonymet *aktpågivende* tilhører denne betydningsdimensjonen og gir en forståelse av å være *oppmerksom* med aktelse og aktsomhet. Til *aktpågivende* ses en binding til *ansig*, som er et lite kjent ord i dag. I utgangspunktet innebærer ordet å være oppmerksom og rask i oppfattelsen (Schjøtt, 1914). Å *anse* betyr å gi akt på og legge merke til. Det kan også bety «å ense» og «å vørde/vøre». Det sistnevnte ordet kommer av det norrøne *virða* og går tilbake til «å akte og verdsette». Dannelser til det norske ordet *vør(d)e* er *vør(d)nad*, som betyr «aktelse

og respekt», og *vør(d)sløs* som betyr «likeglad og hensynsløs» (de Caprona, 2013; Bjorvand & Lindeman, 2007). Dette synligjør at *våken* i denne dimensjonen betyr å være oppmerksom og aktpågivende med respekt og aktelse. Ens oppmerksomhet, interesse og aktpågivenhet er preget av vørndnad. Når en er vørdsløs, bryr en seg ikke og gir lite akt på. Ordet *oppmerksomhet* har egne synonymer som kan ses i lys av dette. Blant synonymene for *oppmerksom* ser en at *omtenksom*, *høflig* og *forekommende* tilhører ordfamilien. *Oppmerksom* betyr ved siden av «å legge merke til», også «omtanke» og «elskverdighet». Disse ordene gir et bilde av en våken, oppmerksom person som er henvendt mot den andre og hans/hennes ve og vel.

Aktpågivende og *påpasselig* har sterk synonymitet, og en ser at ordene har mange felles trekk. *Påpasselig* kommer fra ordet *passe* og går tilbake til det latinske ordet *passus*, som betyr «skritt» (de Caprona, 2013). Tidligere ble skritt (eller andre kroppslengder) brukt om mål. Ut fra dette kan ordet *passe* bety «det som har rett mål». Å være påpasselig vil da si å ha og bruke de rette målene. En er påpasselig, omhyggelig og nøyaktig, slik at alt blir rett og riktig og ikke for mye og ikke for lite. Det innebærer å utvise forsiktighet og aktsomhet i det en holder på med.

Observant er et synonym som er viktig ved dets kobling til observasjon og det kliniske felt. Ordet har sterk binding til *oppmerksom*, og slik vil det å være observant innebære å legge merke til og ha et fokus på noe eller noen. I det kliniske felt knyttes observasjon til bruk av ulike sanser, og å være observant vil bety at sansene er aktive for å undersøke og utforske. En holder øye med for å komme til klarhet. Å være observant innebærer å ha kapasitet til å få med seg det som skjer. En har en generell observant holdning i sinnet. En kan også være observant på noe spesielt. Sinnet rettes mot det en ønsker å observere. Ordet *servare* betyr «gi akt på». Det er kanskje beslektet med det norske ordet *var*, som blant annet betyr «oppmerksom; varsom» (de Caprona, 2013). Den indoeuropeiske roten av *servare* er **ser*, som betyr «å beskytte» (OED). Dette etymologiske tillegget løfter frem at det å være observant har en vernende hensikt, samt at i det observante ligger en aktelse for det en vil beskytte.

Ny forståelse

Etter den etymologiske granskingen og tolkningen av den semantiske analysen ser en en dybde i begrepskomplekset som en tidligere bare har ant. Å være våken fremstår som et kjennetegn ved livet selv. Det handler om å være levende og i bevegelse i helsens dimensjoner. Et våkent menneske er et menneske som våker i liv og helse med kraft og styrke. Indras nett synliggjør gjensidig avhengighet med et nett der knutene kan ses som juveler. Å våke kan slik bety å være våkne for hverandre i et levende fellesskap. I dette kan en ane konturene av verdighet. En omsorgsrelasjon betyr et ytterligere ansvar for å være årvåken og i beredskap i helsens tjeneste. I en sykepleiekontekst vil det å være våken innebære en sentral dimensjon i omsorgen. Våkenheten er rettet mot pasienten, og en våker over helse, sykdom og lidelse. Her er substantivet *vake* nærliggende å bruke – ei vake som gir rom for og kraft til å komme i bevegelse mot livfullhet og verdighet. Å holde seg våken for en annen innebærer kraft og beredskap til å vekke iboende muligheter. Den som våker, besitter en kraft til å fremkalle bevegelse og fremme helse.

Analysen og tolkningen viser at bevegelse er et viktig aspekt ved det å være våken. Bevegelsen foregår på flere plan og i ulike dimensjoner. Kropp, sjel og ånd er medvirkende i det levende livet, som er i stadig endring. En kan la seg berøre og komme i bevegelse så vel som vekke andre/annet til bevegelse. Ser en våkenhet i forbindelse med bevissthet, vil bevegelsen være rettet mot en høyere grad av bevissthet.

Ordet *våken* har tydelig sammenheng med å våkne, da særlig å våkne fra søvn. Til vanlig snakker en om en søvn–våken-syklus som er nødvendig for ens helse. Søvn og å sovne skulle ut fra dette være et perspektiv som var til stede i funnene. Imidlertid viser ordene kun til det å våkne og være og holde seg våken. «Den som våker, sover ikke». Denne påstanden synes å være gyldig. Det er en bevegelse nedenfra og oppover. Muligens kan søvn ses som en forutsetning for å våkne – det er søvnen en våkner opp fra. Paradigmet synliggjør ulike dimensjoner ved å være og holde seg våken. En er da ikke søvning, uoppmerksom eller uforstandig og så videre. Mennesket våker. Dette er en tilstand i seg selv. At en er og holder seg våken, kan også bety at en er i beredskap og rede til å handle. En tyv som lister seg rundt om natten, er like årvåken og oppmerksom som sykepleieren som passer på den syke. Begge er beredt til å handle dersom det er fare på ferde. Å ha øye for intensjonen synes viktig i tolkningen av *våken*. Uttrykket å «vekke en sovende bjørn» maner også til forsiktighet. Noe som er «sovende», skal forbli sovende til tiden er inne.

Å være våken synes å innebære verdighet i flere henseender. Våkenhet og bevissthet om seg selv og andre kan ses i sammenheng med absolutt verdighet. En våken person er årvåken her og nå. Verdighet kan slik ses som nuets verdighet. Våkenhet fremstår med aktelse og verdsettelse. En er oppmerksom på det en anser som viktig og verdifullt, og viser respekt og hensynsfullhet. Å våke er å våke over menneskets verdighet. Å vekke kan være å vekke verdighet og verdig liv. I mennesket finnes livsbejaelse som med kraft kan våkne.

Våken fremstår med ulike nyanser og betydninger. Å være våken innebærer å våke. Våke kan innebære å vekke som betyr å gjøre våken. Våke som våkne betyr å bli våken. Gjennom tolkningen forstår en at det å være menneske er å være våkent tilstede i eget og andres liv.

Teser

Våking innebærer å ha våknet fra søvn.

Våking innebærer å være våken for seg selv og andre.

Våking innebærer kraft til å være i og fremkalle bevegelse.

Våking innebærer å ha evne til samt være i beredskap.

Våking innebærer å være bevegelig og å bli beveget.

Våking innebærer verdighet.

9 VESENSBESTEMMELSE UT FRA NORRØN MYTOLOGI OG MYTER

Tidligere har jeg vist til hvordan det ble aktuelt å anvende mytologisk stoff i studien. I dette kapitlet beskrives hva en myte er, da en forståelse av dette har betydning for tolkning og forståelse. Ettersom valg av tekst er viktig ved en hermeneutisk tilnærming, argumenterer jeg her for at Snorres Edda er en klassisk kilde. Det er naturlig å beskrive forfatteren og verket for å belyse dette, samt å se sammenhenger mellom Snorres utlegning og trekk ved hermeneutikken. Selve fremstillingen av stoffet og tolkningen er delt i to deler: Første del tar utgangspunkt i og handler om Tor med hans attributter og slektskapsforhold. En forståelse av våkingens vesen tolkes frem under arbeidet med dette. I andre del tolkes en av mytene om Tor, nemlig reisen til Utgarda-Loke. Den står i Gylvaginning og opptar om lag 10 av kapitlets 65 sider. Myten er valgt fordi den viser mange sider av Tor og mange av hans handlinger samt aspekter som ikke kommer så tydelig frem i første del. En antagelse er at denne myten er betydningsfull når en skal forstå våkingens vesen. Gjennom arbeidet med tekst søker jeg også å avdekke aspekter ved verdighet. Hver del avsluttes med ny forståelse, og til slutt presenteres funnene om våkingens vesen som teser.

Myter

Å granske en tekst som omhandler mytologi og myter, krever en forståelse av hva dette feltet handler om. Myter er ikke en litterær sjanger, de viser til en virkelighet bortenfor en nedskrevet tekst. Slik sett kan myter ses i sammenheng med klassiske tekster som bærere av sannhet. Ordet *mythos* betydde opprinnelig «ord» eller «tale». Den tyske myteforskeren Walter Friedrich Otto skriver følgende: «Med *mythos* har man opprinnelig ment 'det sanne ord', den ubetinget gyldige tale, talen om det som *er*. Derfor angår *mythos* fortrinnsvis de guddommelige ting, de ting som ikke behøver bevises, fordi de er umiddelbart gitt eller åpenbaret» (her fra Salemonsens, 1992, s. 28). Språket var slik bærer av sannhet. Det talte om det som *er*.

Fortellinger som handler om guder og guddommelige vesener, blir vanligvis kalt myter.

Fortellinger som handler om helter, og der helter er aktører, blir kalt sagn. Myter blir gjerne ansett for å foregå i meget fjern fortid, gjerne i en tid da verden ble dannet. De finner sted i et udefinert rom. Sagn kan ofte både tid- og stedfestes. Men felles for begge er at mennesker har

trodd på dem og oppfattet dem som sanne og gyldige uttrykk for noe som faktisk har funnet sted. Gudemytene og heltesagnene har vært normgivende og har kunnet gi svar på menneskers spørsmål (Bæksted, 2002). En kan i noen sammenhenger ha tanker om at det ligger konkrete historiske hendelser til grunn for visse myter og sagn. Men når de får status som sagn eller myte, opphører de å være bare historie. De overskrider fortellingen og går fra å være enkelthendelser til å fortelle om allmenmenneskelige forhold. Steinsland (2012) mener at kunnskap om mytene er viktig for moderne mennesker. Det ligger et allmenmenneskelig potensial i mytologien som forteller noe om oss selv og våre liv og om menneskets dype behov for tilhørighet og livsutfoldelse. Bringsværd (2007) sier at hver generasjon må erobre mytene på nytt og fortelle dem om igjen på sin måte. En må holde dem opp og sile dem i lyset fra sin egen hverdag. Mytene handler ikke bare om «den gang» og «den tid», de kan like gjerne fortelle om «hver gang» og «all tid». Myter er overskridende og har et universelt drag. En kan slik forstå at myter kan si noe om det enkelte menneske og det universelle samt knyttes til den virkelige virkeligheten.

Valg av kilde og forfatter

Jeg har valgt *Edda* av Snorre Sturlason som materiale i vesensbestemmelsen. Dette verket har ulike navn: *Den yngre Edda*, *Snorre-Edda* eller *Prosa-Edda*. *Snorre-Edda* var et naturlig valg, da den er et av de sentrale verkene som fremstiller den norrøne mytologien. Den er en klassisk kilde som har dannet utgangspunkt for senere tekster om den gamle gudeverden. Ut fra en hermeneutisk tilnærming er kildevalget av betydning. Gadamer legger vekt på klassiske tekster som kilde til forståelse. Metaforisk kan en forstå dette som at fra en kilde strømmer det stadig rent og friskt vann fra en usynlig dybde. Tekster kan ut fra dette inneholde sannhet som det uavlatelig kan øses av (Gadamer, 2004, s. 471). I henhold til dette fremstår *Snorre-Edda* som en autoritet, en kilde som kan tale med sannhetens stemme, og som stadig er i stand til å utfordre og bidra til ny innsikt. Snorres hovedkilde for fremstillingen av mytene er eddadiktet *Voluspå*. Dette er en tekst som forteller om hele verdensforløpet, fra før verden ble skapt, via undergangen i ragnarok til håpet om en ny verden. Her beskrives maktene og kampen mellom ordnende og nedbrytende sådanne (Steinsland, 2008). En ser at Snorre siterer mange strofer fra *Voluspå* i sitt verk. Han gjør bruk av *Voluspå* som sin autoritetskilde og skaper en ny forståelse og sammenheng av dette mektige eddadiktet.

Verkets virkningshistorie forteller om betydningen *Snorre-Edda* har hatt for ettertiden, og underbygger valget av verket som en autoritativ kilde. I utgangspunktet kan en tenke seg at dette norrøne middelalderverket, som hadde til hensikt å lære datidens (kristne) mennesker om skaldekunst, har hatt begrenset innflytelse. Aarnes (2008), tidligere professor i europeisk litteraturhistorie ved Universitetet i Oslo, hevder imidlertid at *Snorre-Eddas* virkningshistorie går langt ut over en nordisk krets, og at verket spilte en sentral rolle i europeisk sammenheng. Han går så langt som å hevde at Snorres verk kan betraktes som en av hjørnesteinene i moderne vestlig bokkultur, på linje med to andre hovedkilder: Det gamle testamente og Homers verk.

I henhold til Gadamer (2004) er vi alltid en del av og lever i en tradisjon. Den norrøne mytologien og *Snorre-Edda* har vært med på å skape vår tradisjon og er fortsatt en del av vår kultur og tradisjon. Teksten har vist at den har tålt tidens tann selv om den har vært mye kritisert. Slik sett vil jeg anta at den fortsatt har noe å si som er meningsfullt og sant. Flere forfattere understreker det samme: De gamle fortellingene fortjener å bli holdt levende. Det er et spørsmål om å ha røtter, og verket er en vesentlig del av vår kultur. Den norrøne mytologien er et av de mest originale og tankevekkende forsøk som finnes på å beskrive vår indre og ytre virkelighet, fange livet og tilværelsen med ord og poetiske bilder (Bringsværd, 2007, s. 325). Men mytene må fortolkes. Mytologiens eget språk, symbolspråket, som per definisjon rommer flere tolkningsmuligheter, gjør at en vil se forskjellige tolkninger, samt at det til syvende og sist er det tolkende subjekt som ser, opplever, destillerer og formulerer ut fra egen kultur og eget liv. Fortolkning er en skapende aktivitet (Steinsland, 1997). Gadamer (2004) påpeker at tradisjoner er med på å skape fordommer. Han ser dette som positivt, da fordommer gir muligheter for forståelse. Å velge en tekst som har satt betydningsfulle spor, kan være viktig i en hermeneutisk tilnærming. Det gir meg fordommer som kan bli satt på prøve i bestrebelsen på å forstå våkingens vesen.

Jeg har anvendt Anne Holtsmarks oversettelse av *Snorre-Edda*. Hun var professor i norrøn filologi ved Universitetet i Oslo. Holtsmarks oversettelse bygger på et håndskrift som kalles *Codex Regius* og som befinner seg i Det Kongelige Bibliotek i København.

Snorre Sturlason (1178/9–1241) ble født på gården Hvammr på Vest-Island i en tid da kristendommen hadde fått godt feste. Fra han var tre år, til han var over tjue, bodde han hos sin fosterfar Jón Loftsson på Oddi, sør på Island. Jón Loftsson var utdannet ved universitetet

i Paris, og Oddi var det nærmeste en kom et akademi eller universitet i Nord-Europa på den tiden. Mye tyder på at Snorre hadde lært seg latin, at han kjente til arabisk medisin og astrologi og hadde tilgang til ulike leksikalske og historiske verk. Han hadde et omfattende internasjonalt kontaktnett. Snorre var en lærd europeer og fremheves i dag også som en viktig middelalderhistoriker. Han regnes videre som opphavsmann til Heimskringla, Norges kongesagaer (Jørgensen, 2008; Steinsland, 2008; Steen, gjengitt etter Aarnes, 2008).

Snorre-Edda ble skrevet tidlig på 1200-tallet. Den er en lærebok i skaldskap, i norrøn poetikk. Men dette verket anses også som kanskje den viktigste kilden til kunnskapen om den norrøne mytologien. Steinsland (2008) sier at *Snorre-Edda* ruver som en kilde til den førkristne nordiske religionshistorien. Mitt valg av *Snorre-Edda* som et klassisk verk ut fra Gadamer's tenkning blir her understreket. Verken for gresk, romersk, keltisk, slavisk, baltisk eller noen av de andre europeiske førkristne religioner foreligger det et slikt verk som *Snorre-Edda* (Steinsland, 2008).

Snorre søkte å gjøre fortiden forståelig for sin egen samtid og brukte fortellingens form. Han brukte sin egen samtids språk og billedverden. Dette innebar å omforme hedensk tradisjon til kristen tenkning og kristne begrep (Steinsland, 2008). På Snorres tid var hedendommen kommet på så pass avstand at en kunne forholde seg til den med en historikers interesse. Den gamle mytologien var imidlertid i ferd med å gå i glemmeboken. Men uten kunnskap om mytene kunne ikke skaldene utøve sin diktning. Den norrøne skaldekunsten krevde en forståelse av *kenningar* og *heiti*, som er denne diktekunstens spesielle billedskapende virkemidler (Steinsland, 2008). Den nordiske skaldekunsten var innviklet og stilte strenge krav til rim og rytme. Det var imidlertid billedspråket som gjorde diktene avanserte. Billedspråket var tradisjonsbundet og bygde på omskrivning av sentrale begrep. Både for å skrive og for forstå diktene måtte en ha kunnskap om mytologien og tradisjonen. Ved å samle og gjenfortelle historiene om gudene presenterte Snorre det bakgrunnsstoffet som var nødvendig for at en skulle forstå skaldediktene (Jørgensen, 2008).

Dikteren skal forholde seg til gudene slik de levde i slektenes innbilningskraft. Det mytologiske stoffet er et kunnskapsreservoar som dikteren må lære seg. Men dikteren forholder seg ikke til mytestoffet som en historiker. Aarnes (2008) viser til at bearbeidelsen av stoff krever entusiasme og inspirasjon hos dikteren, og at særlig bruk av *heiti* og *kenningar* inngår i skaperprosessen. Skaldediktningen er ifølge Aarnes den del av norrøn diktning hvor

den bevisste kunstvilje kommer klarest til uttrykk. Kenningene har ulik forståelighet. De kenninger som ikke innbyr til endefrem tolkning, innebærer et «sprang» der betydningsnyanser kommer til uttrykk i betegnelsen. Gull kalles «Sivs hår», noe som krever mytologiske kunnskaper for å bli forstått. Kenningene forblir «tause» til en kjenner til tradisjonsstoffet. Samtidig ender kenningenes «tale» så snart forståelsen er nådd. Ved bruk av kenninger kan en også erfare at forestillingen, bildet, vedblir å tale selv etter at «svaret» er gitt: Piler kan kalles «stridens hagl», skip «vindens hest» (Aarnes, 2008). Aarnes viser ved disse eksemplene til at benevnelsene blir så lys levende at nye horisonter stiger opp. Bildet overlever forståelsen. Pilers kjenning kan bli en forestilling om piler som faller som hagl i strid. Nye horisonter stiger frem – horisonter som gjør synet mulig uten selv å bli sett.

På hvilken måte kan Snorres utlegning ses i sammenheng med en hermeneutisk tilnærming? Snorre viser til betydningen av å kjenne til tradisjonsstoffet og ha kunnskap om de gamle gudene. Dette var nødvendig kilde for at en skulle kunne skape skaldedikt. Dikteren brukte omskrivninger som kenninger og heiti basert på mytologien og kunne slik sløre til budskapet. På en poetisk måte ble det skapt et kunstverk som gav tilhøreren utfordringer i tolkningen. Det krevdes et fortolkningsarbeid for å finne frem til budskapet, for at en skulle forstå det som var skjult. Mytologien var her bakgrunnsstoff for å forstå det som var tilslørt. En kan også se mytologien som nøkkel eller redskap for å komme til forståelsesrikdommen som diktet var bærer av. Uten denne forforståelsen ville diktet være uforståelig. Diktet kunne ha et underliggende budskap som det tok tid å avdekke. Gjennom tolkning ble meningen brakt frem i lyset. En kan knytte dette til Gadammers tanker om sannhet som ikke-skjulthet eller utilsørthet. Synonymer og omskrivninger danner bilder og fortellinger som på ulike måter bidrar i en skapelses- og tolkningsprosess. Den billedskapende betydning for forståelse er viktig.

Oppbygning og innhold i *Snorre-Edda*

Snorre-Edda består av fire hoveddeler. I prologen presenterer Snorre de hedenske gudene og setter dem inn i en historisk sammenheng. Han forteller at alle gudene en gang var mennesker som levde på jorden. De kom fra Asia og vandret nordover til Sverige. I del 2, Gylvaginning (Gylves synkverving), finnes en rekke fortellinger om gudene. Mytologien blir presentert gjennom en samtale mellom den svenske kongen Gylve og skikkelsene Høy, Jevnhøy og Tredje. Dette blir som en ytre fortelling for det mytologiske stoffet – en rammefortelling. Gjennom spørsmål og svar skaper Snorre en systematisk fremstilling av mytologien fra

tidens morgen til ragnarok. Gylve reiser til Åsgård for å finne ut om livet til æsene. Han blir utsatt for synkverving, «synet blir vrent». Kapitlet ender med at Gylve hører drønn fra alle kanter og står alene igjen på vollen. Det var ikke lenger noen hall og ingen borg (Sturlason, 2008). Teksten etterlater leseren i undringen: Hvem er narret? Gylve, leseren eller begge? Eller er det en innebygd synkverving i hele verket? Skaldskaparmål, del 3 av *Snorre-Edda*, er en utgreiing av diktekunsten. I denne delen redegjøres det for kenninger og heiti, og det gis mange eksempler på slike. Her er videre noen mytiske fortellinger. Også denne delen er bygd opp som en dialog. Til slutt kommer Håttatal. Denne delen er ikke med i min utgave av *Snorre-Edda* og er lite aktuell for vesensbestemmelsen.

Om Tor og det han kjennes ved

I gudediktningen har Tor en sentral plass, og det er flere myter om ham enn om noen av de andre gudene (Holtmark, 1989; Schön, 2004). Dette ser en også i *Snorre-Edda*. Her er mange fortellinger om Tor, hans evner, bragder og utseende. Og vel så viktig som Tor er hans hammer, Mjølner, andre eiendeler og familie. De er uløselig knyttet sammen i en felles mening. Henriksen (1993) skriver at kretsen rundt en guddom er en form for utvidelse av hans personlighet, og navnene forteller om vedkommendes egenskaper og maktområde. Det samme gjelder gjenstander som er hver guds kjennetegn. Brøgger (1962) påpeker også at de mindre gudene som er tilknyttet hovedgudene, gjerne er et uttrykk for forskjellige sider av hovedgudens vesen. Dette synet på hvordan en skal forstå en gud, blir viktig i denne vesensbestemmelsen. For å forstå Tors vesen må en ikke bare se på «personen», men også på det som knyttes til ham. Innen mytologien og mytene ser en at en gud må forstås i en vid sammenheng. Gudene har ulike egenskaper, besitter ulike krefter og danner et hele, et panteon der den enkelte må forstås ut fra de andre og helheten. Gudene må også forstås ut fra landskapet de er en del av, og de andre maktene som holder til der.

Referanse 1 viser til *Snorre-Edda*. Teksten i kapitlet holdes nær Snorres tekst. Referanse 6, 8, 12 og 13 er symbolordbøker som er nummerert i litteraturlisten. Tolkningen fremkommer underveis i teksten. Den nye forståelsen presenteres avslutningsvis.

Tor, en vakker mann med umåtelig styrke og kraft

Gjennom *Snorre-Edda* fremstår Tor som en vakker mann med stor kraft og styrke. I prologen, der de hedenske gudene presenteres i historisk sammenheng, beskrives Tor slik: «Han var så

vakker å se til at når han kom sammen med andre menn, var det liksom elfenben innlagt i eiketre; håret hans var fagrere enn gull» (1, s. 22). Bildet på skjønnhet som presenteres, viser til noe solid, varig og verdifullt som samtidig har striper av noe lyst og skinnende. Det innlagte elfenbeinet trer frem i kontrast til det mørkere treet. Håret skinner vakrere enn det reneste gull. I *Snorre-Edda* ser en at navn på trær kan brukes om både menn og kvinner, og Snorre viser hvordan en bruker kjenneordene. En kan for eksempel være *ved* i kampen. *Ved* er det samme som tre (1, s. 112). Dette kan tydes som at Tor innehar eikas karaktertrekk, og at dette kan komme til syne i kampen. Et uttrykk som brukes om en person, er at han eller hun er «heil ved». Beskrivelsen blir gjerne brukt når en person har vist seg å holde stand og stå for noe. Det er en person som ikke viker unna og kan stå for en støyt. Personen har integritet og er til å stole på. Om Tor sies det også at han «fer aldri med svik og fals» (Hovstad, 1948).

Eika er et akttet treslag. Den vokser seg stor, blir gammel og er et hardt treslag som brukes som materiale der kravet til varighet og styrke er stort. Mange steder er eika tuntreet, gårdens vernende tre. Innen symbolikken ser en at eika er Tors livstre og «tordentreet», en helligdom som gav beskyttelse til dem som søkte tilflukt under treet. I klassisk mytologi hører eiketreet med i dyrkingen av guden Zevs, himmelens, regnets og tordenens guddom. Eiketreet ble regnet som hellig i Italia, blant keltere og germanere og kunne være samlestedet for religiøse dyrkelser. På grunn av den harde veden er eika et bilde på udødelighet eller holdbarhet og står for styrke, beskyttelse, bestandighet, mot, sannhet, mennesket og menneskekroppen.

Eikenøtta er viet Tor og er et symbol på liv, fruktbarhet og udødelighet (6, 8).

Kraften og styrken fremheves som Tors særmerke. Han er den sterkeste av alle guder og mennesker (1, s. 46). Med Åsa-Tor følger kraft og styrke, og derfor seirer han over alt levende (1, s. 34). Kraft og styrke synes å innebære mye av det samme, men ordene har ulik etymologi. *Sterk* viser til «stiv, fast», og en kan se betydninger som «sterk (av helse)». Videre betyr verbet *styrke* å «gi styrke, gjøre sterk» (Bjorvand & Lindeman, 2007). Begrepet *kraft* synes mer å bety det å ha energi til å utføre noe. Tor beskrives gjerne med utgangspunkt i sin kroppslige styrke og evne til å utføre kraftfulle handlinger (Schön, 2004). I følge Hægstad og Torp (1909) ser en at *kraft* kommer av det gammelnorske ordet *kraptr*, som betyr «1. kraft, magt, styrke. 2. dygd. 3. kraftig hjelp, kraftig verk, underverk». Å være *kraftúðigr* er å være evnerik. Det engelske ordet for kraft, *craft*, kommer av det gammelnorske ordet *kraptr* og handler om «strength, virtue» (OED). Kraft synes slik å dreie seg om å kunne utføre noe med

dyktighet, verdighet og styrke. Det engelske ordet *craft* ser en også i sammenheng med *kunstferdig*, «å utøve en ferdighet med skikkelighet», *intelligens* og *list* (OED; Torp, 1919).

Tors vesen er ut fra overstående kraft som en evne eller potensial til å handle med styrke, makt og skikkelighet. Handlingene er kunstferdige og kraftfulle, og en forstår at Tor evner å bruke sin styrke og sine hjelpemidler med intelligens og list. Hjelpen er styrkende og kan bety store forandringer. Begrep som *dygd* og det engelske *virtue* synes å vise til en innebygd moral. Tors vesen er å stå fast og solid når det gjelder, og ikke vike. Tors natur er kraft og styrke som potensial til å utføre kraftfulle handlinger. Et *dygðarverk* er en «godgjerning» (Hægstad & Torp, 1909). Tors vesen vil innebære hjelp som undergjørende og av det gode.

Tor kjennes ved sine navn

Ved at en ser på betydningen av navn, kan et videre bilde av Tor komme til syne. I gamle dager trodde en at et menneskes navn inneholdt personens innerste vesen. Et navn innebærer at vi vet hvem vi er, og at andre vet hvem vi er. I den norrøne mytologien hadde æsene mange navn som viste til attributter, handlinger, lyte og så videre. Snorre kommer også inn på hvordan navn kan anvendes på menn og kvinner. Om mannen sier han følgende:

Han skal ha til kjenneord sine verk, det han tar eller gjør; han kan også ha kjenneord fra sine eiendommer, dem han eier eller dem han gav bort, likeså fra ættene han kommer fra, eller de som kommer fra ham. (1, s. 112)

Når Høy legger ut om Tor, brukes flere navn. Først og fremst er han Åsa-Tor: han er en av åsaætt og den sterkeste av dem. Navnet Tor er det gamle navnet for torden (Munch, 252). Når Tor reiser i vognen med bukkene, høres tor-dønn. Han er tordneren og dundereren når han farer av sted. Han har derfor også navnet Åke-Tor og Vogntor (1, s. 46, 66; Munch, 1996). Snorre viser ikke til sammenhengen mellom Tor og torden. Kanskje det var unødvendig, kanskje var det noe alle visste? Fra gammelt av er Þórr både et navn for torden og et navn på en gud (Munch, 1996). Torden har overalt opptatt mennesker. Det buldrer, drønner og kan skremme, men bringer også ofte regn. Tordenvær assosieres med noe tyngende, noe lummert. Folk kan si de får hodepine av tordenvær. Det er en lettelse når regnet kommer, det klarner opp, solstrålene bryter frem, og værslaget friskner til, «luften renses» – det kommer en lindring, klarhet og åpenhet etter at Tor med bukkene har gjort sitt. Innen symbolikken tolkes torden som uttrykk for guddommelig vrede over at den kosmiske orden er blitt forstyrret (6).

Tor-dønnet synes slik å lyde med en kraftfull stemme som ikke kan overses. Tor bringer et betydningsfullt budskap. Torden ser en som himmelgudens stemme og lynet eller tordenkildens våpen (8).

I Snorres tekst brukes navn som «lynets herre» på Tor (1, s. 108). En forbinder gjerne lyn med ødeleggelse, ild og noe som skjer raskt: lynfort, lynkjapp. Lyn kan også være et vakkert skue – men helst på avstand. Lyn har en omfattende symbolsk betydning. Det assosieres med alle tordenguder og blir symbolisert blant annet med sikksakktegn, hammer/Torshammeren, en tordenkile eller et diamantsepter (sanskrit: vajra; tibetansk: dorje). Lyntegnet assosieres med den maskuline kraften (8) og maskulin livskraft (6). Lyn som himmelens makt kan straffe eller tilintetgjøre fiendtlige skapninger. Fordi det er av himmelsk opprinnelse kan lyn også stå for en direkte, overjordisk erkjennelse (6). Lyn sies å gi en plutselig innsikt i en sannhet og forbindes med tilintetgjøring av den formørkede uvitenheten (8). Uttrykket «det kom som lyn fra klar himmel» kan illustrere dette. Her skilles det ikke mellom ønsket og uønsket: Noen beskriver et hjerneslag med at det kom som et lyn, andre opplever klarheten ved en plutselig innsikt. Noen beskriver innsikter som en åpenbaring. En kan kanskje si at lynet er en kraftfull vekker. Det har kraft til både å tilintetgjøre og å skape.

Lyn kan også henge sammen med å gjøre noe fruktbart, altså ernæring (8). En følge av tordenvær er regn, som er nødvendig og livgivende for både jord og mennesker. Tordenens virkning som noe som jager bort tørke, er mytisk uttrykt gjennom jotunkamper (3, 148). Regn som kom i tordenvær, ble betraktet som ladet med kraft, og det ble ansett som mer nærende enn annet regn. Plutark skal ha sagt at «vannet faller ofte befruktet av torden, og deres forening gir opphav til livgivende varme» (8). I dag ville en vel se dette i sammenheng med at salpetersyre dannes ved lyn og føres med regnet til jorden som næring for plantene (<https://snl.no/salpetersyre>). Vann kan rense og gi fornyelse og fruktbarhet. Ifølge Plutark vil foreningen av vann og torden gi livgivende varme. Vann kan skylle bort noe gammelt og hellige det nye. Symbolsk sett assosieres vann med blodets og livssaftenes fuktighet og kretsløp i motsetning til dødens tørrhet og statiske tilstand (8). Folketradisjonen angir at Tor skjenket sommerregnet. Regnet kaltes «Gofar-regn», «Gobonda-regn» eller «Åsa-regn» (Schön, 2004). Folkelige værvarsler viser noe av det samme: «tordner det tidlig, blir året godt», «er det hardt torevær, blir året frodig». Varslet «kornmo gjør modent korn» viser til troen på at lyn fra Tors hammer modnet kornet (Hodne, 2009). *Kornmo* betyr «det som modner kornet» og er lyn/lysninger uten at torden høres (<http://snl.no/kornmo>). Tordenregnet

er en side av Tors reiser med bukkene. Dette regnet er ikke som vanlig regn, det er nærende og varsler noe godt. Det stille lynet modner. Det gode, nærende og modnende er aspekter ved Tors vesen som handlinger.

Lynnedslag kan sette skog i brann og slik forårsake stor ødeleggelse. På den annen side beredes jordsmonnet, slik at det blir fruktbart for dyrking og ny vekst. Lynnedslag gir også en ild som kan temmes. Slik sett kan Tor ses som en ildgiver i fruktbarhetens tjeneste (Hoftun, 2004, s. 263–264). Ilden er symbolsk sett mangetydig og tvetydig: Den er ødeleggelse, renselse, kraft, styrke, energi og nytt liv. Den betyr forandring eller overgang fra én tilstand til en annen. Ild representerer sannhet og kunnskap som evner å tilintetgjøre løgn, uvitenhet, illusjon og død, samtidig som den kan brenne opp det urene. Den kan skilles i sine to komplementære aspekter, lys og varme. Ilden kan således symboliseres ved lynet, som gir fruktbarhet og varmen fra hjemmets arne. Å tenne ild sidestilles med fødsel og gjenoppstandelse og med avlingskraft. Dette ser en blant annet ved bål som tennes ved midtsommer. Sammen ses ild og vann som de to store prinsippene i universet: det aktive og det passive, det mannlige og det kvinnelige. Ild er fortærende, og vann er rensende. Begge er nødvendige for alt liv (6, 8). Det maskuline er tydelig fremtredende i Tors vesen. Det feminine aspekt fremkommer ofte mer skjult.

I *Snorre-Edda* ser en en vektlegging av Tor som den som dreper troll – «Tor, den fremste dreper av troll» (1, s. 106). Bæksted (2002) mener at Tors kamper med jotnene ikke kan betraktes som gyldige uttrykk for hans egentlige vesen, men snarere skal oppfattes som særlig markante og lettfattelige illustrasjoner på hele hans virksomhet. Egentlig er han den ordnede menneskeverdenens vern mot alt ondt, alt det uordnede og uberegnelige som truer med å forstyrre og tilintetgjøre menneskelivets rolige rytme. En forstår at i alle henseender er Tor en kaosbekjemper. Også manglende fruktbarhet og trivsel generelt har vært sett på som tegn på at kaos har trengt inn i kosmos. Adam av Bremen viser til at Tor rår for markens fruktbarhet, og da som konsekvens av hans kosmiske kamper, som forårsaker lyn og torden og dermed regn (Bæksted, 2002).

Tor forstått som lyn og torden synliggjør det kraftfulle ved hans vesen. Jotunkampene utkjemper han ikke bare for å drepe troll, men også for å vise det fruktbare og livgivende ved sitt vesen. Han evner å handle lynkjapt og med stor kraft. Tors handlinger, som lyn og torden, kan forstås som en kraftfull vekker. De viser til bevegelse, forandring og fornyelse. De

kraftfulle handlingene gir fruktbarhet, er nærende og bidrar til modning. Jeg forstår handlingene også som rensende. Det kan betyr at de fjerner det tyngende, tar bort det som hindrer vekst og fornyelse. En kan slik se på Tor at han har en evne til å handle godt, og når han handler, skjer det med stor styrke og kraft. Evnen ligger som et potensial til å handle. Tors vesen omfatter kraften til å gjenskape helhet og videre liv.

Å kjenne Tor ved hans ætt

Som Snorre påpeker, kan en kjennes ved sin ætt. Forfedrenes ånd blir en del av ens vesen og går videre til senere generasjoner. Odin, Tors far, blir kalt Allfader og regnes som den eldste og ypperste av alle (1, 44). Navnet har han fordi han er far til alle guder og mennesker og alt som ble til og er skapt ved hans kraft (1, 34). Navnet Odin skal bety «den rasende og inspirerte» (9, 59), og beskrivelsen av ham rommer et komplekst bilde. Han behersker trolldom og skaldskap og er rune kyndig. Han er hovmodig, mektig og lunefull og rår over liv og død. Han er en skaper gud, krigsgud, døds gud og vishetens gud (1; 8). Tors mor, Jord, er av jotunslekt, men regnes blant åsynjene. Jord ses i sammenheng med jorden, alt som vokser og får til å vokse og gro. Snorre sier at menneskene mente at jorden var levende, at hun hadde liv på en måte. De visste at hun var svært gammel og mektig av natur. Hun fostret alt levende og tok til seg alt som døde. Menneskene gav jorden navn og regnet sin ætt etter henne (1, 20). En ser at Tor også blir nevnt som sønn av Fjorgyn. Fjorgyn er navnet på jorden og jordgudinnen (La Farge & Tucker, 1992; Heggstad, Hødnebo & Simensen, 1975). I ordboken *Glossary to the Poetic Edda* viser *fjör* til liv. Ordet blir hovedsakelig brukt i konstruksjoner for å beskrive død, for eksempel *láta fjör* for det å miste livet eller å gi opp livet eller *fara fjörvi* for å drepe. Den andre betydningen er «the 'quick', vital parts, flesh as the seat of the vital principle» (La Farge & Tucker, 1992). I *Norrøn ordbok* (Heggstad mfl., 1975) ser en at *fjör* betyr «liv; kropp, lik; bryst, hjerte som sete for livet». En som er *fjormikill*, er livskraftig, fjørug og sprek. *Fjör-segi* er «livsmuskel», hjerte. Ut fra dette kan en forstå at Tor fra morssiden har fått og er bærer av selve livet, det kroppslige, levende, vitale livet, der hjertet er sentralt. Det er som en får en forståelse av at det er en gnist, en «fjör», som holder livet oppe, det er noe som «fjører». Uten denne livskraften, «livsfragmentet» eller «livsmuskelen», dør en. Og det synes som Tor står for noe som handler om liv og død, liv eller død, liv-død. Det står om livet. Ordbruken får en også til å tenke på at livet alltid står i sammenheng med døden.

Det norrøne *fjör* på nåtidsislandsk (*fjör*) betyr «1. vitalitet, spenstighet, vigør og energi; 2. lek, moro, munterhet; 3. liv» (<http://en.wiktionary.org/wiki/fj%C3%B6r>). Det innebærer det

levende og lekende – latteren, festen og spillopper. Det synes å handle om livskraften som settes i drift, et overskudd, et overflødigthorn som renner over, livsspiralen settes i svingninger, livet fjører. En ser dette også i avledede ord som *fjörugur* («livlig»), *fjörga* («vitalisere») og *lífga*, som betyr «å gjøre levende, gi liv; kveikje, live opp, styrkje» (<http://en.wiktionary.org/wiki/fj%C3%B6r>; Heggstad mfl., 1975). Ordet *fjör* er foreldet i de moderne språkene og kan i dag mer forstås som det tyske *leib* og *leben* (<http://en.wiktionary.org/wiki/fj%C3%B6r>).

Tors vesen innbefatter det han har fått fra sitt opphav. Fra Snorres tekst er det ikke lett å se hvordan Odin setter sitt preg på Tors vesen. Kanskje det er djervheten og det fryktløse det kan handle om? Det er arven fra Jord/Fjorgyn som jeg oppfatter er mest virksom i Tors natur. Dette gir en forståelse av Tors vesen fra en omsorgsside. Tor holder livet oppe, livsgnisten som sørger for fortsatt liv og vitalitet. Tor sørger for kroppens eksistens. I Tors vesen ligger å gi ny kraft og energi, å sørge for at livet fjører – er i stadig bevegelse og tilblivelse. I Tors vesen ser en en våkenhet som handler om å være kvikk, livskraftig og handlekraftig.

Siv, Tors hustru, er kjent for sitt gullhår. Et av kjenneordene for gull er også «Sivs hår». Fortellingen bak dette er at Loke, i en slem strek, hadde klippet alt håret av Siv. Tor ville ha knust alle beina i kroppen hans dersom ikke Loke hadde svoret at han skulle få svartalvene til å smi gullhår til Siv, og at det skulle vokse som annet hår. Loke gikk til noen dverger, Ivaldes sønner, som laget gullhåret (1, 114). Ved å være i fortellingen kan en også se for seg hvordan alt skjedde, både gjennom det som er skrevet, og det uskrevne. Sivs vanlige hår blir klippet, og hun får et gullhår som vokser som vanlig hår. Lokes snauklipping medfører Tors vrede, men bevirker samtidig at Siv får et hår av gull. Denne forandringen gir rom for ytterligere tolkning. Nye horisonter åpnes som er videre enn fortellingen.

Symbolsk sett ser en at hår henger sammen med livskraften, styrke og energi, virilitet og også med livssubstansen i hodet og tenkeevnen (6; 8). I den germanske kultur var langt hår den fribårnes kjennetegn. Slaver og dømte fikk håret klippet (6). Gull er et kostbart metall og gir rike assosiasjoner til noe verdifullt og gyllent. Det latinske navnet på gull er *aurum*, som betyr «skinnende morgengry» (<http://no.wikipedia.org/wiki/Gull>). Symbolsk sett står gull for solen, opplysning, det selvlysende, visdom, varighet, adelskap, heder og rikdom. Et regn av gull symboliserer solstrålene (8).

Tors barn med Siv har navn som synes å føre «ånden» i Tor og torsnavnet videre: Trud, valkyrjen, betyr «kraft» eller «styrke» (Lind, 2009). *Þrúðinn* betyr «sterk» og «mektig», og *Þrúðmóðugr* betyr «hugsterk» og «modig». Navnet *Þrúð-hammar* blir også brukt på Mjølner (La Farge & Tucker, 1992; Heggstad mfl., 1975). Det synes vanlig å forstå navnet Mode som «den modige» (Schön, 2004). Fra Torp (1919) og Heggstad mfl. (1975) ser en at *móðr* mer står for en sinnsbevegelse og har flere betydninger, som «vrede», «mot», «djervhet», «lyst», «tretthet» og «matthet». Interessant er ordet *móðakarn*, som betyr «kjernen eller nøtta som motet sitter i», det vil si hjertet (Heggstad mfl., 1975). En ser her at viktige egenskaper tilhører kroppen og gjerne er plassert i hjertet. Betydningen av Magne, Tors sønn med jotunkvinnen, er «styrke» / «den sterke» (Ohlmarks, 1983). Tors barn støtter opp om Tor som mektig, sterk og modig og er slik sider av Tors vesen. Fra Snorre ser en også at Tor beskrives som modig: «Tors og Tjalves hjerter skalv aldri av redsel» (1, s. 107, s. 109). En kan også forstå barn som noe en er foreldre til: I Tors vesen ligger opphavet til kraft, styrke og mot. I Tors vesen har hjertet en sentral plass. Det er sete for mot og er selve livsmuskelen. Forstått som muskel er det noe som kan trenes eller forfalle. Etter ragnarok overlever Magne og Mode, og de får Mjølner. En kan forstå dette som at kraft, styrke og mot bringes videre sammen med Mjølners egenskaper etter Tors død.

Tor har også to tjenere, Tjalve og Roskva (1, s. 67). Tjalve er det mennesket som er mest lett på foten og blir sett på som den personifiserte pilen (Ohlmarks, 1983). Pilen er et bilde på det målrettede og gir assosiasjoner til lyn og regn. Navnet Roskva kommer kanskje fra *røskvast* «modne, bli voksen»; Lind, 2009). I *Norrøn ordbok* ser en at *roskinn* betyr «vaksen, fullvaksen, moden (om folk)» og *rosknast* betyr «å bli vaksen, moden (om folk)» (Heggstad mfl., 1975). Andre tolkninger av navnet Roskva er «den raske» (Ohlmarks, 1983). Torp (1919) viser at ordet *rask* fra tysk betyr «hurtig, kraftig, sterk, behendig». Det gammelnorske og islandske ordet *røskr*, som betyr «dyktig og uforferdet», synes å være samme ord. Dette er fält sammen med *røskr*, som uttrykker «det å komme til modenhet». Dette hører sammen med *roskinn*, «voksen», som er et partisipp av det gotiske *ga-wrisqan*. Dette betyr å bære frukt. Ut fra dette kan en forstå at Tjalve og Roskva tjener Tor med sin raskhet og målrettethet. Navnet Roskva innebærer videre en forståelse av modning, det å bære frukt og bli og være voksen. Handlingene synes å innebære djervhet og det å kunne handle behendig og uredd. Via tjenerne får en således en videre forståelse av Tors vesen.

Dette kan også ses i lys av Snorres beskrivelse av Tor, der denne stadig er i Austerveg og slåss med troll. En kan her tenke seg at han stadig er på ferde for å verne, i stadig virksomhet for å opprettholde orden. Men når det virkelig er fare på ferde og han kalles på av æsene, er han der i samme stund. Samtidig er Mjølner treffsikkert på vei med sin knusende kraft. Tor og Mjølner fremstår som ikke-to. Det er som Tor er til stede i øyeblikket, han er til stede av (situasjonen og) tilkallelsen. Handlingen skjer her og nå og springer ut av kraft med styrke og presisjon.

Å kjenne Tor ved hans hjemsted og bolig/hall

Tors hjem og hjemsted kan fortelle mye om hva Tor står for. Et hjem kan være et konkret sted, men kan også ses i overført betydning. Et hjem kan være ens bolig, ens indre, ens sanne natur, ens innerste rom. Trudvang eller Trudheim, der Tor bor, betyr «kraftens eller styrkens eng/mark/hjem/hjemsted» (Ohlmarks, 1983). Heggstad mfl. (1975) bruker navnet Styrkeheimen eller Styrkevangar på Tors hjemsted. Ut fra dette kan en forstå at Tors vesen kommer fra kraftens egner. Tors hall Bilskirne er det største huset noen kjenner. Det er vanskelig å skape klarhet i hva navnet Bilskirne kan bety. Brøgger kaller Bilskirne hallen der hvor det stundom glitrer og skinner i sammenligning med lynet (Brøgger, 1962). I Salmonsens konversasjonsleksikon (1915–1930) ser en at navnet Bilskirne hentyder til Tor som lynets gud og betyr «den afbrudt, glimtvis oppklarende». I *Öfversigt af nordiska mytologien för elementarläroverken* av Sundén (1872) angis det at Bilskirnir betyr «glimt-klarande, så som blixten glimtvis uppflammande». Dette gir et bilde av at det kommer et plutselig oppklarende lys, og at noe blir opplyst. Ved lynets glimt handler dette om naturfenomener, men sett i sammenheng med tidligere tolkning kan det også bety en plutselig innsikt og klarhet mentalt eller åndelig. Sundén (1872) viser til *bil*, som betyr «glimt, øyeblikk», og *skirr*, *skirna*, som betyr «klar» og «klarne». Lindholm (1987) har en annen innfallsvinkel til navnet Bilskirne. Han skriver at når det klarer etter at Tor hadde brukt hammeren og rensket luften, kunne Bilskirne, «oppklarende vær», bli synlig. Dette synes å legge mer vekt på tiden når uværet gir seg. Uværet forsvinner, og himmelen kommer til syne. Tors hjem er oppklaringen når luften er ren. Det synes her å fremheves en presensform som har karakter av vorden. Presensformen viser til et foranderlig punkt mellom fortid og fremtid.

Tors hjem er et kraftfullt sted. Navnet gir tanker om kraftens bolig, et sted som kraftfulle handlinger utgår fra. Fra huset strømmes plutselig glimt, lyn. Det er opphold i uvær og oppklarning. En kan her forstå Tors vesen som at det har bolig i styrken og kraften. Kraften

gir opphav til lynet, som skaper opplysning og oppklaring. Det er ikke lenger dunkelt og mørkt. Skyene blir borte. Dette kan også ses i sammenheng med Tors vesen i lyn og torden.

Å kjenne Tor ved hans eiendeler

Tor eier videre tre ting av sjelden verdi (1, s. 46). Den første er hammeren Mjølner, som er det beste vern mot rimtussene, og som aldri vil svikte (1, s. 116). Hammeren er smidd av dverger, men har et lyte: Skaftet er for kort. Når Tor kaster Mjølner, vil han aldri bomme, og den kommer alltid tilbake i hånden igjen (1, s. 116). Den andre er styrkebeltet; når han spenner det om seg, vokser gudkraften til det dobbelte. Den tredje tingen som er verd å eie, er jernhanskene som Tor nødig vil unnvære til hammerskaftet (1, s. 46–47).

Hammeren var det beste vernet Åsgård kunne ha mot jotnene og Mjølner har knust mangt et hode til jotner, tusser og troll. Mjølner knuste alt som kom i dens vei (1). Navnet Mjølner betyr «den som knuser» (Ohlmarks, 1983). Det ble ikke mer enn støv igjen etter Mjølner. Hammeren hadde et lyte – skaftet var for kort. Dette synes å være en viktig opplysning, men er ikke så lett å forstå. At noe har et lyte, betyr gjerne at noe er defekt eller mangler noe. Estetisk sett er det noe som skjemmer eller forringer. Men når en leser Snorres tekst, virker det ikke som lytet har noen betydning for Mjølners virke. Lytet synes nærmest å tilhøre Mjølners egenskaper og dermed ha betydning for Tors vesen. I og med at Mjølner er Tors mest dyrebare eiendel, kan en tenke seg at Mjølner burde være fullkommen. Mjølners lyte gir en forståelse av at det ufullkomne er det fullkomne.

Torshammeren blir også kalt en tordenkile og en tordenvigg (6; 8). Dens symbolske betydning og dens egenskaper gjenfinnes i mange kulturer med mange navn. En ser også at solhjulet (svastikaen) forbindes med Tor og spesielt med Mjølner (6; 8; 13; Roberts, 1994). Svastikaen anses som et lykkesymbol og står for hell og lykke, gode ønsker, gode utsikter, velsignelser, langt liv, vekstkraft, sunnhet og liv (8). Sanskritnavnet består av *su* («well») og *asti* («being») (13). Dette betyr «velvære». Formen på en svastika antyder bevegelse og kan ses som en variasjon over korset i en sirkel (6), det vil si solkorset. Solkorset har gjerne fire «vinger». Symbolet kobles i hovedsak til sol- og himmelguder som Zevs, Jupiter og Tor (8; 13).

Å være i bevegelse synes å være en sentral side av Tors og Mjølners virke. Tor er stadig på farten, men viktigere synes Mjølner å være når den settes i bevegelse. Den har en fart og en

egen kraft som skaper store forandringer når den treffer. Dette bringer tankene hen til lynet, men svastikaen henleder også oppmerksomheten på rotasjon og virvlinger. Formen innebærer at den roterer rundt en midte. Svastikaens symbolikk er svært mangfoldig, men noen trekk skiller seg ut. Svastikaen ses som skapende kraft i bevegelse (8). Dette kan en se i det store som årstidenes gang, solvognens vei eller livshjulets rotasjon. Noen har sett svastikaen som en menneskeskikkelse fremstilt av to armer og to bein (8). Svastikaen synes å inneholde både rotasjon og stillstand, bevegelse og ubevegelse. Hjulet kan dreie begge veier og gir to bevegelsesfaser, den sentrifugale og den sentripetale. Dette kan forstås med eksempler som innånding og utånding, veien ut fra og inn mot sentrum, begynnelse og slutt og det maskuline og det feminine prinsipp (8; 13). Når Mjølner forstås som svastika, tenker en seg sikksakklyn, gjerne to (8; 13). Når Mjølner blir slynget ut, er det som den virvler av sted. Denne virvlende bevegelse kan gjenkjennes i naturen som virvelvind og vannets virvlinger. En ser at Tors/Mjølners handlinger knyttes til vær, vind og vann. Virvelvind er en skapende bevegelse, og ved det livgivende regn er den forbundet med regn, vind og tordenguddommer (8).

Svastikaen synes å illustrere en stadig tilblivelse, en vorden. Ordet *vorde* («bli») har en interessant historikk i sammenheng med bevegelse. Det germanske verbet **wérPan*, som i alle de gamle germanske språkene betyr «bli», hadde opprinnelig betydningen «vende, dreie, vri». Dette ser en fortsatt i det tilhørende germanske adjektivet **werdá*, som betyr «vendt». Det foreligger i det norrøne *innanverðr* («som vender innover»). I norsk kan en se ord som *innvortes* («som vender inn(over), innadvendt»). Denne etymologien er den samme som for ordet *verd* («som har verdi, som fortjener noe, tilrådelig»). Dette ordet ser en i sammensetninger som *menneskeverd* (eng.: *worth*). Et avledet adjektiv er *verdig*. Disse ulike *verd*-ordene går tilbake til det samme germanske ordet **wérPa* som ordet *vorde* («vende, bli») også gjør. Grunnbetydningen kan ha vært «vendt (mot)», som også kan ses i sammenheng med ordet *verdifull*. Den indoeuropeiske roten er **wer-t* («vende, snu»), som i vedisk kan ses som *vártati* («han vender») og i latin som *vertō* («jeg vender»). I det keltiske språket har en ordet **wert-i-ti* som betyr «tein og spindel». Verbet *vri* («dreie (ut av stilling), snu, sno, vende») antas også å høre sammen med **wer-t* og *vorde*. Ordboken viser videre til ordet *vred* («svært sint, harm»), som etymologisk hører sammen med det sterke verbet *vri* (Bjorvand & Lindeman, 2007). Tor blir beskrevet som vred. En interessant tanke er om denne vreden er et tegn på bevegelse og hans vesen, som omfatter å la noe bli til.

Ovenstående gir en idé om Tors vesen som en bevegelse som alltid er vendt mot noe. Bevegelsen kan innta mange former, men ordene gir en anelse om en dreierende form. Vendingen og bevegelsen mot synes å innbefatte et verd, en verdi. Kan det ses slik at bevegelse som handling og tilblivelse har et verd som slik kan knyttes til menneskeverd og verdighet? Vrede, kanskje som å vri ansiktet, eller overført «forvridt av sinne», er også bevegelse og har en verdi. Dette gir et videre bilde av Tors og Mjølners virke. Den skapende bevegelse har en henvendthet og innebærer verdighet.

Svastikaens bilde av dreining innebærer at den dreier om noe – et sentrum. I hastige bevegelser, som ved en orkan, brukes uttrykk som «orkanens øye», der det er «ei stille». En antar at bevegelsen stilner av mot sentrum, i den grad det finnes et sentrum. Slik kan en forstå at Tors vesen innbefatter både bevegelse og stille. Uten bevegelse går tankene til søvn eller død. Bevegelse innebærer liv. Å våke er å hjelpe andre å «komme til liv». Våking er bevegelse og liv. Våking innbefatter et stille sentrum.

Mjølner brukes til å skape lyn og knuse trollhoder, men i *Snorre-Edda* beskrives også andre måter Tor bruker hammeren på. Tor anvender Mjølner til å vie bålet ved Balders død og til å gjenopplive bukkene morgenen etter at de er spist (se senere; 1). Fra *Þrymskviða* og folketradisjon ser en at Mjølner brukes til å signe ekteskapet og brudens fruktbarhet (Schön, 2004).

Når Tor setter på seg styrkebeltet Meginjord, vokser gudestyrken hans til det dobbelte (1, s. 116). Symbolsk betyr det å spenne beltet på seg å gjøre seg klar til en større oppgave eller reise (Cooper, 1993). Beltet som symbol ser en i mange former, og for å forstå hva Tors belte betyr i hans vesen, kan en se nærmere på forstavelsen *megin-*. Ordet betyr «makt», «styrke» og «kraft», og det kan også vise til hoved- eller stordelen av noe (Heggestad, 1975). Ordboken *Glossary to the Poetic Edda* har også behandlet ordet *megin* og dets betydning *strength* og *main* («styrke» og «hoved-»). *Megin* viser gjerne til overnaturlig styrke. Verbet *mega* henger sammen med det engelske *may, be able to* eller *be capable of*. Det står i kontrast til ordet *kunna*, som betyr *to know how*, og ordet *knega*, som gjerne betyr *to be in position to*. *Mega* angir *capability due to inherent strength or ability*. I noen tilfeller kan *mega* uttrykke et ønske, som i det engelske *may* og det tyske *mögen* (La Farge & Tucker, 1992). Dette retter oppmerksomheten mot det å makte noe, å ha makt til noe og å ha kraft og styrke til å utføre det en skal. I lys av overstående vises en iboende styrke og evne. Når Tor setter på seg

styrkebeltet, blir han virkelig sterk og i stand til å utføre det han ønsker. Beltet gir Tor evne til å handle med ekstra styrke når det gjelder. Torp (1919) viser til hvordan ordet *maa* har endret seg gjennom tiden. Grunnbetydningen av det gammelnorske ordet *mega* (*má* i presens; engelsk *may*) var «formå», av dette «ha adgang til» og så av dette «ha lov til». Betydningen «være nødt til» har utviklet seg senere. I opprinnelig betydning synes makt å handle om at styrkebeltet bidro til at Tor formådde å utføre handlinger med kraftfullhet, men at det var en lovmessighet i det. Han evnet å gjøre det, han hadde lov til det. Slik kan makt forstås som en bemyndigelse. Det synes som styrkebeltet har en innebygd idé. Det handler om overveielse eller bedømming som er en viktig side av selve kraften og som kommer til syne når kraften brukes. Du MÅ ikke, du har mulighet. Det handler om et ønske og en mulighet og ikke om tvang. Superkreftene som beltet gir Tor, er en evne, en styrke som ikke er vilkårlig, og som brukes med myndighet og aktelse.

Styrkebeltet er noe Tor tar på seg når det virkelig gjelder. I Tors vesen ligger evnen til å ta ekstra i når noe står på spill. Beltet gir inntrykk av at han makter utfordringer. Det gir ham mulighet til å handle med store krefter, med aktelse og som et valg. Beltet binder Tor ved hans virke.

Jernhanskene (*jarngreipr*, *jarnglöfar*; Lind, 2005) er en eiendel Tor nødvendig vil unnvære til hammerskaftet (1, s. 47). Når en har med et redskap som Mjølner å gjøre og behandler ild og gloende jern, er det nødvendig med solid beskyttelse. Hansker kan være et symbol på den utøvende hånden (13) og slik vise til handling. Jernhanskene synes å vise at Tors vesen omfatter en evne til kraftfulle handlinger og til handling uten skade.

Tor kjennes ved sine bukker som drar vognen på reisene

Bukkene Tanngnjost og Tanngrisne drar vognen når Tor er ute på reise (1, s. 46). Den kjørendes egenskaper og hensikter blir symbolisert ved trekkdyrene (8). Symbolsk er væren et dyr som har en sentral plass i alle kulturer. Innen ikonografien er væren brukt som symbol på blant annet Zevs, Indra og tordenguden Tor. Bukken er her knyttet til skapende energi, maskulinitet og formeringsevne. Væren står for solens fornyende kraft om våren, for fruktbarhet og for skapende varme. Men væren kan også stå for voldsomhet, hissighet og ildfullhet. Den har også vært et viktig offerdyr (8; 13). Bukkene bidrar til et bilde av Tor som potent og livgivende. Samtidig er han den som styrer og fører vognen dit han vil, «han som

styrer vognen over stormskyers vidder». Symbolsk sett blir lyden fra vognhjulene forbundet med Tor og andre tordenguder (13). Det er hjulene på en vogn i fart som gir Tor-drønnene.

Ny forståelse

I det mytologiske universet er Tor den som våker over mennesker og guder og bekjemper kaos. Han verner verdensorden med mot, kraft og styrke og er snar til treffsikker handling. Når han våker over sitt univers, skaper han forandring og stadig tilblivelse. Tor har hjelpemidler og virksomme metoder og bruker ekstra kraft når det er nødvendig. Tors vesen omfatter kraft, livskraft, styrke og mot som potensial til å utføre kraftfulle handlinger. Tors vesen er å handle med kraft og verdighet. Handlingene er gode og styrker og vekker liv og fruktbarhet. Tors vesen er å handle med formål og skyldighet. Tors vesen er å gjøre noe hellig.

Reisen til Utgarda-Loke – en reise til våkenhet og verdighet

Fortellingen i *Snorre-Edda* består av ulike deler. Første delen handler om Tors og Lokes besøk hos en bonde. Så fortsetter reisen, og følget møter en jotun. Den lengste delen handler om besøket hos Utgarda-Loke i hans borg. Siste delen er en avslutning der det gis en forklaring på det som er skjedd. Ettersom teksten er lang, er den søkt forkortet uten at stemningen eller meningen går tapt. Fremstilling av myten og fortolkning skjer parallelt.

Besøk hos en bonde. Fellesmåltidet og gjenoppliving av bukkene

Det begynner slik at Tor var ute med bukkene og hadde med seg Loke. I kveldingen kom de til en bonde og skulle få overnatte der. Tor tok og slaktet de to bukkene og ba alle til bords. Bukkeskinnene ble lagt borte fra varmen, og alle fikk beskjed om å kaste beina der. Tjalve, bondens sønn, rev opp noe av margen i lårbeinet og spiste. Tor stod opp i otta neste dag, kledde på seg og holdt Mjølner i været og viet bukkeskinnene. Da stod begge bukkene der igjen, men den ene var halt på bakfoten. Tor sa at noen hadde båret seg uklokt ad med knokene til bukken. Bonden ble redd da han så at Tor lot øyebrynene sige langt ned. Enda det ble lite å se av øynene, trodde mannen han skulle gå i bakken bare for blikket han fikk. Bonden og folkene hans ropte og bad om miskunn, og de ville bøte med alt de eide. Da Tor så hvor skremt de var, rant harmen av ham. Han skulle få husbondsfolkets to barn, Tjalve og Roskva, og de skulle være i tjeneste hos ham etter dette (1, s. 66).

Denne første del av reisen viser viktige sider av Tor og hammeren samt forholdet mellom en ås og menneskene. Tor og Loke befinner seg nå utenfor Åsgård og tar inn hos en bondefamilie som gir rom til de reisende, en gjestfrihet overfor veifarende som var vanlig i gamle bondesamfunn. Bukkene blir slaktet til kvelds, og Tor innbyr til felles måltid. En kan her se et fellesskap og en gjensidighet, en deling av mat og hus. Menneskene gir Tor med følge husrom, og Tor byr menneskene på mat.

Snorre bruker kun et par setninger for å fortelle om dette. Er det dagligdags eller uviktig? Umiddelbart virker dette forholdet mellom guder og mennesker ganske eksotisk. Én måte å forstå dette fellesskapet på er å se på offermåltidet, der mennesker blir spleiset med gudene. I denne historien er det Tor som ofrer bukkene, mens det en vanligvis forstår med et offermåltid, er at mennesker ofrer noe, for eksempel et dyr (ofte sau) og drikke, for å styrke forholdet mellom guder og mennesker. Blot var en kulthandling i det førkristne samfunnet (Steinsland, 2005). Å blote betyr å ofre, og Steinsland påpeker at gjennom samværet rundt offermåltidet ble menneskene spleiset sammen i et hellig fellesskap, med hverandre og med gudene. Dette fellesskapet skapte en tilstand av fred, *friðr*. Det kunne dreie seg om en harmoni mellom mennesker og guder som gjorde at samfunnet kunne bestå. *Friðr* rommet ideer om fruktbarhet og fred. *Frjá*, som betyr «å elske», er av samme rot. Freden innebar at dyrene formerte seg, kornet ble modent og mennesker og dyr var ved god helse (Steinsland, 2005). Manglende fruktbarhet og trivsel har vært oppfattet som et tegn på at kaos har trengt inn i kosmos.

Ut fra det ovenstående kan en forstå at Tor har sider som handler om annet enn lyn og torden. Siden Tor slakter bukkene og innbyr til måltidet, kan en se ham som en vert, en som sørger for maten og for at folkene samles til et felles måltid. Slaktingen av bukkene kan ses som Tors gave/offer, en gave som står for fornyelse, fruktbarhet og energi i henhold til symbolikken. Ved å spise noe tilegner en seg egenskapen til det en spiser (8). Det står mye på spill for Tor og hele samfunnet, kosmos og verdensorden når bukkene blir slaktet, selv om dette ikke fremgår av Snorres knappe beskrivelse. Hva hvis ikke bukkene våkner opp igjen? I denne fortellingen ser en jo at den ene bukken blir halt. Det kan virke som det er «loven» at bukkene skal slaktes – bukkeslaktingen inngår i en slags evig syklus som det ikke settes spørsmålsteget ved. Det er noe evig og allment i den enkelte hendelse.

Det å være vert innebærer å være var og passe på at alle trives og har nok å spise. Det handler om å vokte over og verne måltidsfellesskapet. Å være vert er å se måltidet som noe verdifullt der verdighet og fred rår. Måltidet har en verdi. Å ta del i offermåltidet betyr å ta del i noe felles, og det skapes et forbund med fred, fruktbarhet og orden for både enkeltmennesket og samfunnet. Dette er et vern mot kaos og ulykke. Tor som vert kan da forstås som en som skaper fellesskap, fred, fornyelse og fruktbarhet gjennom innbydelsen, maten og måltidet. Hendelsen kan ses som en nærende kraft for både kropp, sjel og ånd. En kan videre se verdighet i det i fellesskapet som skapes og vokser frem. Individet og fellesskapet vekkes og våkner.

Neste morgen vier Tor bukkeskinnene med Mjølner og gjenoppliver bukkene. En ser her en ny bruk av Mjølner som er ganske forskjellig fra den som en tidligere har sett. Her bringer Tor bukkene til nytt liv ved Mjølner. Bukkene ligger der døde på skinnene, kanskje bare med knoklene igjen. Men når Tor vier bukkeskinnene, oppstår bukkene «sammensatt og fullgode». Umiddelbart kan dette forstås i sammenheng med å hele, å gjøre noe helt. Det norrøne *heila* (*að*) betyr «å gjøre heil, god att, bøte» (Heggestad mfl., 1975). *Heil* betyr at noe er fullstendig, ikke i stykker, ubeskadiget. Det engelske ordet er *whole*. Det germanske adjektivet **haila-* har betydningen «hel, sunn, frisk og uskadd» og ses i sammenheng med «hellig» og muligens «hell» (Bjorvand & Lindeman, 2007). *Hel*, *hell* og *hellig* har ut fra dette samme etymologiske bakgrunn. Det norrøne verbet *heilsa* kan foruten å bety «ønske lykke, by velkommen» også bety «helbrede» (Bjorvand & Lindeman, 2007; Heggestad mfl., 1975). Fra *Norrøn ordbok* (Heggestad mfl., 1975) ser en at *heilsa* (*að*) har to betydninger: «1. helse (hilse), ønske lykke, be eller by velkommen. 2. grøde, lækje (helbrede)». *Grøde* betyr hos Torp (1919) «å gi vekst eller grøde, lege, helbrede» og henger sammen med å gro. Tors bruk av Mjølners kraft for å få bukkene hele og uskadede kan forstås som å lege, helbrede og få til å gro, og i dette kan det ligge et ønske om lykke, vekst og helhet.

Snorre bruker i teksten ordet *vie*, som betyr «gjøre hellig, innvie». I eldre nynorsk heter det *vigja*, og det viser til det germansk **wéiþa-*, som betyr «hellig, innviet». Samme ord gjenfinnes blant annet i det tyske *Weinachten* («jul»). Adjektivet gjenfinnes i det norrøne *vé* (Bjorvand & Lindeman, 2007). Ifølge Bjorvand og Lindeman har det germanske adjektivet for «viet, hellig» ikke noen klar etymologi. Det norrøne *vé* betyr «(hedensk) helligdom, blotsted» (Bjorvand & Lindeman, 2007), og *véar* er flertallsform av «guder» (Torp, 1919). Både Bjorvand og Lindeman (2007) og Torp (1919) mener at *vie* og *vigja* muligens kan være

beslektet med offerdyr, som på latin heter *victima*. Munch (1996, s. 208) beskriver hvordan *ve* (helligstedet, helligdommen) kunne være et område som var «ve» så lenge det var nødvendig. Et tingsted var for eksempel «ve» så lenge tinget varte, og kunne avmerkes med «ve-bånd». *Véuðr/Véurr* er et navn på Tor. Forfatterne mener at *Miðgarðs Véurr* kan bety «ein verjar» (Heggstad mfl., 1975). Tor er Midgards og menneskenes verge. Her fremkommer et nytt navn på Tor som tydelig har sammenheng med det guddommelige og helliggjørende. Torp (1919) viser at til det nynorske *vígja* finnes *vígsla*, «indvielse». Han mener videre at *vígsel*, som har betydningen «beskyttelse», og verbet *vígsla*, som har betydningen «beskytte» og «vogte vel», er samme ord som *vígja*. Dette understreker at Tor med Mjølner beskytter og vokter Midgard, og at handlingene er vernende og hellige. Et *ve* leder også tankene til et sted der noe/noen beskyttes og vernes, et sted der fred råder.

En ser her to ordfamilier, *vie* og *heil*, som i betydning går inn i hverandre, men har ulik etymologi. Begge har sammenheng med *hellig*. *Heil* viser til noe helt, fullstendig og uskadd og henger slik sammen med *hellig*. Men det hellige (*heilagr*) innebærer videre ukrenkelighet samt hellig som i «en hellig mann» og «hellig dag» (*helgi þórsdagr*: «Kristi himmelfartsdag»; Heggstad mfl., 1975). Verbet *vie* synes å innebære å gjøre noe til hellig, å opphøye til noe guddommelig, å innvie i noe guddommelig.

I forbindelse med at Tor vier bukkeskinnene og bukkene oppstår levende, er det også interessant å se tilbake på ordene *våke*, *vekke* og *våkne*. Bjorvand og Lindeman (2007) viser til betydningen «gjøre våken, få til å våkne». Forfatterne nevner at i denne sammenheng kan det vise til at Tors hammer gjenoppliver de døde. Her kan en forstå det slik at Tor vekker opp de døde bukkene. De våkner, blir levende og kommer i bevegelse. Når Tor med Mjølner vekker bukkeskinnene, er det til liv, til livskraft og vigør og hellighet. Ser en slakting og oppvekking av bukkene i en videre sammenheng, kan det også forstås som en syklus av liv–død–liv. I naturen spirer og gror det – vekstene bærer frukt og dør når vinteren kommer. Neste vår spirer det på nytt. Ut fra denne forståelsen vil Tor være viktig i skapelsen av den nødvendige syklusen, en som vekker naturen til nytt liv, en hjelper som fremmer fruktbarhet i naturens evige bevegelse.

Når Tor merker at den ene bukken er halt fordi lårbeinet er brukket, sier han at noen har båret seg uklokt ad med knokkene. Deretter skjer det noe med Tor. Snorre beskriver dette nøy: Tor lar øyebrynene sige langt ned, det blir lite å se av øynene, bonden får et blick som skrekkslår

mannen, hammerskaftet holdes så hardt at fingerknokene hvitner. Her ser en Tor med trekk som alle kan kjenne igjen som sinne. Snorre bruker ordet *harme*. Ordet kan bety både «sorg» og «sinne» (de Caprona, 2013). Men ut fra Snorres ordbruk er det som om Tor har en bevissthet om eller overveier det som skjer: Han merker seg noe, han sier noe, han *lar* øyebrynene sige ned. En får inntrykk av at Snorre formidler at Tor ikke er et offer for plutselige følelser som dukker opp – han kan betenke seg. Men vred er han. Snorre sier også at harmen rant av Tor da han så hvor skremt menneskene var. Snorre påpeker ofte Tors snarsinne eller *harme*. Det ender med at Tor forlikes med husbondsfolket om bot og får barna Tjalve og Roskva med som tjenere. Og dette er en varig relasjon mellom menneskene og åsen.

Hvordan kan en forstå Tors vrede? Det er uten tvil en *harme* og hissighet som viser seg i Snorres fortellinger om Tor, og det er et trekk som påpekes hos dem som har studert og tolket tekstene om Tor. Munch (1996) sier Tor er brålynt og hastig. Schön påpeker at han er snar til vrede, og de andre gudene må dempe ham når han reagerer altfor heftig og lite gjennomtenkt (4). Sinne og vrede kan i utgangspunktet ses som skadelige eller lite positive følelser. De synes fjerne fra omsorgens varme og mykhet. Men kan vreden ha positive fortegn og da også være et viktig trekk ved omsorgen? Fra dyreverden ser en for eksempel tigerens vrede når den beskytter sine unger, og vreden er der når en forelder ser barnet gå inn i farlige situasjoner. Vreden synes å være viktig når noe skal beskyttes og vernes. I ulike mytologier ser en at guddommer ofte er sinte og voldsomme. Hvis de ikke var voldsomme, kunne de ikke beskytte dem som ber dem om hjelp mot mange farer, mot sjel, kropp eller ånd, som ellers ville overvelde alle (Bowker, 2003). En erfaring er at sinnet og vreden gir ekstra krefter og gjør at en yter ekstra når noe er truet. Det trengs kraft og styrke, gjerne fysisk, når noe skal utrettes som går ut over det vanlige. Vreden blir da som en beredskap til bruk i farlige situasjoner – mennesket har vreden som et positivt potensial. Og den kan brukes med overveielse i en vernende hensikt.

Reisen østover. Møtet med Skryme og nattevåk

Bukkene ble igjen hos bonden, og Tor, Loke, Tjalve og Roskva la i vei østover til Jotunheimene, videre ut til sjøen, over det dype hav og inn til land og gjennom en stor skog. Tjalve bar nisteposen for Tor (1, s. 67).

Reisen fortsetter, og i denne delen fortelles om da Tor med reisefølge begir seg over land og hav, finner husvære og blir vekket av jordskjelv. Det er en lang reise i ugjestmilde strøk de har gitt seg ut på. Maten må de bringe selv. En kan undre seg over hvor de har tenkt seg hen. Hvorfor har Tor lagt ut på denne reisen? Snorre gir ikke noe svar på dette. Vanligvis sies det når Tor er på reise, at han er i Austerveg for å jage troll. Nå står bukkene igjen hos bonden, slik at det ikke blir noen tordenreise. Denne fortellingen synes å handle om en reise som kan si noe om Tors krefter og måling av krefter med andre makter. En reise kan forstås som både en ytre og en indre hendelse. Og en ytre reise kan gi opphav til en indre reise og motsatt. Innen mytologisk tolkning er «reisen» ofte et tema og en metafor og blir gjerne forstått som bevegelse, innsikt, forståelse, utvikling og transformasjon. Og «reisen» foregår i farefulle områder. Tor med følge har begitt seg ut på en reise langt fra hjemtraktene. De drar over land og hav til Utgard, der kaoskreftene rår. Men som Steinsland (2012) påpeker, er det i kaos, i Utgard, de kreative energier som gjør nyskaping mulig, befinner seg. Mytene uttrykker dette på sitt vis når det fortelles at gudene tok ut på farefulle ferder for å møte maktene der. Det var på denne måten gudene fikk sine klenodier, som Mjølner, styrkebeltet og Sivs gullhår. Dvergene behersket kunsten å smi kostbarheter som gudene ønsket. Men også ikke-materielle ting kunne være viktige og verdifulle. Gudene var verken allmektige eller allvitende og måtte ut for å skaffe seg mer kunnskap. Odin, for eksempel, ofret sitt ene øye for å få visdom. Herkules, som i noen sammenhenger blir sett som et gresk motstykke til Tor, gikk gjennom tolv prøvelser på sine reiser. Han er gjerne beskrevet som en helt som vant innsikt og visdom (Greene & Sharman-Bruke, 1999). Behovet for ny kunnskap og innsikt synes å være felles for guder og mennesker. Det kan handle om å måtte reise langt, overskride grenser og tåle motgang.

Da kveldsmørket falt, skulle de finne seg et nattherberge og kom til et hus som var større enn stort. Døråpningen var på tverssiden og var så bred som huset var bredt. De gikk inn og la seg til å sove. Ved midnatt ble det et stort jordskjelv. Tor kom seg opp og ropte på de andre. De famlet seg frem til et sidehus de fant midt på langveggen. Tor satte seg i døråpningen, de andre tre ble inne og var redde, men Tor holdt om hammerskaftet og tenkte å verge seg. Hele tiden hørte de dur og dunder (1, s. 67).

Når fare truer, fremstår Tor som beskytter og verge. Han kaller på de andre og setter seg som vakt i døråpningen mens han holder Mjølner beredt. Han har utsikt fremover mot det som truer, og plasseringen i døråpningen forteller at her skal ingen komme forbi. Mjølner er en

nødvendighet når Tor tenker å verge seg. Tor holder Mjølner våken og parat. En får et bilde av både Tors og Mjølners evne og beredskap når det er utrygt og farefullt.

I dagningen gikk Tor ut og fikk se en mann som lå der i skogen like ved, og det var en som ikke var liten. Han lå og sov og snorket høyt. Da skjønnte Tor hva det var for låt de hadde hørt om natten; han spenner styrkebeltet om seg, og åsamakten hans vokste. Den andre våknet i det samme og spratt opp (1, s. 68).

Tor med Mjølner har holdt vakt til morgenen og får da ved selvsyn se at de er blitt lurt. Det de hadde oppfattet som jordskjelv, var en mann som lå og sov og snorket. Tor gjorde kanskje en erfaring som mange har gjort: En kan ikke alltid stole på sine sanser, for de kan spille en et puss. Ting er ikke alltid det de gir seg ut for å være. Natten kan også være en tid da trusler fremstår annerledes enn på lyse dagen. Marerittene hører natten til, men de er fortsatt drømmer og ikke virkelige. Dette gir et interessant innspill til sannhet, evidens og virkelighet. En kan holde vakt og være våken, men det en beskytter seg mot, er ikke i samsvar med virkeligheten.

Mannen Tor møter, er ikke liten. Med Snorres bruk av understatement vil en tenke seg at han er diger. Da Tor skjønner hvor lyden kom fra, spenner han styrkebeltet på, og åsamakten vokser. Det er som han her gjør seg klar til å bruke alle midler han rår over. Og trusselen er virkelig alvorlig. Her er et digert troll med uante krefter. Tor bruker ikke hammeren nå, uten at Snorre forteller mer om det. Men som tidligere antydte betyr makten en mulighet til å handle, ikke en tvang. Kan det også være slik at mot en så stor trussel, en overmakt, stopper alt opp for et øyeblikk? Det gir rom for å finne nytt fotfeste og søke nye løsninger.

Tor valgte å spørre mannen etter navnet hans. Han sa det var Skryme. «Men jeg trenger ikke», sa han, «å spørre deg etter navn; du er Åsa-Tor, det kan jeg skjønne». Skryme spør så om det er Tor som har flyttet på hansken hans. Og nå ser Tor at det var hansken han hadde hatt til herberge om natten. Sidehuset var tomme på hansken (1, s. 68).

Her gjøres navnene kjent for hverandre. Med navnene kommer en forståelse av den andre. Tor blir gjenkjent som Åsa-Tor, og Skryme vil nok bli gjenkjent som en jotun ut fra størrelsen og kanskje navnet. Skryme er et navn som forbindes med jotner. Det er som de blir oppmerksom på hverandre gjennom sine navn – navnet gjør dem «presente». Navn skaper et nærvær av den

andres kjennetegn og egenskaper. Begge besitter makt og styrke, og en kan også tenke seg at de vurderer hverandre ut fra dette. Skryme viser videre Tor at husværet i virkeligheten var en hanske. Dette i tillegg til at Tor har hørt galt om natten, vil kanskje gjøre Tor mer årvåken og klar over at Skryme behersker en trolldomspekt som Tor ikke har.

Skryme spurte om han fikk slå følge med Tor, og Tor sa ja til det. Så tok Skryme nisteposen sin, fikk opp knuten og gav seg til å ete dugurd. Tor og følget spiste et stykke borte. Skryme slo på at de skulle ha veimat i lag, og Tor sa ja til det. Så la Skryme alt de hadde med av niste, i en pose, bandt den med knuter og slengte den på ryggen (1, s. 68).

Skryme, Tor og de andre er nå blitt et reisefølge. Det synes som Skryme fører an, men flere ganger spør han Tor om forslagene hans passer. Måltidet Snorre forteller om her, skiller seg fra måltidet med bondefamilien. De spiser hver for seg, og ingen tar ansvaret som vert. En får inntrykket av at Tor med følge holder seg litt på avstand fra Skryme og ikke er innstilt på å dele et fellesskap med jetten. Og det er kanskje ikke så merkelig, for Tor er kjent for å knuse troll og riser. Men det synes ikke som om Tor på denne ferden har som mål å jakte på jotner. Tor holder et våkent øye med Skryme og det kjempen kan finne på. Tor aner kanskje at han i Skryme møter andre makter enn sine egne.

Utpå kvelden valgte Skryme et natteleie til følget under en stor eik. Selv ville han legge seg til å sove med det samme, sa han til Tor, «men dere kan ta nisteposen og få dere kveldsmat». Men nå kommer det noe som kan høres utrolig: Ikke en eneste knute fikk Tor opp, og ikke en eneste rem fikk han løsere, alt satt fast (1, s. 68).

Tor får ikke opp knutene på nisteposen, og følget hans får ikke kveldsmat. Åsaguden Tors krefter er ikke til hjelp for å gjøre noe så enkelt som å ta opp en knute! I symbolske sammenhenger forbindes knuter på snører og bånd med forestillinger om å binde og å løsne. Å løsne en knute kan innebære å frigjøre krefter, frigjøring, frihet, frelse eller også å løse et problem (6; 8). Knuten brukes som en metafor for noe som er vondt og vanskelig: en knute i et forhold («en knute på tråden»), noe som knytter seg i en, og muskelknuter. Motsatt kan knuter også stå for noe gledelig, som å knytte kjærlighetsbånd. Tor får ikke løsnet knuten til nisten. Han makter ikke å komme til det nærende som skreppa inneholder. Alt sitter fast.

Da Tor merket at umaken han hadde gjort seg, var spilt, ble han harm til gagns. Med begge hender grep han om Mjølner og gav Skryme et hugg i hodet. Skryme våknet og sa at det falt visst et løvblad i hodet på ham. Tor sa det var meningen deres å sove, og så gikk de og la seg under en annen eik. Men sant å si, som det nå var blitt, kjentes det ikke videre trygt å sove (1, s. 69).

Nå høres det ut som det virkelig er fare på ferde. Mjølners hugg gav ikke resultater som ellers. Jotunhodet er like helt, og Skryme nevner bare at et løvblad, som da må være et eikeblad, falt ned på hodet hans. Det synes som Tor og Skryme har en samtale der det opprettholdes et skinn av normalitet selv om situasjonen er uvirkelig. Her er det mye som ikke er til å forstå, og det er utrygt å sove.

Ved midnatt kunne Tor høre at Skryme sov fast. Tor gikk bort til ham, svingte hammeren med velde og gav ham et slag midt i hvirvelen; han kunne se nebbet synke dypt inn i hodet. Skryme våknet ved det. «Hva er det nå da?» sa han, «falt det en eikenøtt i hodet på meg? – Og du da, Tor! Hva gjør du?» Tor skyndte seg tilbake til plassen sin og svarte at just nå våknet han; det var bare midnatt ennå, sa han, og flust med tid til å sove. Men han tenkte at kunne han få gitt Skryme det tredje hugget, da skulle denne karen aldri mer få se Tor (1, s. 69).

Historien gjentar seg. Det kjennes utrygt, Tor holder seg våken for å få has på jotnen når denne sover, men selv om hugget med Mjølner er kraftig, biter det ikke på Skryme. At Skryme nevner eikenøtta som årsak, kan gi en hentydning til at han vet at det er Tor som har vært på ferde. Tor ønsker å ramme Skryme når han sover. En kan forstå dette som at søvn gir uoppmerksomhet og mulighet til å ramme(s). Og Tors våkenhet innebærer en snarrådighet og mulighet til å handle. Når det er utrygt, gjør en best i å være våken.

Tor lå og lyttet etter om Skryme sovnet igjen, og litt før dag kunne han høre at Skryme sov fast. Så stod han opp og løp bort til ham, svingte hammeren av all makt og slo ham i tinningen som vendte opp; hammeren sank i til skaftet. Skryme reiste på seg og strøk seg over tinningen. «Sitter det fugler oppe i treet?» sa han. «Det kom visst noe rusk fra kvistene og ned i hodet på meg, så jeg våknet. Og du, Tor! Er du våken? Det er nok på tide å stå opp og kle på seg; men nå har dere ikke så langt igjen til borgen de kaller Utgard.» Skryme råder dem til ikke å fare med skryt; hirdmennene hos Utgarda-Loke tåler ikke store ord av slike småunger. Men vil de frem, så må de gå mot øst. Selv skal Skryme nordover (1, s. 69).

Heller ikke Tors tredje forsøk på å ramme Skryme lykkes. Selv om Tor er våken og bruker all sin makt, står Skryme opp og klager bare over eikekvisten som falt ham i hodet. Det er nærmest som Skryme gjør narr av Tors anstrengelser. Natten hører trollene til, og denne natten synes å være fylt av trolldom, av makter som en verken kan forstå eller hanskes med. Tor holder seg våken i denne utrygge situasjonen. Snorre forteller ikke noe om de andre reisende; det er et spill mellom Tor og Skryme – et narrespill. Tor har all oppmerksomhet rettet mot Skryme, om han sover. Skryme stiller spørsmål om hvorvidt Tor er våken. Søvn og våkenhet danner et mønster i natten og bestemmer handlingene. Skrymes søvn er en mulighet til å handle. Søvn innebærer å ikke være våken og oppmerksom og derigjennom være åpen for hugg. Tor tenker å få has på den andre med å bruke Mjølner når Skryme sover. Tre ganger slår Tor Skryme i hodet med Mjølner, men det er som kraften og styrken ikke biter på jotnen. Dette er ikke slik det er til vanlig, eller slik det skal være. Det er noe uvirkelig over det hele – kraften og styrken er satt til side. Noe er ikke som det skal være.

Skrymes avskjedord er at dersom de vil frem, må de gå mot øst. Men hva betyr egentlig øst? Tidligere har en også sett at øst har vært nevnt: Tor er i «Austerveg for å slåss med troll» (1, s. 63). Fra norrøn mytologi holder trollene til i øst, og Tor drar dit for å slåss med dem. Det norrøne *auster* er både et adverb («i øst, mot øst») og et nøytralt substantiv («østlig himmelretning, østlig himmeleg»). En tror at betegnelser for himmelretninger hos germanerne henger sammen med det orienteringssystem som var vanlig hos indoeuropeerne, en orientering mot solen. De germanske ordene for «øst» er avledet av en stamme som opptrer i ord for «morgenrøden» og i det latinske *aurōra* (Bjørvand & Lindeman, 2007). Hos Torp (1919) ser en ordet *daggrý* brukt om auroraen. Øst er der solen står opp, det begynner å lysne, et rødlig lysskjær viser seg. Natt går over til dag, dagen gryr. Øst er jo et relativt begrep, men fra det norrøne ser en at *austvegr* er veien mot øst samt landene i øst, særlig Østersjø-landene, men også Asia og Orienten (Heggestad mfl., 1975). Dette er en konkret, geografisk plassering, men øst kan også bety noe symbolsk sett. Himmelretninger har en rik symbolikk. Dette ser en blant annet ved at kirkene er vendt mot øst. Øst betyr åndelighet, kontemplasjon, visdom og det metafysiske til forskjell fra vest, som kobles til det materialistiske, logikk og det aktive liv.

Fremme hos Utgarda-Loke. Styrkeprøver uten seier

Reisen fortsatte, og utpå dagen fikk de se en borg på slettene. De gikk inn i en stor hall og fikk se en mengde menn på langbenkene, riktig storvoksne folk de fleste. De gikk frem til kongen der, Utgarda-Loke, og hilste. Han aktet ikke større på det, bare dro på smilet og sa: «Det går sent med nyhetene, når de har lang vei. Og dette hadde jeg aldri trodd; denne smågutten der – skal det nå være Vogn-Tor? Men kanskje du er mer tess enn du ser ut til» (1, s. 70).

Det synes som reisen nå har nådd et mål. Og de kommer ikke til små forhold. Både hus og folk er av en størrelse som ikke fremhever reisefølgets bakgrunn og ære. I tillegg blir Tor regelrett terget av Utgarda-Loke. At han er småvokst, er nok noe tordenguden ikke liker å høre.

Følget ble utfordret til å vise hva de dugde til. De var kommet til et sted der alle måtte være mestere innen ulike idretter. Loke tilbød seg å vise at ingen kunne ete opp maten sin fortere enn han. Utgarda-Loke ropte til en som satt ytterst på benken, en som het Loge, og sa han skulle gå frem på gulvet og prøve seg mot Loke. Nå kom det noen inn med et trau de satte på golvet; det var fylt med slakt. Loke satte seg ved den ene enden og Loge ved den andre; så åt de det forteste de kunne, og møttes midt på trauet. Da hadde Loke fått i seg alt kjøttet, inn til knokene, men Loge hadde ett både kjøtt og knoker og trauet med. Alle kunne se at Loke hadde tapt denne leken. Tjalve ville prøve seg i å kappløpe, og Utgarda-Loke kalte til seg en liten en, Huge, som skulle kappløpe med Tjalve. De la i vei og løp tre ganger – alle gangene kom Huge først til målet. Alle sa at nå måtte denne leken være prøvd grundig nok (1, s. 70–71).

Utgarda-Loke spurte nå Tor om ikke *han* ville syne dem noen idretter – så mye som folk hadde å fortelle om storverkene hans. Tor svarte at han ville kappdrikke med en eller annen. Utgarda-Loke sa: «Det regnes for godt drukket, om noen tømmer dette hornet i ett drag; somme tømmer det i to; og ingen er så dårlig til å drikke at han ikke tømmer det i tre.» Tor så på hornet, det var ikke stort, syntes han; noe langt var det, men så skortet det heller ikke på at han var tørst. Han drakk og tok store slurker og tenkte han ikke trengte å bøye seg mot hornet oftere. Men så, da han ikke orket lenger og han løftet munnen fra hornet og skulle se etter, hadde det nesten ikke minket i hornet. «Godt drukket!» sa Utgarda-Loke, «men det kunne ha vært mer. At Åsa-Tor ikke var bedre til å drikke enn som så, det ville jeg ikke trodd, om noen

hadde sagt det til meg. Men jeg skjønner det er din mening å drikke ut hornet andre gangen du drikker». Tor svarte ikke, han satte hornet for munnen og drakk alt det han orket. Da han tok hornet fra munnen og skulle se etter i det, var det blitt en liten rand øverst. «Hva mener du med dette, Tor?» sa Utgarda-Loke. «Du sparer visst på deg til en større tår enn du har godt av. Skal du drikke ut hornet med det tredje draget, så har du gjemt det beste til sist, kan jeg se. Og er du ikke bedre i andre leker enn du ser ut til å være i denne, kan du aldri få så stort navn her hos oss som du har hos æsene.» Da ble Tor harm, han satte hornet for munnen og drakk av alle livsens krefter og gav på så lenge han kunne. Da han skulle se etter i hornet, kunne han se monn, men ikke svært mye. Han gav nå fra seg hornet og ville ikke drikke mer (1, s. 71–72).

«Det er lett å se», sa Utgarda-Loke, «at styrken din ikke er så stor som vi trodde. Vil du prøve deg med andre leker? Denne her tjener du ikke på, det er tydelig.» Utgarda-Loke tilbød Tor å løfte katten hans høyt i været. Tor gikk borttil, tok under magen på dyret og begynte å løfte, men katten krøket seg over hånden på Tor og hadde labbene i gulvet hele tiden. Den lettet på ene foten til sist, men da hadde Tor fått hånden så høyt han kunne, og måtte gi opp denne leken (1, s. 72–73).

Utgarda-Loke sa: «Det gikk som jeg tenkte, katten er nokså svær, og Tor er liten og lav mot de storvokste folkene her hos oss.» Da sa Tor: «Så liten dere kaller meg – kom og ta et tak med meg, hvem som vil! Nå er jeg sint.» Utgarda-Loke så bortetter benkene og svarte: «Jeg ser ikke noen her inne som ikke ville synes det blir for smått å ta tak med deg. Vi skal tenke oss om! Rop på Elle, fostermor min – mot henne kan Tor prøve seg om han vil.» Nå kom det en gammel kjerring inn i hallen. Og Utgarda-Loke sa at hun skulle ta ryggtak med Åsa-Tor. I denne leken gikk det slik at jo hardere Tor tok i, dess fastere stod Elle; så begynte kjerringa å bruke knep og Tor blir ustø, det bar hit og dit i harde kast, og det varte ikke lenge før han hadde det ene kneet i gulvet. Da gikk Utgarda-Loke borttil og bad dem holde opp og sa at nå kunne ikke Tor ha noen trang til å ta tak med andre der i hirden. Nå var det blitt kvelden og. Utgarda-Loke viste Tor og følget hans til sete. De ble der om natten og kunne ikke klage, stellet var det beste (1, s. 72–73).

Både Loke, Tjalve og Tor prøver seg i ulike idretter, men må gi tapt for overmakten. Selv om de legger alle krefter til i kappestriden, lider de forsmadelige nederlag etter tur. I Snorres tekst ser en at ordene *idrett* og *lek/leken* gjerne blir brukt om hverandre og om det samme. Når

ordet *lek* kobles inn, gir det inntrykk av noe lekent, et spill, noe som ikke betyr så mye. Men en ser at alle utøverne går inn i leken eller idretten med fullt alvor, styrke og oppmerksomhet. Gjennom alle øvelsene må Tor utholde nedsettende kommentarer. I Utgarda-Loke har han funnet en som virkelig kan ramme ham, da han tror at han er den største og sterkeste og har et navn det står respekt av. Og ikke nok med det, han får motstandere som synes puslete og svake. Dette står det heller ikke ære av.

Avskjed med Utgarda-Loke. Synkvervingen avsløres

Ved daggry neste morgen stod Tor og følget hans opp og gjorde seg ferdige til å gå. Utgarda-Loke lot dekke bord for dem – det skortet ikke på godt stell, der var både mat og drikke. Da de hadde spist, gav de seg i vei. Utgarda-Loke fulgte dem ut og gikk med dem et stykke bortover fra borgen. Da de skulle skilles, vendte Utgarda-Loke seg til Tor og spurte hvordan han var fornøyd med ferden, om han noen gang hadde møtt en mektigere mann enn ham. Tor sa han ikke kunne nekte for at han hadde høstet en del vanære av oppholdet. Da sa Utgarda-Loke: «Nå skal jeg si deg sannheten, for nå er du vel ute av borgen – og så sant jeg lever, skal du aldri oftere komme inn der med min gode vilje; du skulle så visst ikke ha kommet der nå heller, hadde jeg visst før at du hadde så store krefter. Det var nær på at du hadde ført oss opp i den verste ulykke. Jeg har synkvervet deg. Det var jeg som møtte dere første gang i skogen. Da du skulle løsne nisteskreppen, hadde jeg snørt den til med trolljern. Dernest slo du meg tre hugg med hammeren; det første hugget var det minste, men det var stort nok til at det hadde blitt min død om det hadde rammet meg. Men du så berget ved hallen min? I toppen av det så du tre firkantede dalsøkk: Det er sporene etter hammeren din, jeg skjøv berget frem for huggene. Men det så ikke du. Slik var det også med lekene. Loke var sulten og åt bra, men den som het Loge, var ildebrann, og han brente trauet like fort som kjøttet. Tjalve løp om kapp med en som het Huge – men det var hugen min, og det var ikke ventelig at Tjalve skulle klare å renne om kapp med den. Og du drakk av hornet og syntes ikke det monnet stort. Men den andre enden av hornet lå ute i havet. Det så du ikke, men når du kommer til sjøen, kan du se hvor mye du har drukket tørt. – Det kalles fjære.» Og Utgarda-Loke fortsetter med å fortelle at katten var Midgardsormen og brytekampen var med Elle (Elde). «Det har aldri vært noen og blir heller ingen som ikke Elle får til å falle når han blir så gammel at alderen trykker» (1, s. 74–75).

Utgarda-Loke avsluttet med å si at det var best for begge parter at Tor ikke kom og hilste på flere ganger. Da ville han verge borgen med kunster, slik at Tor aldri ville få makt over ham.

Da Tor hørte dette, grep han hammeren og løftet den i været. Men da han ville slå til, så han ikke Utgarda-Loke noen steder. Og da han snudde seg mot borgen og tenkte at da fikk han heller knuse den, så han bare åpne, vakre sletter og ingen borg (1, s. 74). Men både Utgarda-Loke og borgen var forsvunnet før Tor fikk Mjølner i virksomhet. En kan spørre om det kan være slik at hele borgen og alt som har skjedd der, har vært en synkverving. Har det alltid vært åpne, vakre sletter og ingen borg?

Det sentrale i avskjeden er Utgarda-Lokes avsløring av at Tor og følget var synkvervet. De var forblindet, var i en illusjon, slik at de ikke forstod hva som skjedde. Tor skjønnte ikke at nisteposen var fortrollet, eller at Skryme/Utgarda-Loke skjøv fjellet fremfor når Tor slo til. Likeens i kapplekene – Tor og de andre så ikke hvordan det virkelig forholdt seg med motstanderne. Det er Utgarda-Lokes synkverving som har holdt reisefølget i uvitenhet, men det er også han som forteller sannheten, slik at de kan se hvordan det egentlig forholdt seg. Utgarda-Loke har endret Tors oppfatning av virkeligheten, men ikke virkeligheten. Utgarda-Loke «besitter» ikke sannheten, men han kan skjule og avdekke virkeligheten. Synkvervingen synes å gjøre at en ikke ser, ikke hører og ikke forstår det som er virkelig og forenlig med sannheten. Tor kommer ut av synkvervingen og får høre sannheten om Skryme og oppholdet i borgen. Ved avsløringen av realiteten bak synkvervingen fremstår hele reisen i et nytt lys. Tor gis en forklaring på tidligere hendelser, og kraftløsheten blir forståelig. Da han får høre Utgarda-Lokes forklaring, er kraften tilbake og Mjølner fremme.

Ny forståelse

Ut fra det ovenstående kan en forstå at Tor og æsene verken er allvitende eller allmektige. Men det er også en annen forståelse en kan få av å tolke teksten: Ingen kan vinne over ilden, over sinnets hurtighet eller over alderdom og død. Og havet med dets store dyp er uendelig, liksom Midgardsormens lengde der den omslutter hele verden. Mot livets vilkår må selv torskraften bøye seg. Det er som det er en livsmoral i myten. Men hva betyr denne myten grunnleggende sett for våking og verdighet? Er det et underliggende tema eller motiv i myten som gjør at en kan forstå saken på en mer grunnleggende måte og et dypere nivå?

Myten består av flere deler: innledning, avslutning og en hoveddel som er delt i to. Delene fremstår grunnleggende forskjellige og står på en måte i relieff til hverandre. De kan ikke forstås alene, de gir bare en delforståelse av det som en søker å forstå. Helhetsforståelsen blir

mer enn summen av delforståelsene. Det som stiger frem som helhetsforståelse, er at våkenheten og våkingen må stå i samsvar med virkeligheten for å «oppfylle sin misjon».

Våkingen hindres av synkverving. Synkverving gjør at en ikke er våken for det som egentlig er. Det som er virkelig, skjules – som av Mayas slør. Men virkeligheten er der bak «sløret», bak forblindelsen. Et bilde på dette kan være at himmelen fortsatt er blå bak skyene.

Våkingen må stå i samsvar med det som virkelig er. Dersom en ikke er våken for det virkelige, hindrer det en i å se, høre og tenke. En må være våken for det som er egentlig, for at handlingene skal være virksomme og kraftfulle. Synkvervingen kaster blå i øynene på en og skaper slik forvillelse og forblindelse. Uten synkverving er en våken for virkeligheten og det reelle. Dette gir en forståelse av våkenhet som forskjellig fra illusjon, drøm og uvitenhet.

Våkenhet må kobles til sannhet, viten – sann viten. Våking står i et spenn mellom sannhet og uvitenhet/illusjon. Våking uten viten er et usikkert foretagende. Uten at en ser, hører og tenker i henhold til det som er virkelig og sant, blir handlingene vilkårlige.

I første del ser en at Tor deler måltidet med menneskene og opplever bukkene neste dag. Ut fra dette kan en forstå at Tor har torskraften og bruker Mjølner, slik det skal være, slik «loven» er, og slik sannheten er. Alt er i luge, i orden. Sannheten er nærværende, og det handles i samsvar med den. Men så møter de Skryme, som forblinder og farer med trolldom. Tor får «synet vrenget», slik at han ikke ser at reisefølget oppholder seg i en hanske, eller at lyden de hører, er snorking. Og Mjølners hugg virker heller ikke på jotunskallen. Nisteskreppen er snørt til med trolljern, og det er ikke mat å få. Fortrollingen hindrer næring. Alt er i ulage. Sannheten er skjult. Så kommer de til Utgarda-Lokes borg, der reisefølget deltar i ulike idretter og taper mot motstanderne. Synkvervingen gjør at de ikke ser hva som virkelig foregår. Sannheten er fordekt.

Gjennom første del fremstår Tor med kraft og evner til å handle slik han skal. Livet lever og oppstår. Men i hoveddelen skjules sannheten, noe som gjør at Tor ikke er våken. Han befinner seg i en illusjon. Kraften ikke virker slik den skal, og handlingene forfeiler. Tor ønsket å slå jotnen i hodet så det sprakk. Det som imidlertid skjedde, var at han laget dype dalsøkk i fjellet. Tors bruk av Mjølner gav resultater, men helt andre enn dem han ønsket. Tor opplever å tape for en motstand (livets vilkår) som ingen kan overvinne (uten at verden går under). Å bruke torskraftene på disse motstanderne synes fåfengt.

Våkingen må, om den skal være til gode for en annen, skje ut fra en viten om hva som er virkelig og sant. Uten denne kunnskapen er hensikten uklart, og handlingene kan bli vilkårlige og kraftløse. Den virkelige våkingen er der den andre vernes med kraft, styrke og egnede hjelpemidler. Dette er forenlig med verdighet og verdig våking. Verdighet ligger i det å være våken og ikke være i en drøm eller illusjon. Verdighet og kraft er i samsvar.

I en mytesammenheng forstås en reise ofte som heltens vei mot vekst og utvikling. Tors reise til Utgarda-Loke kan tolkes som en reise der helten gjennomgår ulike prøvelser for å vinne kraft og innsikt og bli en helt i eget liv og virke. I en omsorgssammenheng kan dette ses som danning og veien til viten og modenhet. På reisen drar Tor og følget over land og hav til Jotunheimene og Utgard, der kaoskreftene rår. Men Utgard er også et sted der det fortelles at gudene hentet sine klenodier, for eksempel Mjølner og Sivs gullhår. Tidligere har en sett at dvergene behersket kunsten å smi kostbarheter som gudene ønsket. Men også ikke-materielle ting kunne være viktige og verdifulle. Odin fikk sin visdom ved Mimes brønn da han ofret sitt ene øye. Der kaoskreftene rår, finner en kreative makter som gjør nyskaping mulig (Steinsland, 2012). Trangen til eller behovet for ny kunnskap og nye goder synes å være felles for guder og mennesker. Det handler om å reise langt, overskride grenser og tåle motgang. Tor og hans følge utstod prøvelser og ærekrenkelser, men da reisen var slutt, satt han inne med ny kraft og visdom. Det synes å ha skjedd en reise fra våking i overensstemmelse med virkelighet og sannhet gjennom illusjon/drøm/tilslørthet til ny, utvidet våkenhet der helten har nye innsikter om virkelighetens beskaffenhet, både den relative og den virkelige virkelighet. I mytens siste scene finnes ingen borg og ingen Utgarda-Loke. Har de i det hele tatt eksistert? Eller har Tor sett virkeligheten slik den egentlig er: åpne vakre sletter og ingen jotunborg?

Teser

– Våking er kraft og styrke som evne og beredskap.

Våkingen er å være livskraftig og handlekraftig, å inneha mot og djervhet. Våkingen innebærer både en indre og en ytre kraft og styrke. Våkingen er å være i beredskap med all kraft, styrke og mot samt å ta frem ekstrastyrken når det røyner på. Våkingen representerer en skjønnhet som er knyttet til kraft og styrke, vitalitet og utholdenhet.

– Våking er å skape bevegelse og å vekke.

Våkingen er med kraftfullhet og styrke å skape forandring og overgang fra én tilstand til en annen. Uten kraft skapes ingen bevegelse. Forandringen er rettet mot å styrke liv og helse, å

fremme lindring og modning. Det innebærer å skape orden og sammenheng fra kaos. Forandring og tilblivelse skjer i det små og det store. Det kan dreie seg om å bringe lettelse og oppklaring, å fremme erkjennelse og innsikt og å skape fruktbarhet og nytt liv. Det kan også være å tilintetgjøre løgn, villfarelse og uvitenhet i det levendes tjeneste. Våking er å handle raskt og treffsikkert. Det er å ha siktet klart. Kraftfulle handlinger utføres overveid med aktelse. Våking innbefatter kropp, sjel og ånd. Dette kan bety vekst, våkenhet og verdighet. Våking sørger for at livet «fjører».

– Våking er å verne med kraft, styrke og utholdenhet ved hjelp av kraftfulle hjelpemidler. Våking kan skje med kraftens vrede. Våkingens vesen er å skape fellesskap, fred, fornyelse og fruktbarhet i samfunn, familie og individ. Våking er å være til stede der det er behov. I våkingens vesen ligger et ønske og vilje om lykke og vekst, helhet og helbredelse.

– Våking er å se klart og forholde seg til virkeligheten slik som den er. Våking er å forholde seg til det som er sant. Å være i uvitenhet og i illusjon hindrer kraft, styrke og raskhet. Beredskapen til å handle svekkes og er vilkårlig.

– Våking som modenhet er dannet gjennom «prøvelser». Våkenhet er å være til stede, hjemme. Å være i sentrum muliggjør alt. Våking er bevegelse og stillstand.

– Verdighet i våkingen betyr å inneha kraft, styrke og mot samt å makte å handle godt med raskhet, skikkelighet og kunstferdighet. Våking med verdighet er å gjøre, være og skape i lys av virkelighet og sannhet.

10 FORTOLKNING AV FORSKNINGSSAMTALER

Pasientperspektiv på våking og verdighet

Spørsmålene jeg ønsket å få besvart, var følgende: Hva innebærer våking fra pasientenes perspektiv? Hvordan opplever pasientene å bli våket over? Hva er verdighet i våkingen ut fra pasientenes synsvinkel? Gjennom samtalene og tolkningen ble det tydelig at disse tre spørsmålene var forbundet. For eksempel innebærer våking å få kyndig hjelp i tillegg til at det er en lettelse å få kompetent hjelp. Pasientenes belyste begge disse aspektene av hva våkingen innebærer. Den ene siden handlet om det å bli våket over, den andre siden opplevelsen av det. Begge aspektene er nødvendige for å tydeliggjøre hva våking innebærer fra pasientenes perspektiv. I våkingen finnes også en iboende verdighet. Pasientene forteller eksplisitt om hva de opplever som verdighet i våkingen, og sier at våkingen dypest sett handler om verdighet.

Følgende temaer steg frem gjennom fortolkningen:

Våkingens grunntone er vilje til å hjelpe og å bry seg om.

Våkingens idé er å verne.

Våking virkeliggjøres gjennom en enhet av tilstedeværelse og våkenhet.

Våking skjer i et kraftfelt.

Verdighet i våkingen innebærer menneskeverd, respekt og taktfullhet.

Våkingens grunntone er vilje til å hjelpe og å bry seg om

Pasientene kom inn på grunnleggende karaktertrekk ved sykepleieren som var betydningsfulle for våkingen og for hvordan pasientene opplevde våkeperioden. At viljen er grunnleggende i våkingen, kommer frem hos pasientene på ulik måte. I utgangspunktet synes det som det å ha vilje i seg selv er betydningsfullt og en kilde til viljens ulike uttrykksformer. Dersom sykepleiere har en bevisst vilje, kommer den til uttrykk ved viljen til å hjelpe og viljen til å lære det som er nødvendig for å kunne våke.

Men det viktigste er at man har vilje, uansett. Vilje til å hjelpe, vilje til å lære. Og det ser jeg disse unge jentene har. Hvis de ikke vet noe, så går de og spør. Så kommer det en voksen sykepleier. Så vilje, det er nok det viktigste. Man vil lære, man vil hjelpe. Og kunnskapen kommer med erfaring, det gjør det. Så de klarer nok å sanse ting etter hvert.

En kan fra utsagnet forstå at menneskets grunnleggende vilje kan ta ulike retninger. Det betydningsfulle i våkingen er viljen *til* å hjelpe og viljen *til* å lære. I utgangspunktet synes kunnskap å være sekundært. Den nødvendige kunnskapen kommer etter hvert. At viljen er til stede, synes å innebære kraft og engasjement til ulike handlinger som er til den andres beste. Pasienten vender flere ganger tilbake til sykepleiernes vilje og mener at det i utgangspunktet handler om at sykepleierne har gjort et bevisst valg om å bli sykepleier. Når en har valgt, blir yrket ikke lenger bare en jobb. Det betyr at det er dette en egentlig vil, og det en kan trives med. Det synes her nærliggende å tenke at viljen til å hjelpe er bevisstgjort og modnet. Pasienten uttrykker at dette er nødvendig for å bli en virkelig god sykepleier. Viljen til å hjelpe leveres ut i konkrete handlinger. Dette synes å være sammenvevd med et annet grunnleggende aspekt som pasientene fremhever hos sykepleierne: å bry seg om.

Det som er viktig for pasienten, er å føle at personalet er imøtekommende. At du ser at de har lyst til å hjelpe deg. Og jeg har sett en stor forskjell, eller i hvert fall en viss forskjell, mellom noen personer. Noen føler du deg veldig fri med, og du kan be om hva som helst, og du ser at de er der virkelig for å hjelpe. Noen andre ber du noe om, de kommer inn, gjør den ene tingen og går ut. Og det er en stor forskjell. Fordi en god sykepleier, en person som virkelig våker over, bør spørre: Trenger du noe annet? Skal jeg hjelpe deg med noe? Vil du drikke, vil du tisse? For det er ikke alltid man orker å be om ting. Man er veldig sårbar i en sånn situasjon. Og det hjelper enormt fordi man føler at personen bryr seg om deg. Så det er nok en av de viktigste tingene som jeg opplevde.

Våking synes å innebære at oppmerksomheten rettes mot hvordan pasienten egentlig har det, ikke bare det henvendelsen kan handle om. Sykepleiernes våkne imøtekommenhet og uttrykte vilje til å hjelpe viser at pleierne bryr seg om en, og er en invitasjon til mennesket og til dets ønsker og behov. Behovene kan uttrykkes i frihet og med tillit til at en får nødvendig hjelp. Det synes som om våkingen har en tone av sjenerøs åpenhet som muliggjør å være syk og trenge hjelp. Et uttrykk som også ble brukt, er at hjelpen kom naturlig. At noe er naturlig, betyr at det ikke er tilgjort eller kunstig. Hjelpen er heller ikke preget av plikt eller etterspurt av pasienten – den kom naturlig og ut fra forståelse av hva den andre trengte der og da.

Å våke over pasienter på en intensivpost krever en spesiell kompetanse. Pasientene møtte ulike typer sykepleiere. Det kan være den faglig orienterte som utstråler myndighet og har en helt særegen erfaring og kunnskap, og den som vektlegger velvære.

For eksempel å reise seg og strekke ut, selv om det gjør veldig vondt. Så du føler at det er en myndig person, vet hva han gjør. Mer faglig orientert. Noen andre, de er mer sånn som holder hånd. Som stryker. Som passer veldig på at du er vel, ikke for varm, legger en klut på pannen, veldig mye omsorg. Men det er to forskjellige typer mennesker, og begge to er viktige. Man må ha begge deler. Derfor er det sikkert viktig at vi får forskjellige sykepleiere. Ikke samme sykepleier, men flere. Så den ene holder hånd, og den andre får deg til å strekke. Men man føler jo omsorg. Det er nok det viktigste i begge personlighetstyper. At man bryr seg og gjør alt for å hjelpe deg.

At sykepleiere er ulike mennesketyper, er uviktig så lenge en føler omsorg. Omsorgen innebærer at sykepleierne bryr seg om og gjør alt for å hjelpe. Omsorg som lindring og behag er en måte å vise at en bryr seg om, på. Myndighet kan være nødvendig og bidra til at pasienter holder ut plagsom behandling. I situasjonen er sykepleieren våken for hva pasienten kan tåle, og handlingen utgår og preges av at hun bryr seg om pasienten. Én pasient sier hun har møtt sykepleiere som har våket over henne på en slik måte at hun betegner det som kunst. Å møte ekspertsykepleiere gjør det mulig å overgi seg til trygge, kyndige hender. Uttrykket «å være i trygge hender» synes å bety å bli tatt vare på av noen en ubetinget kan stole på. Å overgi seg er en tillitshandling som er mulig ut fra sykepleiernes gode vilje, erfaring og kunnskap.

Kunnskap, kompetanse og læring synes innlagt i sykepleiernes handlinger. Det er som om sykepleierens kunnskap og erfaring trer frem og blir virksom (*våkner*) i møte med pasienten som sykepleieren bryr seg om og vil hjelpe. Sykepleierne viser en vilje til å lære og til å bruke kunnskapen til beste for den andre. Sett i sammenheng med andre deler av kapitlet er det nærliggende å bruke ord som *viten* og *visdom* når det gjelder våking. Pasientenes situasjon og stedet der våkingen skjer, innebærer profesjonell omsorg. I møte med ovenstående verdier er det mulig å overgi seg til den andres vern og oppleve frihet og verdighet i relasjonen.

Fra pasientenes perspektiv ser en at å bry seg om og ha en vilje til å hjelpe og lindre er grunnleggende i våkingen. Våkingen preges av imøtekommenhet og sjenerøsitet. Med den

våkende sykepleieren opplever pasienten en frihet til å be om hjelp og erfarer sykepleierens undring: Hva mer kan du trenge? Det er et uttrykt tilbud om hjelp, og hjelpen gis uoppfordret og er naturlig. Motsetningen til dette er at den syke selv har ansvar for å be om hjelp når vedkommende er alvorlig syk. Pasienten er betydningsfull for sykepleieren, og det synliggjøres en våkenhet for det enkelte menneske og dets sårbarhet. I våkingen vises en vilje til å gjøre godt og en vilje til å holde ut for pasienten. Den myndige sykepleieren er pasientens kompetente vilje for en periode. Med en vilje til å hjelpe følger et indre ansvar og en skyldighet til å lindre lidelse og fremme liv og helse. Det motsatte kan en forstå som likegyldighet og ansvarsfraskrivelse. Ansvaret innebærer også en vilje til å lære og handle med viten og kyndighet. Grunnlaget for våkingen er slik en våken bevissthet som er rettet mot den andres liv, helse og frihet fra lidelse. «Et våkent hjerte» er et uttrykk som er egnet i denne sammenheng. Våkingen får tone og stemme fra et våkent hjerte. Et våkent hjerte innebærer en beredskap til å våke over det enkelte menneske og dets verdighet.

Tolkningsantagelser

Å bry seg om og å ha vilje til å hjelpe er grunnleggende i våkingen.

Våkingen skjer med et våkent hjerte og baseres på kunnskap og vilje til å lære.

Våkingen er naturlig og preges av sjenerøsitet og imøtekommenhet.

Å bli våket over innebærer å overgi seg i tillit og frihet til en som vil en godt og er kyndig.

Våkingens idé er å verne

Temaet tar utgangspunkt i pasientenes opplevelse av å være vernet. Sykdomstilstanden medførte at mye kunne skje, raskt eller på sikt. Opplevelsen av å være vernet mot «fare» og å være vernet om fremkommer hos informantene på ulike måter. Flere beskriver det å bli vernet og beskyttet eksplisitt. Det vernende aspektet er også tydelig når informantene forteller om hva sykepleierne gjør. Pasientene befinner seg i sykehusets og intensivpostens «varetekt», de beskyttes, og personalet forhindrer at noe vondt eller skadelig skjer.

Når informantene blir bedt om å gi et bilde på våking, er det vernende aspektet sentralt. I bildene vises det gjerne til en liten skapning som blir vernet. Noen «store» som har krefter og kunnskaper til å kunne beskytte, passer på når ens egne evner (for øyeblikket) ikke er tilstrekkelige. Når en er vernet, er det ingenting å være redd for, og intet vondt vil hende – en er trygg. Tryggheten synes slik å handle om tillit og sikkerhet – en vil få hjelp, og fremtiden blir god. En kan her tenke seg at pasientene slipper å være årvåkne – andre med vilje til å

hjelpe og kompetanse har overtatt og passer på. Pasienten som kom med utsagnet nedenfor, har opplevd manglende vern på andre sykehusposter. På intensivposten, derimot, opplevde han å bli vernet med en gang.

Ja, jeg følte at jeg ble vernet. Så det var ikke noe, det var ikke noe sånn utenfra som gjorde meg urolig. Nå var jeg i vernende hender. Det var veldig rart at en skifter så fort. Før så var jo sykehus og alt mulig sånt noe, nei –. Men det er jo fordi at jeg har hatt veldig mye infeksjoner, sykehusinfeksjoner, når jeg har vært inne. Altså, her er det jo veldig hygienisk, men ikke på x. Ja, de har ikke folk.

Så der føler jeg at ingen tar vern. Her nede var det med en gang.

Den samme pasienten husker fra barndommen at han vernet en liten vill fugl og en katt. Å verne, sier han, handler om å ta vare på og gjøre det beste for å gi trygghet til den lille skapningen eller finne det som gir trygghet. Det synes som pasienten skjelner mellom måter den som våker, kan fremme trygghet på: å gi noen trygghet og å finne det som kan gi trygghet. Denne fortellingen handler om å verne om en liten vill fugl og en katt – små skapninger som trenger beskyttelse – men det synes å være noe allment i historien som gjelder alle som trenger hjelp. Pasienten sier de små dyrene søker til den som verner, til den som gir beskyttelse. De velger den som verner og gir trygghet. En får her en forståelse av hvordan bånd preget av tillit oppstår der en voksen ansvarlig passer på og skaper trygghet.

Når sykepleierne passer på, trenger ikke pasientene å være like årvåkne. De kan slappe av og bruke kreftene på egne helseprosesser. En pasient forteller at personalet handlet ut fra alvoret i tilstanden. Han trengte ikke passe på selv lenger, han kunne sove og bli frisk. Personalet fulgte med på apparatene og hadde på den måten kontroll. En forstår det slik at pasienten viser tillit til at personalet passer på ham og beskytter. Han stoler på at personalet kan sine ting, og trenger ikke selv å holde seg våken for å passe på.

Én pasient forteller hvordan sykepleierens våking holdt angsten for døden borte. Sykepleieren var hos henne i hennes lidelse, hjalp henne og var et vern mot vonde tanker. Pasienten bruker engler som bilde på sine erfaringer, og hun kaller sykepleierne engler. Englemetaforen løfter frem sykepleieren som en som uegennyttig holder vakt, som kommer til unnsetning, og som har den andres ve og vel i sinne.

En annen illustrasjon på våking handler om å bli sett og holdt og omsluttet av varme og gode hender. Pasienten forteller slik om sitt bilde på våking:

- Det er at noen holder deg i hendene.
- Store hender, og du ligger der.
- Du ligger der, og de holder deg der hele tiden.
- De ser på deg.
- Ser på deg. Du er der. Som en baby.
- Ja. Det er sånn ... sånn det skal være.
- Ja. Ja, det er jo det det er, å våke over. Som vi våker over babyene våre.
- ...
- Så ... så disse store hendene, de er viktige. Varme og gode.
- Det er nok et godt bilde på å bli overvåket, eller våket over av noen. På en snill måte, men hele tiden.
- Hele tiden.

Mens pasienten forteller, viser hun med egne hender: åpne hender som holdes sammen som en skål. Hendene rommer den som våkes over, og den våkende ser og passer på. Hendene holder hele tiden. Bildet fremstår som et frosset øyeblikk, men rommer et budskap ut over det som ses med det blotte øye. Pasienten er gravid, og bildet synes forbundet med hennes eget liv. Hun våker over sitt ufødte barn og seg selv og blir selv våket over. Pasienten synes å mene at å våke over et barn, født eller ufødt, og å våke over en syk i bunn og grunn handler om det samme. I pasientens bilde er det å bli sett og holdt sentralt. Det synes å innebære både en bekreftelse og en beskyttelse.

Uttrykk som «å overgi seg til trygge hender» og «å være i vernende hender» henleder ens oppmerksomhet på hendenes spesielle betydning i våkingen. Hender er her brukt som metafor, men uttrykkene gir en forståelse av at våkingen innebærer en beredskap til å handle. Den våkende har styrke og skyldighet til å beskytte med konkrete handlinger. Hendene og de vernende handlinger sikter mot å gjøre godt og verne om det som er betydningsfullt. Når våkingen er vernende, oppleves trygghet og tillit, og en gir slipp på egen vaksomhet. En verner mot noe – mot skader, mot infeksjoner, mot feilbehandling, mot senkomplikasjoner, mot frykt og ensomhet og så videre. Dessuten verner en pasienter mot krenkelse ettersom de er i en tilstand og situasjon der krenkelse lett kan oppstå. Sykepleierne beveger seg inn i

pasientens intimsone, og pasientene må utstå smertefull behandling. Pasientene på intensivposten er i en tilstand der deres evne til ivareta seg selv og egne interesser og til å ha råderetten over egen kropp er begrenset. Å beskytte og verne synes derfor sentralt i våkingen over denne pasientgruppen. Men en verner også om noe, nemlig om det som skal bestå. Pasienten blir skjernet, omhyllet og er i ly. En slår en beskyttende kappe om den syke.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer å verne mot fare og verne om det som er verdifullt.

Våking innebærer uegennyttig å komme til unnsetning når noen er i nød.

Å være i vernende hender betyr å kunne lene seg på den andres styrke og påpasselighet.

Å være vernet innebærer trygghet, sikkerhet og lindring.

Våking virkeliggjøres gjennom en enhet av tilstedeværelse og våkenhet

Temaet handler om at sykepleierne er til stede og er våkne. I utgangspunktet kan dette fremstå som to forhold, men tilstedeværelse og våkenhet fremstod som en enhet når pasientene opplevde å bli våket over. Våking innebærer at sykepleierne er på plass med sinnets våkenhet.

Å være på plass

Pasientene fremstiller sykepleiernes tilstedeværelse som sentral i våkingen. De opplevde at de ble våket over uavhengig av om sykepleieren satt ved sengen eller kom raskt når de ringte på, så sant de ble passet på og ikke overlatt til seg selv. Pasienter bruker uttrykk som at «sykepleierne sitter pal», «sykepleierne er stand by» og «sykepleierne viker ikke fra ens side» om situasjoner som er kritiske. Å være i rommet, å komme regelmessig inn og å komme raskt ved tilkalling synliggjør også sykepleiernes tilstedeværelse. Selv om avstanden varierte, befant pasienter og sykepleiere seg på en måte i samme rom. «Rommet» strakk seg utenfor det fysiske rom.

Pasientene beskriver hvordan sykepleierne sitter pal eller er stand by når situasjonen er svært alvorlig ved visse behandlinger og prosedyrer. Den som våker, er slik til stede hele tiden og kan trå til dersom noe skjer. Pasientene slipper uroen ved å være alene og måtte vente på hjelp – noen sitter ved siden av og forlater dem ikke. Dette holder vonde tanker vekk, og en kan slappe av. En kan også se dette som at pasientene får mulighet til å gi slipp på det som tynger.

Én pasient forteller om sykepleiere som sitter på når hun skal bruke en maske for sine lungeproblemer.

Jeg syntes det var helt forferdelig når jeg skulle ha på meg den maska og alle de greiene der. Jeg fikk helt noia på slutten.

De gikk aldri ut av rommet når jeg hadde den maska. Da satt de på. Det var påbudt, tror jeg. Var det snakk om. Fordi at man kan få klaus.

En kan forstå dette slik at pasienten er helt sikker på at sykepleierne vil være til stede, og at det er viktig at de er der. For det er jo påbudt! Hun ble ikke overlatt til seg selv, og det var heller ikke «lov» å la henne være alene under denne viktige behandlingen.

En annen pasient opplevde at sykepleieren satt ved siden av når tilstand var mest alvorlig.

Og der satt hun hele natta på en stol med en sånn liten lykt på hodet og leste, mens hun så på meg hele tiden. Hun var der ... jeg var så trygg. Hun satt der hele tiden.

Det synes som om pasienten opplevde å være i sykepleierens bevissthet og oppmerksomhet mens hun var til stede. Pasienten sier at sykepleieren leste mens hun så på henne hele tiden. Teknisk sett synes dette umulig. Men pasientens erfarte at sykepleieren så og passet på, hadde et årvåkent blikk som var der hele tiden, og at ikke noe vondt ville skje. Dersom noe skulle hende, ville sykepleieren merke det med en gang. Pasienten trengte ikke passe på selv. En annen side av sykepleierens oppmerksomhet kan være pasientens opplevelse av å bli sett, å være «under noens øyne». Pasienten eksisterte under et oppmerksomt blikk.

Den samme erfaringen har pasienten som forteller om den første natten da det var, med pasientens uttrykk, «litt krise» og sykepleierne «måtte sitte på».

Ja, da satt de der hele tiden. Og liksom bare jeg rørte meg, så – «går det bra, hvordan er det» – liksom sånn. Jeg syntes det var så godt.

Bare det at den første natta her nede satt én person stand by, det syntes jeg var så betryggende, istedenfor kanskje da å ligge alene og få visse tanker som dukker opp. Og så plutselig så må du da ta ringesnora, ikke sant, så tar det kanskje litt tid før de kommer, og i den tiden så har jeg veldig vondt.

Sykepleiernes våkne tilstedeværelse synes å innebære at hvis noe skulle skje, er noen der til å hjelpe øyeblikkelig. Det er en beredskap til å bistå her og nå. Bare pasienten rørte seg, var sykepleierne der og spurte undrende: «Går det bra, hvordan er det?» Sykepleieren er henvendt og årvåken for å oppdage og hjelpe. Med noen ved sin side hele tiden var pasienten aldri alene. En forstår pasienten dithen at når han var alene, kunne visse tanker dukke opp, vonde tanker. At en våkende sitter på, synes slik å holde de vanskelige tankene unna.

Uttrykket «å sitte på» betyr å sitte helt i ro uten å rikke seg. Opphavet til dette uttrykket kaster ytterligere lys over hva denne sittingen kan innebære. En på er en stopper som hindrer et (tann)hjul i å løpe i feil retning (Guttu, 1998). Når en pasient måtte bruke maska, opplevde hun at sykepleierne ikke rikket seg og ikke hadde til hensikt å rikke seg. En kan se det slik at sykepleierne satt ved hennes side, slik at maska ble brukt på riktig måte. Sykepleierne våket over at alt skulle gå riktig for seg. Hun ble heller ikke forlatt under denne viktige, men plagsomme behandlingen. Uten sykepleiernes «fastlåste» sitting kan det være at hun ikke hadde klart å holde ut behandlingen. En kan se at pasienten får den livgivende behandling på korrekt måte, og at det smertefulle er til å holde ut. Å være stand by betyr å være i konstant beredskap på stedet (Guttu, 1998). Sykepleierne er fast til stede med årvåkenhet for å kunne være til hjelp.

Én pasient sier om sykepleieren at hun var rundt vedkommende hele tiden «og vek ikke fra min side». Pasienten hadde vonde drømmer og forbandt dette med kampen med å dø. Uttrykket «å ikke vike» kan forstås som det å stå stille, ikke flytte på seg. Det kan være i konkret betydning, å ikke gå til side for personen som kommer mot en. Men en ser gjerne uttrykket mer brukt i overført betydning, å ikke bøye av for overmakten, for utfordringer og så videre. En får et inntrykk av en person som har kraft og styrke og står for en støyt. Personen har en indre så vel som fysisk styrke. Pasienten sier om seg selv at hun var så veik at hun ikke orket. Fra etymologien ser en at en siderot av verbet *vike* er *veik*. Dette kan handle om å være ussel og svak og å gi etter (Falk & Torp, 1903). Men en kan tenke seg at når pasienten er «veik», har hun sykepleieren som ikke viker. Imidlertid viser *veik* også til det som er bøyelig og smidig, som en vidjekvist. Og vidjekvisten brykker ikke, den bøyer seg for så å rette seg opp igjen. Å ha noen til stede som kan hankses med de utfordringene som dukker opp, gir den syke, «den veike», en pause til han gjenvinner egne krefter og retter seg opp.

Å ha en som er konstant til stede og nærværende, synes å gjøre at vonde tanker, smerter og frykt holder seg borte. Noen er ved ens side og deler byrden. Det innebærer utholdenhet og fellesskap. Å ha noen ved sin side som med oppmerksomhet våker over en, betyr å blir sett, bekreftet. Det som er, gis plass. Noen andre er vitne til ens plager og gir det slik et alvor og anerkjennelse. Ved en slik våking trenger ingen forklare eller sørge for at andre forstår. Noen har allerede forstått – og i det finnes hvile.

Når sykepleierne var i rommet hos pasientene, hadde de oppmerksomheten rettet direkte mot pasienten og kunne raskt hjelpe. Sykepleierne kunne ses og høres, og det virker som om deres nærvær inngav trygghet. Men når pasientene ble friskere, kunne det være slitsomt med noen på rommet hele tiden. Det synes å være en grense, en overgang, mellom når det er godt med noen til stede hele tiden, og når en har behov for å være alene. Noen ganger kan det oppstå dilemma her: Det er verre å måtte vente lenge på hjelp enn å ha noen på rommet, selv om det å være alene i utgangspunktet var foretrukket. Og det kan være en påkjenning med sykepleiere rundt seg som, med en pasients uttrykk, «soser rundt» og er lite systematisk i arbeidet. Dette kan forstås som lite planlegging og ubetenksom virring fra sykepleierens side. Det er bedre å ha en sykepleier rundt seg som har planlagt godt og utfører oppgavene systematisk. Våkingen kan slik ses i sammenheng med raskhet, dyktighet og dugelighet. De nødvendige handlingene skjer veloverveid og planlagt. «Den flinke sykepleieren» utviser våkenhet på mange plan og har hodet med seg. Pasienten bruker uttrykket «det kan fort bli veldig mye» om situasjonen der sykepleieren arbeider usystematisk og ineffektivt. Å ha disse sykepleierne rundt seg blir en belastning.

Regelmessighet i å komme inn til pasientene, fremheves som viktig. En selv kan slappe av og slippe egen påpasselighet. Det er en forventning om og tro på at sykepleierne har oversikt, selv om de ikke er til stede. Betydningen av at sykepleierne gir seg tid når de kommer innom, og skaper rom for spørsmål, nevnes også. Pasientene fremhever at de er i en sårbar fase og er redd for å være til bry. Når sykepleierne regelmessig kommer inn, slipper pasientene påkjenningen ved å måtte ringe på. Som en pasient uttrykte det: «De våker over meg slik, altså, at jeg kan si fra hvis det er noe.»

Tilkalling ved å ringe på er en varsling som innebærer raskt gjensvar i en våkesituasjon.

Ringingen synes å bety å vekke sykepleieren til handling. Pasienter påpeker at for at hjelpen

skal forstås som våking, må sykepleieren følge opp det pasienten trenger. Det fortelles om erfaringer fra andre poster der pasienter ikke opplevde å bli våket over.

Og der kommer de innom, liksom. «Ja, jeg trenger det og det.» «Ja, jeg skal hente det.» Så går tida. Og så må jeg da ringe på. Og så kommer de: «Hva var det jeg skulle?» Og så sier jeg: «Jeg kan betale en notisbok, jeg, til deg», sier jeg, «slik at du kan notere» når hun skal hente noe, frokost, for eksempel, eller ett eller annet. «Nei da, jeg husker.» «Ja ja, men hvorfor kommer du tilbake og spør da?»

Ovenfor er ordene *sted* og *plass* brukt om hverandre. Men betyr ordene det samme? Ordet *plass* får en umiddelbart til å tenke på et åpent område, et sted. Det er et område som er avgrenset mot noe utenfor, noe som er der, der borte. I utgangspunktet kan en forstå ordet *plass* som kun et område, et «tomt» rom. Ord som kobles til, gir videre forståelse av hva plassen handler om, og gir plassen en mening. *Lekeplass* og *gravplass* er eksempler på dette. Ordet *plass* kan bli brukt som egennavn: «Plassen» er stedet der en bor, hjemmet. I denne betydningen aner en en fortrolighet og kjennskap til stedet. Pasientene i studien viser til plassen ved sengen, til rommet de ligger på, til selve posten og til sykehuset. Disse synes alle å være plasser der pasientene våkes over, «våkeplassen».

I betydningen «et konkret område» er *sted* og *plass* synonyme. Opprinnelsen til ordene er imidlertid forskjellig. Grunnbetydningen til ordet *sted* (også *stad*) er «staaen», som kan bety «det å være stående». «Stansen» har samme opprinnelse (Falk & Torp, 1903). Denne bakgrunnen gir tanker om at et sted er en plass en er stanset ved – en står eller oppholder seg her. Uttrykket «å være stående» eller «å være stanset» viser slik til noe fast, stødig, noe som er uforanderlig, stabilt og urokkelig. Men samtidig kan en via ordet ane en bevegelse: En kan se for seg at en kommer fra et sted, stanser opp og er stående / er i en ståen på dette nye stedet. En er til stede på denne plassen. Det er som med rådyret som plutselig stanser opp og står urørlig ved en uventet lyd mens det varsomt ser seg omkring. En kan her også se stillingen rådyret inntar, en stilling som synliggjør årvåkenhet og beredskap til å kunne handle. Det er ikke bare en ståen, men en våken ståen. Der en stanser og blir stående, blir stedet. Dette ses i informantenes fortellinger der sykepleierne blir stående ved pasientens side når vonde behandlinger skal utføres, sitter på ved sengen, er stand by ved krise eller ikke viker fra ens side når døden erfares som en mulighet. Sykepleierne er på stedet, på plassen, de viker ikke fra plassen.

En kan spørre seg om hvilken som helst plass eller sted er det riktige. Kan en snakke om å være på rett plass? Selv om en i utgangspunktet kan se hele intensivposten som plassen der våkingen skjer, forteller pasientene om sykepleierne som befinner seg ved sengen eller i rommet eller kommer til dem. Plassen synes dermed ikke å være en konstant størrelse, men forandres i utstrekning etter tilstanden og hva pasientene trenger. Under våkingen opplever pasientene imidlertid at sykepleierne alltid er til stede, tilgjengelige og på plass for det som de trenger her og nå. Sykepleierne er ikke utenfor eller bortenfor plassen der de kan nå. «Våkeplassen» er ikke et sted som er vilkårlig, ei heller et fast område. Den kan gjerne heller betraktes som et romlig forhold – den er et våkerom som er i stadig forandring.

Begrepet *plass* får en ny betydning ved preposisjonen *på*. Å være på et sted eller på plass handler om å være her i motsetning til der. Ordet *her* får en til å tenke på en bestemt plass og det å være på et bestemt sted: «Jeg er her.» Og pasientene synes å erfare at «hun er her». *Der* gir tanker om *der borte*. *Der* synes slik å innebære avstand, mens *her* er plassen eller stedet som gjelder, som blir et sentrum. Å være *her* kan således bety at en er på plass, en er til stede, «på stand». Det synes videre å innebære en måte å befinne seg på. Det gir innspill til å forstå plass og sted som en tilstand – «jeg er her» – og kanskje også en væren (*herværende*). Å våke ved å være her på plass kan ses som å være til stede, tilgjengelig og i beredskap til å handle. Stedbundenheten eller stedfastheten betyr at en ikke «soser rundt» eller virrer fra ett sted til et annet. Våking innebærer en vedvarende tilstedeværelse på en bestemt plass.

Dette temaet kan ses i lys av rom og sted. Avstanden mellom sykepleier og pasient endres, men sykepleierne er aldri fraværende eller langt borte fra pasienten. Rommets vegger setter ingen grenser i våkingen. Det er et bevegelig rom. Våkerommet kan slik ses som rommet mellom sykepleier og pasient der det skjer våking. Det er et rom som endrer størrelse, men der våkingen setter sitt preg. Våkingens «natur» gir rommet dets karakter, og rommets størrelse avhenger av pasientens tilstand og nødvendig behandling.

Tolkningsantagelser

Våking i betydningen å være på plass er å være i beredskap og tilgjengelig.

Våking innebærer å skape et våkerom med beskyttelse og nærvær.

Å bli våket over er å gi slipp på egen påpasselighet i tillit til at andre er på plass og verner.

Å være i et våkerom betyr å ikke være alene eller bli forlatt.

Å være i et våkerom betyr å falle til ro når noen er på plass og verner.

Å være årvåken og oppmerksom

Pasientene forteller om sykepleiere som er årvåkent og oppmerksomt til stede, som er våken for dem, deres tilstand og behov. Et våkent sinn gjennomsyrrer sykepleierens væremåte og handlinger. Våkenheten uttrykkes i sykepleierens våkne blikk, lydhørhet og forståelse for pasienten. Årvåkenhet og aktsomhet preger de ulike gjøremål som er tilpasset den enkelte pasient. Sykepleierne følger med på ulike apparater og viser at de har oversikt over pasientene og situasjonen. Apparatene blir på en måte personalets «øyne» til pasientenes kropp.

Våkenheten betød for pasientene trygghet og mulighet til å slappe av og overgi seg i den andres varetekt. Pasientene merket om sykepleierne var våkne og passet på. Slik sett kan en også se at pasientene var oppmerksom på sykepleierens våkenhet. Men å være i sykepleierens oppmerksomhet synes også å bety å bli sett – ens lidelse blir tatt på alvor og anerkjent. Slik innebar også våkingen et våkent hjerte, en etisk holdning i situasjonen.

Ut fra pasientenes utsagn kan en forstå våkenheten som å ha åpne sanser og ta imot det som skjer her og nå. Øyne, ører, hender og tanke er hele tiden mottagelige for inntrykk. En kan ikke stole på det som skjedde for litt siden, eller på det som en tror vil skje i fremtiden. Våkingen synes å innebære en forståelse av at ingenting er varig, og at en er forberedt på forandring. Dette betyr en beredskap til å handle raskt. Våking innebærer et blikk som ikke er utmattet av nattens søvnløshet eller sløvet av langvarig bruk. Våking innebærer å oppfatte klart og utilsørt det som utspiller seg nå. Det betyr også at tanken er forstandig og bevegelig, og at en oppmerksomt følger med på de stadige skiftninger i livet, helse og lidelse.

Det synes å være en vedvarende våkenhet og oppmerksomhet hos sykepleierne. Dette viser seg på flere måter. Sykepleierne med høy kompetanse, sier en pasient, føler en er der hele tiden – selv om de befinner seg på gangen. De passer på hele tiden. De sanser og har full oversikt over situasjonen – hele tiden. Det synes som om sykepleierne har antenner som uavlatelig er rettet mot pasientene.

De har oversikt. Full oversikt over situasjonen, hele tiden. Så man ser at hun tenker hele tiden. Hun er helt ... har kontroll. «Situasjonen er dårlig, hva skal jeg gjøre nå? Hvordan skal jeg behandle pasienten nå?»

En vedvarende årvåkenhet gir oversikt og kontroll. Sykepleiernes våkenhet synliggjøres også i tankeprosesser når situasjonen er alvorlig og krever øyeblikkelig handling. Det viser til en våken forstand og handlekraft.

Å arbeide om natten kunne være krevende for sykepleieren. Litt humoristisk kommer en pasient inn på en situasjon der nattevakten hadde problemer med å holde seg våken: «Og hun var trøtt når klokka var halv seks, altså. Åh, da var det på grensa til å ... Og så sa jeg: 'Nå er jeg litt redd', sa jeg, 'så nå får du tak i noen andre.'» Pasienten ble engstelig da sykepleieren ikke lenger maktet å være ordentlig våken og oppmerksom. Han måtte selv passe på og si fra. En annen pasient forteller om sykepleiere som konsentrerer seg om egne ting:

Noen andre sykepleiere sjekket fotballresultater på PC-en hele tiden. Det var sånne unge gutter, ikke sant, man ser forskjell med én gang. Om man jobber eller ikke jobber eller gjør noe annet. Veldig lett å se. Særlig når man er syk.

Begge pasientene forteller med en humoristisk vri, men en kan ane en undertone som handler om at dette er på grensen til ikke å være våking. Grunnleggende sett handler våking om at oppmerksomheten ikke er sløvet eller rettet mot noe annet. Våking er å holde seg våken og oppmerksom uten distraksjon. Det motsatte ville være søvnighet, uoppmerksomhet eller u hensiktsmessig konsentrasjon. Det kan være utfordrende å holde seg våken og oppmerksom over tid. En kan måtte vekkes for å fortsette å våke, eller andre kan måtte overta.

Våkenhet og oppmerksomhet synes å ha ulik «stemthet». Pasientene forteller om sykepleieren som sitter årvåken ved deres side og har alle sanser rettet mot dem. Det vises til en skjerpethet i sinnet for å oppdage og raskt kunne gripe inn. Et egnet uttrykk kan være at sykepleieren er «på alerten». En videreføring av uttrykket «å være skjerpet» kan være «å holde eggen skarp». I andre situasjoner synes det som om sykepleiernes våkenhet er uten denne situasjonsbestemte vaktomheten. Det er en mer generell våkenhet, noen følger med. Et nærliggende bilde på stemthet er å stemme et strengeinstrument. En søker hele tiden å stemme instrumentet slik at det lyder med velklang. For stramme eller for slappe strenger synes like uheldig. Både strengene og eggen krever stadig avstemming og finsliping. Uten riktig stemthet står en i fare for ikke å se og oppdage og handle raskt og til beste for den andre. Den skarpe eggen kan kutte det vesentlige fra det uvesentlige, skille det rene fra det urene. Den skarpe eggen lager nøyaktige snitt. Klangen fra et stemt instrument evner å bevege og skape velbehag.

Pasienter viser til konkrete eksempler på hvordan sykepleierne er våkent til stede gjennom ulike praktiske situasjoner. Historien nedenfor kan stå som et eksempel på dette. Her vises det til ekspertsykepleieren som stelte en kvinnelig pasient da hun var på det sykeste.

Ja, det er kunst ... virkelig. Sånn som hun stelte meg, virkelig ... hun kunne alt. På to og en halvtime, tenk ... alt ble perfekt. Skiftet alle katetrene og vasket meg, hele meg, uten å spørre «skal du gjøre selv, skal du ikke gjøre selv?». Bare gjorde det. Rumpen og alle steder og skiftet på sengen og ... Hun visste akkurat hva hun skulle gjøre. La kluten her, sånn at jeg ikke skulle bli forstyrret av lys, gav meg ørepropper ... det kommer med erfaring. Det var bare perfektjonisme. Jeg fikk en enorm respekt for sykepleieryrket. Så det var virkelig fascinerende å se hvordan voksne sykepleiere jobber. Da blir det kunst, virkelig. Ikke jobb lenger.

I sitatet ovenfor og nedenfor bruker pasienten ordet *virkelig* flere ganger. Dette ordet gir tanker om det som er sant, og om det som er ekte og egentlig. Pasienten hadde en veldig god følelse da stellet var ferdig.

Fantastisk, fantastisk følelse. Veldig god følelse. Virkelig ..., at noen bryr seg om deg. Det er klart, man føler virkelig at dette er en profesjonell sykepleier. Som gjør ikke bare fordi hun må, men gjør fordi hun vil. Hun vil gjøre det perfekt, så det blir helt fint. Virkelig bryr seg og tenker selv. Det er nok også en forskjell mellom unge og voksne sykepleiere. Voksne sykepleiere er mer uavhengige. De vet uten at legen skal blande seg inn, de vet hvordan de skal gjøre ting. Og prøver å eksperimentere. Legge meg på den siden og på den andre siden og finne ut stillinger som passer. Gjøre øvelser som gjør veldig vondt, men de vet at de hjelper.

Her vises til hvordan sykepleieren hele tiden tilpasser stellet slik at pasienten har det best mulig. Samtidig er dette noe sykepleieren vil, ikke noe hun må. Det er et stell basert på viten, en viten som tilpasses situasjonen her og nå. Selv om pasienten vektlegger sykepleierens kunnskap, er hun klar på at sykepleieren er fri for regelbundethet. Kunnskapen og erfaringen blander ikke for det som er virkelig og viktig her og nå. Det ses en eksperimentering og frihet fra det faste og stabile. Erfaringen er en berikelse, ikke et påbud. Den som er våken, er ikke forblindet av tanker om hvordan noe skal være. Våkenheten gir rom for det unike. Å være i nuet betyr å gi slipp på regelbundethet og være mottagelig for det som er nå.

Sykepleieren har blick for og gjør noe med «både stort og smått». Det er en nøyaktighet og presisjon som viser seg. Sykepleieren synes å ha en vedvarende oppmerksomhet rettet mot pasienten og er opptatt av å skape det beste. Det synes å være en våkenhet som ikke brytes av verken indre eller ytre ting. Sykepleieren lar ikke noe komme inn som forstyrer oppmerksomheten. Og det synes som om hun heller ikke belemrer pasienten med forstyrrende spørsmål. Pasienten får bli værende i det som skjer, uten å måtte ta stilling til ulike forespørsler. Selv om sykepleieren er våkent til stede i det som skjer her og nå, har hun samtidig en retning: det vakre og perfekte. Men dette er ikke et konkret mål, det er heller en idé som kan bli til realitet. Slik sett kan en tenke seg at sykepleieren er oppmerksom på det vakre. Det vakre er nærværende når det våkne er der. Pasienten har en opplevelse av kunst når hun forteller om stellet. Det er ikke lenger en jobb, det er kunst.

Handlinger utført med våkenhet synes å ha estetikkens kjennetegn. Det pinlige forsvinner, og skammen får ikke feste. Stellet blir rensende for kropp og sinn. Velbefinnende stiger frem. Våkenheten gir rom for det vakre og lar menneskene fremstå med klarhet. Det gis et bilde av kunstneren som gjennom en skapende handling frembringer et kunstverk, kunstneren som i nuet bruker sine sanser og tanker i en vedvarende tilblivelse av det vakre, det som er virkelig og eksisterer. Handlinger utført med et våkent blick, levende hender og et åpent hjerte fører tankene mot verdighet.

Når det gjelder våking, synes det ikke tilstrekkelig å holde seg våken og oppmerksom. En må ha i tankene hva sykepleierne er oppmerksom på. Ser en dette i sammenheng med hva pasientene forteller, innebærer våking at det holdes en vedvarende oppmerksomhet på rettet mot pasienten, mennesket med kropp, sjel og ånd. Det er en oppmerksomhet som er rettet mot hva pasientene opplever som skamfullt, og mot lindring. Våkingen krever at sykepleieren har et «våkent hjerte», for at vedkommende skal forstå hva som kan oppleves som pinlig. Selv hos pasienter som ikke har krefter til å uttrykke ordene, finnes våkne ører som hører det usagte og forstår hvordan en har det. Oppmerksomheten var rettet mot hele mennesket selv om tilstand og situasjon stilte krav om at sykepleierne la vekt på enkelte aspekter. Oppmerksomheten forflyttes i lys av en helhet. Pasientenes erfaring synes å være at sykepleierne ser, hører og bryr seg om det enkelte menneske. Bildet de varme hendene som holder et barn, understreker dette. «De ser på deg. Du er der». Det er et seende uten opphør. Den våkende står stødig. Hendene og øynene slipper ikke. Det finnes ingen risiko for å falle.

Noen ser og bekrefter. En blir til ved noens oppmerksomme, bekræftende blikk. Den våknedes blikk skuer personen og ser det enestående. Dette er et seende blikk.

Disse refleksjonene gir innspill til å forstå oppmerksomhet som noe mer enn en evne eller kunnskap om hva en skal være oppmerksom på. Oppmerksomheten er ikke nøytral, den avhenger av hva en anser som verdifullt eller betydningsfullt. Det motsatte av oppmerksomhet synes slik å være likegyldighet heller enn uoppmerksomhet. En levende oppmerksomhet tillater berøring og bevegelse. Bildet ovenfor viser til et barn, men fortellingen synes å være universell og allmenn. En får en fornemmelse av at den våkende ved sin oppmerksomhet lyser opp. Den det våkes over, kommer i fokus, står i et klart lys og blir levende. Det som gis oppmerksomhet, gis liv. Våking innebærer således å være våken for den andre og uten opphold å ha den andre i sin oppmerksomhet.

Ut fra pasientenes utsagn kan en forstå våkingen som en vake. Dette ordet gir en dypere forståelse av våking. Ut fra ovenstående betyr dette å stemme sinnet. Det innebærer å samle seg og å sette seg selv i stand til å våke. Slik forbereder en seg og er i beredskap og rede til det som kan skje. I den konkrete situasjonen kan det handle om å følge med på ulike apparater eller pusten og andre livsviktige kroppsfunksjoner eller å la oppmerksomheten bidra til å gjøre et stell best mulig. Men ut fra informantenes fortellinger synes det å handle om så mye mer. Sinnet synes å være i en stemning til å ta imot medmennesket med kropp, sjel og ånd, å innstille seg på den andre og fellesskapet. Det hele levende mennesket blir sett og bekreftet og ikke overlatt til seg selv. Dypest sett synes det å handle om å bevare liv, å la mennesket tre frem i sin unikheter og våkne til liv og helse. Det er en forventning om positive forandringer og en bevegelse mot det som finnes som mulighet. Det er å være i nuet, men ha en idé om fremtid. Vaken vil ut fra dette kunne ses som en ventetid, en venting på at det lysner.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer å være våken, oppmerksom og sanselig til stede her og nå uten distraksjon, som beredskap for det som kan komme.

Våking innebærer å handle med våkent blikk, levende hender, åpent hjerte og forstandig tanke.

Å bli våket over er å gi slipp på eget ansvar når andre er våkne og på plass.

Å bli våket over innebærer trygghet ved at noen er våkne og passer på.

Å bli våket over er å bli sett og bekreftet og bli til som et anerkjent menneske.

Våkingen skjer i et kraftfelt

Dette temaet er delt i to tidsperioder. Første del handler om det som skjer når pasientene kom hjemmefra til intensivposten og blir våket over. Andre del handler om tiden under oppholdet. Det synliggjøres at våking skjer i et fellesskap. Å være i våkingens kraftfelt muliggjør bevegelse og overgang.

Å komme ut av mørket

Pasientene hadde vært alvorlig syke før innleggelse. Å være så syk og skjønne at de måtte ha hjelp, og så endelig komme på sykehus til kompetent våking innebar en lettelse. Det som skjedde da pasientene kom under kyndig våking, kan beskrives som å komme ut av mørket. Våkingen innebærer en bevegelse fra mørke til lys. Hjemmesituasjonen var preget av sykdommen samt usikkerhet, bekymring og ensomhet. Pårørende hjemme hadde ikke tilstrekkelige kunnskaper og forståelse til å våke. På sykehuset var det endelig noen som forstod alvorret i situasjonen, og noe begynte å skje. Pasientene opplevde at de kunne slappe av, andre tok over.

Én pasient beskriver tiden før innleggelsen slik: «Jeg følte meg helt forlatt og ensom og helt elendig. Fem dager i mørke». Mannen hadde våket over henne hjemme, men pasienten opplevde at han ikke forstod hva som skjedde.

De første dagene var jeg hjemme. Og klart at jeg følte en enorm forskjell. Han kunne ikke, det var bare helt håpløst. Jeg bare gledet meg, jeg drømte om å komme på et sykehus. Han kunne ingenting, han skjønnte ingenting. Han er snill og god, men han skjønnte ingenting i det hele tatt. Han forstod ikke. På en måte er jeg sår, på en annen måte forstår jeg, han skjønnte ikke hva som skjedde. I det hele tatt ikke. At jeg trengte egentlig ham hele tiden, og han var ikke der fordi han rett og slett har ingen peiling. Og så generelt veldig frisk person som aldri har vært syk. Pluss en mann, de er jo håpløse i seg selv. Han gjorde noe, men det var på ingen måte sammenlignbart med [sykepleierne].

Pasienten sier hun hadde trengt noen hele tiden som kunne våket, kunne hjulpet og hadde visst hva en skulle gjøre. Det var en veldig forskjell å komme på sykehus og bli våket over av sykepleiere med kompetanse. «Enorm lettelse. Det er en enorm forskjell på en som kan våke og hjelpe, og en som ikke kan». Tiden hjemme hadde vært preget av bekymring og sykdom,

en byrde som hun opplevde ikke ble delt eller lindret. Det var fem dager i mørke og så lettelse og opplevelsen av å bli våket over. Dette kan forstås som en bevegelse fra mørke til lys.

Én pasient ble lagt inn direkte fra legevakten og opplevde at det nå endelig skjedde noe. Det var en overgang fra å være alene med sykdommen til å bli tatt ordentlig vare på. Når noen så alvorret i situasjonen, ble det tatt affære. For pasienten var dette betydningsfullt. Personalet var våkne for symptomer og funn og satte i gang behandling. Å bli tatt vare på av noen som forstår og handler raskt, gjør at en kan slippe egen påpasselighet. Å bli våket over innebar for denne pasienten frihet til å være syk, til å sove og bli frisk. En annen pasient brukte disse ordene: «Men den mottakelsen og den tryggheten som jeg følte med at de da skulle gjøre sånn og sånn, da slappet jeg av, altså. Ja, jeg var påpasset».

Lettelsen synes å handle om at pasientene kan legge fra seg en byrde i andres hender. For informantene handlet det om en plaget kropp, uro og uvisse. Endelig er det noen med kunnskap og erfaring som tar over og slik letter børa for den andre. Noe tar slutt, og noe nytt kan begynne. Lettelsen kommer ved å gi slipp. Det er en befrielse fra noe som har tynget.

Noen av pasientene hadde hatt mindre gode erfaringer med pleiere tidligere. Det fortelles om en tidligere innleggelse: «Forrige gang jeg var inne, så var ikke hun som var på overvåking så veldig hyggelig, så jeg hadde dødsangst. Det hadde jeg». Denne gangen møtte pasienten en sykepleier som forstod, selv uten ord. Dette innebar at dødsangsten ikke fikk plass. Sårbarheten ved å trenge hjelp svant hen da informantene traff sykepleierne. Møtet med godhet, kunnskap og vilje til å hjelpe synes å vekke trygghet og tillit. En er ikke alene, her er noen å dele med. Å være i gode hender og ikke lenger alene gjør at en kan falle til ro og finne hvile. Pasientens uttrykk «det faller en ro» synes å betegne en slik overgang.

Mørket, som innebar plager, ensomhet, usikkerhet og fortvilelse før innleggelsen, vendes til fellesskap, trygghet og tillit samt lettelse og befrielse. Det er som å komme fra et mørke og erfare at det åpner seg en lysning. Dette kan ses som overgangen fra natt til dag, en gryning som gir håp om helse og helhet. Pasientene kom inn i våkingens kraftfelt, der det var mulig å tilfriskne og gjenvinne krefter.

Våking som et kraftfelt i et fellesskap

Under oppholdet skjedde store forandringer med pasientene kroppslig, sjelelig og åndelig. Sykdommen og lidelsen fortonet seg som en krise eller et drama, for noen som et spørsmål om liv eller død. Våkingen synes å innebære en livgivende kraft til helhet, livsmot og livskraft. I seg selv synes den å være et kraftfelt der både sykepleier og pasient deltar i et gjensidig fellesskap.

Pasientene forteller om hvordan våkingen bidro til styrke og livsmot. Sykepleiernes måte å forholde seg på synes å handle om at de var oppmerksomme på å vekke viljen til å leve og finne livskraften i hver enkelt. Én pasient forteller om overgangen fra å tro hun ville dø, til å forstå at hun ville overleve. Pasienten hadde kroppslige plager, men også strevsomme drømmer. Hun tenkte: «Du verden, er det så fryktelig å dø, en kamp for å dø, liksom?» Alt i alt var det så mye at pasienten trodde hun ikke kom til å klare det. Hun var i en situasjon hun beskriver som en dødiskamp. Det synes som om sykepleierens konstante tilstedeværelse og aktpågivenhet inngav kraft og styrke og en tro på livet. Pasienten synes hun var heldig som hadde denne spesielle sykepleieren: «Og jeg var veldig heldig med det, som var syk og kom til en sånn en som liksom gav ekstra krefter». Det virker som om sykepleieren som stod henne bi, bidro til å snu pasientens tanker om at hun ikke kom til å overleve. Våkingen kan her ses som en kraft til å gjøre «død til liv».

Den samme pasienten fremhever at når en er trygg, står en mye sterkere, får frem kreftene og mobiliserer. Etter noen dager på intensivposten opplevde hun en styrke som liksom kom over henne. Sykepleierens måte å våke på var en viktig kilde til hennes styrke: «Hun var på en sånn måte at jeg fikk styrke, at her, dette går bra. Og det sa sykepleieren også. 'Du klarer det', liksom.»

For pasienten var det å gjenvinne styrke viktig for å mobilisere krefter til å overleve. Når hun snakker om styrke og krefter, synes det som om hun har i tankene en helhet som innebærer å tro på overlevelse samt å ha fysisk og mental kraft og styrke.

En annen pasient forteller om hvordan sykepleierne henledet hennes oppmerksomhet på fremskritt og bedring mens hun følte seg elendig.

Så backet de opp for at en skulle bli bra.

Det var veldig sånn når de merket forskjell på meg og på prøvene mine, at nå går det rette veien og oppover og selv om du føler deg ...

Selv om hun følte seg sliten og medtatt, opplevde hun sykepleiernes kommentarer som oppbakking. Det virker som om sykepleierne merket seg prøvesvar og tegn på bedring og henledet pasientens oppmerksomhet på det. Selv om hun følte seg elendig, var sykepleiernes påpekning et tegn på at det gikk fremover.

Et stell som det som ble beskrevet tidligere, der pasienten blir ren, senga ren og sykepleieren har skiftet alle katetrene, synes å kunne gi en opplevelse av renhet og velvære, en følelse av å være ny og frisk. Å gjøre ren betyr å fjerne alle urenheter og kan forstås både i konkret og overført betydning. Klarheten er tilbake i kropp, øyne og tanker. Den omhyggelige pleien (svensk: ansning) basert på årvåkenhet og nærvær er livgivende. Berøring, både kroppslig og sjelelig, gir en følelse av kroppslig eksistens og av at en er levende. Å være alvorlig syk kan for mange bety en opplevelse av splittelse eller endret kroppsopplevelse. En oppmerksom berøring er nærende og kan slik bidra til samling. Kropp og sinn integreres, samles til en enhet. Dette kan forstås som at en kommer på plass i seg selv. Stellet er en helende handling, og livskraften kan vende tilbake. Det våkne blikk, de levende hender og det åpne hjerte styrker livskraften og vitaliteten. Kropp og sinn våkner.

Én pasient trekker frem sykepleierens humoristiske sans som viktig. «Hun finner på tulleting og er helt, helt ideell.» Andre informanter kommer også inn på stemningen på posten, at det er en lett tone. En kan tenke slik at humor og latter viser at noe ikke er så farlig som en tror. Humor letter på bekymringene og gir overskudd.

Pasientene fremhevet betydningen av å bli informert og få ting forklart. Dette skapte ro og forutsigbarhet. Sykepleierne var flinke til å forklare hva som skulle skje. «Og de kom ikke bare styrrende inn, men sa hele tiden hva som skulle skje, før de gjorde noe, og alt mulig.» Pasienten fikk i forkant forklart hva som skulle skje, og det synes som om dette skjedde veloverveid og med ro. En kan se det slik at dette gir trygghet og forutsigbarhet i situasjonen. Pasienten bruker ordet *forklare*. Dette gir tanker om at sykepleierne gjorde temaet klart for henne. Noe som pasienten ikke forstod eller hadde innsikt i, ble opplyst og gjort forståelig.

Pasientene har flere eksempler på hvordan sykepleierens oppmerksomme tilstedeværelse gjorde at de holdt ut viktig behandling. Sykepleierne var våkne for hva pasientene kunne tåle, og utviste en myndighet som bidro til at pasientene kunne strekke seg enda lenger. Én pasient forteller humoristisk om en myndig sykepleier som hun i sitt hode hadde ulike kallenavn på, blant annet Torturist.

Jeg hoster i masken og har det helt grusomt. Og hun bare står og sier: «Strekk opp hånda di! Tøy! Tøy! Stå! Sitt! Ligg!» Da kommer man på mange spennende ord i hodet sitt om den personen. Og så er man evig takknemlig etterpå.

Denne sykepleieren som «torturerte» meg mest, det var hun som fikset meg. På morgningen var jeg dårlig, og på slutten av dagen bare smilte hun hele tiden. Hun gikk med smilet herfra og hit. Hun bare så på meg og smilte. Hun så resultater av sitt arbeid. Og det var også veldig betryggende for meg, dette her har hun gjort. Jeg takket henne veldig og sa «dette er din fortjeneste, at jeg er bedre nå».

Pasienten hadde fått god informasjon i forkant av «torturen». At noen gjør en vondt, og at det er vondt, er til å tåle når det er begripelig. Det virker som om sykepleieren tok i bruk sin myndighet for at pasienten kunne holde ut og bli frisk. Utsagnet viser også hvordan sykepleierne mottar pasientens anerkjennelse og takknemlighet og blir stolte og glade.

I samtalen med en pasient kommer vi inn på Florence Nightingale og hennes tanker om at sykdom kan være en fornyelsesprosess.

Ja, det er jo det. For man går gjennom så mye, av både smerter og tanker og følelser og refleksjoner. Ikke bare om sykdom, men også om livet sitt. Hva man er, og hvem man vil leve livet sitt med. Så det tror jeg på. Vi blir jo formet av alle nye opplevelser vi får. Særlig noe så voldsomt.

Pasientens utsagn synes å vise til at voldsom sykdom former en. En går gjennom mye i både kropp og sinn, og en stiller spørsmål om selve livet. Våking gjør det mulig å erfare, tenke og reflektere over seg selv og livet. Dette kan ses som bevegelse og modning. Det var ikke slik at pasienten ønsket dette, men situasjonen tvang det frem.

Og jeg skulle ønske at man ikke opplevde det, selvfølgelig. Men når man er i situasjonen, så må man bare se hvor grensene går. Egne grenser for tålmodighet først og fremst.

Jeg har lært mye om tålmodighet. Og så stole på andre. Det var også viktig, å stole på de som våker over. Og så på legene, selvfølgelig. Her var det enda viktigere fordi situasjonen var såpass seriøs at jeg begynte å være redd for mitt liv.

Når en stoler på andre, kan en gi seg over eller gi slipp på sitt eget. «Ja. Da gjør man det lettere for seg selv. Man må forstå at de som er her, de er her for å hjelpe, og de vet hva de gjør.» I pasientens utsagn ser en at våkingen stiller henne overfor spørsmål om hvor hennes grenser går, hvor mye tålmodighet hun har, og hvor mye hun kan stole på andre. Det synes som om det å stole på personalet var viktig for å kunne gi seg over i den andres varetekt og holde ut plagsom behandling.

Sykepleiernes handlinger under våkeperioden var omfattende. Konkret dreide det seg om årvåkent å stelle, oppmuntre, informere, sitte ved sengen og så videre. Men det synes å være en annen side av handlingene som ikke umiddelbart er synlig. Pasientenes utsagn viser at våkingen er en bevegelse skapt i et fellesskap. Pasienter forteller for eksempel om at de kunne slappe av og gi seg over i sykepleiernes varetekt så sant disse årvåkent fulgte med og passet på.

Når en snakker om våking, er det ikke nok å ha oppmerksomheten rettet bare mot den som våker. Våkingen innbefatter både sykepleier og pasient. Ved at begge er deltagende, blir våkingen kraftfull og livgivende. Det er ikke nok at sykepleieren er på plass og passer på. Den syke må også gi slipp på egen vaksomhet, ville og våge å stole på. Som pasientene sier: «En kan gi seg over til de som vil og kan», og «stole på andre». Sykepleierne må vise seg voksne og dugelige til å våke. Det er da lettere å gi seg over og lene seg på den andres styrke og årvåkenhet. Når den som skal passe på, ikke evner dette, beskrives pasientene det som å være i mørket eller angstfylt.

Når sykepleieren er våken, til stede og beredt til å handle ansvarlig, kan pasienten gi slipp, slappe av – det faller en ro, han tar imot, han kan holde ut, kan sove. Når pasienten blir trygg og avslappet, blir han samtidig mer våken, klar, samlet, vidsynt. Det er en form for å våkne til. Slik kan pasienten få mer kontakt med seg selv, komme hjem i seg selv. Dette kan ses i

sammenheng med verdighet. Å være engstelig og bekymret og ikke få hvile betyr disharmoni og hjemløshet.

En kan forstå at våkingen på et overordnet nivå handler om både å vekke og å våkne. I bevegelsen mot tilfriskning synes det å finne ro og slappe av betydningsfullt. Våkingen gir en frihet til å være syk, til å be om hjelp uten dårlig samvittighet og til å gi slipp på bekymringer og plager. Kreftene kan brukes på helbredelse. Når pasientene mottar sykepleie fra en person som vil og kan våke, vokser tilliten og tryggheten og en kan falle til ro. En er i et fellesskap og blir ikke forlatt. Gjennom en samstemt bevegelse mobiliseres krefter, og det oppstår forventning om og tro på friskhet og overlevelse. Det er en vekkelse av og bevegelse mot livskraft og livsmot. Våkingen er en kraft som holder oppe, vedholder, utholder, beveger og transformerer. I våkingens kraftfelt blir en lettere og avslappet, puster bedre og beveger seg lettere. En blir mer våken, samlet, hel. Det er frihet og evne til forandring her og nå, frihet til å handle, frihet fra regelbundethet. Ut fra dette kan våking knyttes til tilblivelse, vorden.

Vanligvis tenker en at våking er sykepleierens anliggende. Med dette blir den våkende aktiv og den som våkes over, passiv. Den som våker, blir gjerne fremhevet som den viktigste. Språket i seg selv og verdier som ubevisst ligger i språkbruken og samfunnet, gir dette inntrykket. Men våking impliserer begge aspektene, både det aktive og det passive. Og den som umiddelbart fremtrer som passiv, er like viktig i en våkesammenheng. Å bli våket over frigjør krefter til å bli frisk, til å endres, til å heles. Den syke gis muligheter til å gjøre/være det som er viktig for vedkommendes helbred. Våking innebærer at en har frihet til å gå inn i eget strev, og at egne selvhelbredende krefter får råde. Andre passer på og beskytter. Den syke gis mulighet til å gi slipp på påpasseligheten og gi seg over til den andres våkne øyne og hender. Den som våker, må vise seg kompetent og myndig. Men den våkende må også underkaste seg pasientens og helsens virkelighet og livets muligheter. For eksempel er det pasientens tilstand og situasjon som legger føringer på sykepleierens tilstedeværelse. Yin-yang-symbolet synliggjør dette momentet tydelig. I en helhet er begge aspekter viktige, og både yin og yang inneholder sin motsetning. Yin er i yang og motsatt. Våking som gjensidig avhengighet krever at en er bevisst på seg selv og andre – å våke er å være våken for seg selv og den andre.

Her er søkelyset spesielt satt på våkingens mulighet til å danne et kraftfelt, og en forstår hvor kraftfull våkingen er. Pasient og sykepleier befinner seg i og skaper et kraftfelt når begge er

deltagende og deler. Det synes også å vokse frem en hengivenhet for den som står en bi og ikke viker. Sykepleierne opplever glede og stolthet ved å gjøre en god jobb, og pasientene opplever en dyp tilfredsstillelse og takknemlighet.

Tolkningsantagelser

Våking skjer i et fellesskap der begge parter er deltagende.

Å være i våkingens kraftfelt innebærer en bevegelse:

å sette i gang bevegelse mot helbredelse, livsmot og livskraft

å komme til en lysning fra opplevd mørke

å kunne gi slipp og gi seg over i tillit

å falle til ro og oppleve lettelse

å komme fra utrygghet til trygghet

å komme til krefter og styrkes

å komme til klarhet og samling

å erfare krise som læreprosess, sykdom som fornyelse

Verdighet i våkingen innebærer verdsetting, respekt og taktfullhet

Dette temaet tar utgangspunkt i hva pasientene selv beskriver som verdighet i våkingen.

Pasientene forbandt raskt verdighet med stell, toalettbesøk og det som gjerne er knyttet til privatlivet. Det oppleves pinlig å be om hjelp og få hjelp, noe som gjør at det stilles krav til sykepleierens handlinger for at verdigheten skal beholdes. Som kritisk syk er pasientene avhengig av hjelp. Innsikt og taktfullhet er nødvendig for at omsorgen skal oppleves som verdig. En aktpågivende sykepleier skjønner hva som er pinlig, og søker å lette besværet.

Klart at man er ikke vant til å bli hjulpet på do. Til å bli vasket rumpen på. Det hjelper å ikke være sjenert. Jeg tror at det er veldig vanskelig for de menneskene som er sjenerte. Jeg vet ikke om det har noe med alderen å gjøre. Jeg er ikke sjenert, det er helt greit. Selv for meg var det vanskelig å akseptere at en annen person skulle sette inn kateter. Veldig vanskelig. Det er klart at vi er pasienter, men vi er voksne mennesker også. Vi skal hjelpes, ikke herses over. Og det har jeg ikke opplevd. Alle behandler meg med respekt, som en voksen person og ikke bare som en syk person. Selv om de må gå med bekket hele tiden og se på min avføring og alt sånt. Men de gjør det på en veldig avslappende måte, liksom det ikke spiller noen rolle. Når de ikke

sjenerer seg, så sjenerer man seg heller ikke selv. Det er bare en naturlig del av kroppsprosesser, at man må på do. Sånne ting er det. Og så å bli vasket, det er rart. Særlig nedentil. Her oppe er det jo én ting, nedentil er det litt rart. Men det viktigste her, tror jeg, er at de gjør det til noe alminnelig.

Ja, de alminneliggjør det som er ... pinlige saker.

Og da er det ikke noe problem.

At sykepleierne alminneliggjør denne del av jobben og gjør ting på en avslappet måte, gjør det lettere for pasientene. Pasienten opplever da å bli behandlet med respekt som en voksen person og sjeneres mindre av at sykepleierne arbeider med «pinlige saker». Etter utsagnet å dømme synes det som om det til og med slutter å være pinlig.

Verdighet handlet videre om å bli tatt på alvor, ikke kimset av.

Vet ikke hvordan jeg skal forklare det, men det er jo noe med det at du føler at du blir tatt på alvor.

Det var medfølelsen deres, da. Jeg merket jo på dem de kimset ikke av hva jeg sa. De forstod det jeg sa, og prøvde ikke å bortforklare det, sånn som jeg hadde det, liksom.

En tenker umiddelbart på å bli hørt – at det en sier, er av verdi. Men å bli tatt på alvor kan også bety at pasientene stoler på sin egen kropp, stoler på hva deres kropp forteller. Å bli tatt alvorlig kan slik formidle at «du gjør rett i å stole på kroppen din, den forteller deg det som er sant». Pasienten kan fortsatt ha tillit til kroppens rettleiding. Å bli tatt på alvor kan slik knyttes til kroppens verdighet og til sannhet. Kan en ikke engang stole på sin egne kropp, sine egne følelser, blir en forvirret, fremmedgjort og ensom. Å bli tatt alvorlig sier da noe om ens eget vesen – vi kan ha tiltro til hva kroppen meddeler.

Verdighet forbindes med å bli sett på som en voksen person, men en voksen person som for øyeblikket ikke er i form og har andre følelser enn en person som er frisk.

Ja, og så helt andre følelser enn friske mennesker. Helt andre følelser. Særlig når det er komplikasjoner og man er gravid og det er skummelt. Så det er absolutt veldig viktig. Ikke bli behandlet som et lite barn, men som en vanlig person i en litt vanskelig situasjon.

Ved å sammenligne barn og voksne synes pasienten å løfte frem den voksne som en myndig person som har rettigheter selv om vedkommende er syk. At en blir behandlet som en myndig person, synliggjør at ens verdighet blir respektert og tatt hensyn til. Dette viser til både juridiske og etiske forhold. Som en myndig voksen person har en rettigheter nedfelt i retningslinjer og lover, men det understrekes at verdighet også har en annen begrunnelse: Det er et behov for å vite og forstå hva som skjer. Det er vondt å bli herset med og ikke få ta del i det som handler om en selv og ens situasjon. Å bli informert handler om at det som skjer, fremstår med klarhet. Pleierne respekterer at behandlinger dreier seg om pasientenes kropp, og respekterer slik pasientens autonomi.

Igjen, veldig viktig, de forklarer hele tiden at «dette er veldig bra. Det gjør vondt. Det er veldig bra du hoster, det er veldig bra fordi du blir bedre. Vi gjør dette her for at du skal bli bedre». Igjen dette her med å informere. Ikke bare å gjøre. Det er verdighet, det. Ikke bare at jeg herser over og gjør det jeg synes er riktig, men jeg forklarer deg: «Jeg gjør dette vonde mot deg fordi du skal hoste og slimet skal løses opp og du blir frisk.» Det er veldig viktig. Dette tror jeg har veldig mye med verdighet å gjøre. At man forstår at også pasient har behov for informasjon. Det er jo min kropp, jeg må få lov til å vite nøyaktig hva som skjer der. Og da er det veldig fint å få vite blodverdiene og hvordan lungene er.

At en får god informasjon, betyr at det som skal skje, fremstår som klart og tydelig. Pasienten forstår at plagsom behandling er nødvendig, og at sykepleierne gjør dette for at hun skal bli frisk. At noen gjør en vondt, og at det er vondt, er til å tåle når det er begripelig. Å informere og ikke bare gjøre handler om verdighet. En blir ikke herset med, men behandlet som en voksen person. Som pasient og som «eier» av sin egen kropp er det ens rett til å få vite. Verdighet ved informasjon kan slik ses når sykepleierne behandler pasienten som voksen og som pasient med rett til å vite, og når forklaring gir henne innsikt, slik at situasjonen er klar. Verdighet synes slik å være forbundet med klarhet og innsikt.

Pasienten som var gravid, hadde et opphold på et annet sykehus. Måten hun ble møtt på da hun kom tilbake, forbinder hun med verdighet.

De ble så glade da jeg kom tilbake hit. Jeg kjente jo alle sammen fra før, selvfølgelig. Veldig hyggelig. Men de var glade, og de ventet på meg, og ... man føler at de bryr

seg. Ikke bare «OK, hun er tilbake, la oss gi henne en brusepille». Men virkelig ... de smiler, og de er ...

Pasienten opplevde at det ikke var en hvilken som helst person som kom tilbake, men hun som person.

Ja, det er jeg som er tilbake. Og de tenkte på meg, og alle kom her. Og de som ikke jobber med meg i dag, kommer og rett og slett spør: «Hvordan har du det?» «Hvordan gikk ultralyden?» «Er det greit med babyen?» «Hvordan føler du deg?» «Vi ventet på deg, hyggelig å se deg.» Utrolig viktig. Man blir satt igjen tilbake til verdighet, man føler seg verdsatt som en pasient. At folk husker at du eksisterer.

Pasienten opplevde at sykepleierne brydde seg, bekymret seg og var opptatt av henne og hvordan det gikk med henne og det ufødte barnet. Den mellommenneskelig relasjonen synes å innby til en verdighet som et rollemøte vanskelig kan. Pasienten sier at hun ble gjeninnsatt i verdighet og verdsatt som pasient. Når hun ble verdsatt, ble hun gjeninnsatt i verdighet.

Tolkningsantagelser

Verdighet i våking innebærer å være oppmerksom på den andres verdighet og verdige liv.

Verdighet i våkingen innebærer å bli tatt på alvor og respektert som myndig person.

Verdighet i våkingen innebærer å bli behandlet med taktfullhet og ikke utsettes for krenkende behandling.

Verdighet i våkingen innebærer å få ting forklart og få innsikt.

Verdighet i våkingen innebærer å bli verdsatt som menneske.

Verdighet i våkingen er å bli gjeninnsatt i verdighet.

Sykepleierperspektiv på våking og verdighet

Kapitlet tar utgangspunkt i hvordan sykepleierne ser på våking, hvilke erfaringer de har med våking, og hvordan det oppleves å våke. Sykepleierne kommer også inn på hvordan det kan være å bli våket over.

Det presenteres åtte temaer:

hjertet som våkingens sentrum og kraftkilde

å verne og redde liv

å være til stede

å være våken, åpen, observant og fokusert

å være beredt på det som kan komme

å tenne gnisten og å vekke til live(t)

våkingens kraftfelt og bevegelse

våking med verdighet

Hjertet som våkingens sentrum og kraftkilde

Sykepleierne beskriver en hverdag med utstyr, observasjoner og monitorering. De synes å stå med ett bein i den naturvitenskapelige tradisjonen og ett i den humanvitenskapelige.

Det blir liksom så feil å skulle si at våke blir ut fra apparater, for jeg synes jo egentlig ikke det er det som er å våke. Man kan observere og følge med sånn sett, men våking føler jeg blir på et annet nivå igjen eller mer følelsesmessig.

Sykepleieren sier videre at «av alle mulige observasjoner man gjør i løpet av en dag, det være seg via et apparat eller ved å ta og føle, så bryr man seg jo om».

Å bry seg om synes å være både en verdi og en følelse som er til stede i den konkrete våkingen over pasientene. Det synliggjøres et engasjement og et ansvar for å følge med på pasientens situasjon og tegn på sykdom, helse og lidelse. Det gjøres et poeng av at når det gjelder våking, handler det om å bry seg om mennesket en har fremfor seg, og ville det beste for vedkommende. Teknologien må ses i lys av disse verdiene og synes underordnet. Én sykepleier fremhever at monitorering og et klinisk blikk er nødvendig i arbeidet. Men, sier

hun, «det hjelper ikke hvis du ikke kan se pasienten». Ut fra sykepleierens forståelse er det å gjøre en «god jobb» å se pasienten, å se mennesket som er bak det som ses ved første øyekast. Med sykepleierens ord kan en si at for å gjøre en god jobb og virkelig våke over den syke må en se og ivareta hele mennesket: «Man ser mennesket som ligger i senga», «man ivaretar hele mennesket».

Å se og ivareta hele mennesket synes å bety å rette oppmerksomheten mot det unike menneske i den situasjonen vedkommende befinner seg i. På en intensivpost vil observasjoner av symptomer og målinger av kroppens funksjoner har stor plass. Men med våkingens blikk ser en det lidende menneske og mennesket som noe mer enn det umiddelbart synlige. Mennesket som helhet ivaretas. Dette synes å bety en bevissthet om og erkjennelse av mennesket som udelelig, men kanskje også til en idé om en fungerende helhet med kropp, sjel og ånd.

Sykepleiere understreker at å ville og ønske det beste er en ledende verdi.

Jeg håper jo at alle sykepleiere vil det beste for pasientene sine, det er vel det det går tilbake på, egentlig, at man vil det beste, at han skal ha det best mulig, eller at han skal bli bra.

Det uttrykkes en vilje og et håp som gjelder den syke: at han skal ha det godt og bli bra. Dette synes å bety en kraft til å handle for den andres skyld og til beste for den andre. Det en håper på, ønsker en å realisere.

Å bry seg om, å se pasienten, å se mennesket bak, å ville og ønske og gjøre det beste – en kan se dette som et fundament eller en overordnet verdi og slik våkingens fundament og verdi. Det er noe en står på, en har fast grunn under føttene. Når en er bevisst på dette, synes teknologien å være en berikelse og ha sin berettigelse.

I samtalene med sykepleierne forekommer både ordet *overvåke* og ordet *våke*. En sykepleier viser med en kroppsbevegelse hva hun forbinder med våking. «Våke er mer ...» Sykepleieren fører armene i en stor bue ut til siden og tilbake mot brystet. Det illustrerer det å favne noe og føre det tilbake til brystet. Om våking sier hun videre følgende:

Når jeg sier våking, føler jeg liksom det er å brette ut armene.

Jeg føler at å våke, at ... Det er jo et veldig stort ord, og det er et veldig aktivt ord.

Jeg føler at det er et ord med alle sanser i bildet, på en måte.

Det er liksom det det er. Det er alt, liksom.

Jeg vil ha hele, jeg vil ha alt.

Sykepleieren mener at å overvåke mer handler om å observere, og at det ikke er så åpent. Det er mer passivt. Å våke viser ut fra dette til noe som er vidt og vitalt, og det gis inntrykk av at våkingen er betydningsfull. Ordene *alt* og *alle* gir innspill til å forstå at i våkingen er det ingen begrensninger. Å våke er å favne alt og kjenne med alle sansene. Sansene er våkne for det som er, for alt som er. Å våke innebærer for sykepleieren å kjenne: «Jeg vil kjenne akkurat som en skal kjenne hvordan lufta er, jeg kjenner hvordan pasienten har det, og det må jeg kjenne her.» Med «her» mener sykepleieren brystregionen. «Ja, man kjenner liksom hvordan ting er 'her'.» Brystet og hjertet står sentralt i våkingen. Når sykepleieren tar inn rommet, pasienten og følelser, må vedkommende gjøre det mot og med brystet. «Ikke bare øynene og nesen og hodet, men jeg må ha 'her'.» Hjertet er en aktiv del, det er «her», det er åpent, følsomt og mottagende.

Rommet/plassen som skapes, rommer alt. Hjertet tar imot og kjenner. Det er et hjerte som er våkent for det som er, for alt som er, et hjerte som ikke avviser eller er fremmed for det som er virkelig. Den syke omsluttet og vernes. Bevegelsen går ut over seg selv, skaper en tilblivelse. En romlighet blir til for den andre. En får her en forståelse av at å våke er noe universelt, som ikke er begrenset til en intensivkontekst. Selv om det i den konkrete situasjonen er begrensninger, er grunnholdningen at våking favner alt. Romligheten er ubegrenset og tidløs.

Tolkningsantagelser

Våking som grunnholdning innebærer å bry seg om, å ville og ønske og gjøre det beste.

Våking utgår fra hjertet og preges av hjertets kraft.

Våking er å være på plass i hjertet og kjenne hjertet.

Våking med hjerte som plass og sentrum innebærer åpenhet, virkelighet, kjærlighet og medlidenhet.

Å verne og redde liv

Temaet er todelt og viser til å verne om pasienten med påpasselighet og å redde liv.

Å passe på

Våkingen innebærer å verne pasienten med nøyaktighet og være omhyggelig med de minste ting. Uttrykket som ofte brukes av sykepleierne, er «å passe på». Å passe på uttrykkes videre gjennom handlinger som gir velvære og trygghet, og ved å beskytte mot at noe vondt skjer.

Det å passe på omfatter også å følge med på apparater og sjekke at de fungerer som de skal.

Det vernende formidles også av en sykepleier som sier at det som er hennes ansvar på en vakt, er å ta vare på pasienten. Det synes å handle om å gjøre alt for at han skal ha det godt.

Ja, det handler ikke om bare medisiner. Det handler også om at en skal ha det godt. Er han sulten, har han lyst på noe, ligger han godt, er det varmt på rommet, er dyna for tung, eller vil han ha teppe, eller, litt sånn at situasjonen skal være så bra som mulig når han er på sykehuset.

Sykepleieren synes å beskrive en påpasselighet for alle de små ting som gjør at pasienten har det godt. Det sier noe om en våkenhet og fintfølelse for alt som skaper velvære og trygghet.

Én sykepleier gjør seg tanker om hvordan det er å bli passet på.

Jeg tror at alle vet hvis man er syk selv, hvor godt det er at noen steller med deg, og at du faktisk kan bli ivaretatt. Og det kan man jo bare tenke når man selv er syk. Men da må en jo også bli ivaretatt av noen som på en måte klarer å ..., at du ikke føler at du mister integriteten din, for jeg tror den kan være lett å krenke.

Erfaringen med å bli ivaretatt og stelt med når en er syk, ses som allmenn. En trenger ikke streve på egen hånd og kan oppleve velvære og hvile. Det fremholdes at en må bli ivaretatt av noen som ikke krenker ens integritet.

«Å passe på» blir i mange tilfeller brukt synonymt med «å våke over», men uttrykkene synes ikke identiske. Å passe på fører tankene til å verne. Det innebærer å passe på slik at den andre har det godt og opplever velvære, å passe på at alt går som det skal, eller å passe på at ikke noe vondt skjer. Pasienten skal bevare sin integritet og unngå krenkelse. Men å passe på synes

også å innebære å handle med påpasselighet. Sykepleierne er aktpågivende og omhyggelige. Ingenting er overlatt til tilfeldighetene. Det er en våken ivaretagelse av og påpasselighet når det gjelder smått og stort. Ved å se på uttrykk der *passé* inngår, får en en videre forståelse av dette. «Å passe på tiden», «å avpasse farten» og «passe størrelse» – alle uttrykkene betyr det som er passende, ikke for mye og ikke for lite, ikke for langt og ikke for kort. De viser til noe som er egnet, noe som er eller vil bli helt passende for denne pasienten.

Å redde liv

Dette deltemaet viser til det sykepleierne uttrykker er formålet på posten – å redde liv. Å våke over pasienter betyr her å bevege seg i en liv-død-kontekst. En sykepleier uttrykker det slik:

Det er jo kort vei mellom liv og død når de er så alvorlig syke som de er. Hadde de ikke fått all den behandlingen som de får der og da, så vet man ikke ellers hva som hadde skjedd. Sannsynligheten er veldig stor for at de ikke hadde levd lenge.

Det sies at våkingen «var helt nødvendig for at pasienten skulle overleve». Sykepleieren sier at i kritiske situasjoner er ikke døden noe en tenker over der og da. «Man tenker ikke på døden i det, man tenker faktisk på å redde dette mennesket [...] Ja, man tenker på livet.» Å redde liv betyr å satse alt på at mennesket skal overleve. Teamet er samkjørt og arbeider sammen for en felles sak – å redde liv. Sykepleierne uttrykker at vektleggingen av det livreddende i en akuttsituasjon faktisk kan bety at pasientens opplevelser og behov for informasjon for en stund settes til side. Det er livet en redder – en bryr seg lite om hva pasienten interesserer seg for, i en akutt og kritisk situasjon. Det vitner om en innstilling og kampvilje til å bevare liv. Den innstilling at en skal redde liv nesten for enhver pris, synes å stemme sykepleierne til en spesiell aktpågivenhet. De er oppmerksom på at pasientenes tilstand er alvorlig og fort kan snu. Våkingen synes å handle om å kunne handle raskt og kjempe for å bevare liv. Å være en livredder betyr å anerkjenne at livet er verdifullt, og handle for at det skal bestå. Døden vies liten plass i denne innstilling. Selv om sykepleierne betoner det biologiske og kroppslige livet, spesielt ved kritiske tilstander, ser en at våkingen handler om å passe på hele mennesket og det som er best for vedkommende.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer redde og bevare liv til dets naturlige avslutning.

Våke innebærer å verne med å være påpasselig og aktpågivende.

Å være til stede

Temaet handler om å være til stede hos pasientene. Informantene beskriver ulike måter å være til stede på samt hvilke vurderinger som gjøres. I temaet ligger også hva tilstedeværelsen betyr for sykepleierne og pasienter. Sykepleierne er på plass samme hvor de befinner seg.

Tilstedeværelse – en fortløpende vurdering

Sykepleierne beskriver en bevegelse når de omtaler sin tilstedeværelse hos pasientene. De forflytter seg ledig rundt på posten. Hvor sykepleierne befinner seg, synes å være et resultat av en fortløpende vurdering. Det som er avgjørende for hvor sykepleierne befinner seg, synes å være at de befinner seg på et sted der de kan følge med på pasientens tilstand. Hos en akutt syk må sykepleieren være der hele tiden, hos en stabil pasient kan en gå mer ut og inn. Hos respiratorpasienter skal en være på plass hele tiden.

Når en går inn på rommet, så tar en med seg alle observasjonene og det at man har kjent hvordan situasjonen er. Ut ifra rapport og journalnotat trenger man ikke å sitte innpå rommet hele tida. Men da har jeg kjent hvor mye pasienten vil ha meg, og hvor mye jeg også trenger å være der. Og da kjenner jeg liksom når ... «nå skal jeg inn igjen». Og noen må jeg kanskje oftere inn til fordi jeg kjenner at han trenger meg oftere, og jeg føler at det er noe her som jeg er litt usikker på hva er. Trenger å vurdere litt mer, liksom.

Sykepleieren synes her å være sanselig våken både for hva pasienten trenger, og hva hun selv har behov å vite for å kunne våke på en sikker måte. Sanseligheten synes å være todelt. Den er rettet både mot pasientens ønsker og behov og mot egen (u)sikkerhet. Hun går oftere inn på rommet når hun kjenner at pasienten trenger henne, og når hun føler på en usikkerhet.

En sykepleier kommer inn på hvordan hun lager avtaler med en våken pasient.

Med en våken pasient så kan man jo gjøre avtaler. Er det en våken pasient, så kan man jo si det at «nå har du på deg disse ledningene slik og sånn, fordi da følger vi med på hjerterytmene din, og du har denne proben på fingeren for å følge med på oksygenmetningen din». Ja, man forklarer alt rundt overvåkningsutstyret. Og så kan man jo også si at «i dag vil jeg velge å gå litt til og fra, og du ringer på hvis det er noen ting, og vi følger med også fra en skjerm på utsiden».

Sykepleieren angir tydelig hvordan pleierne utenfor stuen følger med på viktige verdier hos pasienten dersom sykepleieren går til og fra. Pasienten orienteres også om hvordan han kan varsle. Sykepleieren sier dette formidler trygghet og skaper forutsigbarhet. En kan her anta at sykepleierne er oppmerksom på hvordan deres tilstedeværelse har betydning for pasienten, og gjør avtaler, slik at pasientene kan stole på dem og være trygge. Når pasientene ikke vet hvor sykepleierne er, eller opplever at ingen passer på dem, skapes utrygghet og usikkerhet.

Sykepleieren beskriver en situasjon der mange pasienter frykter å miste sykepleieren og blir avhengig av at sykepleieren er til stede. Andre sykepleiere forteller at pasienter som ikke lenger er avhengig av utstyr eller av å ha en sykepleier ved sengen, kan bli urolige når dette forsvinner. «Å ligge alene», sier en sykepleier, «kan en se for seg er en skremmende opplevelse når man er vant til å ha noen rundt seg hele tiden.» Sykepleierne synes oppmerksom på at pasientene føler seg forlatt når sykepleierne ikke lenger er til stede hele tiden. Som sykepleier ønsker en at pasientene skal føle seg trygge. Samtidig må pasientene etter hvert venne seg til å være alene. Det synes som om pleierne må være klar over hva pasientene har i vente, som gjerne er overflytting til vanlig sengepost, og på en myk måte venne pasientene til å tåle å ikke ha noen på rommet hele tiden.

Fra pasientmaterialet ser en at tilstedeværelse handler om å være på plass. Plassen forandres etter pasientens tilstand og behov. «Våkerommet» er et bevegelig rom som ikke er vilkårlig. Bak sykepleierens plassering ligger en stadig vurderingen av hvor hun bør befinne seg. Vurderingen synes å skje ut fra årvåkenhet i situasjonen og kunnskap om tilstanden og betydningen av tillit og fellesskap. Ansvar for den andre og hans trygghet og sikkerhet både nå og i fremtiden synes å danne bakteppet for vurderingen. Samtidig kan sykepleierens langvarige tilstedeværelse og tilgjengelighet skape en avhengighet som ikke er gunstig. Våking handler om å kunne vurdere dette dilemmaet med tilstedeværelsens trygghet og tilstedeværelsens avhengighet med tanke på fremtid og nåtid. Tankens klarhet sammen med hjertets våkenhet skaper en evne til å forstå nåtiden med blick på fremtiden.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer å velge plassen for tilstedeværelse med klokskap og skjønn.

Våking er å være bevegelig til stede for pasienten og styrke pasientens tillit til at sykepleieren er på plass.

Våking innebærer å frigjøre pasienten fra utstyr og pleiere på en skånsom måte.

Å sitte hos en pasient

Våkingen over intensivpasienten innebærer ofte at sykepleierne sitter stand by hos pasienten. Pasienter som ligger i respirator, skal ha sykepleiere hos seg hele tiden. Om natten sitter sykepleieren ofte hos pasientene. Pasientene en våker over på posten, er oftest pasienter som behandles aktivt for å bli friske, men det hender også at sykepleierne våker over døende pasienter. Den vedvarende sittingen synes å være viktig for pasientene, men den kan også skape spesielle vilkår i våkingen og for sykepleierne.

Å sitte stand by hos pasienten handler om å være i ro kroppslig, men dette synes samtidig å medføre at tankestrømmen faller til ro og det skapes plass til noe nytt. Én sykepleier forteller om hvordan sittingen hos pasienten som ligger i respirator, fortøner seg for henne. En har god tid, ser gjennom ting, ser på pasienten, ser på monitoren og tenker. Det er mye en får inn bare av å sitte der. Sykepleieren er mottagende og tar inn inntrykk. Når en siter pal, har en mulighet til å la hele seg ta inn.

Ja, at hele meg tar inn, og det samme som hvis du skal kjenne på stemningen i et rom, så kjenner du at – hva har vært her i dag? – det er noe urolig. Jeg har lyst til å åpne et vindu, for jeg kjenner at det er noe trykkende. Og det kjenner jeg ikke oppi hodet, men det kjenner jeg her.

Sykepleieren peker på brystregionen. Ved at hun åpner vinduet, kommer frisk luft inn, og det trykkende kan forsvinne. Den vedvarende sittingen gjør at sykepleierne kan se nyanser og endringer og kan reflektere over hva noe kan bety. Det våkne blikk og kroppens sanselighet synes å åpne for en mottagelighet som gjør at en får klarhet i hva noe handler om. Den ubevegelige sittingen over tid synes å skape rom for å se mønstre og oppfatte hvordan noe egentlig er. En kan ut fra dette tenke seg at i et åpent rom får en lettere øye på det som er virkelig. I lys av dette kan en tenke seg at en stadig vandring inn og ut av pasientrommet kan skjule det som er sant. Det samme er tilfellet dersom tankene er opptatt med travelhetens krav.

Våkingen over en døende på intensivposten synes å gi erfaringer som ikke tilhører sykepleiernes hverdag. Én sykepleier mener at det er der våkingen er mest fremtredende, selv om våking skjer ellers også. En kan tenke seg at en går inn i ei vake med ulikt sikte. Hos en intensivpasient handler det om tilfriskning og å redde liv, og hos en pasient uten muligheter til

å leve videre, handler det om fredfull død. Dette synes å stemme sykepleieren på ulik måte. Sittingens vesen endrer seg. For denne sykepleieren synes det å sitte ved et dødsleie på intensivposten å åpne for en spesiell ro og refleksjon. Sykepleieren uttrykker at det å sitte ved pasienten når han dør, vil være godt for pasienten, men samtidig godt for henne selv.

Men jeg ser vel for meg at det kanskje er godt å ha noen der når det skjer.

Og om jeg skal kalle det egoistisk, så tenker jeg at jeg for min egen del hadde synes at det hadde vært godt å vært der når det hadde skjedd.

Det vil jo være naturlig, tenker jeg, å sitte der når de ligger på dødsleiet.

Sykepleieren uttrykker at det hører til «naturens orden» at noen sitter ved et dødsleie. Det er godt for den andre å ha noen til stede når døden inntreffer. Og det er godt for ens egen del å være der for den andre. Å være til stede for en annen synes å ha en egenverdi. En sitter hos den andre ved noe så avgjørende som tidspunktet mellom liv og død. Ved overgangen mellom liv og død skal noen være til stede. Det handler om å være der for noen ved overgangen til døden. I sittingen vekkes en stemning, en følelse av det sårbare. Den vedvarende sittingen i stillhet kan bringe opp tanker som ikke er der til daglig.

Det får jo tanker til å gå til helt andre ting, sånn man tenker rundt det.

Ja, og nødvendigvis ikke rundt jobb, men kanskje mer på det personlige plan eller familie eller ... Det kommer jo veldig mye tanker.

Det blir veldig rom, eller det blir mer plass til det, da, sånn for min egen del.

Jeg sitter jo ikke og snakker med noen om det, egentlig. Man gjør, jeg gjør jo ikke det, da.

Nåe en sitter i stillhet hos den døende, kan en erfare livets sårbarhet, og det åpnes et rom i en selv der viktige tanker kan få plass. Til vanlig er det andre tanker som fyller opp, tanker på fag og jobb og på å få pasienten frisk.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer å være til stede ved livets overganger og ikke overlate pasienten til seg selv.

Våking betyr kraft til å holde ut for den andres skyld.

Å våke i stillhet kan åpne for en indre kilde der en kjenner på livets sårbarhet.

Å være våken, åpen, fokusert og observant

Temaet er delt i tre. Det handler om ulike aspekter ved å være våken og oppmerksom i en våkesituasjon. Videre tar jeg opp åpenhet som å ta imot og kjenne hvordan pasienten har det. Temaet handler også om observasjon og det kliniske blikk.

Å ha antennene ute

Sykepleierne beskriver en vedvarende årvåkenhet som er en naturlig del av å være på arbeid. De holder seg våkne for å følge med og være klar til å fange opp alvorlige situasjoner.

Det er noe med å være årvåken, på en måte har man litt antennene ute. Vet ikke hvordan jeg skal forklare, sansene er skjerpet. Det kommer inn en hjertestans eller noe, så er jo alle veldig skjerpet. Du kan være så trøtt på nattevakt, og så med en gang det skjer noe, så er du helt klar.

Ja, man er skjerpet, ja, definitivt.

Å være årvåken er å ha antennene ute og være skjerpet. Antennebildet viser til en evne til å fange opp signaler. Antennene er rettet mot pasientene og er virksomme hele vekten. Dette er ens ansvar i og med at en skal ta vare på pasienten. Slik sett er årvåkenheten en nødvendighet når en skal passe på en annen. At antennene ikke er slått på eller er stilt inn mot noe annet enn pasienten, er ikke forenlig med å våke over en intensivpasient. Selv om en kan slappe av i en stille periode, kanskje om natten, synes det å være en grunnleggende våkenhet som kan vekkes til en klar oppmerksomhet. En skjerpethet oppstår når noe skjer. Det blir som å kvesse eggen på en kniv – en er skjerpet, klar til å fange opp og skille det vesentlige fra det uvesentlige når situasjonen krever det. Det betyr at en er beredt til å møte det som kan komme. Det synes å være variasjoner i sykepleiernes stemthet, men en våkenhet er alltid til stede. Den som våker, sover ikke.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer en vedvarende årvåkenhet som beredskap for det som kan skje.

Å være åpen, ta imot og sanse

Åpenhet ses som vesentlig når en våker. Det kan forbindes med å ha et åpent sinn og ta imot alt som vedrører pasienten og situasjonen. En har en villet og skapende våkenhet som sitt

fundament i et ønske om å favne alt i hjertets åpenhet. Åpenhet er å være her og nå og innebærer en fristilling fra det en vet, har lest eller har planlagt.

Én av sykepleierne forteller hvordan hun går inn på rommet med et åpent sinn og er mottagende for det som er. Hun vil ta inn alt.

Når en går inn på et rom, samme hva slags pasient det er, så går jeg inn på rommet med åpent sinn, på en måte. Fått rapport og sånn. Så vil jeg ta inn alt sjøl, det som er rundt i rommet med denne pasienten, bare kjenne. Man kjenner så mye bare i løpet av de første sekundene eller minuttet, hvordan stemningen er i rommet, lukta, hvordan ansiktet er, om man kjenner om det er stress eller ro innpå rommet. Man får med seg veldig mye bare på den korte stunda.

Ved å åpne sinnet og ta imot får sykepleieren et helhetsbilde, et helhetsbilde av pasienten, rommet, stemningen, over det som er. Det synes å være en bevisst, villet handling som starter med en åpenhet i sinnet. Dette skiller seg fra å fokusere. Når sykepleieren begynner å fokusere noe, har hun ikke den åpne mottageligheten. «Hvis jeg begynner å fokusere på noe, så har ikke jeg den mottageligheten, for da har hodet mitt begynt å fokusere på ting sjøl.» I åpenheten settes det hun vet fra rapporten, og det hun har lest, til side for en stund. Det skapes et rom i sinnet til å ta imot. Hun ønsker å ta inn og erfare selv. I denne åpne mottageligheten ligger at en ikke vet eller kan vite på forhånd. Sinnet åpner seg for noe nytt, det som er her og nå. Sykepleieren føler med og i sin egen kropp. Det synes å gi en øyeblikkelig viten, først kroppslig, så verbal som blir en erfaring som brukes videre. Ved denne våkenheten finnes ingen hindringer som blokkerer for en åpen mottagelighet – ingen slør av forventninger, fordommer eller frykt. Det er en åpenhet for det som er her, for det som gjelder mennesket.

Sykepleieren sier at denne åpne mottageligheten er spennende. Det kan bety at hun åpner seg for det som er nytt og uventet, men kan også bety noe foruroligende og alvorlig. Dette er også noe sykepleieren bemerker: «Så kan det hende at pasienten forteller noe helt annet som er der også.» Det pasienten forteller, er der, er en virkelighet, men det var noe sykepleieren ikke var forberedt på i utgangspunktet. Å gå inn med åpent sinn er å tåle usikkerhet og stå i usikkerhet: En kan aldri vite. Dette vitner om styrke og kraft.

Sykepleieren søker å sette ord på hva som egentlig skjer når hun tar inn inntrykk. Det er vanskelig for henne å finne ordene som uttrykker hennes opplevelse, og en får inntrykk av at språket ikke rekker til for det hun vil formidle. Det handler om å sanse, men også noe mer. Sykepleieren prøver med ordet *intuisjon*, men avslutter med å si at «jeg har ikke noe ord for det, egentlig».

Det er ikke alle dager sykepleieren evner å skape åpenheten og ta inn.

For det kan òg være dager man har ting man strever med sjøl. Sånn er livet. Det er lettere at det blir krøll på de dager man ikke har kapasitet, men nesten har en liten vegg sjøl. Og det liker jeg egentlig ikke å ha, for ofte så detter man bort, da skifter en helt fokus. Men hvis det henger med en, så er det vanskeligere dager på jobb enn når en på en måte klarer å legge bort alt. Og så kan en gå inn og så være, bare.

Noen dager kan en streve personlige forhold og oppleve å selv være til hinder for å skape åpenhet og vidsyn. Dagene med eget strev er vanskelige og hindrer at ting flyter. De dagene en klarer å legge bort alt det egne, kan en gå inn på pasientrommet og bare være. Dette synes å innebære at en må legge bort eller gi slipp på eget strev for å skape det åpne rommet i sinnet. Et sinn som ikke er fylt med bekymringer, har plass til det som er og blir til. Når sykepleieren evner å være åpen, opplever hun å være nærværende og hel. Sykepleieren synes å beskrive en opplevelse av her og nå, nærvær og helhet. Å være hel kan bety å være på plass i seg selv. Det motsatte ville være å være oppstykket og ikke på plass. I våkingen vil det å være hel og på plass i seg selv bety åpenhet for den andre. Ontologisk sett synes åpenheten å være rommelig og mottagende og ikke ha hindringer eller slør som blokkerer for det som er virkelig her og nå.

Åpenheten handler om her og nå og er i så måte bestemt av en stadig skiftende virkelighet. En grunnleggende visshet i våkingen vil således være at alt er i forandring. Våkingens plass er den foranderlige virkelighet. Åpenhet fordrer at en tåler og er trygg i det usikre. En må være beredt til å gå utenom de opptrådte stiene. Åpenhet og fokusering er i sitt vesen forskjellige, men ikke motsetninger. I åpenheten er vidsyntheten og mulighetene. Åpenheten synes som prinsipp å være som himmelen: rommelig uten begrensning, evig og uendelig.

Tolkningsantagelser

Våking er å være vidsynt, åpen og mottagelig for det som er og blir til.

Våking er å være åpen for å kjenne og forstå det som er virkelig her og nå.

Våking med åpenhet gir et helhetsbilde av situasjonen og en pekepinn om fremtiden.

Våkingen innebærer å forholde seg åpent til forandringens og usikkerhetens virkelighet

Å fokusere og observere

Et fokusert blikk viser at ens oppmerksomhet er rettet mot noe spesielt heller enn åpen og mottagende. Det er som sinnet innstiller seg på en annen måte å virke på. Som en sykepleier sier: «Hvis jeg begynner å fokusere på noe, så har ikke jeg den mottageligheten».

Mottagelighet og fokusering vil ut fra dette utsagnet ikke kunne eksistere samtidig, men begge er nødvendige i våkingen over pasienten. Med et fokusert blikk gjøres noe tydelig – det tydelige kan bli sett og være til. Det er som å bruke brenn glasset for å opplyse noe spesielt. Men samtidig er sykepleierne tydelige på at delen en har i fokus, ses i sammenheng med en helhet. Slik kan en forstå en helhet-del-helhet-orientering, der del ses i lys av helhet og helhet ses i lys av del til det dannes et helhetsbilde.

Observasjon, målinger, det kliniske blikk og det fokuserte blikk synes i første omgang å være rettet mot pasientens kropp. En foretar en omhyggelig og systematisk gjennomgang av kroppen for å avdekke symptomer, avvik eller endringer. Men når sykepleierne forteller, fremstår kroppen ikke bare som noe fysisk – det synes som om kroppen også er bærer av sjel og ånd. Sykepleierne «avleser» følelser og stemninger og hvordan pasienten egentlig har det. Det synliggjøres flere måter å danne seg et bilde av pasienten på: apparater, ulike sanser, blikk og anelse i egen kropp om at noe ikke stemmer.

I beskrivelsen av observasjon viser sykepleierne til alle sanser: varsomme og våkne hender, et trent og kyndig blikk og ører som hører. Ingenting er utelatt. Ved observasjon vil en få øye på det åpenbare og det skjulte. En kunne tro at observasjon i utgangspunktet er mer spørrende enn undrende. Men i sammenheng med hvordan en søker å se mennesket, blir bildet et annet. Observasjon og sansing i våkingen skjer med hode og hjerte. Det handler om å se og innse. Én sykepleier sier at pasientene gjerne ikke merker at sykepleieren observerer. De tror kanskje at hun bare gir god omsorg, som å holde hånden og fukte munnen. Pasientene har ikke den kunnskapen som gjør at de forstår at sykepleieren er oppmerksom og observerer når hun handler. Ut fra dette ser en at våkingen kan oppfattes forskjellig avhengig av den enkeltes

perspektiv. Pasientene er opptatt av og takknemlig for munnstellet og for at de ligger godt og ikke har vondt, men ikke for den diskre observasjonen som skjer i det stille. Dette kan også forstås som at en handling kan ha ulike lag, noen mer åpenlyse, andre mer skjulte, avhengig av hvem som ser.

Observasjonen handler om å sanse, men vel så viktig er det å merke seg og sette navn på det som observeres. Det er en her-og-nå-situasjon: Hva er her nå? Våkenhet og en intellektuell handling er nødvendig. Sykepleieren må sanse, lese, tyde og gi navn. En må være lesekyndig for å tyde/forstå kroppens tegn på helse og uhelse og kunne uttrykke hva en har lest. Å lese pasientens kropp er å være oppmerksom på kroppens tegn / kroppen som tegn. En kan se det slik at også kroppens organer kan skape og formidle tegn. Tegnet hjelper en å forstå noe som ikke er åpenbart. Slik sett kan et tegn vise til noe annet, noe som er skjult. Et trenet blikk kan lese og forstå.

Én sykepleier bruker ordet *dyneløfting* og sier at vekten starter med at hun løfter på dyna. Dyneløftingen synes å begrunnes med at dyna kan skjule noe som er viktig.

Man jobber systematisk, så man ikke overser noen ting. Blodtrykket på skjermen kan jo se fint ut, men så løfter man litt på dyna, så kjenner man at pasienten er kald perifert både på føtter og hender. Og det sier jo noe mer om sirkulasjonen enn at blodtrykket ligger på 120/60.

Dyna eller skjorta kan skjule tegn. Det er viktig å fjerne skjorta og se under dyna for å se gyldige tegn. En kan se dette som at kroppen er bærer av tegn som forteller noe om virkeligheten, og at dette må frem i lyset. Sykepleieren forstår at dette kan innebære blottlegging av pasienter, men at det er viktig for å kunne observere når livet er truet. Dyna er et «slør» som hindrer en å se. Overvåkning handler også om å lese av ulike parametere. Målinger er viktige, da de sier noe om kroppens tilstand. Slik sett vil de ulike apparater kunne være en «forlengelse» av kroppen, og som lesekyndig må en kunne tolke apparatets symboler. Målinger og det som oppdages ved sansing, kan imidlertid være forskjellig. Sykepleierne sier at målingene alltid må sjekkes mot egne observasjoner. Og det synes som om sykepleierne anser data de får via egen sansing, som «sannere» enn data fra målinger. Ut fra dette kan en også forstå at apparater kan tilsløre kroppens virkelighet.

Følelsen av at noe ikke stemmer, kan gjøre at sykepleieren blir skjerpet og reagerer.

Noen ganger så kan det bare være diffust, liksom, at man merker en endring, og så er det ikke alltid like lett å sette fingeren på hva det kan være, fordi alle målinger og alle infeksjonsprøver kan være stabile, men allikevel, det er ...

En forstår følelsen som sykepleieren beskriver, som en uro, som en diffus følelse av at noe ikke stemmer. Målingene viser én ting, sykepleierens kropp fornemmer noe annet. Uroen vekker til ytterligere skjerpet oppmerksomhet. Når sykepleieren våker, er hun oppmerksom på tegn både fra pasientens kropp via egne sanser og målinger og uro eller fornemmelse fra egen kropp. Tegn fra egen kropp tillegges stor vekt. Målinger kan både åpne og tilsløre.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer systematisk å observere pasientens tilstand.

Våking innebærer å ha fokus på deler og helhet i en bevegelse mot et troverdig helhetsbilde.

Våking innebærer å avdekke det som er virkelig, og fjerne det som hindrer innsyn og innsikt.

Å være beredt på det som kan komme

Temaet er tredelt. Første del handler om hvordan sykepleierne forbereder seg på ulike situasjoner, ofte på det verst tenkelige. Andre del tar for seg å handle raskt og i avgjørende øyeblikk. Siste del dreier seg om at en må være beredt på å kjempe for at livet skal bestå.

Å være føre var

Våkingen innebærer å være beredt på at pasientens tilstand kan forandre seg, og at det kan skje raskt og uventet. En vedvarende årvåkenhet er nødvendig for at en skal kunne følge med på forandringer.

Sykepleierne forbereder seg ved å vurdere ulike scenarioer som kan inntreffe. Utstyret er sjekket og tilgjengelig, og handlingsalternativer er gjennomtenkt.

Jeg tenker jo alltid gjennom hva som kan skje. Hva er det verste som kan skje nå? Og da har jeg det når jeg har tenkt gjennom det. Det er noe som en dreier på i hodet hele tida når en går inn på et rom.

Og skjer det verre ting, så er det ikke noe som jeg tror stresser meg så veldig, for jeg har det klart likevel, og jeg vet hvor alt er. Jeg har allerede tenkt gjennom det.

Å være forberedt mentalt og praktisk gir klarhet og ro. En er rede til å gripe inn og handle raskt. Dette synes å innebære en trygghet i usikkerheten ved aldri å kunne vite sikkert hva som kan skje. Beredskapen til å handle kan ses som en kraft, en makt til å handle ut fra nøye vurdering og planlegging. Sykepleierne påpeker at av kunnskap og erfaring er viktig for at en skal kunne hanskas med det uforutsette. Sykepleiernes evne til å tåle usikkerhet og handle raskt og hensiktsmessig vil slik kunne være forskjellig. Én sykepleier sier at som ny sykepleier er en stresstet, usikker og forknytt i kroppen. En klarer ikke å slappe av, være åpen. Sinnet er fylt med sjekking og kontroll. En kan her forstå at åpenhet henger sammen med å være avslappet. Ifølge sykepleieren er trygghet viktig for at en skal kunne gi slipp på kontrollen. Med erfaring og kunnskap kommer trygghet. En kyndig sykepleier vet hva hun skal gjøre i ulike situasjoner, og trenger ikke tenke gjennom alt. Én sykepleier uttrykker at for mye tenking gjør at «hjernen blir okkupert». En er ikke i stand til å være åpen for det som skjer.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer å være forberedt på å handle raskt og hensiktsmessig og ha nødvendig redskap for hånden.

Våking innebærer å ha en vedvarende årvåkenhet for det som kan komme.

Våking i betydningen å være rede gir klarhet, ro og sikkerhet.

Å handle «på straksen»

Hvis noe akutt skjer, må en være raskt ute. Det er liten tid til å tenke, «man gjør det sånn på straksen»: «Ja, for man må jo være kjapt ute. Man har jo nesten ikke tid til å tenke, man må bare utføre tiltakene med en eneste gang.» Tiden er viktig når det står om liv og død. Å handle «på straksen» er å gripe det rette øyeblikket for å handle. Å handle for sent vil kunne få alvorlige konsekvenser for pasienten. «For tidlig» gir bare mening som forebygging. Ikke alle situasjoner sykepleierne står i, er avgjørende øyeblikk, men det kan være nødvendig å handle kvikt og skjerpet ved forverring av pasientens tilstand. Ordet *kvikk* bringer tankene til kvikleire. Denne forandres plutselig fra å være fast til å være bevegelig. Det skjer på et øyeblikk. Sykepleiernes beredskap til å handle raskt kan slik forstås som evnen til å oppfatte kvikt og være kvikk i bevegelsen og kvikk til å endre takt.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer å handle kvikt i rett øyeblikk når kaos inntreffer.

Å kjempe

Når en våker over pasienter som er alvorlig syke, synes situasjonen noen ganger å tilspisse seg, og personalet må kjempe for at pasienten kommer gjennom en krise. For å være beredt til å kjempe må en ha vilje og fysisk og mental styrke til å gå i strid. I kampen må en ha kraft og utholdenhet til å møte og komme gjennom motstand. Kampen i våkingen kjempes for den andre, for videre liv og helse. I kampen må en være til stede, på plass når ting skjer. En kommer ikke for sent til en kamp om en ønsker seier, heller ikke befinner en seg på feil arena. Å være på plass er å være rede til å kjempe.

En sykepleier forteller om pasienter som strever med ulike plager, og innsatsen for å hjelpe.

Nei, jeg har liksom kampinstinkt at ... Ja, jeg gir meg ikke før jeg ser at det ikke går.

Og hvis folk sier at det ikke går, så går det likevel, for jeg skal få det til.

Det er det samme hva andre sier. Hvis de sier at det her går ikke, da skal det i hvert fall gå. Og hvis pasienten selvfølgelig vil, vil sjøl, da kan det gå gjennom storm og vind og alt, for da, da gjør jeg alt. Men det har vel noe med at jeg har sett at jeg har fått det til.

Folk har sagt at vi må avslutte her, det går ikke, så ser en at det går, og da ...

Her beskrives et kampinstinkt, en ukuelig tro, styrke og utholdenhet for å lindre lidelse og kjempe for at livet kan bestå. Sykepleieren bruker ordet *kampinstinkt*. Dette er et ord hun her vel anvender for å beskrive et medfødt anlegg for å kjempe for seg selv eller andre. Ut fra sykepleierens utsagn kan en da forstå hennes kampinstinkt som en naturlig evne til kjempe for den andre, for livet og leken. Det synes å medføre en grunnleggende tillit til egne krefter, en styrke som trigges av andres tvil og pasientens håp og vilje. Når kampen er til ende, oppleves det som en seier: «Ja, den seieren ... Jeg blir glad, jøss, jeg fikk det til!» Seieren ved å ha kjempet og lykkes innebærer en glede som vil gagne neste pasient som skal kjempes for. Sykepleieren kommer også inn på hvordan det å kjempe for en pasient har betydning for de involverte. Pårørende viser takknemlighet når de skjønner at personalet stod på det de kunne, og personalet sitter igjen med en god følelse når de vet at de gjorde det de kunne.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer å kjempe for pasienten, for livets beståen.

Å kjempe er å være på plass når kampen starter, å være beredt.

Å tenne gnisten og vekke til live(t)

Dette temaet dreier seg om det livgivende, det som tenner livsgnisten og drar pasienten tilbake til leken og livet.

Å være alvorlig syk over lengre tid svekker livskraften og motivasjonen til å kjempe videre. Våking går lenger enn å redde liv her og nå. Det er å være oppmerksom på og forstå hvor tungt det kan være når en er syk over lang tid, når veien frem består av opp- og nedturer og fremtiden er usikker. I våkingen inngår å se, være der, ikke forlate og lokke pasientene til å se at fremtiden kan innebære noe annet. Våking er å finne frem til det som holder livet, det levende og livlige, oppe, det som holder gnisten ved like. Å våke over intensivpasienten er å vekke og styrke viljen til å leve, til å bygge opp livskraften, som for øyeblikket bare er der som en mulighet.

Sykepleierne har ulike eksempler på hvordan livsgnisten holdes ved like. En kan gjøre stemningen lettere ved å få inn smil og latter og tulle litt. Én sykepleier sier at pasientene kan føle seg mer sett hvis sykepleieren har godt humør og viser litt av sin personlighet. Men det skal heller ikke bli en sånn tulle- og tøysestemning. Når sykepleieren forteller om hvordan hun går inn til pasientene med et åpent, mottagende sinn, handler det også om å finne ut hvordan personen er. Er det en pasient som en kan tulle mye med, og som har godt humør og lyst til å spøke, eller er det en som er mer sårbar og deprimert? Den innsikten hun får, gjør at hun trår varsomt frem og ikke overkjører den andre. Smilet, latteren og spøken er betinget av kjennskap til og følelse for hvor pasienten er, og hva vedkommende trenger. Sykepleieren sier at «vi lo veldig mye og tullet og sånn. Og det virket som at det ga gnisten i han». Dette sier noe om fellesskapet, om latteren, leken og humoren og dettes livgivende potensial. Og det sier noe om at en må være våken for sykdommens påkjenninger og betydningen av det livgivende for hver enkelt pasient.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer å vekke og holde livsviljen oppe ved å mobilisere livskraften.

Våkingens kraftfelt og bevegelse

Våking innebærer et fellesskap der sykepleier og pasient er i en felles meningssammenheng. Et fellesskap der våking skjer, kan forstås som et kraftfelt der partene inngår i en felles bevegelse. I våkingens kraftfelt muliggjør sykepleierens våking at pasienten kan gi seg over

til legende krefter og helende prosesser i frihet. Pasienten kan gi slipp på plager og lidelse og overgi seg i sykepleierens varetekt.

Sykepleierne kommer inn på hvor avgjørende relasjonen til pasienten er når en våker. For sykepleieren handler det om å skape trygghet og tillit og sørge for at pasienten kan stole på vedkommende. Enkelte ganger skjer det at en ikke får til en god relasjon, og det er da nødvendig å bytte sykepleier.

Hvis ikke jeg har en god kjemi med den pasienten og den pasienten ikke stoler på meg eller ikke synes noe om meg eller ikke liker meg, eller at jeg merker at dette her blir veldig vanskelig, man har ingen god kjemi, så vil heller ikke den behandlingen bli noe god. Da må man bare bytte sykepleier for å få gjennomført en god behandling for pasienten.

For da blir det en sånn angst, det opplever man, da blir pasientene mer og mer engstelige, man får liksom ikke til noen ting.

Ut fra sykepleierens utsagn forstår en at i en våkesituasjon er kvaliteten på relasjonen avgjørende for pasienten. Våking innebærer å skape en tillitsfull relasjon der pasientene kan stole på sykepleieren. Manglende tillit og trygghet skaper angst og hindrer behandling. Å våke over alvorlig syke pasienter betyr å være oppmerksom på kvaliteten på relasjonen og arbeide for tillit og trygghet.

Relasjonen har betydning for at pasienten skal kunne gi slipp på bekymringer og plager. En god relasjon betyr at pasienten kan lene seg på tryggheten til sykepleieren og legen. En dårlig relasjon betyr angst, utrygghet og manglende tillit. Sykepleierne påpeker betydningen av ro – av å være rolig og opptre rolig. Én sykepleier sier at hun får en veldig god vakt hvis hun starter rolig og går åpent inn og rolig frem. Ro ser hun som en del av behandlingen. Når hun er rolig selv, blir pasienten rolig.

Sykepleieren fanger med sin åpenhet og sanselighet raskt opp hvordan pasienten har det, og handler på en slik måte at angsten ikke utvikler seg. En kan forstå det slik at hun bruker sin egen kropp som instrument, et instrument hun stemmer ut fra hvordan pasienten har det. Eller sagt slik: hun stemmer seg inn på den andre. Uten å være våken og kjenne etter kan

sykepleieren ta avgjørelser som er uheldige for pasienten. Sykepleieren beskriver videre hvordan samstemtheten med pasienten utspiller seg.

Vi er veldig opptatt av at dyna skal være skiftet, sengetrekk, putetrekk, og pasienten skal være vasket, og tennene skal være pusset, helst så tidlig som mulig. Men begynner jeg med det på morgenen med en som sitter med litt angst, så vet jeg at det her, det går ikke bra. Det blir krøll. Så at man da tar én ting om gangen og kanskje tar bare i smug, liksom, tar forsiktig bare puta, og så har jeg skiftet ett putetrekk. Og så kan han få litt kaffe, kanskje, og noe mat. Og så har vi prøvd det. Og så er det jo normalt at man pusser kanskje tennene etterpå. Man tar litt sånn etter, at en går i takt. Ikke at det er mye takt, men at en kjenner hvordan takta er til den andre.

Det synes viktig å være våken for den andres takt og rette seg inn etter den. Sykepleieren har alle sanser rettet mot pasienten og hvordan han tåler de nødvendige handlingene.

Vedkommende har varsomme hender og rolige bevegelser, alt for at pasienten ikke skal slite og få mer angst. Sykepleieren har erfart hva som kan lønne seg å gjøre. Erfaring og kunnskap tas med inn i situasjonen, men det er samspillet med denne pasienten som har forrang.

Sykepleieren kjenner hvordan takten til den andre er, og prøver å finne takten de begge kan klare. Hun mener at dette har noe å gjøre med pasientens verdighet. «Hvis jeg går fortere enn han, så er jo ikke han der, og da kan jo han føle at jeg trår, går over han som en bulldoser, nesten». Hvis samspillet med pasienten er godt, kan pasienten oppleve verdighet. Dersom sykepleieren går fortere, kanskje har en raskere takt, kan hun trå over den andre, nesten som en bulldoser. Våking kan slik innebære å gå i takt og ikke overkjøre den andre.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer et kraftfelt der begge parter er deltagende.

Våking med verdighet

Temaet handler om våking og verdighet og det som er verdig i våkingen. Sykepleierne forteller spesielt om pasientenes verdighet. Sin egen verdighet har de færre tanker om, men en kan også se sider av denne i det de forteller. Siste del handler spesielt om sykepleiernes verdighet.

Våkne verdier

Sykepleierne forteller om hva de anser er grunnleggende i våkingen. Å se mennesket blir vektlagt. Dette synliggjøres i første tema og kommer frem når sykepleierne reflekterer over hva som er verdighet i våkingen.

Ja, men det er jo noe med det å kunne se pasienten eller se personen, ikke bare pasienten, ikke bare se blodtrykk, ikke bare se puls, ikke bare se respirasjon, men man ser mennesket som ligger i senga.

Ja, for det er jo noe med at ikke de skal miste seg sjøl helt mens de ligger der, at ikke de bare blir et objekt.

Ja, det har jo veldig mye med verdighet å gjøre.

Ja, at man ivaretar hele, hele mennesket.

Våking innebærer å se mennesket. Dette fremstår som en verdi som sykepleierne ønsker skal gjelde og realiseres. En ser i utsagnet flere betegnelser bli brukt om «den andre»: *objekt*, *pasient*, *person* og *menneske*. Ordet *menneske* synes å ha forrang. Sykepleierne viser til det unike mennesket hun møter i en klinisk virkelighet. Det fremgår at mennesket er unikt og autonomt, at mennesket har en verdi som ikke skal krenkes og at mennesket er en helhet. Samtidig er det en fare for at pasientene blir et objekt og mister seg selv i postens teknologiske virkelighet.

Ovenstående gir et inntrykk av hvilke verdier sykepleierne legger til grunn i våkingen. Sykepleierne synes å være bevisste på menneskets iboende verdighet og ønsker å virkeliggjøre den i møte med den enkelte pasient. En kan forstå dette som levende verdier. Sykepleierne er våkne for hva som er vesentlig i en sykepleiesammenheng og i det konkrete møte med den syke. Dette kan forstås som aktelse for menneskets absolutte og relative verdighet. Det en er oppmerksom på, har sammenheng med det ens bevissthet inneholder. Bevissthet om og oppmerksomhet på innebærer at en er våken for det en tror på og hvordan verden og mennesket betraktes.

Når verdigheten trues

Selv om sykepleierne er våken for menneskets verdighet og ønsker å bidra til verdig omsorg, synliggjøres det også at det ikke alltid er så lett å få til. Det er mange forhold ved å være alvorlig syk på en intensivpost som berører pasientens verdighet, og som kan være krenkende.

De mister jo kontrollen på både kroppen sin fordi de er så syke, og så kommer jo vi inn og overstyrer og overtar veldig mye, ikke bare det med puls og blodtrykk og respirasjonsfrekvens og oksygenmetning og alt det her, men liksom i forhold til stell og leiring og munnstell, fotstell, vi går jo inn og overtar alt. Så det er jo om å gjøre å få gjort det på en mest mulig ok måte og til det beste for pasienten.

Sykdommen og behandlingen gjør at pasientene ikke lenger har den kroppen de kjenner, og kan for øyeblikket ikke dra omsorg for seg selv. Dette synes å være en trussel mot pasientens verdighet i seg selv. Kroppen er blitt en fremmed, og vante handlingsmønstre strekker ikke til i en ny verden med symptomer og bekymringer. I denne situasjonen må andre ta over. Dette har sine særegne utfordringer når det gjelder verdighet. Sykepleieren bruker ordene *overstyre* og *overta*. I utgangspunktet synes disse ordene å bety en måte å handle på der pasientenes egne ønsker blir satt til side og sykepleieren handler etter egen bestemmelse og slik behandlingen krever. Pasientene kan slik oppleve krenkelse ved ikke å bli hørt og bli et objekt for andres gjøremål. Men de trenger hjelp, og sykepleierens løsning på dilemmaet er å legge vekt på å handle til beste for pasienten. Å våke over alvorlig syke pasienter er å være oppmerksom på hva som kan være krenkende, og å sørge for at ens handlinger er gode og til beste for pasienten.

Sykepleiere kommer inn på blotting som en viktig trussel mot pasienters verdighet. Mange pasienter, spesielt de som er respiratorisk dårlige, ligger uten nattskjorte med blottlagt bryst for at sykepleierne lettere skal kunne observere brystkassebevegelser. Pasienter kan også ligge helt nakne. Toalettbesøk er heller ikke private lenger.

Selv om handlingene sykepleierne gjør, er tenkt å være til beste for pasienten, er ikke alltid pasientene enige med sykepleieren. Én sykepleier bruker et eksempel der pasienten blir leiret på en spesiell måte. Denne leiringen er best for pasientens tilstand. Sykepleierens tanker om dette er at pasientens ønsker skal tillegges stor vekt, og at en må gi pasienten forståelse av at behandlingen er gitt i beste mening.

Det blir jo om å gjøre å få gjort mest mulig i samsvar med pasienten og at man gjør det, og at man prøver å formidle til pasienten at dette er det beste, altså det er i beste

mening, det er i beste hensikt, så ikke pasientene føler at de blir helt overkjørt. For hvis de føler seg helt overkjørt, så går det kanskje ut over verdigheten også.

Sykepleierne besitter kunnskap om hva som gagnar pasienten i ulike situasjoner. Men hvis ikke pasienten skjønner at det er til beste for ham, kan han føle seg overkjørt. Det synes som om sykepleieren vil formidle sin hensikt slik at pasienten får klarhet og forståelse og opplever at handlingene er til hans eget beste. Å bevare verdighet synes slik ikke bare å være å gjøre det beste for pasienten, men også å forklare pasienten hva det handler om. Verdighet i våkingen innebærer å være oppmerksom på at pasientene ønsker å forstå det som skjer. I sykepleierens utsagn ser en et ønske om å handle i samsvar med pasienten ønsker.

Verdighet i våken tilstedeværelse

Sykepleierne forteller inngående om hvordan de er årvåkent til stede for å være i beredskap dersom noe skulle skje. De har et åpent sinn og er oppmerksomme for å oppdage og skjelne mellom det alvorlige og det alminnelige. Det som trer frem av dette, er å være våken i nuet og å være på plass. At sykepleierne er i øyeblikket og på det stedet som er nødvendig, synes å innebære verdighet både for pasienten og for sykepleieren. Verdigheten realiseres her og nå, ikke i går og ikke i morgen.

Det at en viser en er til stede, viser ro og viser at jeg bryr meg. Og selvfølgelig har jeg jo mange prosedyrer rundt, men det er veldig viktig det liksom å smøre føttene litt, fukte munnen og gjøre sånne ting, passe på at det ikke er noe vondt, svetter han, får en klut i panna, alt bare sånn god omsorg.

Når jeg fukter munnen, så ser jeg inni munnen samtidig. Og, når jeg smører føttene, så kjenner jeg på føttene, er de kalde, eller er de lunkne, eller er de varme, er de hovne? Så jeg får jo mye ut av det til observasjoner òg.

Hva sykepleieren får med seg av observasjoner, er gjerne skjult for pasienter og pårørende. De merker først og fremst pleien. Sykepleieren sier at det er det at de omsorgsfulle handlingene blir utført, som oppleves som verdig, og i mindre grad at pasienten blir observert.

Å vekke til livet og leken

Sykepleierne forteller om handlinger der de søker å vekke livsgnisten og motet til å leve videre. De bringer latteren inn i fellesskapet når pasienten kan tåle det. En TV blir hentet inn

på rommet, slik at pasienten kan erfare at det er et liv utenom sykehuset, et liv han kan komme tilbake til. Dette synes å bety å se og være åpen for den andres muligheter som i nuet ikke er synlig. Sykepleiernes anstrengelser synes å ha basis i en bevissthet om at helsen og lidelsen er i bevegelse, og at mennesket er i stadig tilblivelse. Det er en åpenhet for det som er, og for det som kan bli. Dette synes forenlig med verdighet knyttet til vorden.

Sykepleieren forteller om å kjempe for livets beståen. Dette synes å bety at livet er verdifullt og verd å kjempe for. Å redde liv er et fellesanliggende på posten, og sykepleiernes gjøremål er konsentrert om det. En ser hvordan sykepleierne viser utholdenhet i våkingen og er villige til å holde seg våkne for å oppdage farer for liv og helse. Det ses en vilje til å kjempe for at pasientene skal bli friske og komme tilbake til livet utenfor sykehuset. På andre steder kan en tenke seg at innsatsen er rettet mot å vekke livet i de dagene som er igjen av livet. Å bli kjempet for synes å bety mye for både pasientene og sykepleierne. At noen er villig til å gå i kampen for ens liv, vitner om at en blir verdsatt og æret.

Verdighet hos sykepleierne

Verdighet hos sykepleierne ses her i sammenheng med glede over og tilfredshet med egen anstrengelse og at pasientene har det godt. Tilbakemelding fra andre betyr også anerkjennelse og verdighet. Det kan ses i lys av et syn på verdighet som noe en kan gjøre seg fortjent til. Verdighet ved å kunne følge egne verdier synliggjøres også.

Én sykepleier forteller om hvordan hun kjempet for pasientene. Etter kampens strev blir hun glad – det er som en seiersfølelse. Kampen kan dreie seg om at en henter frem ekstrastyrke. Den kan være å arbeide for noens liv eller å makte å sitte gjennom en tung nattevakt. «Ja, den seieren, ja. Det er vel at jeg blir glad at jeg, jøss, jeg fikk det til! Ja, veldig seier, ja, det er seier, ja.» Da sykepleieren og jeg snakket videre om dette, kom det frem at dette handler om verdighet.

Ja, selvfølgelig. Det er jo det, absolutt. Hadde liksom ikke tenkt det ordet *verdighet* for meg sjøl. Men når du sier det, så er det det. Hvis ikke jeg gjør ting godt og får gjort det på en tilfredsstillende måte som jeg kjenner at jeg har ro på måten jeg gjør det på, så blir ikke jeg fornøyd med rollen som intensivsykepleier, som jeg er. Det har vel noe med sjøltilliten min òg, at det gir meg sjøltillit, kanskje, at det har noe med det, sikkert, jeg vet ikke, stolthet og at jeg kan gjøre ting bra, da.

Seiersfølelsen etter kampen innebærer glede over at kampen er vunnet, men også stolthet over at og selvtillit fordi hun gjør ting som en profesjonell intensivsykepleier. Etter en stor innsats erkjennes behovet for å hvile. Å ta sine egne behov på alvor kan ses som å ha respekt for seg selv og slik som verdighet.

Ja, og så kjenner man at nå, nå er det godt, nå har vi fått det til, og da kan jeg slappe av òg. Kan si ofte at nå trenger jeg bare litt hvile, liksom, nå trenger jeg litt avkopling før jeg kan begynne med noe nytt prosjekt igjen, så jeg kjenner at jeg trenger å få hvilt.

Én sykepleier forbinder egen tilfredshet med at pasienten er trygg.

Det er veldig tilfredsstillende for meg som sykepleier når jeg ser at min pasient er trygg. Kanskje ikke han er smertefri, kanskje ikke heller helt fri for angst, men pasienten min har det greit. Og det ser man ofte her, ja, pasienter som er dårlig respiratorisk, som trenger livbehandling, altså BIPAP-behandling med maske, der handler det jo veldig mye om å kunne skape tillit og trygghet.

Ja, for det motsatte, man merker veldig godt når pasienten har vondt. Man får ikke smertelindret ham, han har angst, han er redd, jeg vet ikke hva jeg skal bidra med for å liksom få gjort det bedre. Da går man jo hjem med en veldig dårlig følelse.

Sykepleieren synes å beskrive tilfredsstillelsen ved å kunne hjelpe og avmakten og den dårlige følelsen ved ikke å mestre. Førstnevnte kan bety verdighet ved at en har gjort seg fortjent til noe. Sistnevnte er en følelse av ikke å ha fått til det en ønsket.

Verdighet kan ytre seg som stolthet. Denne stoltheten synes å være knyttet til å være der og handle godt for pasienten. Det virker også som om sykepleieren viser til trygghet og stolthet over postens faglige standard. Det kan ha sammenheng med verdighet i profesjonell forstand. «Man er faglig dyktig, fokus på det faglige og at det skal være kvalitetssikring på det vi gjør, og hele tiden holde oss faglig oppdatert. Og det synes jeg er utrolig bra, da.»

Pårørende og pasienter viser ofte takknemlighet. Sykepleieren sier at pårørende kan si: «Takk for at du er her i kveld, og takk for at du passer på mora mi.» Pasientene kan si at det er hyggelig at vi kommer: «Det er så godt, for du kjenner meg så godt.»

Etter en dag hos en pasient og man ser, og man kanskje får tilbakemelding fra pårørende med takk, ja, altså man trenger ikke få takk. Man kan jo tolke mye ut fra humør eller stemningen i rommet, at i dag har jeg gjort en god jobb, og så kan man gå hjem med hevet hode. At det er jo bedre å gå hjem med den følelsen enn å tenke at i dag har det ikke vært noe særlig. Jeg vil vel tenke at det å våke er noe positivt som man gjør.

Å gå hjem med hevet hode synes å bety å være stolt etter å ha handlet rett og godt. Å ha et hevet hode betyr å være rak og se frem.

Tolkningsantagelser

Verdighet i våkingen innebærer å være oppmerksom på verdier og arbeide i tråd med dem.

Verdighet i våkingen innebærer å verdsette menneskets og livets ukrenkelighet.

Våking innebærer å søke det gode når verdigheten trues eller krenkes.

Våking innebærer verdighet for pasient og sykepleier.

Verdighet kan ytre seg som stolthet, glede, seiersfølelse og tilfredshet.

Pårørendeperspektiv på våking og verdighet

I samtalene med de tre informantene fremstod våkingen mer som en helhetlig fortelling. De fortalte levende om ulike situasjoner, som gav en inngående innsikt i våkingen sett fra deres synspunkt. Stoffet i dette delkapitlet fremstilles derfor mer i caseform, der informantene tildeles egennavn. De pårørende er søsteren Ida og ektefellene Kristin og Birger.

Følgende temaer steg frem:

kjærlighetens kraft i våkingen

å sitte i den lange vaka

å være til stede med oppmerksomhet

å kjempe når det gjelder

verdighet i våkingen som verdig omsorg

Kjærlighetens kraft i våkingen

Våking fra pårørendes ståsted tar utgangspunkt i kjærligheten til den andre. Kjærlighetens stemme legger føringer på valg en tar når et familiemedlem blir syk. Kjærligheten er en styrke som gjør at en holder ut og handler med omtanke og godhet for den andre.

Å våke er å vise kjærlighet

Ida forteller om våkingen som slitsom og vond – men likevel god. Det gode handler om at pårørende kan «vise at du er veldig, veldig glad i henne». Våkingen er en måte «å vise kjærlighet på». Den synes slik å være en kjærlighetshandling og en måte å gjøre kjærligheten synlig på. Å kunne vise søsteren kjærlighet ved å våke er godt. Egentlig tenker ikke Ida på at det er godt for henne selv, men at søsteren føler det. Hun sier at: «Det er viktig for meg at hun føler den kjærligheten». Selv om våkingen er krevende, er det underordnet det gode ved våkingen: at søsteren kan oppleve at søsknene er glad i henne. Ida våker ikke for sin skyld, men for søsterens, samtidig som det er godt «at du kan gi det mennesket som ligger der og har det vondt, noe godt oppi alt virvaret. At de føler den kjærligheten. At de vet at de ikke er alene». Litt forenklet kan en forstå Ida slik at det er godt å kunne gi noe godt. Det gir tanker om at kjærligheten ikke krever for egen del og utholder. I Idas tilfelle sier hun at våkingen er slitsom, forferdelig og vond. Å vise kjærlighet er gavmildhet og sjenerøsitet for den andres skyld. Ida sier at det hadde vært forferdelig å ikke kunne våke. Hun kan egentlig ikke tenke

seg det, og spesielt ikke når det gjelder denne søsteren. Ida sier at hun heller sliter seg litt ut for å komme og være hos søsteren.

Ida tror også søsteren setter pris på at de sitter hos henne.

Hun sier jo ikke så mye, da. Men vi skjønner jo at hun setter veldig pris på det. Ja, det gjør vi. Det første hun ser, er jo fjesene våre når hun våkner. Jeg tror hun forstår hvor mye hun betyr for oss.

Ida opplever at hun er privilegert som kan våke – «privilegert, å bare kunne få sitte og passe på henne, faktisk. Å være sammen. Ja, det synes jeg». Umiddelbart gir ordet *privilegert* tanker om å være utvalgt, å ha særrett til noe. Kanskje det også kan forstås som at en ved å være verdig til noe har visse fordeler. En som er privilegert, har rettigheter og goder som andre ikke har. Ved å være utvalgt og verdig har en visse privilegier. Disse refleksjoner gir mulighet til en videre forståelse av Idas utsagn. Ida er verdig, og rettigheten eller det gode er å kunne få sitte og passe på sin søster og kunne få være sammen med henne. Ida har tidligere fremhevet kjærlighetens betydning i våkingen. Kan kjærligheten gi privilegier? En kan forstå at kjærligheten gjør den våkende til utvalgt og verdig og gir vedkommende godet å kunne sitte og passe på. Under kjærlighetens synsvinkel er det også et gode å få være sammen. *Privilegert* er et positivt ladet ord. I det synes også å ligge en idé om å være heldig. En er av de heldige som kan våke. Det er ikke et ork eller en byrde, det er noe en gjør med glede selv om det kan være slitsomt og vondt. Det er en rikdom å sitte og passe på og være sammen. *Heldig* har en klar sammenheng med ordene *hel* og *helse*.

Kjærlighet er å være beredt til å våke

Pårørende beskriver en beredskap i familiene til å trå til ved alvorlig sykdom. Beredskapen kommer av kjærligheten til hverandre og skyldigheten til å ta vare på hverandre.

Ida og de andre søstrene ønsker å våke hos den syke. Dette er noe de er enige om.

Bakgrunnen er kjærligheten til søsteren. En slår ikke hånden av noen selv om det er mye annet som tar plass i livet. Søstrene har tidligere erfaring med å våke over sin far, og det var de samme tankene som lå til grunn for våkingen over ham. Så fort noe alvorlig skjer, organiserer søstrene seg ut fra hva som er å gjøre.

Vi våket over faren min en uke. Det var det samme der. Det er mange år siden, da. Det er alltid sånn. Nå er det fjerde gangen vi våker over søsteren vår. Og første natta blir bare kaos. Men så ... jeg vet ikke om det er noe som ligger latent i oss, men vi er ganske flinke sånn til å TSHUTT, så organiserer vi oss med én gang. «Ja, da tar jeg den, og så kommer du da», og så ... Det er bare ... (knipser med fingrene).

Plutselig er søstrene mobilisert, og de fordeler seg raskt på ulike vakter. Det er som de besitter en kjærlighetens beredskap som trår i kraft hvis noe skjer i familien. «Ja, altså, det organiseres med en gang. Du får det til med en gang». Beredskapen synes å ha sin grunn i kjærligheten i familien og tanken om ikke å være alene ved alvorlig sykdom og ikke måtte dø alene. Andre ting settes til side når noe alvorlig skjer med et familiemedlem. Alle er innstilt på å delta i våkingen og samarbeider raskt for å få det til. Å våke er viktig, og det settes inn en stor innsats for å få det til.

Det betyr enormt mye. Jeg synes det. Og så tenker jeg sånn at ja, akkurat nå er det den perioden. Og da må jeg kanskje prioritere det, og så får det komme etter hvert, de andre tingene. Og så må du jo selvfølgelig snakke med familien din, da, så barna dine har litt forståelse av det. Du kan liksom ikke si «nei, jeg kan ikke nå», du må jo sette deg ned og forklare ting. Men det betyr enormt mye; jeg synes det. Det er slitsomt, det er forferdelig, det er vondt ... men allikevel veldig, veldig godt.

Våking har en dypere mening

Pårørende kommer inn på at våkingen her og nå står i en større sammenheng. Å våke over et familiemedlem påvirker hele familien. Ved å våke kan en synliggjøre menneskets verdighet og i tillegg ansvaret en har i en familie for den yngre generasjon. Å våke er også et aspekt ved en tradisjon som er verd å føre videre. Det kan synes som det å ta vare på og følge tradisjonen innebærer å leve i anstendighet.

Idas søster har levd et vanskelig liv med rusmisbruk.

Nå er det jo veldig spesielt med søsteren min, da. Hun har vært rusmisbruker, med barn og masse ... det er en tragedie til tusen og tilbake igjen. Og derfor så tror jeg også det er kjempeviktig at vi gjør dette. For hennes barn, for hennes barnebarn. For hun har ikke alltid vært ond. For hun er jo ikke det.

Ved å våke over søsteren forteller hun de yngre, barn og barnebarn, at søsteren er betydningsfull. Mange er glad i henne selv om hun har «gjort dumme ting». Andre, spesielt de yngre i familien, ser at hun er en viktig person og et verdig menneske. Ida ser dette som svært viktig. Våkingen får ut fra dette en mening ut over seg selv. Den synes å løfte opp søsterens verdighet spesielt for de unge i familien. En kan også tenke seg at Ida og søstrene blir et forbilde for de unge ved å ta vare på og våke over alle familiens medlemmer selv om noen har levd vanskelige liv. De kan vise at et menneske er mye mer enn det vonde som er erfart. Å bringe bud om menneskers verdighet synes slik å være viktig. Ida kommer også inn på at barna kan lære noe av livet til en som har gått bort. Våkingen kan innebære at noen tar vare på ens navn og historie for etterkommerne. Den synes å belyse at intet liv er bortkastet. Ida formulerer det på denne måten:

At barna dine kan ta lærdom av livet til en som har gått bort, lære det å kjenne. Et menneske som du har vært glad i. At du ikke vil at det livet skal være bortkastet. At man lærer og får erfaringer fra de livene som du kjenner, ikke sant? Det er en erfaring, og det er et liv. Ja, jeg tror det er sånn. Jeg tror det er sånn, og det tror jeg er veldig viktig i oss.

Det faller ikke Birger lett å snakke om sin betydning i våkingen over ektefellen. Men han sier at hadde det ikke vært for ham, kunne ikke ektefellen bodd hjemme. Ektefellen er for skrøpelig til det. Birger har valgt å ta ansvaret som følger med å ha en ektefelle som bor hjemme med sin sykdom. «Det faller vel ganske naturlig», som han sier. Det er på en måte et menneskelig ansvar å ta vare på den andre som blir syk. Slik en kan forstå Birger, handler det om en tradisjon, han har sett slektninger gjøre det samme. Han kjenner ingen som har dratt fra ansvaret. Birgers valg om å våke har også noe med ektefellen å gjøre. Ektefellen er en festlig, tålmodig, takknemlig mann og har noen ganger sagt at han er glad for at Birger er der. Men Birger sier at begge er fra bygder der det ikke er vanlig med de lange utredningene. Det er ikke alt som bør sies. Birger tar det ansvaret som er naturlig i den tradisjonen han er en del av. Det gir videre tanker om anstendighet i det livet som leves.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer kjærlighet i ansvar og handling.

Våking innebærer å vitne om menneskets verdighet og ansvar.

Våking står i en tradisjon som er verd å følge.

Å sitte i den lange vaka

Informantene beskriver hva som skjer når de sitter lenge og våker over den syke. Sittingen kan forstås som ei vake. Den lange vaka synes å gi opplevelser som en ikke har tilgang til i en travel hverdag. Dette kommer lite frem i materialet fra sykepleierne. Den lange vaka gir innsikt i det vakre ved våkingen og ventingens karakter når en våker hos en alvorlig syk pasient. Den langvarige våkingen gir en spesiell ro. Som observant pårørende kan en følge med på forandringer i smått og stort ut fra ens tidligere kjennskap til personen.

Våking og det vakre

Ida sitter time etter time og våker over sin søster. Det er en spesiell opplevelse. Søsteren dør og sover når Ida sitter der. Det synes ikke å være noen samtale som foregår. Kanskje søsteren sier et par ord, så er hun borte igjen. Men det er ikke kjedelig. På spørsmål om hva som skjer når Ida sitter der i timevis, svarer hun følgende: «Da sitter jeg bare og ser på henne, faktisk. Men det synes jeg er ganske vakkert».

Ida sitter ved sengen og ser på søsteren. Ingenting skjer. Men samtidig er det ikke et tomt rom. Det er vakkert når noen sitter ved sengen og våker. Ei vake blir vakker når noen med kjærlighet våkent sitter og passer på. Og søsteren er vakker når Ida sitter der.

Én sykepleier forteller også om hvordan en bestemor våket over sitt barnebarn, som lå i respirator. Bestemoren var rundt barnebarnet hele tiden og passet på ham så alt skulle bli fint.

Ja, hun gikk så stille rundt hele tida. Det var helt nydelig. Gikk rundt, liksom, og passet på, ja, at han skulle se fin ut, at det ikke skulle komme sikkelt ut av munnen og alt sånn. At ikke det var noe tannkrem etter tannpuss, hun tenkte at det skulle se fint ut, og passet på sånn forsiktig, liksom, sånn at hun gikk med klut òg. Ja, hun gikk og passet på veldig fint.

Jeg følte at det var viktig for henne at det så pent ut. Og det at hun gikk, holdt han i hånda, kjente om han responderte, og så på øynene hans om han gav noe tegn når hun sa navnet hans. Og hun stod der og sang litt, og han var veldig glad i musikk òg.

Sykepleieren tror at dette har noe å gjøre med det estetiske – bestemoren ønsket at han så vakker ut i sykdommen. Hun sitter igjen med et bilde av bestemorens våking som noe vakkert

og spesielt, og hun beskriver bestemoren slik: «Hun var helt nydelig». For sykepleieren synes det også å være en estetisk opplevelse å se bestemoren i våkerommet.

Våking som venting

Kristin beskriver det spesielle ved å sitte lenge ved sengen hos sin mann, og det synes som om tid og rom oppleves på en spesiell måte: «Plutselig har to timer gått. Og så vet du ikke at det har gått to timer». Og det er som å befinne seg i en boble.

Jeg har fått en følelse av at vi sitter i en boble. Og her er det vakuum og et evig venterom.

Utenfor går kloden rundt, men på en måte så gjør det ikke noe at jorden går rundt der ute. For nå har vi faktisk fått fem tonn i hodet, altså, fem tonn, det har ingen betydning om det er ett tonn eller fem tonn eller ti tonn for oss akkurat nå. For nå er vi her, i nuet. Nå er vi her. Så får alt annet skje rundt omkring; det spiller ingen rolle i det hele tatt. For vi er her, og nå gjør vi dette. Men det er et evig venterom. Du sitter på vent. Vi befinner oss i et venterom.

I en boble ...

I et vakuum, i et venterom.

Med stol. Og der venter vi.

Det er som om Kristin og mannen plutselig er rykket ut av det vante livet og plassert i en boble der livet utenfor ikke lenger har noen betydning. Fortiden, om den bestod av ett, fem eller ti tonn, spiller heller ingen rolle. Det som er viktig, er det som skjer her og nå. Boblen har sin egen virkelighet og sin egen tid. En kan få tanker om en såpeboble som blåses bort fra ringen og svever av sted. I boblen er det tomt, men samtidig åpent til å fylles. Boblen Kristin beskriver, synes å ha en egen atmosfære, en fortettet virkelighet, som er skjermet, men også avskåret, fra verden utenfor. Verden utenfor finnes nok, men dens virkelighet møter ikke boblens virkelighet. Boblens vegg er nærmest lydtett. Blikkene i boblen er vendt innover og ikke ut over.

Boblen er et venterom. Kan det ses slik at rommet, tomheten, er venting? En sitter på en stol på vent i et evig venterom. Selv om ventingen skjer her og nå, er det samtidig endeløst. Ens væren er venting. Å våke innebærer å vente. Ventingen i seg selv synes å være mer

fremtredende i opplevelsen enn det ventingen *på* noe spesielt. Å våke over noen innebærer å vente. En venter på noe som skal komme, noe som skal opphøre, noe som skal skje.

Det er venting, bare. Du sitter på et evig venterom. Og hva du venter på, det er alt mulig. Alt fra at legen skal komme inn, eller at de skal ... vi venter på at det skal bli bedre, vi venter på det ene ... det er noen blodprøver, vi venter på noe mat, vi venter på små tegn på at det skal bli bedre, eller ... det er et evig venterom.

Det er et sånt langtidsventerom. Det er bare å sette seg ned og vente. Du kan ikke gjøre noe annet.

Bare være der, i venterommet. Sitt ned, ta det med ro. Gjøre det som skjer, det som kommer, det får bare komme.

Den lange vakas tone er venting. Det synes å være et paradoks i det at Kristin er her og nå, er våken for det som skjer, men samtidig er fylt av en venting på noe. Ventingen synes åpen for at noe kan komme, at noe kan skje. Slik sett er ventingen en våken åpenhet for en fremtid. Denne fremtid synes imidlertid å innebære usikkerhet og mangfold («alt mulig»). Kristins mulighet er å være i ventingen og ta det som kommer. Det er ikke annet å gjøre enn å sitte ned og ta det med ro. Det som kommer, får bare komme. Ens ventende væren har ikke oppmerksomheten rettet mot *hva* som kan komme, og er ikke bekymret for fremtiden. «Du takler det som det kommer. Du får en oppgave, og så takler du det, og så venter du på neste. Og så takler du det. Og så venter du på neste». I ventingen synes det å ligge en forventning om at Kristin kan ta det som skjer. Det som kommer, er en oppgave som kan takles. Det er som om hun har en forventning om at det går, om at det som oppstår, kan hun makte. Ventingen synes ikke fylt med engstelse for hva som kan skje, eller bekymring for om en vil kunne mestre. Å våke synes heller å bety å vente i en slags fortrøstning eller tillit til egen kyndighet.

Den ventende våkingen er ikke uten strev. Kristins mann ser ikke helt denne boblen og venterommet. Han er mer opptatt av å komme seg ut og gå, komme i gang – det skal gå fort.

Han er ikke der. Han er mer stresset og skal komme ut fort. Mens jeg synes at nå blir vi her og venter litt til. For det er godt å sitte og vente, det er jo ikke noe galt, egentlig, med å sitte og vente. Tvert imot kan det være riktig så godt å vente, men det kan være

frustrerende også. At alt blir liksom vakuum. Ja, det er vanskelig å forklare. Det er en merkelig ting.

For Kristin er det slitsomt når mannen ikke finner ro. Hun sier også at når han blir stresset, blir hun det også og omvendt, og hun søker å roe ham ned. «Nå får vi ta det litt med ro, for nå sitter vi her». Kristin sier også at ventingen kan bli frustrerende, «alt blir liksom et vakuum». Den langvarige ventingen kan gi en følelse av å sitte fast, av manglende bevegelse og aktivitet. Men samtidig er det ikke så mye mer hun får gjort. En kan tenke seg situasjon der det gode med ventingen brytes mot ventingens fengsel.

Å finne ro og orden i kaos

Pårørende beskriver en våkesituasjon som er kaotisk og uforutsigbar. Pasientene er kritisk syke og livet står på spill. Familier er blitt kastet ut i usikkerhet og spørsmål om liv og død. Pårørende kan oppleve våkingen som vond og vanskelig. De bruker uttrykk som «det var virkelig kaos i går». Den langvarige våkingen synes å bety en mulighet til forandring mot helhet og orden.

Kristin opplevde at mannen ble rolig når hun var til stede. «For er jeg rolig, så er Axel rolig». Når hun sitter hos ham, er han «rolig og fin». Hennes nærvær og fellesskapet de har, synes å bety trygghet og ro for mannen. Dette smitter over på henne selv også. En får inntrykk av at det er et kravløst fellesskap. Ordene faller når det passer – det er ingen krav om å være sosial, bare om å være der. Kristin og mannen er sammen i denne vanskelige tiden. Og de er sammen om det som er viktig her og nå. Å være til stede og sammen synes å bety at begge kan falle til ro og finne hvile. Det kan forstås som en bevegelse fra kaos til orden. At en er en del av et fellesskap, synes å innebære at en har potensial til å gjenvinne helhet. Helhet og orden innebærer klarhet og våkenhet. Kaos betyr forvirring og uro. Pårørende viser til betydningen av å vite for å forstå og ha klarhet. Å vite innebærer trygghet og sammenheng.

Kristin forteller hvordan hun ledet mannen gjennom en reise i fantasiverden da han strevde med skremmende bilder.

Og så har han jo veldig mye bilder i hjernen. Han turte jo ikke å sove, for han var jo redd for bildene. Og da satt jeg hos ham, og så sa jeg «ja, men hvilke bilder er det du ser?». «Ja, det er et rom». «Ja, men så fint, ettersom du ligger her i sengen og ikke kan

komme deg ut og gå, så går vi jo i rommet», sa jeg til ham. «Hva ser du for noen ting i rommet?» Og så forklarte han det: «Det er en del møbler, litt eldre møbler og sånt. Og lengst nede så står det masse instrumenter.» «Ja, men gå ned til instrumentene og se hva det er for noe, da».

De gikk gjennom mange dører og mange rom, over hav og til en brygge. Ved synet av bryggen og båtene sier mannen at «det er jo fantasi». Det synes som vandringen klarer tankene. Gjennom Kristins ledelse av vandringen finner mannen ro og sovner. Kristen tenker også at han bearbeider noe i disse fantasiene. Denne vandringen gjør Kristin og mannen ofte. Kristin følger med mannen på hans vandring samtidig som hun er en leder på reisen. Vandringen blir en måte å komme ut på, dra på tur. Selv om turen skjer i tankene, er den fortsatt en tur. Vandring er bevegelse. Vandringen Kristin og mannen gir seg ut på, har ikke et fast mål, men det synes som om de kjenner bestemmelsesstedet når de kommer dit. Mannen roer seg ned. Og når han er rolig, er Kristin det også. Kommer de til et sted som ikke er godt, går de videre til et sted som er vakkert og egnet til å slå seg ned på.

Ida kommer inn på roen hun kan oppleve ved å sitte å våke over sin søster. Å tre inn i et våkerom og sette seg ved sengen synes å innebære at synsfeltet innsnevres og oppmerksomheten rettes mot den andre. I våkerommet finnes kun du og jeg i egen tid og eget rom.

Det er veldig spesielt, egentlig. Det er avslappende. Veldig avslappende.

Ja. Jeg vet ikke om jeg kan kalle det fred, men ... det er en ro.

Jeg har tenkt – for det var det vi snakket om sist gang også – jeg har tenkt mye på det. Jeg tror det er det at når du trer inn i det rommet, så er det ingenting annet som betyr noe. Det er ingenting annet. Altså, alt blir borte, og det er kun hun i sengen som er.

Når den våkende kommer inn på rommet, er det kun den syke som er. Andre ting er uviktige. Utsagnet «det er kun hun i sengen som er» synes umiddelbart å bety at det kun er søsteren som er, som eksisterer. Søsteren blir et levende sentrum for Idas oppmerksomhet. Alt annet blir borte fra hennes oppmerksomhet og er ikke lenger virkelighet, kun søsteren er det virkelige og sanne. Hun er i sentrum for Idas tanker her og nå. I roen finnes våkenheten og helhet. Våkingen åpner for og er å være her og nå. Hvis en bekymrer seg for morgendagen og

ergrer seg over fortiden, er en ikke til stede. Å være til stede her og nå hos den syke skaper en ro. Da er en der 100 prosent. Å være 100 prosent synes å bety en eksistens og væren som er hel her og nå – sinnet er ikke splittet i fortid og fremtid. En væren i nuet synes slik å bety å være til stede fullt ut. Tilstedeværelsen innebærer helhet og ro som gir mulighet til full oppmerksomhet på den syke.

Å være observant til stede over tid

Pårørende følger observant med når de sitter hos pasientene. De kjenner sine fra før og synes å kunne følge med på de minste ting og se forandringer raskt. Kristin merker hvordan mannen har det: «Jeg hørte på stemmen hans at han var veldig trøtt», «han har bare spist en banan og tygget litt på et eple», «han bare kikket på maten og spiste ingen ting». Hun sier at hun er en hønemor, og at hun er på sengeposten for å passe på at mannen har det bra. «Jeg er jo sånn, jeg må først sjekke, og jeg blir jo litt hønemor». Kristin bruker ordet *hønemor*. Å være «en ordentlig hønemor» betyr å være en som holder øye med sine barn og brer sine vinger godt over dem. Uttrykket blir gjerne brukt om en mor som er litt vel påpasselig. Men med tanke på situasjonen og den alvorlige tilstanden som mannen er i, synes det naturlig å være på alerten og verne. Det synes som om Kristin er observant på alt som skjer med mannen, og på hva personalet gjør. Kristin er årvåkent til stede for å passe på at alt går godt, og for å verne sin mann og våke over hans interesser. Det som beskrives, er en vedvarende våkenhet. Den vedvarende oppmerksomheten gjør det mulig å følge med på selv de små endringene og se helheten.

Tolkingsantagelser

Den lange vaka har sin egen tid, sitt eget rom og sin egen estetikk.

Den lange vaka muliggjør en bevegelse fra kaos til orden og helhet.

Den lange vaka innebærer å få fordypet innsikt i pasientens tilstand og raskt å kunne se forandringer.

Å kjempe når det gjelder

I pårørendes våking er det en kraft til å kjempe for sine dersom det er nødvendig. Kraften ligger der som en beredskap til å verne pasienten. Den beskrives som kroppslig, gjerne som ekstraordinær styrke: «Brenner det, så tar jeg hele sengen og løper ut med den, så det er ingen fare.» Kraften gir styrke, mot og myndighet til å handle.

Kristin beskriver hvordan personalet kjempet for hennes mann på intensivposten. Første natten fikk mannen gjentagende hjertestans. Hun var til stede under gjenopplivingen og opplevde at personalet gjorde alt for at mannen skulle overleve.

Og jeg stod jo der inne, for de sa «skal du ikke gå ut?». «Nei», sa jeg, for det turte jeg ikke. Om jeg hadde gått ut og de hadde gitt opp, så hadde jeg gått inn og fortsatt. Men jeg oppdaget jo veldig fort at de var jo utrolig dyktige. Og ... og jeg var trygg på dem. For de jobbet steinhardt, og de gav ikke opp, men holdt på lenge. Men hadde jeg stått utenfor døren og ikke sett det og han hadde dødd, da hadde jeg måttet tenke resten av livet: «Gav de opp for tidlig? Gav de opp for tidlig?». Da hadde jeg gått og tenkt på det hele tiden: «Jeg skulle ha vært i rommet, jeg skulle ha vært der for å se at de ikke gav opp», så jeg er veldig glad for at de ikke kastet meg ut.

Kristin så ved selvsyn personalets kamp for å holde mannen hennes i live. Og det gjorde henne trygg på personalet. «Jeg var trygg med å stå der, for jeg så jo at de gjorde jo alt.» Det synes som om hun raskt fikk tillit til personalet gjennom deres dyktighet, utholdenhet og vilje til å stå på. Ved de andre hjertestansene senere på natten var Kristin trygg nok til å gå ut av rommet. Kristin sier at hun selv ville ha fortsatt resusciteringen dersom personalet hadde gitt opp. Frykten var at de skulle avslutte fem minutter for tidlig. Da hadde hun gått inn og fortsatt gjenopplivingen selv. Det synes som om det lå på henne å redde sin manns liv dersom teamet gav opp. Rent konkret er det vanskelig å se hvordan dette skulle ha foregått, men en ser tydelig Kristins vilje til å kjempe for sin manns liv. Hadde personalet gitt opp, «ville jeg gått inn og fortsatt og forsøkt å få liv i ham».

Kristins mann ble flyttet til en sengepost, og de erfarte en situasjon som var helt forskjellig fra intensivposten. På den nye posten opplevde Kristen at hun måtte være der for at mannen skulle ha det bra og være trygg. Hun beskriver seg selv som stille, som en som ikke tar ordet når alt flyter greit. Men når mannen ikke når frem med sitt budskap eller blir utsatt for krenkelse, «da må jeg jo bare tre inn og si stopp». Kristin blir sint når mannen blir satt i ydmykende situasjoner.

Jeg ser ikke sint ut, men jeg kjenner at det bobler.

Jeg blir jo som en tiger.

Man får jo sånn styrke, vet du.

For man får en sånn tigerstyrke.

Tigerstyrken erfares som en kraft som kommer nedenfra og fyller en. Kraften kommer når det trengs. Dette går fort, som et lyn eller som noen nanosekunder. «Det er nesten så du selv blir overrasket. Du kjenner at du får ...' kom igjen med en bil her, så skal jeg løfte den'.» Kraften er der på et blunk når noe særs viktig står på spill. En får inntrykk av at kraften gir en kroppslig styrke som fullstendig overgår ens vanlige krefter. Kristin har kjent styrken tidligere også, spesielt når det har gjeldt barna: «Hvis det skjer noe, så får man en sånn styrke, for det er ingen som skal komme og gjøre mitt barn noe». Kristin sier at i denne situasjonen kan mannen bli som et barn og hun få en «mammastyrke». Denne synes å være beredskap til å handle kvikt, presist og med ualminnelig styrke.

Så jeg tror litt at han ble et barn, og at jeg får denne mammastyrken. Og det er den styrken jeg er så overrasket over, for hadde du gått i en park – en mørk park – og det hadde kommet noen, og du hadde fått den styrken ... Da hadde det ikke vært en sjanse for at dette mennesket hadde kunnet komme nær deg. For du har en utrolig styrke. Det er sånne krefter man kan løfte en bil med. Det er en sånn utrolig kraft.

Når Kristin opplever seg fylt av kraft, er det som om hun besitter uante krefter. Det er ikke bare en kroppslig styrke. Det er en kraft som stopper andre, som beskytter i kritiske situasjoner.

Ja, den stopper andre, man ser at de kan til og med avbryte en bevegelse fremover. Jeg tror også man forandrer øynene på et vis. For jeg merker at folk kan trekke seg tilbake eller de stopper opp.

De blir ikke redde, men de stopper opp.

Og det er da man kan si «hør her».

Og da får man også en viss bestemt stemme. Jeg tror det at jeg får denne stemmen i stedet for å ha denne lille, søte, snille ... Det er en kraft. Men det er en deilig kraft.

Kraften synes å sette et bestemt preg på stemme og blick. Kraften i uttrykket får den andre til å stoppe opp og avbryte et forsett eller en handling. Kristin kan si «hør her» og med kraft formidle det som er vesentlig for hennes mann og hans helse. Kraften synes å være der som en beredskap til bruk i situasjoner der mye står på spill og det gjelder noen en bryr seg om.

Tolkningsantagelser

Våking innebærer en kraft til å handle med ekstra styrke og myndighet når liv og verdighet trues.

Verdighet i våkingen som verdig omsorg for pasienten

Våking i kjærligheten synes å innebære verdighet for både pårørende og pasient. Nedenfor fremstilles verdighet og krenkelse fra pårørendes synspunkt.

Å bli hørt

Å bli hørt fremstår som svært viktig for pårørende. De kjenner sine best og vet hva som kan være godt for dem. Kristin opplever at hun blir mannens stemme. Pårørende viser til situasjoner der deres meninger ikke er blitt tatt på alvor. Dette oppleves som krenkende. Fra våkingen over faren har Ida vonde erfaringer med ikke å bli hørt. Disse erfaringene har betydning for våkingen over hennes søster nå.

Og det som jeg syntes var så veldig, veldig ille, det var at vi måtte krangle med dem inne på rommet til pappa. For jeg har liksom fått det for meg at det siste som går bort, er hørselen. Så at han satt og hørte på det, det syntes jeg var så nedverdiggende og forferdelig at ...

Ida syntes situasjonen var nedverdiggende. Søstrene har snakket sammen i ettertid og er tydelige på at de ikke ønsker en ydmykende krangling med personalet, og i hvert fall ikke på søsterens rom. Søstrene har bestemt seg for å føre en samtale med personalet som ivaretar verdigheten til alle parter. De fremhever det å være vennlige, men bestemte. Dette synes å innebære en myndighet og fasthet for å ivareta verdigheten og gi kraft til ordene. En får her tanker om en «ikkevoldsaksjon» for den andres verdighet. Det synes å handle om å markere sin mening uten aggresjon eller for å skape fiendtlighet. En slik kommunikasjonsform synes å fremme egen og andres verdighet. En kan også tenke seg at når en arbeider for verdighet med verdighet, kan en selv oppleve verdighet.

Verdighet forbundet med verdig omsorg for pasienten

Fra pårørendes synspunkt synes pasientens verdighet å stå sentralt. I et fellesskap kan verdighet også fremstå som felles verdighet.

Ida og søstrene har snakket sammen og er helt klare på at det er den sykes verdighet som er vesentlig i våkingen. Søsterens ønsker skal følges, og hun skal ikke krenkes med uforsiktig hjelp. Slik bevares søsterens verdighet.

Det viktigste er at hun har det bra. Og vi vet hva hun vil ha, sånn at vi kan si fra. For hun kan jo ikke det selv hvis hun er enten bevisstløs eller for dårlig til å snakke. Og det synes jeg er veldig viktig, at hun skal få en verdig slutt. At hun ikke skal bli irritert og ikke få det som hun vil. Så det synes vi er veldig viktig.

Søsteren skal ha det godt, få sine ønsker oppfylt og få en verdig død. Hennes pårørende kjenner hennes ønsker og kan være en talsperson hvis hun er for syk til å snakke selv. Søstrene synes slik å ha oppmerksomhet på verdighet og verdig omsorg. Verdighet er et sentreringspunkt når de våker over søsteren.

Pasientene på posten trengte hjelp til personlig hygiene. For de pårørende var det viktig at pasientene fikk omsorgsfull hjelp til dette. Birger forbinder mannens verdighet med det å være stelt.

Ja, det kan jo være for eksempel det at man får stelt seg. Liksom fått ordnet med skjegg og hår og disse tingene, i hvert fall for ham, da. Og kanskje en ny pysj og litt sånne ting. Det tror jeg han ... det virker som det er veldig viktig, da. Og det er også viktig for den som kommer, og ser at vedkommende ser litt proper ut. Jeg tror du blir lite grann friskere bare av det. Og at senga er i skikkelig stand, og alle disse tingene. Det tror jeg er viktig. Men sånn som det er her, så er det jo ikke noe å sette fingeren på.

Birger mener at det for ektefellen er viktig å være proper, at skjegg og hår er ordnet, at pysjen er ny, at sengen er i stand, og slike ting. Det rene og det estetiske synes viktig for verdigheten til den syke. Birger mener også at en blir friskere av å være velstelt i rene omgivelser.

Kristin erfarte at mannen ble behandlet med verdighet på intensivposten.

For hver gang de skulle stille ham, så sa de «kan du vente utenfor?». Og jeg syntes det var så greit, for hadde det vært meg, så hadde jeg også villet at de skulle si «gå ut». Og

selv om jeg har sett min mann fra alle bauger og kanter og i all nakenhet og sånt – og han har ingen problemer med det, det vet jeg. Han sier ofte «ja, men bli her» selv om de skal bytte kateter og sånt. Når han sier det, da blir jeg. Men jeg synes det er helt greit at de ber meg om å gå ut, selv om jeg er hans kone. Så det satte jeg veldig pris på, at de hadde utrolig respekt for Axels integritet. Ja, de var så flinke der nede.

Kristin erfarte at sykepleierne hadde stor respekt for mannens integritet. I eksemplet Kristin viser til, handler det om at hans kone ikke trenger å se ham naken i en situasjon der han er hjelpetrengende og blottlagt.

Men jeg trenger ikke å stå der med tre andre, for da blir han så utlevert. Han blir så naken, på et vis. Og det bildet vil ikke jeg ha. Og jeg synes ikke han skal ha det heller. Tidsnok så får vi kanskje gjøre det privat.

Kristin opplever at pleierne ivaretar både mannens og hennes verdighet når de ber henne vente utenfor under stell. Han blir ikke utlevert og liggende naken i en seng med flere som står rundt. Kristin sier også at bildet av mannens utleverthet ikke skal bli et minne de begge drar med seg i fremtiden. Dersom det blir til at mannen trenger Kristins hjelp senere, er de i hvert fall alene og privat.

Kristin opplevde at de var omgitt av interesserte sykepleiere på intensivposten. Hun setter pris på sykepleiernes interesse, og hun sier at alle sykepleierne visste navnet på pasientene selv om de ikke hadde ansvar for mannens rom. De stakk innom for å hilse på og høre hvordan det gikk, og viste til fremgang. Å være i sentrum for noens oppmerksomhet og interesse kan tolkes som å bli sett og bekreftet og slik stå i sammenheng med verdighet. Kristin viser også til at sykepleierne var nøye med å presentere seg og brukte tid på å snakke med mannen før de begynte å gjøre noe. Det synes ikke som om Kristins mann kun var en pasient med en diagnose, men et menneske de tok alvorlig og var oppmerksom på. Å bli sett som menneske, det at noen er interessert i og opptatt av ens velvære og fremgang, kan ses i sammenheng med verdighet.

Pårørende fortalte om både pasientens og egen verdighet. Det som syntes viktigst, var pasientens. Jeg fikk inntrykk av at å snakke om seg selv i sammenheng med verdighet var upassende i denne sammenhengen. Det var ikke en selv som var viktig, og som stod i

sentrum, det var mennesket i sengen. De pårørendes og pasientens verdighet kunne fremstå som en helhet. Å bli behandlet med respekt eller erfare krenkelse kunne være en felles erfaring.

Tolkningsantagelser

Våking med verdighet innebærer å opptre med fasthet og myndighet for den andres sak.

Våking med verdighet innebærer å være oppmerksom på estetikkens og renhetens betydning.

Våking med verdighet innebærer å ivareta pasientens integritet og respektere pasientens ønsker.

Verdighet innebærer å bli hørt.

Ny forståelse av de tre perspektivene

Forståelsen av våking og verdighet som fremkommer gjennom tolkning av de tre informantperspektivene, blir her satt i ny bevegelse. En ny forståelse stiger frem der verdigheten blir tydeligere i våkenheten og våkingen.

Følgende temaer fremkommer:

Våkingens grunnleggende kraftkilder innebærer verdighet i våkingen

Våkenhet for menneskets unikhhet og helhet og lidelsens virkelighet

Kjærlighet – å bry seg om og unne noen noe godt med glede

Vilje til å hjelpe og verne

Makten til det gode

Kunnskap og kyndighet i våkingen

Å være i / værende i våkerommet: verdighet ved våken tilstedeværelse

Å være i forandringens og nuets rom

Å være på plass

Å være i stillhetens rom

Å være i det vernende rom

De våkne handlingers betydning for verdighet

Våken informasjon/tale

Våken pleie

Observasjon og åpenhet for å avdekke et troverdig bilde av helse/lidelse

Å vekke til live(t), livskraft og livsvilje

Å være beredt og kjempe for liv og verdighet

Våkingens kraftfelt – en bevegelse i fellesskap

Våkingens verdifulle slør

Våkingens grunnleggende kraftkilder innebærer verdighet i våkingen

Fra alle tre perspektivene fremheves verdier som er viktige i våkingen. Verdiene er modnet, og en er våken for hva det å våke egentlig handler om. Bevissthet om verdiene synes å gi en viten som er vesentlig i den konkrete våkingen. Verdier skaper visjon og en holdning som er ens egen. De levende verdiene synes slik å føre til en indre etikk. Dette kan ses i sammenheng med et våkent hjerte. Grunnholdningen synes å gi kraft til å våke, til å se målet, til å holde ut og sette sitt preg på de konkrete handlingene og relasjonen. Den indre etikken synes slik å sette tone til den ytre handlingen. Våkne verdier uttrykker verdighet og gir kraft til verdighet i våkingen. Å handle automatisk og uten bevissthet om hva som er viktig, kan ses som å være sovende for det som er. Å være våken og bevisst er kraft.

Våkenhet for menneskets unikhet og helhet og lidelsens virkelighet

Fra materialet fremgår det at å se det unike mennesket danner et utgangspunkt og setter preg på våkingen. Å være bevisst på menneskets unikhet og helhet er en verdi som søkes realisert. Våking er således å være våken for mennesket både i abstrakt og i konkret betydning. Å være bevisst på menneskets individualitet og verd er en forutsetning for undringen over hvem den andre er, og at vedkommende alltid er noe mer enn det umiddelbart synlige. Selv om en våker over en «pasient», må en se det enkelte menneske og se mennesket som en helhet. Fra sykepleierens perspektiv kan det handle om å rette oppmerksomheten mot mennesket en våker over. Å se den andre som et objekt eller kun som en «pasient» fremkommer som utilstrekkelig når det handler om våking. En kan forstå dette som en grunnholdning i sykepleien, en holdning som er blitt et indre etisk anliggende for sykepleierne. Det kan også tolkes som en indre handling der en flytter perspektivet «fra pasient til menneske». Våkenheten innebærer muligheten til å flytte oppmerksomheten fra det en ser, til det som i øyeblikket er usynlig. For de pårørende er pasienten en kjær ektefelle eller søster, men

samtidig et unikt menneske med meninger som skal ses og høres og bli tatt hensyn til. Mennesket i en familiesammenheng har betydning ut over situasjonen her og nå. Ved å våke synliggjør en for de yngre generasjoner enkeltmenneskets verdifulle navn og liv samt familiens ansvar for den som er syk. Våkingen blir slik en læring og videreføring av verdier. Våking som å se mennesket muliggjør verdighet. Våkenhet for menneskets unikhhet og helhet innebærer klarhet og aktelse og uttrykker et etisk anliggende og verdighet.

Å se mennesket innebærer å se virkeligheten i den andres lidelse. Den som våker, er ikke fremmed for lidelse, ei heller for innsikten i at det er lidelse det handler om. På sykehuset er det krefter som drar i flere retninger: å beherske den medisinske overvåkingen og ha kontroll samt å være åpen for enkeltmenneskets opplevelser. Sykepleierne fremhever at våkingen handler ikke bare om å være observant på målinger og symptomer, men også om å være oppmerksom på menneskets lidelse på ulike nivåer. Den kan handle om å gi akt på et vondt leie, på skammen ved de «private saker» og på opplevelsen av å være forlatt eller om å forstå og være til stede når pasientene har dødsangst. Å se virkeligheten i den andres lidelse innebærer at pasienten kan få lide på sin egen og ikke «intensivpasienten»s måte. Lidelsens virkelighet er her og nå. Pusteproblemene en må forholde seg til, er nå, ikke for et kvarter siden. Synet av den andres lidelse synes å åpne for medlidenhet og vilje til å hjelpe. Informantene forteller at å se andres lidelse kan være vondt og skremmende. Samtidig er det godt å kunne være der for den syke og å gjøre det beste. Å være fremmed for menneskets lidelse synes å binde kraften til å handle beslutsomt ut fra hva pasienten egentlig har behov for. Det er situasjoner der en ikke makter å være åpen for den andres lidelse. Våkingen synes å romme momenter av beskyttelsens slør og en innsikt i at sløret er bevegelig. Å redde liv kan også bety at kroppens behov har forrang i en periode.

Fra pasientperspektiv forbindes verdighet med det å bli ansett som en voksen, myndig person og bli tatt alvorlig. Dette betyr å være oppmerksom på at ens meninger er ønsket og blir tatt hensyn til, og å bli informert om det som skjer. I en intensivkontekst kan pasientens være for syk til å uttrykke seg. Å være våken for hva han kunne ha ment, er viktig. Å bli sett og bekreftet er nødvendig i den sårbare situasjonen pasientene er i. Det innebærer en aktelse for den andre og vedkommendes situasjon. Å være et menneske i en relasjon betyr å bli verdsatt og anerkjent. Å bli verdsatt er å bli innsatt i verdighet.

Kjærlighet – å bry seg om og unne noen noe godt med glede

Et felles trekk er at våking innebærer å bry seg om. Den som våker, er genuint opptatt av og interessert i mennesket vedkommende har fremfor seg. Vedkommende har godhet for den andre og ønsker at det går ham godt. Å bry seg om innebærer å være oppmerksom og bekymre seg for hans ve og vel. Det gir slik et ansvar for den andre og en kraft til å sørge for ham. Sykepleierne og pasientene bruker uttrykket «å bry seg om», mens en hos pårørende ser ordet *kjærlighet* bli brukt. Selv om ordene er forskjellige, synes de å fange noe av det samme. Det gammelnorske ordet for «elske», *unna*, betyr også «å unne noen noe» (Heggstad mfl., 1975). I dag betyr *unna* å «kjenna (og uttrykkja) glede over at nokon oppnår eit gode, opplever noko positivt el l» og å «la noen få med glede» (*Norsk ordbok*, nettutgave; Ordnett.no). Å bry seg om synes slik å innebære en følelse, et ønske om at den andre får det godt – en unner ham godt med glede. Våkingen inneholder kjærlighetens budskap. Det er et budskap om at en blir sørget for, og at ens liv er betydningsfullt. Mennesket og lidelsen angår noen. I kjærlighetens perspektiv er våkingen god for både pasienten og den som våker. I pårørendes omsorg er kjærligheten for ens nære. I profesjonell sammenheng vektlegges en form for upartiskhet – en bryr seg om pasienter generelt.

Vilje til å hjelpe og verne

Våking innebærer vilje til å hjelpe. Den er en kraft og et engasjement for å gjøre det gode og det som er til beste for den andre. En kan videre se på den som en fast beslutsomhet om å lindre lidelse. Viljen til å hjelpe er modnet gjennom utdanning til profesjonell omsorg. Kjærlighetens bånd i en familie synes å innebære vilje til og ansvar for å trå til når ens nærmeste er syke. Også tradisjonen sporer enkeltmennesker til å ta vare på hverandre. En ser en vilje til å lindre lidelse, til å utholde og til å kjempe. Dette betyr også en vilje til å holde seg våken, opplagt og mottagelig for den andre. I våkingens lange, ofte smertefulle timer er viljens og kjærlighetens kraft nødvendig.

Viljen til å hjelpe uttrykkes gjennom åpenhet og sjenerøsitet. Den kan videre ses som en lyst til å gjøre det beste for den andre. Hjelpen er naturlig og ikke preget av plikt. Slik sett kan en forstå at etikken ikke er påtvunget, men samtidig innebærer en lydighet. Den som våker viser en vilje til å ta imot hele mennesket i dets lidelse. Viljens kraft synes rettet mot å stå vedkommende bi og våke med samt å se etter en lysning. Viljen til å hjelpe innebærer også en vilje til å avstå. Det kan handle om å avstå fra søvn, fra ens vante liv med barn og jobb og fra egne behov i en periode.

I viljen til å hjelpe kan en også se viljen til å verne og redde liv. Den er en vilje til å passe på og beskytte noen som for øyeblikket er for svak til å ta vare på seg selv. Viljen til å verne omfatter vern av både kropp, sjel og ånd. Det kan dreie seg om å følge med på oksygenmetning, hygiene, utryggheten ved CVK-innleggelse og skammen ved å få hjelp til private ting. Viljen til å verne innebærer å ha en vedvarende oppmerksomheten rettet mot pasienten og mot forhold som kan true hans liv og helse. Viljen betyr at en holder fast og holder oppe. Den våkende slipper ikke taket.

Viljen til å hjelpe innebærer også en vilje til å lære det som er nødvendig for å kunne hjelpe. I våkingen er kunnskap nødvendig. Når pårørendes kunnskap ikke lenger er tilstrekkelig, vil de profesjonelles kunnskap være nødvendig. Selv om pasientens meninger og ønsker påaktes, vil den våkende i varierende grad ta over og bruke sin myndighet og være pasientens kompetente vilje for en periode.

Makten til det gode

I våkingens rom finnes makt og muligheter til å utøve makt slik at krenkelse skjer. Sykdom gjør at andre må ta over og bruke sin myndighet til beste for pasienten. Observasjoner, monitorering og behandling kan medføre krenkende handlinger, og teknologi kan holde et menneske i live mot dets eget ønske når døden ville vært en naturlig utgang. Pasientens ønsker og interesser må settes til side i visse situasjoner. En har makten i kraft av å besitte en profesjonell stilling, men også ved å være den som er sterk og kyndig i situasjonen. Våking i denne virkeligheten synes slik å innebære å være bevisst på sin egen makt. En kan her tenke seg at makten da brukes med forstand og omtanke, slik som den myndige sykepleier som hjelper pasienten til å bruke maska mens hun er oppmerksom på hva han tåler, gjør. Pårørende har liten makt i juridisk betydning, men bruker sin kunnskapsmakt om den syke til å fremme verdighet. Makten gir myndighet til å handle med beslutsomhet og styrke, men samtidig med et våkent blick for den andres liv og situasjon. Myndighet med en moden erkjennelse av det ulike styrkeforholdet synes å fremme verdighet og verdig omsorg. Verdighet synes slik å kunne knyttes til forstandig bruk av makt i kjærlighet. Det motsatte ville være at makten ble brukt uten viten og klokskap, og at pasienten erfarte avmakt og maktesløshet i en lidelse han ikke kunne lindre.

Å ha makt innebærer også å makte noe. Verbet gir innspill til å forstå våking som å ha kraft og styrke til å våke. I materialet kommer det frem hvordan den våkende maktet å holde seg våken over tid og maktet å være våken her og nå. Det dreide seg om å være kapabel til å sitte gjennom en slitsom nattevakt med oppmerksomheten rettet mot pasienten. Dyktighet i våking handler om å være og holde seg våken for den andres skyld. Å makte synes også å innebære å ha tiltro til at en takler det som måtte komme. En kan ha erkjent en styrke som stiger opp når noe viktig står på spill. Det er som tigerens kraft og styrke som fyller hele ens bevissthet. Å makte innebærer å ha krefter til å holde ut og til å se lidelsen og ansvaret. Det innebærer også å ha styrke til å kjempe når det virkelig gjelder. Å makte betyr å ha kraft til å holde ut her og nå og til å handle. Makt og mot synes slik å høre sammen, slik som å makte og være modig. I våkingen vil en kunne erfare redde hjerter, men også kraften som ligger i å makte. Å holde seg våken og ikke sovne synes å kreve styrke både kroppslig og mentalt.

Kunnskap og kyndighet i våkingen

Informantene sier at kunnskap og kyndighet er nødvendig i våkingen. Pasientene viser til «de som vil og kan» – sykepleiernes kunnskap er nødvendig for deres trygghet og sikkerhet.

Sykepleierne viser til et bredt spekter av områder som en må ha kunnskap om og kyndighet i for å kunne våke slik at den andre er sikker og trygg. Pårørende viser til sin kunnskap om hva som er bra for pasienten. I løpet av våkeperioden er pårørende opptatt av å lære om sykdommen og alt som skjer med pasienten. Det samme er pasientene. Å være oppmerksom på hva en kan og hva en trenger å vite synes å være nødvendig i våkingen. Kunnskapen er en hjelp for å forstå, den inngår i en beredskap og evnen til å vurdere og ta beslutninger.

Informantene forteller om kritiske situasjoner der en må handle raskt. Det virker som om kunnskapen i slike tilfeller er øyeblikkelig tilgjengelig uten at de må tenke etter. Manglende kunnskap kan tilsløre – en er ikke oppmerksom på det som er viktig for helse og verdighet.

Kunnskap vil slik være et aspekt ved våkingen over pasientene. Imidlertid kommer det frem at det ikke er alt en kan forstå eller sette ord på. Å beskrive duften av en rose er forskjellig fra å beskrive en rose. I våkingen kan en også erfare noe som er fremmed for ens daglige liv. En videre refleksjon over dette synes å bidra til en dypere forståelse av livet, helse og lidelse.

Kunnskapen en trenger i våkingen, er mangeartet. Den kan dreie seg om å vite hvordan en observerer respirasjonen, og å kunne skape en åpenhet i sinnet til å ta imot. Kunnskap omhandler både indre og ytre forhold så vel som trening for å bli kyndig.

Å være i / værende i våkerommet: verdighet ved våken tilstedeværelse

Å være i forandringens og nuets rom

Fra de tre perspektivene ser en hvordan våking innebærer å være i nuet. Våkingen handler om en vedvarende årvåkenhet og oppmerksomhet som beredskap for det som kan komme.

Antennene er på og stilt inn. Å være i nuet er å være åpen for det som er her og nå. På sett og vis må en slippe taket i fortidens og fremtidens virkelighet. Våking innebærer å erkjenne virkelighetens foranderlige natur. Det enkleste er å tenke seg at noe er permanent, og leve etter det. Å være i nuet synes slik å innebære å forholde seg til forgjengelighet.

Grunnleggende sett kan en aldri vite på forhånd. Hos dem som våker, er det en åpenhet for det som *er*, og for at det vil bli en endring. Å være i denne åpenheten og mottageligheten innebærer å tåle usikkerhet og stå i usikkerhet. Usikkerhet innebærer ikke å være rådvill eller forvirret. Dypest sett handler den om fryktløshet, deltagelse og en form for ro. Å være i nuet er å være på plass i usikkerhetens rom. Det er mulig å si at våkingens sanne sted er å befinne seg i det usikre. Dette synes å innebære en indre etikk der en innstiller seg på forandring og nuet.

Å være på plass

Informantene forteller alle om betydningen av å være til stede hos pasientene, men med hvert sitt perspektiver. Den som våker, kan befinne seg ved sengen, utenfor rommet eller utenfor sykehuset (pårørende). For sykepleieren er det en vedvarende vurdering hva som er det beste stedet å være til enhver tid. For pårørende er dette stedet helst ved sengen. Våkingens rom er bevegelig. Værelsets vegger setter ingen grenser. Våking innebærer å være her, på plass, tilgjengelig og i beredskap til å handle. Forstått som væren innebærer det å vite at en er *her*. Både med kropp og sinn er en på plass og ønsker å være på plass for å hjelpe. Pasientene erfarer at de ikke er alene eller forlatt, trygghet og tillit. Det kreves klokskap og skjønn for å finne det rette sted i en stadig foranderlig virkelighet.

Å være i stillhetens rom

Informantene forteller om en form for stillhet som oppstår i den lange vaka. Det er en stillhet som starter med ytre stillhet. Når den ytre støyen dempes, åpnes det for en indre stillhet. Det blir en pause og ro. En slipper taket i indre og ytre krav og kan være til stede her og nå. Det innebærer å la både kropp og bevissthet «sette seg ned». Aktivitetene er stanset, og det skapes et rom for stillhet. Stillheten synes å inneholde kvaliteter som hører sammen med sjelens og åndens sted. Stille stunder er nærende: Eksistensielle spørsmål stiger opp, og en erfarer

skjønnheten og gleden og også tristheten ved andres lidelse. Å hvile i stillheten åpner for menneskets sårbarhet og menneskets «storhet». Hjertet er berørt. Det synes å kunne innebære en stemning av ømhet og ærbødighet. En retter oppmerksomheten mot et indre landskap som en ikke så lett erfarer i sin daglige bevissthet. En kan også høre undringen fra en informant: Hvor kommer disse tankene fra? Stillheten synes å åpne for en tilstedeværelse med klarere våkenhet. Grumset i ens tankeverden er falt til bunns, og kroppen uttrykker våkenhet. Det virker som om en i en slik klar, våken stillhet kommer nær en verdighet som er uavhengig av tid og rom. Denne verdigheten er knyttet til eksistens og ikke funksjon eller rolle. Den er en verdighet som også er forandring og vorden.

I stillhetens klarhet finnes også årvåkenheten for den ytre virkelighet. En kan forstå dette som at tanker om fortid og fremtid ikke er så påtrengende, og at det er rom for det som er her og nå. Stillheten skaper mellomrom i tankene som kan erfares som romlighet. Å være i stillhetens rom er å være årvåken og til stede for mennesket og lidelsens virkelighet, uten fordømmelse og krav. Tilstanden innebærer en åpenhet og mottagelighet der en i utgangspunktet *ikke vet*. Slik sett krever det mot å gå inn i denne stillheten og åpenheten. En vet ikke hva som vil komme. Samtidig gir stillheten muligheter til å handle ut fra her-og-nå-situasjonen. Å være i stillhet synes å innebære å være avslappet uten å være passiv. En opplever ingen søvnighet, det er heller en opplevelse av å være levende. En er til stede i det som til enhver tid utspiller seg. En er ikke den som våker – våkenheten er.

At en er oppmerksomt til stede hos pasientene, synes å skape muligheter for pasientene til å gi slipp på bekymringer og uro. Det skapes en ro og hvile som er nærende for kropp og sinn. Friheten fra krav gir lindring og rom til helseprosesser.

Å være i det vernende rom

Det vernende aspekt synliggjøres ved en vedvarende beskyttelse av pasienten. Det handler om å verne liv og verdighet i stort og smått. Noen med kraft, styrke og myndighet passer på når en ikke kan ta vare på seg selv. En er under noens beskyttende blick. I våkingen er det ingen av-og-på-knapp eller avslutning. Pasienten er i beskyttende hender. I det å verne ligger et ønske om at noe skal bestå og ikke gå til grunne. Det innebærer å holde trusler borte og slå en beskyttende kappe om mennesket i lidelse. I en konkret situasjon er sykepleiere og pårørende inndelt i ulike skift for å ha styrke og være uthvilt til å våke. I det vernende rom er pasienten trygg, og intet vondt vil hende.

De våkne handlingers betydning for verdighet

Informantene viser gjennom mange eksempler og på ulike måter hvordan våkenheten setter sitt preg på sykepleierens og de pårørendes handlinger. Handlinger kan i utgangspunktet ses som «gjøren», men samtidig viser informantene hvordan våkenheten tilfører handlingene kvaliteter. En kan slik tenke seg at en for stor vektlegging av gjøren kan tilsløre. Handlingene kan lett bli rutinemessige eller gammel vane. Det å gjøre med klar forståelse av mennesket, lidelsen og nuets virkelighet gir en dimensjon til «gjøringen» som innebærer våken handling i verdighet. Slik kan en handling forstås som god, sann og skjønn.

Våken informasjon/tale

Talen synes innvevd i våkingen på både en bevisst og en ubevisst måte. Informasjon beskrives som viktig, noe som viser at pasientene er myndige personer som vil vite. Pasientene påpeker at informasjonen blir gitt uten at den skremmer, og at den er sann. Å tale sant og ikke skjule synes slik å være våken tale. Informasjonen letter på en uro og bringer klarhet og forståelse. Tale i lys av våkenhet ser en også der pårørende vil formidle et budskap til personalet slik at de blir lyttet til, og slik at ingen krenkes.

Våken pleie

Pasientene var alvorlig syke og trengte hjelp til å tilfredsstille grunnleggende behov. Pleien kunne dreie seg om å hjelpe dem å få stelt seg, puste, komme på toalettet og så videre. Det løftes frem en pleie som har tanke for den andres lidelse og verdighet. Pleien utføres med oppmerksomhet, påpasselighet og nøyaktighet. Hjelpen innebærer en aktsomhet og nøyaktighet som ikke er forenlig med ubetenksomhet og slurv. En kan forstå hjelpen som kunst, å skape kunst og et kunstverk. Estetikken er slik et trekk ved våkne handlinger. Handlingene synes å bidra til større våkenhet, klarhet, samlethet og ro. Handlinger utført med et åpent hjerte, levende hender og et våkent blick innebærer verdighet både for den som våker, og for den som det våkes over.

Observasjon og åpenhet for å avdekke et troverdig bilde av helse/lidelse

Sykepleierne sier at observasjon står sentralt i våkingen. Observasjon handler om å bruke alle sanser samt apparater for å passe på. Det samme ser en hos pårørende når de observant følger med. Pasientene har også merket sykepleiernes årvåkne blick når disse sitter på. Å observere synes isolert sett å være å utsette et objekt for et granskende blick. Det gir et bilde av overvåkning der en ønsker å ha kontroll over det normale og det unormale. En klar

vurderende forstand skjelner mellom det ordinære og det sykelige. I denne virkelighet er det et betraktende subjekt og et objekt som blir sett. En er ute etter det som synes relevant i situasjonen, det som er aktuelt hos «intensivpasienten». Det som ses, beskrives gjerne i nøytrale ordelag. Ut fra det informantene sier, er et slikt granskende blikk nødvendig i en intensivkontekst, men ikke tilstrekkelig når det handler om våking. Observasjonene blir skjult i andre gjøremål for ikke å virke objektiviserende, andre metoder brukes for å få innsikt i tilstanden. En blir selv er en del av observasjonen og er våken for mennesket i situasjonen. Observasjon kan ha elementer av krenkelse, som når en kikker under dyna og pasienten ligger delvis blottlagt. Dette beskrives som et nødvendig onde når en skal se hvordan pasienten virkelig har det og avdekke det som er sant. Dyna eller skjorta er en hindring for å se. Å observere innebærer å forholde seg til tidens og rommets virkelighet. En må være på plass for å følge med og være våken for forandringer. Våking innebærer således å være bevegelig i forståelsen av hvordan helsetilstanden til pasienten er. Den oppfinnsomme og varsomme sykepleieren synes slik å være en kunstner med både et granskende og et sansende, mottagende øye når hun våkent er til stede for å avdekke et troverdig bilde av helse og lidelse.

Å vekke til live(t), livskraft og livsvilje

Fra tidligere tolkning ser en hvordan den som våker, søker å tenne livsgnisten og dra pasienten tilbake til livet og leken. Våking innebærer å skape bevegelse til livskraft og livsvilje. I våkingen er en oppmerksom på livet og leken, selv om det er lidelsen som er fremtredende. Å arbeide med gnister er å erkjenne at i det menneskelige liv finnes en livsgnist som en kan blåse på for å få den til å brenne klarere og med mer styrke. En bør imidlertid tilpasse blåsing – en må ikke blåse for hardt eller for løst eller på feil sted. Kraft og vilje til liv synes forenlig med verdighet og et verdig liv.

Å være beredt og kjempe for liv og verdighet

Hos sykepleierne og de pårørende ser en vilje til å kjempe. På en måte synes to typer akutsituasjoner å være i fokus. Sykepleierne viser til kriser der de umiddelbart vet hvordan de skal handle. Pårørende forteller om situasjoner der det er som om livet står på spill, og en må reagere lynfort og med ekstra krefter. En har kommet til et avgjørende punkt der noe må skje. Oppmerksomheten synes slik å være rettet mot øyeblikket og øyeblikkets spesielle kvaliteter. En kan forstå dette som at tiden slutter å være lineær. Det er ikke slik i våkingen at når det har gått fem timer, må en slå om og handle. Å ha blikk for det rette øyeblikk er å vite når en skal kjempe. Det å gripe muligheten til rett tid gir handlekraft. Det motsatte innebærer tvilrådighet

eller handlingslammelse. Dypest sett kan en mene at en alltid skal være beredt, alltid være klar til innsats. De gylne øyeblikk følger ikke klokken.

Bevegelse i fellesskap gir våkingens kraftfelt

Et aspekt ved våkingen som steg frem som en oppdagelse, var at våkingen innbefatter både den som våker, og den som blir våket over. Når begge er deltagende i en felles bevegelse, synes kraftfull våking å finne sted. Når sykepleieren er på plass og årvåkent følger med, åpnes muligheten for at pasienten kan gi slipp på egen påpasselighet. En kan her tenke seg at sykepleieren må være oppmerksomt på plass der pasienten trenger henne. Det som tolkningen også åpner opp for, er at sykepleieren samtidig må være på plass i seg selv. Dette betyr å ha bevisste verdier og en indre etikk i våkingen. En indre etikk gir kraft som setter preg på handlingene og innbyr pasienten til å stole på og i tillit lene seg på sykepleierens styrke. Sykepleierens oppmerksomhet har ulik stemhet. Er pasienten kritisk syk, har sykepleieren alle sanser rettet mot pasienten for å gripe inn og holder seg parat ved sengen. Er pasienten på bedringens vei, går sykepleieren mer til og fra alt etter som pasienten ønsker å være alene, og hun ønsker å forberede ham til sengeposten. Partene følger hverandre i maktens og helsens bevegelse. Når pasienten opplever seg svak, er sykepleieren sterk og viker ikke. Er pasientens krefter og vilje til å holde ut svak, er sykepleieren der med sin myndighet. Den pårørende følger den syke på en vandring til klarhet og ro, en ro som begge tar del i.

For pasienten innebærer det å gi slipp og å legge fra seg bekymringer og plager i en annens hånd. Når tilliten er til stede, kan pasienten også kunne gi fra seg kontrollen. En kan se det å gi slipp som å ofre noe. Vanligvis er dette forbundet med noe negativt, men i denne sammenheng synes det å være nødvendig for at helsens prosesser skal settes i gang. En er fri til å være syk og ta imot hjelp uten skam. Å falle til ro i kropp, sjel og sinn innebærer helhet og samling. Denne roen gir næring, hvile og transformasjon.

Våkingen har verdifulle slør

Våkingen synes å handle om å av-sløre og forholde seg til virkeligheten slik den til enhver tid er. Imidlertid ser det ut til at noen slør er av det gode og noen vanskelig lar seg fjerne. Noen ganger er det best å sette noe i ytterkanten av ens synsfelt. En aner at noe er der, men en forholder seg ikke til det her og nå. Det er for tungt, en må "ta det med langten". Det kommer en tid da en kan snu på hodet og la det komme til syne. Som pårørende kan en sette egne

plager til side for den andres skyld. En tar det når den tid kommer. Som sykepleier makter en ikke alltid å være åpen og ta imot. Slørene gjør at en ikke ser klart i en periode. En kan også forstå det slik at pasienter skal skjermes mot alle granskende blikk. Noe tilhører urørlighetens sone.

Teser

Våkingens grunnleggende kraftkilder innebærer verdighet i våkingen

Verdighet er til stede ved våken tilstedeværelse.

De våkne handlinger er nødvendige for verdighet.

Bevegelse i fellesskap gir våkingens kraftfelt.

Våkingen har verdifulle slør.

DEL 3

11 FREMVEKST AV EN IDEALMODELL

I denne delen av studien presenteres fremveksten av en idealmodell over våkingens sammenheng med verdighet i et omsorgsperspektiv. Funnene fra de ulike delene fortettes, løftes til et høyere abstraksjonsnivå og presenteres i en idealmodell. De settes i bevegelse slik at ny forståelse kan stige frem. I denne bevegelsen vil verdighetsbegrepets relasjon til våking komme tydeligere frem. I idealmodellen vises teser som danner et mønster av det mulige.

Teser om det mulige

Det er formulert fire teser om våking. Første tese dreier seg om ulike aspekter ved å være på plass i våkingen. Andre tese handler om fellesskapets betydning i våkingen. Det innebærer å være i et kraftfelt som muliggjør bevegelse, endring og transformasjon. Tredje tese viser at våking er å vekke til våkenhet, helse, livskraft og livsmot. Siste tese dreier seg om at våking er å holde vake i stillhet og stemthet i beredskap for det som kan komme.

Våking er å være på plass i våkenhetens rom for verdighet og verdig omsorg

Å være på plass stiger frem som et sentralt aspekt i våkingen og for verdigheten i våkingen. Uttrykket blitt klarere og mer synlig og har fått et større omfang og dybde gjennom tolkningsprosesser. *Å være på plass i våkenhetens rom* er å ha tilhold der våkenheten rår. Mennesket er på plass i våkenhetens rom *i verdighet og for verdig omsorg*.

Å være på plass er å være på våkeplassen. Dette stedet er ikke fast eller varig, ei heller vilkårlig. Å være her er å være til stede, tilgjengelig og i beredskap. En er våkent til stede for den andre. Pasienten er ikke alene eller forlatt. Å være på våkeplassen kan forstås som å være i et bevegelig rom som er i stadig forandring. Å velge sted innebærer å være våken for hvor det til enhver tid er best å være for at våkingens sak oppfylles. Når en er på plass, er en det i visshet om at det er her en vil være, og her det er nødvendig å være.

Å være på plass i et våkent hjerte

Å ha et våkent hjerte innebærer at ens verdier er modnet og er en levende kraft i våkingen for den andre. Menneskets etos er vekket og er blitt en indre etikk i våkingen. En er våken og evner å se klart. Den våkende er bevisst og kjenner sitt menneskelige embete. Et våkent hjerte

betyr å se det unike menneske – i kjærlighet og med vilje til å hjelpe. En unner den andre det gode, det vakre og det sanne. Et våkent hjerte er ikke fremmed for lidelse og har motets kraft til å se virkeligheten i den andres lidelse. Med medlidenhet følger kraften til å lindre og verne mot alt vondt. Å være på plass er å ikke vike. Det våkne hjerte representerer verdighet og verdig omsorg, *caritas* og *claritas* i forening – *caritas* er kjærlighet og medlidenhet, og *claritas* er klarhet og viten. Her finnes kraft, styrke og makt til å forstå og til å handle.

Å være på plass i sinnets og kroppens våkenhet.

Å våke er å være våkent til stede for den andre. Årvåkenheten uttrykkes ved at en har våkne sanser og et klart hode og utfører våkne handlinger. En våken kroppsstilling uttrykker aktpågivenhet og interesse og holder våkenheten ved like. Våkenheten kan stemmes til passende toner. For slakke strenger innebærer sløvhet og likegyldighet, for stramme gir tanker om kontroll, uro og forvirring. En passende stemthet kan ha ulike toner som alle lyder med velklang. Våking innebærer at oppmerksomheten rettes mot det en ønsker skal opplyses. Å være i sentrum for noens oppmerksomhet er å bli sett og bekreftet og fremstå med liv. Å rette oppmerksomheten innover gir muligheter til å se det egne. På ulike måter kommer verdighet til syne gjennom årvåkenhet, oppmerksomhet, interesse og aktpågivenhet.

Å være på plass i tiden.

I materialet fremstår tiden sentralt for våking og verdighet. Tiden fremtrer på ulike måter. Tiden kan en betrakte som lineær og som avgjørende øyeblikk. Det kan handle om å være i nuet – i evighet. Å være våken i nuet er å være åpen og våken for det som er her og nå, i en virkelighet som er i stadig forandring. Å være i forestillingen om fremtiden og fortiden er å være utenfor øyeblikket. Å være her og nå betyr å være og bli til. Det er i nuet handlinger kan skje. I våkingen må en handle kvikt og sikkert. I forandringens lys kan en forstå tiden som en uendelighet av «nu». Tiden synes imidlertid å gi skinn av å ha en vedvarende karakter. I våkingen handler det om å holde seg våken og ikke slippe. Ei vake er vedvarende våkenhet for det som kan komme. Men en vet ikke når og på hvilken måte. Å våke er å være i usikkerhetens tid og virkelighet i forvissning om at en kan takle det som kan skje.

Å være på plass i kraftens, styrkens og motets bolig.

Våking innebærer å være handlekraftig og ha styrke, mot og myndighet samt å ta frem ekstrakreftene når det røyner på. Dette gir evne til å våke og å holde ut en våking som kan være utfordrende, utmattende og langvarig. Å ha kraft og styrke innebærer å være beredt på å

verne og redde liv. For å kunne handle i kjærlighet og medlidenhet behøver en styrke og makt til å gjøre det gode, sanne og vakre. Når kraften og styrken er til stede i tillegg til oppmerksomhet og årvåkenhet, handler en kvikt og treffsikkert. Våking kan bety å kjempe, noen ganger med kraftens vrede, for verdighet, helse og liv.

Å være på plass i sann virkelighet.

Våking handler om å forholde seg til det som er sant og virkelig. Det fremkommer en opptatthet av å avdekke det som er sant og virkelig, og fjerne det som hindrer innsyn og innsikt. Konkrete hindringer kan måtte fjernes for at det som er virkelig og sant, skal kunne komme til syne. I våkenhetens rom finnes ikke søvnen. Å sove kan i overført betydning forstås som å være i en drøm eller å ha illusjoner om noe. Uvitenhet og illusjoner hindrer kraft og styrke. Beredskapen til å handle svekkes og er vilkårlig. Mangt kan skjule. Indre og ytre forhold kan danne et slør som hindrer sannheten i å komme til syne. Illusjoner hindrer en i å se hva som er sant. Synkverving eller Mayas slør viser til at sannhet og virkelighet kan være vanskelig tilgjengelig, og at en må anstrenge seg og være våken for å oppdage den. Samtidig kan sannheten komme som en plutselig innsikt når forvirringen forsvinner i ett nu. Å være på plass i sann virkelighet er verdighet. Menneskets verdi og unikhet fremstår klart og tydelig. Den som våker erfarer glede og stolthet ved et embete som innebærer å være våken for den andre.

Våking som fellesskap innebærer å være i et kraftfelt som muliggjør bevegelse, endring og transformasjon

Våking kan ses som et kraftfeltet som oppstår når pasienten og den som våker, er deltagende i en helhet og felles mening. Et kraftfelt gir energi og er livgivende. Våking skjer i et fellesskap med tillit og trygghet. I et fellesskap blir en ikke forlatt. En er i takt, en takt som tar utgangspunkt i den som for øyeblikket ikke har kraft og styrke. Sykepleieren bidrar med våkenhet i kropp, sjel og ånd samt kraft og styrke og handler for det gode, sanne og skjønne. Den våkende viser seg kompetent og myndig, og våkenheten muliggjør tillit. Pasienten har mulighet for å gi slipp på egen vaksomhet og gi seg over til legende krefter og helende prosesser. En kan for en tid lene seg på den andres styrke og årvåkenhet. Å motta hjelp kan ses som mottagelsens kraft. I en yin-yang-forståelse eksisterer det aktive og det passive samtidig og påvirker hverandre gjensidig.

I våkingens kraftfelt faller en til ro, slapper av og blir mer samlet. Bekymring, utrygghet og splittelse kan vike for helhet og større ro og våkenhet. Kraftfeltet representerer lys og varme. Gjennom samstemt bevegelse mobiliseres krefter, og det dannes håp om og tro på friskhet og overlevelse. I en annen kontekst ville en kunne tenke seg at håp og tro var knyttet til noe annet. Våking som skjer i et kraftfelt synes slik å ha et fundament i verdighet og bidra til verdighet. En kan se hengivenhet og takknemlighet, glede og stolthet i kjølvannet av fellesskapets bevegelse.

Våking er å vekke til våkenhet, helse, livskraft og livsmot

Våking er å skape bevegelse. Når en skaper bevegelse, vekker en helsens bevegelse. Det innebærer å åpne der noe stenger og hindrer flyt og bevegelse. Bevegelse innebærer næring og at ingenting er tilstivnet. Livets elv holdes fuktig og flytende. Våking er å holde livsgnisten ved like. Vekking vil på ulikt vis fremme livskraft og livsmot.

Spenningsstilstand mellom det som er, og det som kunne være, skaper bevegelse og kraftutfoldelse. Bevegelsen kan være kraftfull som en kamp eller mild som krusninger på havet. Bevegelsen dreier mot gryning og lysning. Lysningen kan representeres ved større klarhet og forståelse, våkenhet og ro. Bevegelsen kan ses som transformasjon. Å være bevegelig er å bevege og bevegese. Bevegelsen fra søvn til våkenhet betyr å se klart det som før var dunkelt, skjult eller sovende. Det skjer en bevegelse i kropp, sjel og ånd. Å våke betyr være og vorden. Bevegelsen formes av omsorgens etos. Våkenhetens etikk muliggjør verdighet.

Våking er å holde vake i stillhet og stemthet i beredskap for det som kan komme

Den lange vaka er en spesiell hendelse. Den vedvarende sittingen med våken oppmerksomhet betyr trygghet for pasienten. En er ikke alene eller forlatt når situasjonen er alvorlig. I kritiske øyeblikk, når tilstanden er kaotisk, holder noen vake. Noen våker over og våker med. Sittingen i den lange vaka bringer kropp og sinn til ro. Stillheten er ikke passiv eller sløv. Det er en våken åpenhet for det som er. Stillheten er nærende og gir hvile og kraft. Stillheten er rensende og gir klarhet og vidsyn. Det skapes en åpenhet for menneskers sårbarhet og storhet. Skjønnhet stiger opp som en erfaring. En kommer nær sin åndelighet og eksistens. Å være i stillheten betyr en våken ro med åpenhet for menneskers unikhet og verdi. Roen følger den våkende inn i arbeid – et arbeid preget av klarhet og evne til å ta imot. Roen er til stede i

kamp og kaos og den våkende kan handle kvikt og treffsikkert. Den våkne roen er en beredskap til verdig omsorg og et liv i verdighet.

I vaka er stemtheten som en tone tilpasset situasjonen og mennesket. Å være stemt kan bety en ekstra skjerpethet når situasjoner er alvorlig, og bety en lysere tone under hvile. Stemtheten tonesettes fra hjertets etikk og stillhetens viten. Å være i beredskap er å være rede for det som kan komme. En kan handle raskt og med de hjelpemidler som er nødvendige.

Figur 5: Idealmodell for våkingens og verdighetens rom

Figuren synliggjør våkingens rom som et kraftfelt. Kraftfeltet innbefatter et fellesskap der begge er deltagende i et gjensidig forhold. Det er en spenning mellom det som er, og det som er mulig. I våkingens rom finnes våkenheten på plass i sine ulike aspekter. Utløsning av spenningen gir krefter, som muliggjør bevegelse og endring. I bevegelsen vekkes våkenhet, helse, livskraft og livsmot.

Verdigheten spinnnes i kraftfeltets midte. Den begynner som mulighetens tråd og fremstår klarere og tykkere gjennom prosessens/våkingens gang. Spinning av verdighet gjennom våkingens gang gjør muligheten til realitet. Prosessen næres av elementene som er på plass.

Diskusjon

Diskusjonen tar utgangspunkt i studiens funn og ser dem i lys av det teoretiske perspektivet og forskning.

I omsorgsvitenskapen er caritastanken kjernen i alt omsorgsarbeid. Den beskrives som grunnmotivet i omsorgen (Eriksson, 1987b; Eriksson, 2003). I studien fremkommer dette som et viktig funn uavhengig av hvem som våker. I tråd med det teoretiske perspektivet ser en at pårørendes våking støttes av profesjonell våking under det samme caritasmotiv (jf. kapittel 4). En ser at våkingen motiveres og får tone av kjærlighet og barmhjertighet. Kjærligheten og det å bry seg om fremstår som våkne verdier og fører til en indre etikk. I funnene tydeliggjøres viljen til å gjøre det som er til det gode for den andre. I våkingen finnes ansvar for å hjelpe og verne. Den som våker, er ikke fremmed for lidelse og utviser hjelp på utallige måter for å lindre lidelse. I henhold til Eriksson (1995) ses lidelse som omsorgens grunnkategori. I funnene gjenkjennes en bevissthet om lidelse. Den som våker, er våken for lidelse og følger årvåkent med på lidelsens ulike former (jf. Eriksson, 1995). Å unngå krenkelse på grunn av uteblitt omsorg står sentralt. Det kjempes for å unngå krenkelse.

Et uttrykk som anvendes i studien, er «våkent hjerte». Dette uttrykket rommer et bevisst, levende etos som virkeliggjøres i konkrete handlinger. I lys av dette vil en tenke seg at en må være våken for å våke i verdighet. Å være våken og moden synes å være forbundet med en etos som legger vekt på verdighet og hellighet samt det menneskelige embete å tjene i kjærlighet. Å være til stede kan også forstås som å være til stede i seg selv, å ha bolig i seg selv. Verdier er levende verdier i eget sinn og ikke i ytre forhold. En vektlegging av det overfladiske kan gjøre at en lett går seg vill i «mine behov og dine behov». En er ikke på plass i seg selv og erkjenner sin egen etos. Ens gode forsetter kan sløres av uvitenhet og det egne. At en er våken og har selvinnsikt, synes å være en viktig betingelse dersom våkingen skal tjene liv, helse og verdighet. Å være på plass kan bety å være hjemme. Eriksson (2003) og Hilli (2007) viser til at hjemmet kan bety menneskets innerste rom, og at et menneske som er i kontakt med sin innerste kjerne, etosen, er hjemme eller «hemmastadd». Hos forfatterene ser en hjertesymbolikken i utlegningen av det innerste rom. Hilli (2007) viser til at mennesket gjennom dannelse tilegner seg et etos av kjærlighet, aktelse og ansvar. De blir en indre etikk og danner den indre kjerne, hjemmet. Metaforen «reise» viser også til at dannelse og trening bidrar til større våkenhet.

Våking med et levende etos innebærer verdighet og verdig omsorg. Denne studien viser til at menneskets iboende verdighet er en bærende verdi. Dette er i tråd med den oppfatning at menneskets absolutte verdighet og ukrenkbarhet er i kraft av å være menneske. Denne forståelsen ser en blant annet hos Nordenfelt (2009). Menneskeverdet er absolutt og er overordnet de andre verdighetsaspektene. Verdighet som sådan tilhører mennesket og tilhører derfor både den som våker, og den som blir våket over. I studien fremkommer også relative aspekter ved verdighet som viser spor av den absolutte verdighet.

Tid og forandring står sentralt i studien. Å våke over er å forholde seg til en virkelighet som er i stadig forandring. Årvåkenhet er nødvendig for at en skal kunne følge endringer og være beredt. Våking er å være i nuet. Ifølge Eriksson (2009) er virkeligheten i stadig endring, og det skjer en bevegelse i tid og rom. Virkeligheten blir stadig til. I en konsentrert form kan en si at når en åpner for øyeblikket, åpner en også for at noe våkner og noe dør. Når hvert øyeblikk er nytt, er også virkeligheten ny. Verdighet tilhører nuet og skapes hvert øyeblikk.

Eriksson (2009) viser til ulike virkeligheter. Hun påpeker at den såkalte «empiriske virkelighet» og omsorgspraksis utgjør kun deler av den virkelige virkeligheten. Den virkelige virkeligheten er ofte skjult og befinner seg bortenfor ens opplevelser. Våking er å forholde seg til sann virkelighet. En kan spørre seg om dette er mulig i en virkelighet som er i stadig endring og ofte skjult. I mytologien brukes begrepet *synkverving*, som betyr «et vrent syn, et narresyn». Sanskritordet *maya* har nære paralleller til *synkverving*. Campbell (1962, s. 13) viser til at *maya* innebærer en kortsynthet som gjør at en ikke gjenkjenner realitetene. Han oversetter *maya* med det engelske *delusion*, på norsk «blendverk; illusjon, villfarelse; forblindelse, synkverving» (Berulfsen, 1974). *Maya* kan handle om kraften til en gud eller demon til å produsere illusoriske effekter, til å forandre form og til å opptre under narremasker. *Maya* kan også bety «tilvirkning av illusjoner», for eksempel kamouflasje i krig. Ordet brukes også i filosofiske diskurser om illusjoner lagt ovenpå virkeligheten som en effekt av uvitenhet (eng. *the illusion superimposed upon reality as an effect of ignorance*) (Zimmer, 2008). Slørene som hindrer en i å se, kan ha mange navn og ta mange former. Heraklit sier også at naturen elsker å skjule seg (Rehnberg & Ruin, 1997). Dette synes å bety at tilsløring er en del av naturens «lek» og deltagelse i leken kan bidra til at en finner ut hva som skjuler seg. I en hermeneutisk sammenheng kan det handle om å erkjenne at en har fordommer, og at de kan settes på spill. De har dermed ingen varig virkelighetsstatus.

Stillheten i våkingen synes å inneha kvaliteter som gjør at en kan komme bak slørene og få glimt av den virkelige virkelighet.

Våking i et fellesskap er bevegelse i et kraftfelt. Fellesskapets betydning fremheves i omsorgsvitenskapen. Å inngå i et fellesskap innebærer å skape muligheter for den andre. Å kunne ta imot er nødvendig for å kunne dele (jf. kapittel 4). Funnene viser fellesskapets betydning for det kraftfulle i våkingen som muliggjør bevegelse, endring og transformasjon. Våkingens relasjon til bevegelse står sentralt gjennom studiens funn i de ulike delene. Bevegelse innebærer å komme fra søvn til våkenhet, å bli flytende etter å ha vært tilstivnet. Handlinger utført med våkenhet innebærer en kraftfull bevegelse. Bevegelsene kan handle om alt fra store rystelser til den lille lettelsen. Funnene fra forskningssamtalene viser hvordan våkingen styrker og skaper forandring mot helse og liv. Våkingen er rettet mot hele mennesket, og det skjer forandring og forvandling på ulike nivåer i mennesket. En kan forstå bevegelse som transendens. Transendens innebærer å gå ut over en selv, å overskride det gitte og finne ny form. Det kan handle om å overskride begrensninger og erfaringer eller overskridelse av noe som ligger innenfor den vanlige erfaringsverden, eller å gå ut over / forbi vanlig erfaring og kunnskap. En kan også tenke dette som å sprengre grenser og komme hjem. Å vekke det levende kan innebære smerte og motstand. Det kan innebære å forholde seg til den andres lidelse og kanskje møte avvisning og sinne. Mot er viktig for ikke å vike unna og ende i unnlatteshandlinger. Dette kan ses i sammenheng med krenket verdighet som følge av manglende omsorg.

Fra vesensbestemmelsen ser en at vrede er et tegn på kraft. *Hellig vrede* kan være et vanskelig begrep å bruke i omsorgsvitenskapen. Det kan assosieres med hellig krig, korstog og moralisme. Og det kan skjule et maktbegjær og bidra til å krenke. Men ut fra omsorgsvitenskapens etos synes hellig vrede å kunne markere det som er godt, sant og skjønt. Den caritative omsorgen synes derfor også å inneholde vrede, sinne og harme. Dette understrekes av våkeren som kjemper for verdighet og verdig omsorg.

Lanara (1981) har studert heroisme som en verdi i sykepleien ut fra den greske, hebraiske og kristne kulturarven. Verdiane kan ses i sammenheng med omsorgsverdier. Ett budskap er at hvis sykepleieren blir strippet for idealer og verdier, kan hun ikke gi human sykepleieomsorg eller se pasienten i relasjon til sin verden – hun vil bare se etter fakta. En sykepleier kan ha alle ferdigheter og all vitenskapelighet som tenkes kan. Men mens tankene er fylt med

vitenskap, kan hennes hjerte være tomt for idealer, mener Lanara. En sykepleier som har en sterk og stabil filosofi, er i stand til bevisst å inneha en autonom posisjon og bruke alle tekniske innovasjoner, vitenskapelig utvikling og spesialiseringer til beste for pasienten.

Heroisme er en dygd eller en modig handling. Det innebærer hengivenhet, mot og oppofrelse for en betydningsfull og edel sak. En helt er et modent individ som er i stand til å tenke fritt, en person som føler ansvar for liv. Han er en person som påtar seg ansvarsfulle handlinger og utfører dem uansett hvilke konsekvenser som kan komme. Han kan se en situasjon klart og handle i henhold til den. Lanara presiserer at en person ikke er født som helt. Han blir til (eng. *become*) en helt gjennom livet hvis han velger å gå inn i livssituasjoner som gir ham en mulighet til å handle, og ikke gir seg over. Heltens mål er å transendere det som truer (Norman, gjengitt i Lanara, 1981). Sykepleierens mål er det samme: å transendere de hindringer som oppstår, utenfra og innenfra henne selv, det som truer hennes sykepleieideal. Lanara understreker at heroisme er inspirert av et ideal. Dette idealet er kjærlighet til medmennesket som trenger ens omsorg. Det å gi human omsorg i en mekanisert og depersonalisert helsevesen krever styrke, mot, motivasjon og sterk vilje. Det betyr mot til å bli seg selv, bevare sin autonomi og handle deretter. Dette er heroisme. Sykepleiepraksis gir uendelige muligheter til å utvikle ens kapasitet, til å føle en dyp tilfredshet ved å lindre menneskelig lidelse.

Det er mange likhetspunkter mellom funnene i denne studien og forskningen som presenteres i kapittel 2. Det fremheves at våking som «vigilie» er en gammel praksis med viktige verdier (Kellehear, 2013). Dette er i tråd med påstander om kjærlighetens ansvar og tradisjonens betydning som fremkommer i funn fra denne avhandlingen. Årvåkenheten, som er et sentralt aspekt ved denne studien, kommer tydelig frem hos flere forfattere (Hurst, 2001; Meyer, 2002; Meyer & Levin, 2005; Carr & Fogarty, 1999; Carr, 2003). Frid og Bergbom (2006) bruker begrepet oppmerksomhet. Årvåkenheten er også bakgrunnen for beredskap. Kjærlighet og engasjement for pasienten er til stede enten det er pårørende eller sykepleiere som våker (Fridh & Bergbom, 2006; Carr & Fogarty, 1999; Perreault, Fothergill-Bourbonnais & Fiset, 2004). Det vernende aspektet er tydelig i flere studier (Schreiber & Macdonald, 2010). Beskyttelse, det å være pasientens advokat og støtte, fremkommer i forskningsartiklene og i min forskning. Synet på vaka som en hellig tid, som fremkommer hos Schreiber og Macdonald (2012), er interessant. Vaka har koblinger til vigilien som høytid, kirkelig vake og

folkelige tradisjoner. Ved å anvende substantivet *vigilie* fremkommer nyanser som ikke blir så tydelig når en bruker substantivet *våking*.

12 STUDIENS GYLDIGHET OG VIDERE FORSKNING

Det har gjennom flere tiår vært en debatt om hvordan en skal vurdere kvaliteten på kvalitativ forskning. Ifølge Rolfe (2006) kan debattantene fordeles på tre grupper med ulike synspunkter:

1. de som mener at kvalitativ forskning kan bedømmes ut fra de samme kriterier som kvantitativ forskning
2. de som mener at særskilte kriteriesett er nødvendig
3. de som setter spørsmålsteget ved at noen forhåndsbestemte kriterier for å bedømme kvalitativ forskning er formålstjenlig

Rolfe (2006) sier at av disse tre gruppene har synspunktene til nummer 2 skapt mest debatt, og det er blitt laget ulike rammeverk og retningslinjer for å bedømme kvalitativ forskning. Han fremhever imidlertid posisjonen til den tredje gruppen som nødvendig. Hans begrunnelse for det er at ettersom det ikke er et enhetlig kvalitativt forskningsparadigme, er det liten vits i å innføre et allment kriteriesett for å bedømme kvalitative forskningsstudier. Ethvert forsøk på å etablere en konsensus om kriterier for kvalitativ forskning vil ikke lykkes av den enkle grunn at det ikke er en enhetlig teori, metodologi eller metode som kollektivt kan beskrives som kvalitativ forskning. Et spørsmål som kan stilles på bakgrunn av dette, er: Er det hensiktsmessig – og mulig – å lage kriterier for å bedømme «hermeneutisk forskning»? *Kvalitet* er et tvetydig begrep. Ofte brukes det i positiv betydning, underforstått at noe er av god kvalitet. Men ordet kombineres også med ordene *god* og *dårlig*: «Dette produktet er av dårlig (eller god) kvalitet.» Ut fra dette ser en at kvalitet henger sammen med egenskapene til noe. Å vurdere kvalitet i forskning betyr å vurdere visse kjennetegn. Vitenskapelig virksomhet, i dette tilfellet forskning med en hermeneutisk tilnærming, søker sannhet. Kvalitet må da henge sammen med sannhetssøken og sannhet.

I det følgende vil Larssons (1994) kvalitetskriterier for kvalitativ forskning benyttes. Kriteriene tar for seg kvaliteter i fremstillingen som helhet, kvaliteter i resultatene og validitetskriterier. Larsson påpeker at kriteriene ikke må anvendes på en rigid måte. Vurderingen via gitte kriterier betyr ikke at alt sies om studien, men uten kriterier vil hver og en kunne lage seg private kriterier for hva som er god eller dårlig forskning.

Kvaliteter i fremstillingen som helhet

Dette handler om perspektivbevissthet, intern logikk i studien som helhet og studiens etiske verdi.

Perspektivbevissthet

Innen hermeneutikken står ens forforståelse sentralt, og den har betydning for alle steg i et hermeneutisk arbeid. En har et perspektiv som bør være noenlunde klart for en selv. En må klargjøre det for andre, slik at det kan tas stilling til, og tydeliggjøre hvordan det endres. Gadamer mener at forforståelse og fordommer ikke er noe negativt, men noe positivt som bør erkjennes. Bare det å være til gjennom språket og de historiske vilkår vi lever under, gir opphav til forforståelsen (Gadamer, 2003; Helenius, 1990, 75).

Studien tar utgangspunkt i et omsorgsvitenskapelig perspektiv og en hermeneutisk forståelse basert på Gadamer. Dette perspektivet har modnet gjennom mange års arbeid med stoffet. Jeg har redegjort for det omsorgsvitenskapelige perspektivet gjennom teorier om etos, omsorg, helse, lidelse og verdighet. Videre har jeg opplyst om hvilke grunnantagelser og teser som er viktige for studien. Det metodiske og det epistemologiske ståstedet er utdypet i de innledende kapitlene.

Perspektivet har gitt retning til og vært brukt gjennom hele studien: i design, tolkning og måten resultatene plasserer seg innen klinisk og systematisk omsorgsvitenskap på. Min erfaring er at det valgte perspektivet har gitt rom for å bevege seg i ulike retninger og har gitt verdifull substans i danning av ny forståelse. Samtidig har perspektivet gitt utfordringer. Å knytte omsorgsvitenskapen til norrøn mytologi har krevd mye tankearbeid, men også skapt spennende prosesser og nye tanker. Jeg har hatt mulighet til å legge frem spørsmål på hermeneutikkseminarer for å komme til klarhet i problematiske forhold.

Gadamer (2003, 25) sier følgende:

Når vi spør etter sannhet – og dette er det avgjørende – forblir vi alltid fanget innenfor grensene av vår hermeneutiske situasjon. Dette betyr igjen at det finnes mye som er sant som vi overhodet ikke er i stand til å erkjenne fordi vi er begrenset av fordommer uten at vi selv er klar over det.

Dette utsagnet beskriver godt at selv om en har valgt teoretiske grunnlag for en studie, ligger ubevisste fordommer og påvirker tolkningsprosessen. Men en kan vel se det slik at å arbeide med en avhandling med en hermeneutisk tilnærming innebærer at prosessen skal gi innsikt i fordommenes vesen som erfaring og ikke teori. En kan også anta at det i utgangspunktet handler om å avgrense forforståelsen til det som er relevant for studien som helhet.

Intern logikk

Intern logikk handler om hvorvidt delene faller naturlig sammen, og om det er harmoni mellom avhandlingens ulike deler. Dette gjelder alt fra idé via forskningsspørsmål til endelig forståelse. Eriksson og Lindström (2000) bruker begrepene «siktet, sökandet og slutandet» og viser til nødvendigheten av sammenheng mellom disse elementene.

Min erfaring er at harmoni ikke er dannet én gang for alle. Et eksempel er at det har vært nødvendig å gå tilbake til forskningsspørsmål og justere dem underveis. Endringer i spørsmål har fått konsekvenser for andre deler av avhandlingen. Slik sett har forskningsprosessen vært en hermeneutisk harmoniserende prosess for å skape intern logikk. Slik avhandlingen fremstår til slutt, er delene gjensidig avhengig av hverandre. De er alle med i dannelsen av den endelige forståelse.

Studiens hensikt var å utvikle en ideallmodell for våking og verdighet. I utgangspunktet var verdighet et kjent tema innen omsorgsvitenskapen og hadde en utviklet substans.

Våkebegrepet var kjent, men lite utforsket. Designet ble lagt opp til en begrepsutvikling av våking samtidig som jeg ønsket å se våking i sammenhengen med verdighet. I

begrepsanalysen og vesensbestemmelsen var våkebegrepet i sentrum, men verdigheten var aldri borte. Jeg søkte etter spor av verdighet i den forståelsen av våking som steg frem. I det empiriske materialet kom begge begrepene tydelig frem. I tolkningen frem til en ideallmodell er begge begrepene til stede og gir et mønster for modellen.

Etisk verdi / troverdighet

Innen hermeneutikken står tolkningsprosesser og forståelse sentralt. Dette og begrep som *spill, pendling mellom helhet og del til større helhet, hermeneutisk bevegelse og horisontsammensmeltning* viser til prosesser av en bestemt art. Hvis en skal kunne vurdere en studies troverdighet, er det viktig at en kan redegjøre for tolkning og endring av forståelse.

Tolkningsfasene skal kunne følges av leseren. En kan spørre seg om prosessene i en hermeneutisk studie fullgodt lar seg beskrive, og da på en slik måte at andre kan forstå og ta stilling til dem. Ikke alle prosesser for kunnskapstilegnelse kan artikuleres. Jeg kom i situasjoner der jeg skulle beskrive innsikt som steg frem som en anelse, bilder, som form eller som en plutselig innsikt. Dette kan muligens ses i sammenheng med Gadamer's uttrykk «intuitive kortslutninger». Det er dette som gir humanvitenskapene deres resultater (Gadamer, 2003, s. 10). Gadamer (2003) viser til fysikeren Helmholtz, som erkjenner at intuitive kortslutninger er måten humanvitenskapene kommer frem til sannheten på. Han sier også at «fruktbar humanvitenskapelig erkjennelse synes nærmere beslektet med kunstnerens intuisjon enn med forskningens metodiske ånd» (Gadamer, 2003, s. 8). Når Gadamer her knytter erkjennelse til kunstnerisk arbeid og intuisjon, blir forskeren selv viktig. I kreative prosesser kan mennesket selv ses som et instrument. Dette ser en også hos Gadamer (2003, 10), som sier at det kreves helt særegne menneskelige betingelser dersom kortslutninger skal skje. Men kunstnerisk arbeid skjer ikke i et vakuum utenfor tradisjon, fornuft og erfaring. Dette kan knyttes til evidens og sannhet. Gadamer (2003) beskriver det evidente som en sannhetshendelse og knytter det til erfaring. Gjennom arbeidet med studien har det oppstått sannhetshendelser som bygger opp til den endelige idealmodellen. Den bærer preg av det universelle og taler slik om en større virkelighet.

I avhandlingen har jeg lagt vekt på å skape transparens, slik at lesere kan følge tolkningsprosesser frem til ny forståelse. Jeg har gitt en omfattende beskrivelse av grunnlaget for tolkningsantagelser og teser. I en hermeneutisk fortolkning øker abstraksjonsnivået, og det kan være vanskelig å gjenkjenne det opprinnelige materialet. Dette er imidlertid abduksjonens sprang, som løfter materialet til ny forståelse.

At en bruker en hermeneutisk tilnærming, tilsier at det er Saken en søker forståelse av. Et etisk anliggende for meg var at informantene måtte slutte å være levende mennesker med egne meninger og opplevelser om våking og verdighet. Utsagnene går fra å tilhøre Elise, Rita og Jonny til å tilhøre Saken. Den hermeneutiske prosessen innebærer å gi slipp på menneskene med sine gjennomtenkte fiktive navn og levde liv og bevege seg over i den universelle virkelighet. Her er det saken som gjelder, ikke hvem som har fortalt. En skal skue til en mening og ikke til ordene, stotringen, latteren og levd liv.

Å utvise vitenskapelig hederlighet er også et etisk anliggende. Dette er også redegjort for tidligere i avhandlingen. Studien har fulgt forskningsetiske krav. Det er lagt vekt på varsomhet ved planlegging og gjennomføring av intervjuer og i fremstilling av materiale og funn. Et etisk dilemma kom til syne da informantene fortalte om krenkende omsorg. Skulle jeg omtale denne i teksten? Det kan ses som en balanse mellom åpenhet og etikk. På den ene siden kunne fortellingen belyse hva som skjer når våkingen er mangelfull. På den andre siden kunne det stille sykehuset eller ansatte i et uheldig lys selv om de var anonymisert. Et annet spørsmål som dukket opp, var hvem som har krav på beskyttelse. Omsorgsvitenskapens etos legger føringer i en slik situasjon: Man skal ikke krenke. Jeg har bevisst unnlatt utsagn eller utlegning av stoff som kan fremstå krenkende. Imidlertid har fortellingene bidratt til en forståelse av «den gode våkingen».

Kvalitet i resultatene

Larsson knytter kvalitet til meningsrikdom, struktur og teoritilskudd.

Meningsrikdom

Dette handler om hvorvidt studien har fanget inn nyanser, dypere mening, substansiell forståelse og at virkeligheten fanges.

I alle delene av studien har materialet har vært rikt og nyansene mangfoldige. Det er både varians og invarians i de tekster jeg har arbeidet med. Det er imidlertid alltid et spørsmål hva som skal presenteres. Jeg har ønsket å vise nyanserikdommen, men kan samtidig se at mangfoldet kan bli for omfattende. Jeg har gitt en substansiell forståelse på ulike nivåer og i ulike perspektiver. Den dypere mening er søkt i alle studiens deler.

Struktur

Jeg har forsøkt å la en rød tråd gå gjennom studien gjøre denne tydelig. I teksten har jeg laget figurer og tabeller som gjør det lettere å få oversikt. Strukturen som er valgt, fører også til ny forståelse.

Teoritilskudd

Avhandlingen har bidratt med teoritilskudd til omsorgsvitenskapen på ulike måter. Først og fremst er den et bidrag til den caritative teorien om omsorg. Å være våken er å være våken for

den andre og hverandre. Funnene viser at våkenheten er til stede i menneskets liv på ulike måter og innebærer kraft og bevegelse (se også kapittel 13).

Validitetskriterier

Larsson knytter dette punktet til diskurskriteriet, det heuristiske kriteriet, empirisk forankring, konsistens og det pragmatisk kriteriet.

Diskurskriteriet

Larson knytter kriteriene for gyldighet til diskurskriteriet. I dette punktet er spørsmålet hvordan påstander og argumenter har styrke i dialog med andre argumenter og alternative tolkninger. I vurderingen vil jeg argumentere for det sannsynlige i den kunnskapen som er utviklet.

En vitenskap skal søke ny kunnskap. Det betyr at en ikke tar avstand fra ukonvensjonelle måter for å åpne opp saken, fenomenet eller begrepet en vil studere. Jeg valgte myter i vesensbestemmelsen av våking. Det ukonvensjonelle ligger ikke i valg av myter, men heller valget av norrøn mytologi og myter om Tor. Jeg har tidligere argumentert for at denne mytologiske tradisjonen kan gi viktige bidrag til omsorgsvitenskapen. I *Snorre-Edda* fremstiller Snorre Tor som en person med kraft, mot og styrke. Inntrykket en kan få er at han stadig er ute for å drepe troll. Tor «trolldreperen» synes å være en forståelse mange har av ham. Han er snarsint, og i fortellingene blir han ofte gjort narr av. Omsorgen og omsorgsvitenskapen ontologi er fjernt fra å ta liv og drepe. Verdighet er ikke forenlig med drap, hissighet eller dumskap. Gjennom tolkningen av det mytologiske materialet kommer jeg frem til en annen forståelse av Tors vesen. Dette gir verdifull substans til våkebegrepet i en omsorgsvitenskapelig kontekst. Tesene kan ses som påstander eller argumenter for det som er innholdet i våkingens ontologiske virkelighet. Kraften, styrken og hjelpemidlene står i omsorgens tjeneste. Våkingen omfatter kropp, sjel og ånd.

I en mytisk virkelighet er tolkningsmulighetene store. Snorre fremstiller Tor som en av æsene og nærmest som en person. Imidlertid kan en i en tolkning av myter velge ulike tolkningsrammer (se senere). Tors vesen kan slik ses i sammenheng med naturhendelser og naturens gang. Naturperspektivet gir tolkningen styrke til den etymologiske og semantiske tolkningen. Der ble naturbilder ofte brukt for å skape forståelse. Sammenhengen i den

ontologiske bestemmelsen betyr større troverdighet til funnene. Tesene som ble utviklet gjennom tolkningen av det empiriske materialet er i overensstemmelse med funnene i den ontologiske bestemmelsen. Dette styrker gyldigheten i studien.

Det heuristiske kriteriet

Dette kriteriet handler om nytteverdien av forskningen. Studien er et viktig bidrag til omsorgsvitenskapen. Den gir ny kunnskap innen omsorg og verdighet og utvikler de metodologiske og epistemologiske sidene av vitenskapen. Utdanningsinstitusjoner og helsevesen kan ha nytte av avhandlingen. Det er alltid et spørsmål om avhandlingen er skrevet på en slik måte at den er tilgjengelig for dem som skal lese den. Avhandlingen er på norsk. Dette er en fordel i de nordiske land. For å nå et internasjonalt miljø, er engelsk språk nødvendig. Etter forsvaret av avhandlingen, planlegger jeg å skrive vitenskapelige artikler på engelsk, slik at kunnskapen blir tilgjengelig internasjonalt.

Empirisk forankring

Avhandlingen har en delstudie der informanter rekrutteres fra et klinisk felt. Studien har forskningsspørsmål som har en tydelig empirisk forankring. Både pasienter, sykepleiere og pårørende kommer til orde om en sak som vedgår mange. Det er en styrke i studien at tre perspektiver kommer frem. Det beriker idealmodellen og er i overensstemmelse med omsorgsvitenskapens vektlegging av fellesskap og naturlig og profesjonell omsorg. Ogdens trekant understreker også en empirisk forankring selv om det er begrepsutvikling som er i fokus.

Det pragmatiske kriteriet

Dette kriteriet dreier seg om hvorvidt resultatene er anvendbare i den praktiske virkelighet, og hvorvidt de er til gagn for menneskene. En anser studien som viktig for menneskers verdighet og som inspirasjon til verdig omsorg. Pasientene som ble intervjuet i denne avhandlingen, var alvorlig syke og hadde behov for en våking preget av verdighet og omsorgsvitenskapens etos. Modellen som presenteres, er en idealmodell – den viser til det ideelle, ønskelige og mulige. Dette er viktig å forstå, slik at en ikke antar at dette er gjeldende praksis til alle tider.

13 STUDIENS BETYDNING FOR OMSORGSVITENSKAPEN

I dette kapitlet vurderer jeg hvordan forskningen har gitt bidrag til omsorgsvitenskapens substans. Vurderingen foretas ut fra omsorgsvitenskapens sentrale begrep og teorier. Videre viser jeg til avhandlingens bidrag til metodeutvikling samt refleksjoner over epistemologiske forhold.

Utvikling av omsorgsvitenskapelig substans

Forskningen i denne avhandlingen omhandler våkingens sammenheng med verdighet. Å *våke* eller *våking* er hovedbegrepet som det er generert ny kunnskap om. I forskningsoversikten ser en at lite var gjort tidligere for å utvikle kunnskap om dette begrepet. Verdighet er tidligere utforsket av flere i en omsorgsvitenskapelig sammenheng. Her var utfordringen å utforske våkingens sammenheng med verdighet. Denne sammenhengen har jeg ikke funnet som tema i tidligere forskning, men den kan i noen grad ses som et implisitt funn.

Avhandlingen er et bidrag til utviklingen av innhold i begrepet *våking*. Dette antas å være et viktig begrep innen omsorgsvitenskapen. Gjennom den semantiske analysen løftes begrepet *våken* opp. I studien totalt sett synliggjøres begrepet *våken* på universelt og kontekstueit nivå. Eriksson (2001) hevder at omsorgsvitenskapens kjernebegrep er ontologiske begrep som er bærer av vesensegenskaper og avspeiler dypstrukturer i omsorgen og holder en enhet sammen. Forskningen synliggjør at våkenhet er grunnleggende for menneske, liv, helse og verdighet. Dypest sett handler det om å være bevisst. Det er å være våken i enheten kropp, sjel og ånd. Våkenheten inngår i menneskets gjøren, væren og vorden. Å være våken for den andre fremkommer som et vesenstrekk. Å være våken og å våke er fundamentalt for mennesket når det skal leve et verdifullt liv sammen med andre. Dette gir ny kunnskap om mennesket, omsorg, helse og lidelse i omsorgsvitenskapen. Våkenheten vurderes som nødvendig i den caritative etikken og etos.

Studien gir innspill til å forstå kraft og bevegelse. Bevegelse er et viktig funn i studien og kobles til å våken og våking. Studien gir videre innspill til å forstå danning og dannelse og kan slik ses som et epistemologisk forhold. Her tenker jeg på å vekke(s) til noe. Dette noe kan gjelde både kropp, sjel og ånd.

I inneværende studie er materialet hentet fra informanter tilhørende en intensivpost, men kunnskapen og den utviklede teori er gyldig også i andre omsorgskontekster. Våking med våkenhetens kjennetegn innebærer verdighet og verdig omsorg. Slik vil studien bringe inn nye aspekter ved verdighet.

Utvikling av metode

Semantisk og etymologisk analyse som metode er videreutviklet etter norske forhold. Dette gjelder spesielt ved valg av ordbøker og oppslagsord ettersom det finnes to målformer i Norge. Jeg har foretatt en vurdering av hva som vil være en *troverdig* semantisk analyse, ved å bruke ordbøker fra begge målformene eller bare den ene av dem. Tilfanget av ordbøker i Norge er begrenset med hensyn til tidsperioden de er utgitt i, og det må en ta i betraktning i analysen og tolkningen. I henhold til Koort (1975) og Sivonen, Kasén og Eriksson (2010) bør ordbøkene være spredt over ulike tidsperioder.

Gjennom arbeidet med avhandlingen har jeg utviklet og skaffet erfaring i å bruke myter som materiale i en vesensbestemmelse og i å anvende myter i omsorgsvitenskapen. Myter og arbeid med myter kan også ses i sammenheng med epistemologi: Hva er kunnskap, hvordan utvikles kunnskap, og hvordan skjer danning? Å granske myter er en interessant og aktiv måte å studere et begrep på. Min erfaring er at myter er et frigjørende materiale å arbeide med. Det er et materiale som yter motstand. I motsetning til materiale fra en kjent kontekst vil mytene gi kreative og uventede innspill som setter ens forforståelse – og skjulte fordommer – tydelig på prøve. Mytene stimulerer undringen og lar en kjenne gleden ved plutselig innsikt. Når en går inn i symbolære og spor som finnes i ord, åpnes det for en ny, dypere og rikere forståelse. Samtidig er det en metode som gir nyanserikdom. Det er nødvendig med ytterligere arbeid for å se hvordan myter kan brukes i omsorgsvitenskapen, samt hvordan en kan tolke myter i lys av omsorgsvitenskapens paradigme.

Epistemologi

Symboler, myter, fortellinger, dikt, eventyr og så videre er viktige i en forståelses- og dannelsingsprosess. Studien har vist at myter kan bringe inn nye perspektiver og bidra til dybdeforståelse. En løftes ut av en empirisk virkelighet og inn i et spill tilhørende en annen virkelighet. Mytene gir tilgang til en universell forståelse, som en hermeneutisk tilnærming

tilstreber. Spørsmålet er hvordan dette skal gis en vitenskapelig språkdrakt, og hvordan stoffet plasserer seg i omsorgsvitenskapens syn på kunnskap.

Et annet viktig spørsmål er hvilken tolkningsramme som er hensiktsmessig. Ulike disipliner har forholdt seg forskjellig til fortolkning av myter. Psykologenes myteteorier er teorier om sinnet, og sosiologenes myteteorier er teorier om samfunnet, sagt på en enkel måte. Noen teorier leser mytene bokstavelig, andre leser dem symbolsk, og det symbolske kan være mangfoldig. Omsorgsvitenskapens stilling til tolkning av myter er et ontologisk, metodologisk og epistemologisk spørsmål.

Langt tilbake mente en at gudene var historiske personer som i folks fantasi fikk overnaturlige evner. Ut fra denne tenkningen kunne en lese en virkelig historie ut fra mytene. På 1800-tallet mente mange at mytene var poetiske skildringer av naturens gang. Denne naturmytologiske skolen betraktet mytene ut fra natur i motsetning til å se sammenhenger mellom mytologi, myte og samfunn (Bæksted, 2002, s. 9–10; Steinsland, 2005).

Flere sosialantropologer har utviklet teorier om myter. Malinowski studerte myter i ulike samfunn, og hans funksjonalistiske forklaring handler om at myter er modeller for mennesket på områder som tro, moral, livsopplevelse og samfunnsdannelse (Steinsland, 2005). Lévi-Strauss har utarbeidet en metode som har som mål å analysere den mytiske logikken som han mener ligger til grunn for all verdens myter. Mytens budskap ligger ikke i selve fortellingen, verken i de enkelte elementene eller i handlingsgangen. Dens mening finnes i mytens struktur, nærmere bestemt i samspeillet mellom motsetningene i fortellingens dybdestruktur. Ut fra dette vil mytene handle om menneskenes strev med å samordne ytterpunktene i tilværelsen. I mytenes verden hersker det alltid en spenning mellom det Lévi-Strauss kaller polære ytterpunkter. Disse kan være liv og død, natur og kultur, mannlig og kvinnelig og orden og uorden (Steinsland, 2005, s. 89–90; Ross, 1996, s. 95–102). Spenningene kan ses som dialektiske forhold på ulike nivåer. Lévi-Strauss behandler mytene som intellektuelle fenomener heller enn som eksistensielle forhold, og det dreier seg om menneskets tankeprosesser heller enn om tankens innhold (Segal, 2004, s. 113–119).

Freud og Jung arbeidet med myter i et psykologisk perspektiv og ser slik myter som uttrykk for sinnet heller enn for verden. Begge går ut fra den forståelse at menneskets psyke består av en bevisst og en ubevisst del, og at mytene kan betraktes som en speiling av underbevisste

sjelelige prosesser. Freud ser myter i sammenheng med drømmer, men det er klare forskjeller mellom disse. Mytene tilhører det offentlige rom, mens drømmene er private. Og ifølge Freud er mytene uttrykk for nevrosener, mens drømmene er universelle. Jung ser på myter som et uttrykk for fellesmenneskelige komponenter i sjelelivet, og mytene har en personlig, individuell funksjon i det enkelte menneskets livslange utviklingsprosess mot modning og individuasjon. For Jung tilhører mytene normale sider av personligheten. Som arketyper er de ubevisste, ikke fordi de er undertrykte, men fordi de ikke er gjort bevisste (Steinsland, 2005, s. 90–91; Segal, 2004).

Campbell er en av flere som har sett på myter ut fra et heltemønster (Segal, 2004, s. 87). Campbell viser at heltemyter fra hele verden følger et bestemt mønster der heltens reise og oppgave står sentralt. Myter får slik eksistensiell betydning for mennesker. Campbell beskriver det moderne menneske som avskåret fra sitt ubevisste liv. Mytene fungerer som veivisere og gjør det mulig å overskride det flyktige og overfladiske egoet og få kontakt med det varige og mer grunnleggende selvet. Mytene vil således hjelpe menneskene å se sine livsmuligheter og møte menneskets lengsel etter å være fullt ut levende (Pollan, 2002). Ifølge Campbell (1991, s. 34) har mytologien fire grunnleggende funksjoner. Den første er den mytiske funksjon, som handler om at en erkjenner hvilket under universet er, og hvilket under en selv er, og at en har en dyp respekt for dette mysterium. Myten åpner verden ut mot mysteriets dimensjon, mot erkjennelsen av mysteriet. Campbell mener at hvis mysteriet er manifest gjennom alle ting, så blir universet et hellig bilde. En søker alltid det transendente mysterium gjennom de betingelser som gjelder for virkelighetens verden. Den andre funksjon er den kosmologiske dimensjon, som vitenskapen beskjeftiger seg med. Myten viser hvilken form universet har, men på en slik måte at mysteriet på ny viser seg. Den tredje funksjon er den sosiologiske. Mytene støtter og underbygger en bestemt sosial orden. Den fjerde funksjon er den pedagogiske funksjon, som handler om hvordan en skal leve et menneskeliv under gitte omstendigheter. Mytene kan fortelle en om dette (Campbell, 1991, s. 34).

Eliade (2003) har i sitt verk *Det hellige og det profane* tydeliggjort religiøs tenkning gjennom symboler, myter og ritualer. Hans tenkning har hatt stor betydning innen religionsvitenskap. Eliades utgangspunkt er begrepet om det hellige. Dette forstås ikke som teologi. Eliade er heller ikke primært opptatt av psykologi eller religionens følelsesmessige kvaliteter. Hans begrep om det hellige viser ikke til en følelse i mennesket, men heller en helhetlig eksistensiell orientering som ytrer seg som tenkning, trosforestillinger, symboler og

handlinger (Thommassen, 2003). Eliade (2003) sier at myten forteller en hellig historie om en urbegivenhet. Å fremsi en myte vil si å forkynne det som skjede ab origine. Så snart myten er blitt fremsagt, det vil si avslørt, blir den til en uomstøtelig sannhet. En myte er alltid en fortelling om en skapelse og forteller om hvordan noe begynte å være. Eliade kobler ut fra dette myten til ontologi. Myten taler bare om virkelige ting og ifølge Eliade om noe som virkelig har funnet sted i en slags urtid, og som gjenskapes. Det hellige er det som er virkelig fremfor noe annet. For mennesker i førmoderne samfunn er det hellige det samme som kraft eller virkelighet. Det hellige er mettet med væren. Hellig kraft betyr på én og samme tid virkelighet, uforgjengelighet og potens (Eliade, 2003, s. 12). Eliade sier at jo mer religiøst et menneske er, desto mer knytter det seg til noe som er virkelig, og desto mindre vil det risikere å fortape seg i gjøremål som mangler forbilde, som er subjektive og avvikende (Eliade, 2003, s. 69).

Oppsummerende kan en si at myter kan leses i mange perspektiver. Det er utviklet mange fortolkningsmodeller avhengig av historisk epoke og vitenskapelig tradisjon. At myter er mye mer enn fortellinger, er tydelig. Mytene fungerer på ulike måter i en kultur. De bidrar til sosial forståelse og til forståelse av mennesket i en kultur og som person i et levd liv. Myter ses i psykologisk perspektiv og leses som bilder på dypstrukturer i sinnet. Myter bidrar til livs- og verdensforståelse og viser vei inn til grensesprengende utfordringer. Mytene inneholder en ideologi og har en pedagogisk funksjon. Den eksistensielle og dannende siden av myter kan forstås ut fra mytenes uttrykk for dype sannheter. Myter og symboler viser til det hellige, til virkelighet og til sannhet. Ovenstående viser også at hvordan en forstår myter, får betydning for hvordan en leser og tolker dem.

SUMMARY

The one who keeps watch never sleeps

On watching over and dignity

Background and aim of the study

Watching over patients or keeping vigil has a long tradition in caring and nursing. Eriksson (2003) connects the ethos and culture, and says that the ethos of caring culture originally had its basis in a reverence for man, of his dignity and holiness. Watching over or keeping vigil seems to contain important values. A common word today is surveillance (also monitoring) instead of watching over. The concept of watching over might be more suited to lift up the ethos from the tradition in the act of watching over somebody. To develop knowledge of the concept of watching over is therefore important in this study.

Dignity is a fundamental value in caring science. This concept adds watching/vigil a depth that is consistent with the ethos of caring. The core of care and caring science' ethos is the esteem for and valuing dignity and holiness as well as the idea of love and mercy (Eriksson, 2003). The research on this topic are sparsely and one finds no studies where watching over / keep vigil and dignity are related to each other.

The overall aim of this study is to develop an ideal model for the concept of watch over / watching over and dignity from a caring science' perspective. Models are abstractions of reality. An ideal model is, as the name implies, a model that shows what is possible and desirable (Eriksson, 1992).

The research questions are within two categories, which are connected to each other.

Ontological questions:

1) What does it mean to be *awake* and *watch over/watching over* according to semantic and etymological analyses?

2) What is the nature of *watch over/watching over* from mythology and myths?

Contextual questions:

- 3) What implies watching over from the perspective of patients, family caregivers and nurses?
- 4) How does the patient experience to be watched over?
- 5) What is the importance of watching over for the dignity of patients, family caregivers and nurses?

The last question will be answered through hermeneutic interpretation of conversations with patients, nurses and relatives.

Eriksson's model for concept determination is the background for how the research questions are developed. This model distinguishes between the ontological and contextual ways of determining concepts. Research questions 1 and 2 focus on the nature of being awake and watching over. Research questions 3-5 focus on how to understand watching over and dignity at a contextual level. Both clinical research and theory development have an ontological and contextual dimension (Eriksson & Lindström, 2003, s. 17). The understanding of watching over and dignity within different contexts will therefore also imply ontological aspects.

Theoretical perspective

This study is performed within a caring science perspective, particularly the way this is generated by Katie Eriksson and her researcher colleagues in Finland. Caring is developed as a humanistic academic discipline. The basic motive in the caring science and caring is *caritas*, which means love and charity. The basic motive within the person who is watching over, can be considered according to this motive. The *caritas* motive is seen as a basis for all care whether they are family caregivers or nurses who keep watch.

The theory of caring implies alleviation of human suffering and serving life and health. In this research, both family caregivers and nurses are watching over patients who are seriously ill. Suffering in the caring theory is described in three forms: suffering related to illness, suffering related to care and suffering related to the life as a whole. Health can be understood as doing, being and becoming and implies being whole in body, soul and spirit. To gain an understanding of watching over in the frame of suffering and health is useful in reaching the aim to develop a model for the concept of watching over and dignity from a caring science' perspective. On an ontological level, the human being strives for wholeness and holiness. This implies dignity.

Dignity is an important concept in this study, and constitutes one of the basic concepts of caritative caring. To investigate the concept of dignity is not an aim in this study. The focus is to see how watching and dignity is related. However, new facets of dignity might be revealed. Dignity in its absolute and relative aspects has to be cherished and protected when talking about watching over in a caring tradition.

The study is based on some major assumptions, which express the fundamental (ontological) statements of the research. Axioms and theses are part of the researcher's pre-understanding. From the above theoretical reflections, the following assumptions are important:

- *The human being is fundamentally holy. Human dignity means accepting the human obligation of serving with love, of existing for the sake of others.*
- *Communion is the basis for all humanity. Human beings are fundamentally interrelated to an abstract and/or concrete other in a communion.*
- *Caring is something human by nature, a call to serve in love.*
- *Caring implies alleviation of suffering in charity and love, faith and hope. Natural basic caring is expressed through tending, playing, and learning in a sustained caring relationship, which is asymmetrical by nature.*
- *Caring communion forms the context of meaning of caring and derives its origin from the ethos of love, responsibility, and sacrifice, namely caritative ethics.*
- *Health means a movement in becoming, being, and doing, striving for wholeness and holiness, which is compatible with endurable suffering.*

(Lindström, Lindholm and Zetterlund, 2014, p. 177)

Hermeneutic methodology and methods

The methodological approach of the study is grounded in Gadamer's philosophical and ontological hermeneutics. This means that the focus of research primarily is based on *what*-questions, which give a guide for processes of interpretation. Search for understanding goes through openness and willingness to put one's pre-understanding into play. New understanding is gained through fusion of different horizons.

The design is framed according to the hermeneutical approach and Eriksson's model of concept determination (Eriksson, 2010). In this study, there are three types of materials and methods. The concept determination might be seen as a spiral where one increasingly

penetrate into deeper understanding of the concept. A gradual hermeneutic understanding of watching over and dignity emerged through the path.

The first method is semantical and etymological concept analysis. The material consists of different types of dictionaries. In the etymological analysis *awake* and *watch (over)* and related words are examined. The semantic analysis focuses on *awake*.

Theses developed through the interpretation were:

Watching over/vigil involves waking from sleep.

Watching over /vigil involves being awake for oneself and others.

Watching over /vigil means power to be in and cause movement.

Watching over /vigil involves having the ability and be in readiness to act.

Watching over/vigil means to be movable and to be moved.

Watching over/vigil means dignity.

The second part consists of determination of the nature of *watching over* by using Norse mythology and myths.

Theses developed through the interpretation were:

Watching over /vigil is power and strength as ability and readiness to act.

Watching over /vigil is to create movement and to awake.

Watching over /vigil is to protect with power, strength and endurance using powerful tools.

Watching over /vigil is to see clearly and relate to reality as it is.

Watching over /vigil as maturity is formed through "trials."

Dignity in being awake means to possess power, strength and courage and to have the capacity to act well with quickness and art skill. Vigil with dignity is to do, be and create in the light of reality and truth.

The last part of the concept determination is the interpretation of empirical material, which is conversations with patients, nurses and caregivers.

Theses developed through the interpretation were:

The basic sources of power in watching over/vigil implies dignity.

Dignity attends the watchful presence.

Actions with vigilance is necessary for dignity.

Movement in communion provide energy field of the vigil.

Watching over/vigil implies valuable veils.

New understanding

The interpretation of the semantical and etymological concept analysis, the mythology and myths and the empirical material work together in a new interpretation process at a higher level of abstraction.

The new understanding is articulated through four thesis. First thesis deals with various aspects of being in place. Second thesis is about the communion's importance in the vigil. This means being in an energy field, which allows movement, change and transformation. Third thesis shows that the vigil is to arouse the wakefulness, health, vitality and courage. Last thesis deals with watching over as to keep vigil in silence, harmoniously in readiness for what may come.

Watching over is to be abode in the space of wakefulness for dignity and dignified care

This means to be located where wakefulness reigns. Man is abode in dignity and dignified care. This place is not fixed or permanent, nor arbitrary. Being here is to be present, available and vigilant. The other person is not alone or abandoned. Other aspects of this thesis is to abode in a watchful/vigilant heart and be wakeful in body and mind. To watch over is to be watchful present for the other. Vigilance is expressed through senses who are awake, a clear mind and wakeful actions. Being in the moment is a central theme in this thesis, as well as to have power, strength and courage. Vigil is about to relate to what is true and real.

Watching as the spirit of community means being in an energy field that makes movement, change and transformation possible.

Vigil can be seen as a force field that occurs when the patient and the one who stays awake, is participating in an overall common understanding. A force gives energy and is life-giving. Vigil takes place in a communion with confidence and security. The patient has the ability to let go their own vigilance and start healing processes. For a time one can lean on the other's strength and vigilance.

Watching over is to waken to wakefulness, health, vitality and courage

Vigil is to create movement. When one creates movement, evokes a movement of health.

Watching over is to keep watch quietly and harmoniously in readiness for what may come

Sitting in the longlasting vigil brings body and mind to rest. Silence is not passive or lethargic. It is an alert openness to what is. Silence is nutritious and provides rest, clarity and power. It creates an openness to human vulnerability and greatness.

Discussion

The caritative motive is an important finding in the study regardless of who is watching. In line with the theoretical perspective, the vigil of family caregivers is supported by professional watching with love, compassion and dignity. These is understood as wake values and causes an internal ethics. Findings show a distinct will to do what is for the good of the other. It is responsibility to assist and protect. Being alert and mature seem to be associated with an ethos that emphasizes the dignity and sanctity and human ministry to serve in love. Being present can also be understood as being present in oneself, to abide in oneself. To be awake and have self-knowledge, seem to be an essential condition if vigil should serve life, health and dignity. Being in place means being at home.

Vigil with a living ethos implies dignity and dignified care. This study shows that inherent dignity is a fundamental value. This is consistent with the view that human dignity is absolute and superior to the other's dignity aspects. Dignity as such belongs to man and therefore belongs to both the person who watches, and the person being watched over. The study also emerges relative aspects of dignity that shows traces of the absolute dignity.

LITTERATUR

Aarnes, A. (2008). *Lyset i nord: Et Snorre-album*. Oslo: Vidarforlaget.

Asp, M. & Fagerberg, I. (2012). Begreppsutveckling på livsvärldsfenomenologisk grund. I: L. G. Wiklund & I. Bergbom (red.), *Vårdvetenskapliga begrepp i teori och praktik* (s. 65–77). Studentlitteratur.

Bredland, E.L., Linge, O.A. & Vik, K. (2002). *Det handler om verdighet: Ideologi og praksis i rehabiliteringsarbeidet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Bringsværd, T.Å. (2007). *Den store boken om norrøne guder*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Brøgger, N.C. (1962). *Nordens demring: Myter og sagn*. Oslo: Ernst G. Mortensens forlag.

Butts, J.B. & Rich, K.L. (2015). *Nursing ethics: Across the curriculum and into practice* (4. ed.). Jones & Bartlett Publishers. USA.

Børli, H. (2015). *Hans Børlis beste dikt*. Oslo: Aschehoug & co.

Bæksted, A. (2002). *Nordiske guder og helter: Myter og sagn fra førkristen tid*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Campbell, J. (2002). *Helten med tusen ansikter*. Oslo: Spartacus Forlag.

Campbell, J. & Moyers, B. (1991). *Mytens magt: Hvad myterne siger om vores liv*. København: Politikens Forlag.

Carr, J.M. & Fogarty, J.P. (1999). Families at the bedside: An ethnographic study of vigilance. *Journal of Family Practice*, 48, 433–438.

Carabaidis, B., Larson, K. & Torrkulla G. (2014). *Stiglöshet: 3 essäer om uppmärksamhetens former*. Stockholm: Bokförlaget Lejd.

Cavalcante Schuback, M. (2006). *Lovtal till intet: Essäer om filosofisk hermeneutik*. Logos nr. 5 Pathos. Glänta produktion.

Edlund, M. (1995). «Värdighet» – en analys av begreppets betydelse och innebörd. I: K. Eriksson (red.), *Mot en caritativ vårdetik*. Rapport 5/1995. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, s. 169–185.

Edlund, M. (2002). *Människans värdighet: Ett grundbegrepp inom vårdvetenskapen*. Doktoravhandling, Åbo Akademi, Vasa.

Edlund, M. (2003). Värdighet i ett klinisk perspektiv. I: K. Eriksson & U. Å. Lindström (red.), *Gryning II: Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, s. 123–132.

Edlund, M., Lindwall, L., von Post, I. & Lindström, U.Å. (2013). Concept determination of human dignity. *Nursing Ethics*, 20(8), 851–860.

Eliade, M. (2003). *Det heliga og det profane og andre skrifter*. Oslo: De norske Bokklubbene

Enoksen, L.M. (2011). *Norrøne guder og myter*. Oslo: Schibsted Forlag.

Eriksson, K. (1987a). *Vårdandets idé*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Eriksson, K. (1987b). *Pausen: En beskrivning av vårdvetenskapens kunskapsobjekt*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Eriksson, K. (1989). *Hälsans idé*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Eriksson, K. (1990). *Pro caritate: En lägesbestämning av caritativ vård*. Rapport 2/1990. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Eriksson, K. (1992). *Broar: Introduktion i vårdvetenskaplig metod*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Eriksson, K. (1995). *Det lidende menneske*. Oslo: TANO.

Eriksson, K. (red.) (1995). *Mot en caritativ vårdetik*. Rapport 5/1995. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Eriksson, K. (2001). *Vårdvetenskap som akademisk disiplin*. Vårdforskning. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Eriksson, K. (2003). Ethos. I: K. Eriksson & U.Å. Lindström (red.), *Gryning II: Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, s. 21–33.

Eriksson, K. (2009). Evidens – det sanna, sköna, det goda och det eviga. I: K. Martinsen & K. Eriksson. *Å se og a innse. Om ulike former for evidens* (s. 35-80). Oslo: Akribes.

Eriksson, K. (2010). Concept determination as part of the development of knowledge in caring science. *Scandinavian Journal of Caring Science*, 24, 2–11.

Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (2000). Siktet, Sökandet och Slutandet – om den vårdvetenskapliga kunnskapen. I: K. Eriksson & U. Å. Lindström (red.), *Gryning: En vårdvetenskaplig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, s. 5 – 18.

Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (2003). Klinisk vårdvetenskap. I: K. Eriksson, U. Å. Lindström (red.), *Gryning II: Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, s. 3–20.

Eriksson, K. & Lindström, U.Å. (2007). Vårdvetenskapens vetenskapsteori på hermeneutisk grund – några grunddrag. I: K. Eriksson, U. Å. Lindström, D. Matilainen, L. Lindholm (red.), *Gryning III: Vårdvetenskap och hermeneutik*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, s. 5–20.

Eriksson, K. & Lindström U.Å. (2009). Vårdvetenskap som Caring Science. *Pro Terveys*, 4, s. 9–13.

Eriksson, K., Nordman, T. & Myllymäki, I. (1999). *Den trojanska hästen: Evidensbaserat vårdande och vårdarbete ur ett vårdvetenskapligt perspektiv*. Rapport 1/1999. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Forskningsetiska delegationen (2002). *God vetenskaplig praxis och handläggning av avvikelser från den*. Helsinki.

Forskningsetiska delegationen (2009). *Etiska principer för humanistisk, samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig forskning och förslag om ordnande av etikprövning*. Helsinki.

Foss, B. (2012). *Ledelse: En bevegelse i ansvar og kjærlighet*. Doktoravhandling, Åbo Akademi, Vasa.

Fridh, I. & Bergbom, I. (2006). Att vaka – en begreppsanalytisk studie. *Vård i Norden*, 26(1), 4–8.

Fridh, I., Bergbom I. & Haljmäe, H. (2001). No going back: Narratives by close relatives of the braindead patient. *Intensive and Critical Care Nursing*, 17, 263–278.

Fyhn, H. (2012). Anelse og form. I: A. Johansen (red.), *Kunnskapens språk: Skrivearbeid som forskningsmetode*. Oslo: Scandinavian Academic Press / Spartacus forlag. XX

Gadamer, H-G. (2003). *Forståelsens filosofi: Utvalgte hermeneutiske skrifter*. Cappelenens populære skrifter. Oslo: Cappelen Akademisk.

Gadamer, H-G. (2004). *Sandhed og metode: Grundtræk af en filosofisk hermeneutikk*. Århus: Systime Academic.

Gadamer, H-G. (2010). *Sannhet og metode: Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Bokklubben.

Greene, L. & Sharman-Bruke, J. (1999). *Den mytiske reisen: Mytenes betydning for mennesker i dag*. Oslo: Hilt & Hansteen.

Guttu, T. (1997). Forskjellene mellom riksmål og bokmål. *Språknytt*, 1.
http://www.sprakrad.no/trykksaker/Spraaknytt/Arkivet/Spraaknytt_1997/Spraaknytt.

Helenius, R. (1990). *Förstå och bättre veta*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Henriksen, V. (1993). *Verdenstreet: Mennesker og makter i Odins tid*. Oslo: Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Hilli, Y. (2007). *Hemmet som ethos: En idéhistorisk studie av hur hemmet som ethos blev evident i hälsosystemens vårdande under 1900-talets första hälft*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.

Hodne, Ø. (1999). *Norsk folketro*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.

Hodne, Ø. (2009). *Folkelige værvarsler: 1900 værmerker frå hele landet*. Oslo: Cappelen Damm.

Hoftun, O. (2004). *Menneske og makters egenart og samspill i norrøn mytologi*. Oslo: Solum Forlag.

Holtmark, A. (1989). *Norrøn mytologi: Tru og mytar i vikingtida*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Hovstad, J. (1948). *Heim, hov og kyrkje: Studier i norrøn etikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Hurst, I. (2001). Vigilant watching over: Mothers' actions to safeguard their premature babies in the newborn intensive care nursery. *Journal of Perinatal and Neonatal Nursing*, 15(3), 39–57.

Jørgensen, J. G. (2008). Snorres Edda. I: S. Sturlason, *Edda* (s. 7 – 14). Oslo: Vidarforlaget.

Jørgensen, A. (2009). *Hans-Georg Gadamer*. Frederiksberg: Forlaget Anis.

Kellehear, A. (2013). Vigils for the dying: Origin and functions of a persistent tradition. *Illness, Crisis & Loss*, 21(2), 109–124.

Kasén, A. (2002). *Den vårdande relationen*. Doktoravhandling. Åbo Akademis förlag, Vasa.

Klouman, S. (2000). *Moro med ord: Litt om ordenes vandringer, historie, slektskap og hemmeligheter*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Kooken, W. C. & Haase, J. E. (2014). Å big word for something we do all the time. Oncology nurses lived experience of vigilance. *Cancer Nursing*, 37(6), 15–24.

Koort, P. (1975). *Semantisk analys: Konfigurationsanalys*. Lund: ILU Studentlitteratur.

Koskinen, C. & Lindström, U.Å. (2012). Hermeneutic reading of classic texts. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 27(3), 757–764.

Kulbrandstad, L.A. (1997). Hva er bokmål? *Språknytt*, 1.

http://www.sprakrad.no/trykksaker/Spraaknytt/Arkivet/Spraaknytt_1997/Spraaknytt.

Lanara, V. (1981). *Heroism as a nursing value: A philosophical perspective*. Aten: Sisterhood Evniki.

Lappegard, S. (1994). Døden på bygda. Et historisk tilbakeblikk. I: O. Aagedal (red.), *Døden på norsk* (s. 41–51). Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Larsson, S. (1994). Om kvalitetskriterier i kvalitative studier. I: B. Starrin & P.G. Svensson (red.) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori* (s. 163–189). Lund: Studentlitteratur.

Lind, I. (2009). *Norrøn mytologi frå A til Å*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Lindholm, D. (1987). *Innsyn i nordiske gudesagn*. Oslo: Dreyers Forlag.

Lindström, U.Å., Lindholm, L. & Zetterlund, J.E. (2014). Katie Eriksson. Theory of caritative caring. I: M. R. Alligood (ed.), *Nursing theorists and their work* (s. 171–201). St Louis, Missouri, Mosby Elsevier.

Lowenstein, T. (1996). *The vision of the Buddha*. London: Duncan Baird Publishers.

Martinsen, K. (2008). Innfallet og dets betydning i liv og arbeid: Metafysisk inspirerte overveielser over innfallets natur og måter å vise seg på. *Klinisk Sygepleje*, 1, 20–32.

Maurer, W.H. (ed.). (1986). *Pinnacles of India's past: Selections from the Rgveda*. University of Pennsylvania Studies of South Asia. John Benjamins Publishing Company.

Meyer, G. (2002). The art of watching out: Vigilance in women who have migraine headaches. *Qualitative Health Research*, 12(9), 1220–1234.

Meyer, G. & Lavin, M.A. (June 23, 2005). Vigilance: The essence of nursing. *Online Journal of Issues in Nursing*. http://nursingworld.org/ojin/topic22/tpc22_6.htm.

Moen, E.K. & Nåden, D. (2015). Intensive patients' perceptions of how their dignity is maintained. A phenomenological study. *Intensive and Critical Care Nursing*, 31, 285–293.

Molander, G., & Parviainen, T. (1996). *Så känns det att vårda döende: En kvalitativ studie av vårdpersonalens upplevelser i Danmark, Finland, Norge och Sverige*. Nordisk Ministerråd, København.

Munch, P.A. (1996). *Norrøne gude- og heltesagn*. Revidert utgave ved J. Haavardsholm. Oslo: Universitetsforlaget.

Nes, O. (1999). Etymologiske ordbøker over germanske språk. *Maal og Minne*, 1. [http://www.ssamlaget.no/maalogminne//1_99/Nes_\(Ny\).pdf](http://www.ssamlaget.no/maalogminne//1_99/Nes_(Ny).pdf).

Nilsson, B. (2004). *Savnets tone i ensomhetens melodi: Ensomhet hos aleneboende personer med alvorlig psykisk lidelse*. Doktoravhandling. Åbo Akademis förlag, Vasa.

Nordenfelt, L. (2004). The varieties of dignity. *Health Care Analysis*, 12(2), 69–81.

Nordenfelt, L. (2009). The concept of dignity. I: L. Nordenfelt (red.). *Dignity in care for older people* (s.26–52). Chichester, Wiley-Blackwell.

Nyholm, L. & Koskinen, C. (2015). Understanding and safeguarding patient dignity in intensive care. *Nursing Ethics*. Lastet ned fra nej.sagepub.com at UNIS 21. januar 2016.

Nåden, D. (1998). *Når sykepleie er kunstutøvelse: En undersøkelse av noen nødvendige forutsetninger for sykepleie som kunst*. Doktoravhandling. Åbo Akademis förlag, Vasa.

Nåden, D. (2010). Hermeneutics and observation – a discussion. *Nursing Inquiry*, 17(1), 75–80.

Nåden, D. & Eriksson, K. (2003). Semantisk begrepsanalyse – et grunnleggende aspekt i en disiplins teoriutvikling. *Vård i Norden*, 23(1), 21–26.

Nåden, D. & Eriksson, K. (2004). Understanding the importance of values and moral attitudes in nursing care in preserving human dignity. *Nursing Science Quarterly*, 17(1), 86–91.

Ohlmarks, Å. (1983). *FornNordisk Lexikon*. Stockholm: Tidens förlag.

Pollan, B. (2002). Etterord. I: J. Campbell. *Helten med tusen ansikter*. Oslo: Spartacus Forlag.

Perreault, A., Fothergill-Bourbonnais, F. & Fiset, V. (2004). The experience of family members caring for a dying loved one. *International Journal of Palliative Nursing*, 10(3), 133–143.

Rasmussen, O. (1986). Det jæller om å læten sæ. *Ord & sag*, 6. Institut for jysk sprog- og kulturforskning. Århus universitet.

Rehnberg, H. & Ruin, H. (1997). *Herakleitos Fragment*. Lund: Kykeon.

Roberts, M.J. (1994). *Myths of the world: Norse gods and heroes*. New York: Michael Friedman Publishing Group.

Rolfe, G. (2006). Validity, trustworthiness and rigour: Quality and the idea of qualitative research. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 304–310.

Ross, M.C. (1996). *Hedniska ekon: Myt och samhälle i fornnordisk litteratur*. Uddevalla: Bokförlaget Anthropos.

Salemonsens, H. (1992). Mythos som bevissthetsform. I: I. Eidsvåg (red.), *Mytologien og det moderne mennesket: Nansenskolens årbok 1992* (13–42). Oslo: Universitetsforlaget.

Salemonsens, H. (2005). *Under kunnskapens tre: Om selvbevisstheten*. Oslo: Vidarforlaget.

Salmonsens konversationsleksikon (1915–1930). 2. utg., bind 3. Digital utgave fra Projekt Runeberg. <http://runeberg.org/salmonsens/2/3/00291.html>.

Schreiber, R. & MacDonald, M. (2010). Keeping vigil over the patient: A grounded theory of nurse anaesthesia practice. *Journal of Advanced Nursing*, 66(3), 552–561.

Schön, E. (2004). *Asa-Tors hammare: Gudar och jättar i tro och tradition*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg Bokförlag.

Segal, R.A. (2004). *Myth: A very short introduction*. New York: Oxford University Press.

Sivonen, K. (2000). *Vården och det andliga*. Doktoravhandling. Åbo Akademis förlag, Vasa.

Sivonen, K. (2012). Begreppsanalys och begreppsbestämning. I: L. G. Wiklund & I. Bergbom, (red.), *Vårdvetenskapliga begrepp i teori och praktik* (s. 78 – 96). Studentlitteratur.

Sivonen, K., Kasén, A. & Eriksson, K. (2010). Semantic analysis according to Peep Koort – a substance-oriented research methodology. *Scandinavian Journal of Caring Science*, 24, 12–20.

Steiner, R. (1998). *Menneskehetens ledelse: De enkelte folkesjeleres misjon i sammenheng med den norrøne mytologi. 11 foredrag holdt i Kristiania (Oslo) 7.–17. juni 1910*. Oslo: Vidarforlaget.

Steinsland, G. (1997). *Eros og død i norrøne myter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Steinsland, G. (2005). *Norrøn religion: Myter, riter og samfunn*. Oslo: Pax Forlag.

Steinsland, G. (2008). Snorre-Edda som kilde til norrøn religion. I: S. Sturlason, *Edda* (s. 138–159). Oslo: Vidarforlaget.

Steinsland, G. (2012). *Mytene som skapte Norge: Myter og makt fra vikingetid til middelalder*. Oslo: Pax Forlag.

Sturlason, S. (2008). *Edda*. Oslo: Vidarforlaget.

Sundén, A. (1872). *Öfersigt af nordiska mytologien för elementarläroverken*. Digital utgave fra Projekt Runeberg. <http://runeberg.org/ovnordmyt/0051.html>.

Söderlund, M. (2000). Mänsklig värdighet i vården. I: K. Eriksson & U. Å. Lindström (red.), *Gryning: En vårdvetenskaplig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, s. 139–157.

Thomassen, E. (2003) Innledende essay. I: M. Eliade, *Det hellige og det profane og andre skrifter*. Oslo: De norske Bokklubbene.

Tranøy, K.E. (1981). *Forskning og etisk ansvar*. Rapport fra utvalget Forskning og etikk. Oslo.

Trungpa, C. (2005). *The sanity we are born with. A buddhist approach to psychology*. Boston: Shambhala.

Vikør, L.S. (2005. Revidert 2012). Fakta om norsk. *Språkrådet*.

Nettside: www.sprakradet.no

von Post, I. (2000). Professionell – att vara etisk i sin hållning. I: K. Eriksson & U. Å. Lindström (red.), *Gryning: En vårdvetenskaplig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, s. 159–173.

Vikør, L.S. (2006). Dei diakrone aspekta ved Norsk Riksmålsordbok og Norsk Ordbok. *LexicoNordica*, 13, 7–23.

Wikander, O. (2006). *I döda språks sällskap: En bok om väldigt gamla språk*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Zimmer, H. (2008). *Philosophies of India*. New York: Routledge.

ORDBØKER

Berulfsen, B. (1974). *Engelsk-norsk*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Bøe, L. & Fossestøl, B. (1987). *Rettskrivningsordbok med synonymer* (4. utg.). Oslo: TANO.

Gundersen, D. (1964). *Norsk synonymordbok*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Gundersen, D. (2001). *Norske synonymer blå ordbok* (3. utg.). Oslo: Kunnskapsforlaget.

H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) og Gyldendal

Guttu, T. (red.) (1998). *Norsk ordbok med 1000 illustrasjoner*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Heggestad, L. (1917). *Fornorskningsordbok: Norsk-dansk rettskrivningsordbok med norsk ordtydning*. Kristiania: Olaf Norlis Forlag.

Heggestad, L., Hødnebo, F. & Simensen, E. (1975). *Norrøn ordbok* (3. utg. av *Gamalnorsk ordbok*). Oslo: Det Norske Samlaget.

Hægstad, M. & Torp, A. (1909). *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Kristiania: Det Norske Samlaget.

Knudsen, T. & Sommerfelt, A. (1937). *Norsk Riksmålsordbok*. Bind 1, første halvbind, *A-for-* (1. utg.). Riksmålsvernet og H. Aschehoug & Co., Oslo.

Knudsen, T. & Sommerfelt, A. (1937). *Norsk Riksmålsordbok*. Bind 1, annet halvbind, *for-låvevegg* (1. utg.). Riksmålsvernet og H. Aschehoug & Co., Oslo.

Knudsen, T. & Sommerfelt, A. (1947). *Norsk Riksmålsordbok*. Bind 2, første halvbind, *M-skjølp* (1. utg.). Riksmålsvernet og H. Aschehoug & Co., Oslo.

Knudsen, T. Sommerfelt, A. & Noreng, H. (1957). *Norsk Riksmålsordbok*. Bind 2, annet halvbind, *skjønn-åvokster*. (1. utg.). Riksmålsvernet og H. Aschehoug & Co., Oslo.

La Farge, B. & Tucker, J. (1992). *Glossary to the Poetic Edda*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Landfald, A.A. & Paulssen, K.M. (2005). *Norsk ordbok – bokmål* (3. utg., 1. oppl.). Oslo: J.W. Cappelens Forlag.

Landrø, M.I. & Wangensteen, B. (1986). *Bokmålsordboka: Definisjons- og rettskrivningsordbok*. Utarbeidet ved avdeling for bokmål ved Norsk leksikografisk institutt ved Universitetet i Oslo i samarbeid med Norsk språkråd. Oslo: Universitetsforlaget.

Lundeby, E. & Sørli, E. (1959). *Norsk ordliste etter læreboknormalen 1959*. Oslo: Fabritius & sønners forlag,

Norsk Ordbok: Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Universitetet i Oslo. Nettutgave.

Nynorskordboka. Utarbeidet ved Norsk leksikografisk institutt ved Universitetet i Oslo i samarbeid med Norsk språkråd. Oslo: Det Norske Samlaget. Finnes også som nettordbok.

Rommetveit, M. (1993). *Med andre ord: Den store synonymordboka med omsetjingar til nynorsk*. Oslo: NKS-forlaget.

Schjøtt, S. (1914). *Norsk ordbok med ordtyding paa norsk-dansk*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Schwach, J. (1994). *Kryssordløserens store synonym- og fremmedordleksikon*. Oslo: Ernst G. Mortensens Bokforlag.

Taule, R. (2006). *Escolas ordbok* (6. utg., 1. oppl.). Garnes: Escola Forlag.

ETYMOLOGISKE ORDBØKER

Bjorvand, H. & Lindeman, F.O. (2007). *Våre arveord: Etymologisk ordbok*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Oslo: Novus forlag.

de Caprona, Y. (2013). *Norsk etymologisk ordbok: Tematisk ordnet*. Oslo: Kagge forlag.

Falk, H. & Torp, A. (1903). *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

ODS. *Ordbog over det danske Sprog*. Nettutgave: <http://ordnet.dk/ods>.

OED. Online Etymology Dictionary (<http://www.etymonline.com/>).

SAOB. *Svenska Akademiens ordbok*. Nettutgave.

Torp, A. (1919). *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

SYMBOLORDBØKER

6. Biedermann, H. (1992). *Symbolleksikon*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.

8. Cooper, J.C. (1993). *Symbol-lex*. Oslo: Hilt & Hansteen.

12. Chevalier, J. & Gheerbrant, A. (1994). *The Penguin dictionary of symbols*. Penguin Books.

13. Tresidder, J. (ed.). (2005). *The complete dictionary of symbols*. San Francisco: Chronicle Books.

NETTRESSURSER

Gull. Wikipedia: <http://no.wikipedia.org/wiki/Gull>

Kornmo. Wikipedia: <http://no.wikipedia.org/wiki/Kornmo>.

<http://en.wiktionary.org/wiki/fj%C3%B6r>.

<http://symboldictionary.net/?p=830>.

Ordnnett.no. Kunnskapsforlaget Aschehoug og Gyldendal. Tatt ut 2016.

http://vefir.mh.is/norska/litt_bjoerns_dikt.htm.

<http://riksmalsforbundet.no>.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Indriya>.

Kjølvann (2009, 14. februar). I: *Store norske leksikon*. Hentet 18. november 2015 fra

<https://snl.no/kj%C3%B6lvann>.

Kausativ – grammatikk (2009, 14. februar). I: *Store norske leksikon*. Hentet 29. november 2015 fra <https://snl.no/kausativ%2Fgrammatikk>.

Vedlegg1

Dignity in care	Forskningsart.	fulltekst		18
Dignity in nursing	Forskningsart.	fulltekst		2
Human dignity	Forskningsart.	fulltekst		244
Watch over				46
Watch over	Forskningsart.			18
Watch over	Forskningsart.	fulltekst		9
Watch over	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Watch over	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Watch over	Forskningsart.	fulltekst	Human dignity	0
Keep watch	Forskningsart.	fulltekst		80
Keep watch	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Keep watch	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Keep watch	Forskningsart.	fulltekst	Human dignity	0
Vigilance				1560
Vigilance	Forskningsart.			615
Vigilance	Forskningsart.	fulltekst		208
Vigilance	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Vigilance	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Vigilance	Forskningsart.	fulltekst	Human dignity	0
Vigil	Forskningsart.	fulltekst		6
Vigil	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Vigil	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Vigil	Forskningsart.	fulltekst	Human dignity	0
Surveillance	Forskningsart.	fulltekst		3887
Surveillance	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Surveillance	Forskningsart.	fulltekst	Dignity in care	0
Surveillance	Forskningsart.	fulltekst	Human dignity	0

Søkehistorikk i Cinahl juni 2016

UNIVERSITETET I OSLO
DET MEDISINSKE FAKULTET

Professor Dagfinn Naden
Høgskolen i Oslo
0130 Oslo

Regional komité for medisinsk og helsefaglig
forskningsetikk sør-øst D (REK sør-øst D)
Postboks 1130 Blindern
NO-0318 Oslo

Telefon: 22 85 05 93

Dato: 04.03.11
Deres ref.:
Vår ref.: 2011/180-1

E-post: post@helseforskning.etikkom.no
Nettadresse: <http://helseforskning.etikkom.no>

2011/180-1 Våking og verdighet

Vi viser til søknad av 18.01.11 for det ovenfor nevnte forskningsprosjekt. Søknaden ble behandlet i komiteens møte 10.02.11.

Prosjektleder er professor Dagfinn Naden.

Forskningsansvarlig er Høgskolen i Oslo ved øverste administrative ledelse.

Prosjekttema:

Hensikten med studien er å utvikle en teorimodell om sammenhengen om våking over og verdighet i et omsorgsvitenskaplig perspektiv. Datainnsamlingen baserer seg på intervju. Det vil bli gjennomført samtaler med 5 pasienter på hospice, og 5 pasienter som har ligget på intensivavdeling. Videre vil det holdes samtaler med 8 pårørende, og 8 sykepleiere i de to ulike felt.

Vedtak:

Komiteen har vurdert søknaden og godkjenner prosjektet med hjemmel i helseforskningsloven § 10.

Forskningsetisk vurdering:

Komiteen understreker at man i prosjektet skal undersøke en gruppe som befinner seg i en meget vanskelig situasjon. Deres vilje og evne til å forholde seg til elementer som kan virke forstyrrende for den situasjonen de befinner seg i er sannsynligvis begrenset. Søkers forståelse av dette er god og komiteen mener at de pårørende og pasientene vil ivaretas godt i prosjektet. Komiteen understreker allikevel viktigheten av at prosjektleder utviser en spesiell varsomhet og oppmerksomhet i tilnærmingen til hospicepasientene som skal inngå i prosjektet.

Tillatelsen er gitt under forutsetning av at prosjektet gjennomføres slik det er beskrevet i søknaden, protokollen, og de bestemmelser som følger av helseforskningsloven med forskrifter.

Dersom det skal gjøres endringer i prosjektet i forhold til de opplysninger som er gitt i søknaden, må prosjektleder sende endringsmelding til REK. Vi gjør oppmerksom på at dersom endringene er vesentlige må prosjektleder sende ny søknad, eller REK kan pålegge at så gjøres.

Forskningsprosjektets data skal oppbevares forsvarlig, se personopplysningsforskriften kapittel 2, og Helsedirektoratets veileder for «Personvern og informasjonssikkerhet i forskningsprosjekter innenfor helse- og omsorgssektoren», <http://www.norsk-helsenett.no/informasjonsikkerhet/bransjenormen/Personvern%20og%20informasjonssikkerhet%20i%20forskningsprosjekter%20v1.pdf>

Tillatelsen gjelder til 31.12.2012. Av dokumentasjonshensyn skal opplysningene bevares til 31.12.2013. Opplysningene skal lagres aidentifisert i en nøkkel- og en opplysningsfil. De skal deretter anonymiseres eller slettes.

Prosjektet skal sende sluttmelding til REK Sør-Øst D, se helseforskningsloven § 12, senest 31.06.2015.

Med vennlig hilsen

Stein A. Evensen (sign.)
professor dr.med.
leder

Ingrid Middelthon
seniorrådgiver

Kopi:
Høgskolen i Oslo

Ruth Tuhus

Fra: Ruth Tuhus <Ruth.Tuhus@hioa.no>
Sendt: 29. august 2011 17:36
Til: post@helseforskning.etikkom.no
Kopi: Dagfinn Nåden; Ruth Tuhus
Emne: REK sør -øst D

Seniorrådgiver Ingrid Middelthun

Endringsmelding

Prosjekt 2011/180-1 Våking og verdighet

1. Forespørsel om mulighet for justering av tidspunkt for samtale med pasienter (på intensivpost)

En av informantgruppene i studien er pasienter på intensivpost (4 personer). Disse pasientene rekrutteres på intensivposten. I REK-søknaden og i forespørselskrivet beskrives at samtale med dem skjer ca en måned etter oppholdet på intensivavdelingen. Pasientene kan da fortsatt befinne seg på sykehuset eller være utskrevet.

Det har kommet spørsmål fra avdelingsleder på posten om ikke samtalen med enkelte pasienter kan skje helt i sluttfasen mens de befinner seg på intensivposten. Da er pasientene i kjente omgivelser og har erfaringene nært i tid.

Spørsmål: Kan samtalen med pasienter på intensivpost skje på intensivposten? Pasientens tilstand mht gjennomføring av samtale vil bli vurdert av avdelingsleder og forsker.

2. Forespørsel om mulighet for justering av tidspunkt for samtale med pårørende

En annen informantgruppe i studien er pårørende til pasienter på intensivpost og hospice (4 + 4 personer). I REK-søknaden og i forespørselskrivet beskrives at en samtale med dem skjer i selve våkeperioden og neste samtale ca to måneder etter at våkeperioden er avsluttet.

En ser nå at det er lite hensiktsmessig med to måneders opphold mellom samtalene. Studien strekker seg utover i tid samt at det ikke ses faglige grunner til det lange oppholdet

Spørsmål: Kan samtale to med pårørende skje i løpet av en måned etter avsluttet våkeperiode?

Med vennlig hilsen Ruth Tuhus

Region: REK sør-øst
Saksbehandler: Ingrid Middelthon
Telefon: 22845515

Vår dato: 22.09.2011
Vår referanse: 2011/180
Deres dato:
Deres referanse:

Professor Dagfinn Naden
 Høgskolen i Oslo
 0130 Oslo

Våking og verdighet

Vi viser til endringsøknad av 29.08.2011 for det ovenfor nevnte forskningsprosjekt.

Prosjektleder er professor Dagfinn Naden.

Forskningsansvarlig er Høgskolen i Oslo ved øverste administrative ledelse.

Endringene er beskrevet slik:

Det søkes om tillatelse til justering av tidspunkt for samtale med pasienter på intensivpost og pårørende.

Vedtak:

Komiteen har vurdert endringsøknaden og godkjenner prosjektet slik det nå foreligger med hjemmel i helseforskningsloven § 11.

Tillatelsen er gitt under forutsetning av at prosjektet gjennomføres slik det er beskrevet i søknaden, endringsøknad, oppdatert protokoll og de bestemmelser som følger av helseforskningsloven med forskrifter.

Dersom det skal gjøres ytterligere endringer i prosjektet i forhold til de opplysninger som er gitt i søknaden må prosjektleder sende endringsmelding til REK. Vi gjør oppmerksom på at hvis endringene er vesentlige må prosjektleder sende ny søknad, eller REK kan pålegge at dette gjøres.

For øvrig gjelder de vilkår som er satt i forbindelse med tidligere godkjenning av prosjektet.

Med vennlig hilsen

Stein Evensen (sign.)
 professor dr. med.
 leder

Ingrid Middelthon
 seniorrådgiver

Postadresse:
 Postboks 1130 Blindern
 0318 Oslo

Telefon: 22845511
E-post: post@helseforskning.etikkom.no
Web: <http://helseforskning.etikkom.no>

Vi ber om at alle henvendelser sendes inn via vår saksportal eller på e-post. Vennligst oppgi vårt referansenummer i korrespondansen.

Taushetsplikterklæring

Ved transkribering av lydmateriale som inneholder taushetsbelagte opplysninger, er det nødvendig at transkribent har gjort seg kjent med og overholder bestemmelsene om taushetsplikt. Nedenfor vises utdrag fra forvaltningsloven som er relevant for behandling av taushetsbelagte data.

Forvaltningsloven

Alle som behandler taushetsbelagte opplysninger i forbindelse med prosjekter, er underlagt forvaltningslovens §§ 13 – 13e om taushetsplikt (<http://www.lovdatab.no/all/tl-19670210-000-003.html#13>):

§ 13. (taushetsplikt).

Enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan, plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om:

- 1) noens personlige forhold, eller
- 2) tekniske innretninger og fremgangsmåter samt drifts- eller forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde av hensyn til den som opplysningen angår.

Som personlige forhold regnes ikke fødested, fødselsdato og personnummer, statsborgerforhold, sivilstand, yrke, bopel og arbeidssted, med mindre slike opplysninger røper et klientforhold eller andre forhold som må anses som personlige. Kongen kan ellers gi nærmere forskrifter om hvilke opplysninger som skal regnes som personlige, om hvilke organer som kan gi privatpersoner opplysninger som nevnt i punktet foran og opplysninger om den enkeltes personlige status for øvrig, samt om vilkårene for å gi slike opplysninger.

Taushetsplikten gjelder også etter at vedkommende har avsluttet tjenesten eller arbeidet. Han kan heller ikke utnytte opplysninger som nevnt i denne paragraf i egen virksomhet eller i tjeneste eller arbeid for andre.

Tilføyd ved lov 27 mai 1977 nr. 40, endret ved lov 11 juni 1982 nr. 47.

§ 13a. (begrensninger i taushetsplikten når det ikke er behov for beskyttelse).

Taushetsplikt etter § 13 er ikke til hinder for:

1. at opplysninger gjøres kjent for dem som de direkte gjelder, eller for andre i den utstrekning de som har krav på taushet samtykker,
2. at opplysningene brukes når behovet for beskyttelse må anses varetatt ved at de gis i statistisk form eller ved at individualiserende kjennetegn utelates på annen måte, og

3. at opplysningene brukes når ingen berettiget interesse tilsier at de holdes hemmelig, f.eks. når de er alminnelig kjent eller alminnelig tilgjengelig andre steder.
4. at opplysninger om en navngitt domfelt eller botlagt er benådet eller ikke og hvilke reaksjoner vedkommende eventuelt blir benådet til, gjøres kjent.

§ 13c. (informasjon om taushetsplikt, oppbevaring av opplysninger undergitt taushetsplikt).

Vedkommende forvaltningsorgan skal sørge for at taushetsplikten blir kjent for dem den gjelder, og kan kreve skriftlig erklæring om at de kjenner og vil respektere reglene.

Dokumenter og annet materiale som inneholder opplysninger undergitt taushetsplikt, skal forvaltningsorganet oppbevare på betryggende måte.

Kongen kan gi nærmere regler om oppbevaring av dokumenter og annet materiale som er undergitt taushetsplikt, om tilintetgjøring av dokumenter eller materiale og om bortfall av taushetsplikt etter en viss tid. Taushetsplikten bortfaller etter 60 år når ikke annet er bestemt i medhold av foregående punktum.

§ 13d. (opplysninger til bruk for forskning).

Når det finnes rimelig og ikke medfører uforholdsmessig ulempe for andre interesser, kan departementet bestemme at et forvaltningsorgan kan eller skal gi opplysninger til bruk for forskning, og at dette skal skje uten hinder av organets taushetsplikt etter § 13.

Til vedtak som nevnt i første ledd kan det knyttes vilkår. Disse kan bl.a. gi bestemmelser om hvem som skal ha ansvar for opplysningene og hvem som skal ha adgang til dem, om oppbevaring og tilbakelevering av utlånt materiale, om tilintetgjøring av avskrifter, om hvorvidt forskerne skal ha adgang til å henvende seg til eller innhente nærmere opplysninger om dem det er gitt opplysninger om, og om bruken av opplysningene for øvrig.

§ 13e. (forskeres taushetsplikt).

Enhver som utfører tjeneste eller arbeid i forbindelse med en forskningsoppgave som et forvaltningsorgan har støttet, godkjent eller gitt opplysninger undergitt taushetsplikt til, plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til:

1. opplysninger undergitt taushetsplikt som forskeren får fra et forvaltningsorgan,
2. opplysninger som i forbindelse med forskningsarbeidet er mottatt fra private under taushetsløfte, og
3. opplysninger som gjelder personer som står i et avhengighetsforhold til den instans (skole, sykehus, anstalt, bedrift, offentlig myndighet m.m.) som har formidlet deres kontakt med forskeren.

Opplysningene kan bare brukes slik det er nødvendig for forskingsarbeidet og i samsvar med de vilkår som måtte være fastsatt etter § 13 d annet ledd. Skal resultater av forskingsarbeidet publiseres eller brukes på annen måte, gjelder § 13 a nr. 1 og 2 tilsvarende.

Brudd på taushetsplikten eller på vilkår etter § 13 d annet ledd, straffes etter straffelovens § 121. Departementet eller vedkommende forvaltningsorgan skal gjøre forskeren og hans medarbeidere kjent med taushetsplikten og straffebestemmelsen, jfr. også § 13 c første ledd.

Konsekvenser ved brudd på taushetsplikten er hjemlet i § 121 i Straffeloven og angir straff for den som bryter taushetsplikten.

Jeg har gjort meg kjent med bestemmelsene om taushetsplikt og vil overholde disse.

[Redacted]

Navn (blokkbokstaver)

[Redacted]

Sted / dato

[Redacted]

Underskrift

Ruth Tuhus,
Høgskolen i Oslo, Avd SU,
P.b. 4, St Olavs plass
0130 Oslo

Vedlegg 6
Oslo, 22. mars 2011

Klinikkssjef
Klinikk for medisin

Søknad om tillatelse til å utføre forskningsprosjektet "Våking og verdighet" ved

Undertegnede er doktorgradsstipendiat ved Høgskolen i Oslo, Avdeling for sykepleierutdanning. Jeg følger doktorgradsprogrammet ved Enheten for vårdvetenskap, Samhällsvetenskapliga fakultet ved Åbo Akademi i Vasa, Finland. Forskningsprosjektets tittel er "Våking og verdighet" og den overordnede hensikten med forskningen er å utvikle en teorimodell om sammenhengen våking/å våke over og verdighet i et omsorgsvitenskaplig perspektiv. Doktorgradsstudien består av en teoretisk og empirisk del og denne henvendelsen gjelder søknad om å gjennomføre den empiriske delen ved Lovisenberg Diakonale Sykehus. Studien er godkjent av Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk sør-øst (REK sør-øst D).

I den empiriske studien ønsker jeg å ha samtaler med pasienter, pårørende og sykepleiere om hva å våke over innebærer og hvilken betydning våking har for deres verdighet. Det planlegges å være på to typer poster: intensivpost og hospice. Ved å være i to ulike felt og ha samtaler med ulike personer som er i en våkesituasjon, ses at en kan få frem ulike perspektiv, bredde og variasjon i fenomenet. Jeg håper det er mulig å hospitere på hvert sted i forkant av samtalene. På denne måten vil jeg få kjennskap til pasientgruppene, posten, rutiner, arbeidsoppgaver, ansvar etc. Dette er viktig kunnskap for å kunne gjennomføre studien på best måte for de involverte samt betydningsfullt i tolkningsfasen av studien.

Det er planlagt å ha 1-2 samtaler med 5 pasienter på hospice og 5 pasienter som er utskrevet fra en intensivpost. Jeg antar at tilstanden til pasienter på en intensivpost kan være av en slik karakter at samtalene med disse bør avholdes etter oppholdet på posten. Videre ønskes det å ha samtaler med 8 sykepleiere og 8 pårørende, 4 fra hvert sted. Her vil det bli gjennomført 1-2 samtaler under våkeperioden og 1 samtale i etterkant. De fleste samtalene vil skje på sykehuset og jeg håper det er mulig å kunne bruke egnede rom til dette. Dersom tillatelse blir gitt, ber jeg om at avdelingssykepleier, eller den som blir delegert oppgaven, er behjelpelig med å rekruttere informanter, dele ut brev med forespørsel om deltagelse samt innhente informert samtykke om å delta i studien. Undertegnede vil gjennom hele perioden være tilgjengelig og kan kontaktes både fra postene og informantene.

Mine veiledere er:

Professor Dagfinn Nåden ved Avdeling for sykepleierutdanning, Høgskolen i Oslo.

E-mailadresse: Dagfinn.Naden@su.hio.no. Tlf.nr arbeid: 22 45 37 36

Dosent Lisbet Nyström ved Enheten för vårdvetenskap, Samhällsvetenskapliga fakultet ved Åbo Akademi, Vasa, Finland

Jeg håper at temaet og studien kan være av interesse og håper på et positivt svar.

Med vennelig hilsen

Ruth Tuhus

Doktorgradsstipendiat / høgskolelektor

E-mailadresse: Ruth.Tuhus@su.hio.no

Tlf.nr arbeid: 22 45 37 33

Tlf.nr mobil: 96 20 96 17

Vedlegg:

- "Våking og verdighet". Prosjektplan sendt REK sør-øst januar 2011
- Forespørsel om deltagelse i forskningsprosjektet "Våking og verdighet". Pasienter på intensivavdeling
- Forespørsel om deltagelse i forskningsprosjektet "Våking og verdighet". Pasienter på hospice
- Forespørsel om deltagelse i forskningsprosjektet "Våking og verdighet". Pårørende til pasienter på intensivavdeling og hospice
- Forespørsel om deltagelse i forskningsprosjektet "Våking og verdighet". Sykepleiere på intensivavdeling og hospice
- Brev fra REK sør-øst D med godkjenning av studien

Vedlegg

Hei!

Da ønsker vi deg velkommen til å gjøre forskningsprosjektet "Våking og verdighet" ved våre to avdelinger!

Og riktig god helg!

Vennlig hilsen

[Redacted]
Klinikksjef

Klinikk for medisin

[Redacted]
Tlf. [Redacted]

E-mail: [Redacted]

Mobil: [Redacted]

Denne meldingen inneholder ikke sensitiv informasjon og er i samsvar med
informasjonssikkerhetskravene til [Redacted]

The content of this message is of a non-sensitive nature and is in compliance with the security policy
[Redacted].

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Våking og verdighet”

Bakgrunn og hensikt

Dette er et spørsmål til deg om å delta i en forskningsstudie for å avdekke kunnskap om hva det betyr å våke over noen og hvilken betydning dette kan ha for menneskers verdighet. Å våke over alvorlig syke eller døende har lange tradisjoner innen familieomsorg og sykepleie, og våkingen kan ha betydning både for den syke og den som våker. Å våke over en syk kan skje mange steder, men i denne sammenhengen vil studien bli foretatt på en intensivavdeling og på et hospice. Både den som våker og den som det blir våket over vil gi viktige innspill til forskningen.

Denne studien er en del av et doktorgradsarbeid, og resultatene vil inngå i en avhandling ved Enheten for Vårdvetenskap, Åbo Akademi, Finland. Forskeren er sykepleier og er ansatt som høskolelektor ved Avdeling for sykepleierutdanning, Høgskolen i Oslo.

Hva innebærer studien?

For å få forståelse for dette temaet, ønskes å ha en samtale med deg som tidligere pasient på en intensivpost, og som er blitt våket over. Samtalen vil dreie seg om hva våkingen innebar for deg og hvilken betydning det hadde for din verdighet at noen våket. Det planlegges å ha 1-2 samtaler ca en måned etter oppholdet på intensivavdelingen. Samtalen vil vare ca en time. Det kan være at du fortsatt befinner deg på sykehuset eller at du er utskrevet. Det vil bli gjort individuelle avtaler om hvor samtalen skal skje. Forskeren er tilgjengelig for å ha samtaler når det passer best for deg og hvilket sted som er best egnet. Samtalen vil bli tatt opp på bånd og senere skrevet ut.

Mulige fordeler og ulemper

Som pasient på en intensivpost har man gjennomgått mye, - sannsynligvis både godt og vondt. Å ha en samtale med en forsker / utenforstående etter en slik periode, kan gi muligheter til refleksjon og ettertanke, men samtalen kan også tenkes å være en belastning. Ubehagelige minner kan dukke opp og en kan erfare sorg eller uro for hva fremtiden vil bringe. Dersom du opplever at samtalen medfører ubehag eller oppleves som en byrde, kan du når som helst avslutte samtalen uten å oppgi noen grunn. Gjennomføring av samtaler vil innebære at du må avse noe av din tid. Imidlertid vil forskeren være tilgjengelig for å ha samtaler når det passer deg best. Å være med i denne studien skal ikke medføre noen kostnader for deg og du får heller ingen godtgjøring for å delta.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Informasjonen som registreres om deg skal kun brukes slik som beskrevet i hensikten med studien. Alle opplysningene vil bli behandlet uten navn og fødselsnummer eller andre direkte gjenkjennerende opplysninger. En kode knytter deg til dine opplysninger gjennom en navneliste. Det er kun forskeren som har adgang til navnelisten og som kan finne tilbake til deg.

Lydbånd og utskrifter fra samtale oppbevares i et eget låst, brannsikkert skap. De to veilederne knyttet til doktorgradsarbeidet kan eventuelt få tilgang til det utskrevne materialet. Lydbåndene vil bli slettet og navnelister makulert 1 måned etter forsvar av doktorgradsavhandlingen.

Det vil ikke være mulig å identifisere verken deg eller institusjonen i avhandlingen når denne publiseres, ei heller i artikler som skrives i forbindelse med doktorgradsarbeidet.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien. Du kan når som helst og uten å oppgi noen grunn trekke ditt samtykke til å delta i studien. Dette vil ikke få konsekvenser for din videre behandling og sykepleie. Dersom du ønsker å delta, undertegner du samtykkeerklæringen på siste side. Om du nå sier ja til å delta, kan du senere trekke tilbake ditt samtykke uten at det påvirker din øvrige behandling og sykepleie. Dersom du senere ønsker å trekke deg eller har spørsmål til studien, kan du kontakte Ruth Tuhus, tlf.nr.: 962 09 617 eller ved e-mail til ruth.tuhus@su.hio.no. Dersom du etter samtale skulle ønske å snakke med noen fra avdelingen, vil forskeren formidle en slik kontakt.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg er villig til å delta i studien

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Jeg bekrefter å ha gitt informasjon om studien

(Signert, rolle i studien, dato)

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Våking og verdighet”

Bakgrunn og hensikt

Dette er et spørsmål til deg om å delta i en forskningsstudie for å avdekke kunnskap om hva det betyr å våke over noen og hvilken betydning dette kan ha for menneskers verdighet. Å våke over alvorlig syke og/eller døende har lange tradisjoner innen familieomsorg og sykepleie, og våking kan ha betydning både for den syke og den som våker. Å våke over en syk eller døende kan skje mange steder, men i denne sammenhengen vil studien bli foretatt på en intensivavdeling og på et hospice. Både den som våker og den som det blir våket over vil gi viktige innspill til forskningen.

Denne studien er en del av et doktorgradsarbeid, og resultatene vil inngå i en avhandling ved Enheten for Vårdvetenskap, Åbo Akademi, Finland. Forskeren er sykepleier og er ansatt som høgskolelektor ved Avdeling for sykepleierutdanning, Høgskolen i Oslo.

Hva innebærer studien?

For å få forståelse for dette temaet, ønskes å ha en samtale med sykepleiere som våker over alvorlig syke og/eller døende. Samtalen vil i hovedsak dreie seg om hva våking innebærer og hva våking betyr for den enkelte sykepleiers verdighet. I tillegg vil det være interessant å få dine synspunkter på hva du som sykepleier tenker om hvilken betydning det har for pasientens verdighet at noen våker over han/henne.

Det planlegges å ha 1-2 samtaler i den perioden våkingen skjer og 1 samtale ca en uke etter at våkeperioden er avsluttet. Det antas at samtalen tar om lag en time. Samtalen vil bli tatt opp på bånd og senere skrevet ut. Det synes mest aktuelt at samtalen skjer på et egnet rom på sykehuset / hospicet, men det vil gjøres individuelle avtaler om dette.

Mulige fordeler og ulemper

Selv om det å våke over alvorlig syke eller døende pasienter er en del av sykepleierens arbeid, kan det innebære både sorg og glede, bekymringer og tilfredsstillelse. Å ha en samtale med en forsker / utenforstående under en slik periode, kan være et gode, men kanskje også en belastning. Dersom du opplever at samtalen medfører ubehag eller oppleves som en byrde, kan du når som helst avslutte samtalen uten å oppgi noen grunn til det. Gjennomføring av samtaler vil innebære at du må avse noe av din arbeidstid, eller fritid dersom du velger dette. Imidlertid vil forskeren være tilgjengelig for å ha samtalen når det passer best for deg. Å være med i denne studien skal ikke medføre noen kostnader for deg og du får heller ingen godtgjøring for å delta.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Informasjonen som registreres om deg skal kun brukes slik som beskrevet i hensikten med studien. Alle opplysningene vil bli behandlet uten navn og fødselsnummer eller andre direkte gjenkjennende

opplysninger. En kode knytter deg til dine opplysninger gjennom en navneliste. Det er kun forskeren som har adgang til navnelisten, og som kan finne tilbake til deg.

Lydbånd og utskrifter fra samtalen oppbevares i et eget låst, brannsikkert skap. De to veilederne knyttet til doktorgradsarbeidet kan eventuelt få tilgang til det utskrevne materialet. Lydbåndene vil bli slettet og navnelister makulert 1 måned etter forsvar av doktorgradsavhandlingen.

Det vil ikke være mulig å identifisere verken deg eller institusjonen i avhandlingen når denne publiseres, ei heller i artikler som skrives i forbindelse med doktorgradsarbeidet.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien. Du kan når som helst og uten å oppgi noen grunn trekke ditt samtykke til å delta i studien. Dersom du ønsker å delta, undertegner du samtykkeerklæringen på siste side. Om du nå sier ja til å delta, kan du senere trekke tilbake ditt samtykke. Dersom du senere ønsker å trekke deg eller har spørsmål til studien, kan du kontakte Ruth Tuhus, tlf.nr.: 962 09 617 eller ved e-mail til ruth.tuhus@su.hio.no

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg er villig til å delta i studien

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Jeg bekrefter å ha gitt informasjon om studien

(Signert, rolle i studien, dato)

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Våking og verdighet”

Bakgrunn og hensikt

Dette er et spørsmål til deg om å delta i en forskningsstudie for å avdekke kunnskap om hva det betyr å våke over noen og hvilken betydning dette kan ha for menneskers verdighet. Å våke over alvorlig syke og/eller døende har lange tradisjoner innen familieomsorg og sykepleie, og våking kan ha betydning både for den syke og den som våker. Å våke over en syk kan skje mange steder, men i denne sammenhengen vil studien bli foretatt på en intensivavdeling og på et hospice. Både den som våker og den som det blir våket over vil gi viktige innspill til forskningen.

Denne studien er en del av et doktorgradsarbeid, og resultatene vil inngå i en avhandling ved Enheten för Vårdvetenskap, Åbo Akademi, Finland. Forskeren er sykepleier og er ansatt som høgskolelektor ved Avdeling for sykepleierutdanning, Høgskolen i Oslo.

Hva innebærer studien?

For å få forståelse for dette temaet, ønskes å ha en samtale med pårørende som våker over alvorlig syke og/eller døende om hva våking innebærer og hva våking betyr for den enkelte pårørendes verdighet. I tillegg vil det være interessant å få dine synspunkter på hva du som pårørende tenker om hvilken betydning det har for pasientens verdighet at noen våker over han/henne.

Det planlegges å ha 1-2 samtaler i den perioden våkingen skjer og 1 samtale ca to måneder etter at våkeperioden er avsluttet. Det antas at samtaler tar om lag en time. Samtalen vil bli tatt opp på bånd og senere skrevet ut. Mens våkingen skjer, synes det mest aktuelt at samtaler skjer på et egnet rom på sykehuset / hospicet. Men dersom du som pårørende ønsker at samtalen skjer på et annet sted, er dette også mulig. Det vil bli gjort individuelle avtaler om hvor samtalen i etterkant av våkeperioden skal skje. Forskeren er tilgjengelig for å ha samtaler når det passer best for deg.

Mulige fordeler og ulemper

Det å våke over en nærstående kan innebære både sorg og glede, bekymringer og tilfredsstillelse. Å ha en samtale med en forsker / utenforstående under en slik periode, kan være et gode, men kanskje også en belastning. Dersom du som pårørende opplever at samtalen medfører ubehag eller oppleves som en byrde, kan du når som helst avslutte samtalen uten å oppgi noen grunn. Å delta i en samtale etter at våkeperioden er avsluttet, betyr at du må bruke noe av din fritid. Imidlertid vil forskeren være tilgjengelig for å treffe deg når det passer deg best. Å være med i denne studien skal ikke medføre noen kostnader for deg og du får heller ingen godtgjøring for å delta.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Informasjonen som registreres om deg skal kun brukes slik som beskrevet i hensikten med studien. Alle opplysningene vil bli behandlet uten navn og fødselsnummer eller andre direkte gjenkjennende

opplysninger. En kode knytter deg til dine opplysninger gjennom en navneliste. Det er kun forskeren som har adgang til navnelisten og som kan finne tilbake til deg.

Lydbånd og utskrifter fra samtalene oppbevares i et eget låst, brannsikkert skap. De to veilederne knyttet til doktorgradsarbeidet kan eventuelt få tilgang til det utskrevne materialet. Lydbåndene vil bli slettet og navnelister makulert 1 måned etter forsvar av doktorgradsavhandlingen.

Det vil ikke være mulig å identifisere verken deg eller institusjonen i avhandlingen når denne publiseres, ei heller i artikler som skrives i forbindelse med doktorgradsarbeidet.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien. Du kan når som helst og uten å oppgi noen grunn trekke ditt samtykke til å delta i studien. Dette vil ikke få konsekvenser for din videre tilstedeværelse på sykehuset / hospicet eller for behandlingen / sykepleien til den du våker over. Dersom du ønsker å delta, undertegner du samtykkeerklæringen på siste side. Om du nå sier ja til å delta, kan du senere trekke tilbake ditt samtykke. Dersom du senere ønsker å trekke deg eller har spørsmål til studien, kan du kontakte Ruth Tuhus, tlf.nr.: 962 09 617 eller ved e-mail til ruth.tuhus@su.hio.no. Dersom du etter samtalene skulle ønske å snakke med noen fra personalet, vil forsker formidle dette til avdelingssykepleier.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg er villig til å delta i studien

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Jeg bekrefter å ha gitt informasjon om studien

(Signert, rolle i studien, dato)

Temaguide for hermeneutisk samtale med pasienter som har ligget på intensivavdeling

Ca 1 måned etter våkeperioden

Informanten blir bedt om å gi en fortelling om våkeperioden sett med pasientens øyne.

Tilleggsspørsmål:

Hvordan opplevde du at noen våket over deg?

Hva innebar våkingen?

Hva var viktig for deg når noen våket?

Hvilken betydning hadde våkingen for deg?

Hvilken betydning har det for deg i dag at noen våket over deg?

Hvilken betydning hadde / har våkingen for din verdighet?

Temaguide for hermeneutisk samtale med sykepleiere og pårørende

Under våkeperioden

Tema: Hva innebærer våking / å våke over?

Hva er foranledning til at du våker over X?

Hva ønsker du våkingen skal bidra med hos X?

Hvordan opplever du å våke?

Hva innebærer våkingen / det å våke over X for deg?

Hva tenker og erfarer du er forskjell/likhet på sykepleiernes våking og pårørendes våking over X?

Hvordan erfarer du at det å være oppmerksom, påpasselig, årvåken, observant eller lignende er viktig når du våker? Å være i beredskap? Å kunne handle raskt?

Hvordan erfarer du at erfaring og kunnskap, kraft og styrke er viktig når du våker?

Tema: Hvilken betydning har våking for sykepleieres og pårørendes verdighet?

Er det viktig for deg å kunne våke?

Hvilken betydning har det for deg å våke?

Opplever / erfarer du at det har betydning for din verdighet?

Tema: Hvordan opplever pasienter verdighet i forbindelse med våking

På hvilken måte erfarer du at det er viktig for X at du våker?

På hvilken måte erfarer du at våkingen er viktig for X's verdighet?

Tema: Hvilke indre og ytre forutsetninger er viktig for deg for å kunne våke?

Etter våkeperioden

Pårørende og sykepleierne blir bedt om å gi en fortelling om våkeperioden.

Tilleggsspørsmål:

Kan du fortelle om hvordan du våket over X?

Hvordan erfarte du perioden på sykehuset / hospicet med våking over X?

Hva husker du som spesielt viktig med hensyn til våkingen over X?

Hvilken betydning har det for deg i dag at du våket over X?

Hvilken betydning har det for din verdighet at du våket over X?

Hvilken betydning har det for X at du våket over han/henne?

Hvilken betydning har / hadde det for X's verdighet?

X: navn på

Våken / Vaken	1937–57 Knudsen, Sommerfelt & Nordeng: Norsk Riksmålsordbok	1964 Gundersen: Norsk synonymordbok	1986 Landrø & Wangensteen: Bokmålsordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok	1987 Bæe og Fossetøl: Rettskrivningsordbok med synonymer	1993 Gutt: Norsk illustrert ordbok	1994 Schwach: Kryssordløserens store synonym- og fremmedordleksikon	2001 Gundersen: Norske synonymer blå ordbok	2005 Landfald og Paulssen: Norsk ordbok. Bokmål	2006 Taule: Escolias ordbok	Totalt
Oppmerksom	x	x	x		x	x	x	x	x	8
Kvikk		x	x		x	x	x	x	x	7
Påpasselig	x	x		x	x	x	x		x	7
Årvåken	x	x	x		x	x	x			6
Aktpågivende	x	x			x	x	x			5
Intelligent		x		x	x	x	x			5
Interessert		x		x	x	x	x			5
Oppvakt		x			x	x	x	x		5
Oppe		x		x		x	x		x	5
Utsovet		x		x		x	x		x	5
Mottakelig		x	x			x	x			4
Vak	x	x				x	x			4
Alert		x				x	x			3
Levende		x				x	x			3
Lysvåken		x				x	x			3
Morgenfrisk		x				x	x			3
Opplagt		x				x	x			3
Skarp	x			x		x				3
Uthvilt		x				x	x			3
Yrvåken		x				x	x			3
Driftig		x					x			2
Yrvak		x					x			2
Ansig						x				1
Klar						x				1
Observant						x				1
Søvnløs				x						1
Vaktsom						x				1
Vekket				x						1
Vigil						x				1
Åpen						x				1
Åndsnærværende						x				1
Rask	x									1

Vedlegg 13: Synonymtablå over våken

Vedlegg 14

	Våken	Oppmerksom	Kvikk	Påpasselig	Årvåken	Aktpågivende	Intelligent	Interessert	Oppvakt	Utsovet	Mottakelig	Vak	Alert	Levende	Lysvåken	Morgenfrisk	Opplagt	Skarp	Uthvilt	Yrvåken	Driftig	Yrvak (Utgår)	Ansig	Klar	Observant	Vaktosom	Vigil	Åpen	Åndsnærværende	Rask	Mulige bindinger
Våken	-	8	7	7	6	5	5	5	5	5	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	9
Oppmerksom	7	-	0	5	4	5	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	3	0	0	0	0	9
Kvikk	4	0	-	0	3	0	3	0	5	0	0	0	0	7	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	9
Påpasselig	6	6	0	-	4	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	9
Årvåken	4	6	3	6	-	2	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	7	0	0	3	0	0	9
Aktpågivende	3	7	0	7	3	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	8
Intelligent	4	0	4	0	0	0	-	0	5	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	9
Interessert	4	3	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Oppvakt	7	0	6	0	0	0	6	0	-	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
Utsovet	3	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
Mottakelig	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	9
Vak	6	1	1	0	2	0	0	0	0	0	0	-	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Alert	5	0	3	0	2	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Levende	4	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Lysvåken	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Morgenfrisk	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	-	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Opplagt	3	0	4	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	-	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	9
Skarp	2	0	0	0	3	0	9	0	1	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	5	1	0	0	0	0	0	5	9
Uthvilt	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
Yrvåken	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Driftig	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
Yrvak (utgår)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ansig	1	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	0	3
Klar	1	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	5	6	0	0	0	0	0	-	0	0	0	5	0	0	0	9
Observant	7	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	0	0	0	9
Vaktosom	2	3	0	6	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	-	1	0	0	0	8	
Vigil	4	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0	0	4	-	0	0	0	4	
Åpen	1	1	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	-	0	0	0	9
Åndsnærværende	2	1	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	9
Rask	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	9

Vedlegg 14: Diskriminasjonsmatrise for våken

Ruth Tuhus

Den som våker, sover ikke

Om våking og verdighet

Å våke over pasienter har lange tradisjoner både i familieomsorg og profesjonell omsorg. Begrepet er godt kjent, men lite utforsket. I denne studien er det anvendt ulike metoder innen begrepsbestemmelse for å utvikle kunnskap om våking.

Våking innebærer å være på plass. Den som våker er tilgjengelig og i beredskap. Den som våkes over er ikke alene eller forlatt. Å være på plass betyr å ha en indre etikk. Det er en vilje til å hjelpe det unike menneske i kjærlighet, og til å lindre og verne mot alt vondt. Et våkent hjerte representerer verdighet og verdig omsorg. Årvåkenhet uttrykkes ved våkne sanser, klart hode og handlinger utført med våkenhet. Våking er å være på plass i nuet, å være våken for det som er her og nå. En kan handle raskt med kraft og styrke. Fellesskapet i våkingen innebærer å være i et kraftfelt som muliggjør bevegelse og transformasjon. I våkingen holdes livsgnisten ved like. På ulik måte fremmes livskraft og livsmot.

